

พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน
RAINMAKING RITUALS AND PERFORMANCES
IN THE NORTHEASTERN CULTURE

โดย
ธัญญาภรณ์ พลายงาม

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย
บัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
ปีการศึกษา 2560
ลิขสิทธิ์ของสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

RAINMAKING RITUALS AND PERFORMANCES
IN THE NORTHEASTERN CULTURE

BY
THUNYAPORN PLAINGAM

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF FINE ARTS PROGRAM IN THAI DRAMA
GRADUATE SCHOOL BUNDITPATANASILAPA
ACADEMIC YEAR 2560
COPYRIGHT OF BUNDITPATANASILAPA

หัวข้อวิทยานิพนธ์	พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน
นักศึกษา	นางธัญญาภรณ์ พลายงาม
สาขาวิชา	นาฏศิลป์ไทย
อาจารย์ที่ปรึกษา	ดร.ชนัย วรรณะลี
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัศวิทย์ เรืองรอง

คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปมหาบัณฑิต

	 คนบดี (รองศาสตราจารย์ ดร.จินตนา สายทองคำ)
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์	 ประธานกรรมการ (รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันท์สุวรรณ)
	 กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ (ดร.ไพโรจน์ ทองคำสุก)
	 กรรมการ (ดร.นิวัฒน์ สุขประเสริฐ)
	 อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก (ดร.ชนัย วรรณะลี)
	 อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัศวิทย์ เรืองรอง)

Thesis Title	Rainmaking Rituals and Performances in the Northeastern Culture
Student	Mrs. Thunyaporn Playngam
Field of Study	Thai Drama
Thesis Advisor	Dr.Chanai Vannalee
Thesis Co-advisor	Asst. Prof. Dr.Akhawit Ruengrong

Accepted by the Faculty of Music and Drama, Buditpatanasilapa Institute
in Partial Fulfillment of the Requirements for the Master of Fine Arts

	 Dean (Assoc. Prof. Dr.Jintana Saitongkom)
THESIS COMMITTEE	 Chairman (Assoc. Prof. Dr.Supachai Chansuwan)
	 External Member (Dr.Pairoj Thongkumsuk)
	 Member (Dr.Niwat Sukprasirt)
	 Thesis Advisor (Dr.Chanai Vannalee)
	 Thesis Co-advisor (Asst. Prof. Dr.Akhawit Ruengrong)

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงลงไปได้ด้วยดี โดยความเมตตาจาก ดร.ชนัย วรรณะลี กรรมการและที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัศวิทย์ เรืองรอง กรรมการและที่ปรึกษา ร่วมวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาเสียสละเวลาอันมีค่าให้ความรู้ คำแนะนำ ข้อคิดเห็นอันเป็นแนวทาง ในการเรียบเรียงวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ท่านทั้งสองเป็นผู้จุดประกายให้ทางสว่างในการทำวิจัยเป็นอย่างยิ่ง พร้อมทั้งแนะนำแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความเอาใจใส่ และคอยให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยตลอดมา ขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ ประธานกรรมการสอบ วิทยานิพนธ์ ดร.นิวัฒน์ สุขประเสริฐ และ ดร.ไพโรจน์ ทองคำสุก กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ให้ คำปรึกษา คำแนะนำ แนวคิดในการศึกษาค้นคว้า ทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์

ขอกราบขอบพระคุณ นายสาคร พุทธิชัย ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 6 นายสุนทร ศรีโคตร ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 8 และคณะกรรมการหมู่บ้านหนองไหล ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน จังหวัด อำนาจเจริญ ทุก ๆ ท่านที่ให้ความอนุเคราะห์ในการประสานงาน และอำนวยความสะดวกในการลง พื้นที่ เพื่อดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล จนงานวิจัยสำเร็จลุล่วง ไปได้ด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณ นายสุวรรณ์ บุษย์จันทร์ นางอุทัย บุษย์จันทร์ นายบัวสาย อุทัยฉาย นางเรียน อุทัยฉาย นางเพ็ญศรี ยืนสุข นางสาวสุรรัตน์ ดำเนิน และบรรดาผู้ซึ่งประกอบพิธีกรรม ขอฝนของหมู่บ้านหนองไหลทุกท่าน ที่ได้กรุณาให้ข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรม ดนตรี บทกวีพยางค์ และ กระบวนท่าเชิงประกอบพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล

ขอกราบขอบพระคุณผู้บริหารและคณะครูโรงเรียนวัดบางแสม ที่กรุณาให้โอกาสผู้วิจัยได้ ศึกษาต่อจนสำเร็จการศึกษาด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณบิดา มารดา ผู้มีพระคุณ และครอบครัว รวมทั้งกัลยาณมิตรจากเพื่อน นักศึกษาทุกท่านที่คอยเป็นกำลังแรงใจสนับสนุนส่งเสริมให้ผู้วิจัยได้มีพลังแรงใจในการศึกษาจน ประสบความสำเร็จ

คุณค่าใด ๆ ที่บังเกิดจากงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบไว้และระลึกถึงพระคุณของบิดา มารดา ครู อาจารย์ ตลอดจนผู้มีอุปการคุณทุกท่านที่ให้ความเมตตาตลอดไป

ธัญญาภรณ์ พลายงาม

หัวข้อวิทยานิพนธ์	พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน
นักศึกษา	นางธัญญารักษ์ พลายงาม
สาขาวิชา	นาฏศิลป์ไทย
อาจารย์ที่ปรึกษา	ดร.ชนัย วรรณะลี
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัศวินthy เรืองรอง

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ เรื่อง พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและอาชีพเกษตรกรรม 2) ศึกษาที่มาและองค์ประกอบของพิธีกรรมในการแสดงการขอฝน 3) วิเคราะห์รูปแบบการแสดงและโครงสร้างทำรำในพิธีกรรมขอฝน โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการศึกษาจากเอกสาร การลงภาคสนามเพื่อสัมภาษณ์ สังเกตและประชุมกลุ่มเกี่ยวกับพิธีกรรม และการแสดงขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอดงหลวง จังหวัดอำนาจเจริญ

ผลการศึกษา พบว่า 1) ชาวอีสานมีวิถีการดำรงชีวิตที่ผูกพันกับความเชื่อของมนุษย์ที่มีต่ออำนาจลึกลับ และเชื่อมโยงกับความเชื่อในเรื่องภูตผีวิญญาณและพญานาคซึ่งเป็นเทวดาที่ลบล้างบาปให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล 2) ที่มาและองค์ประกอบพิธีกรรมขอฝนมีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย เช่น พิธีกรรมแห่บั้งไฟยังดำรงสืบต่อมาอย่างเข้มข้น เนื่องจากมีบรรจุไว้ในฮีตของชาวอีสาน ส่วนพิธีกรรมแห่นางแมวและพิธีกรรมนางดังคลายความนิยมลงไป 3) รูปแบบการแสดงและโครงสร้างทำรำในพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล พิธีกรรมแห่บั้งไฟ มีรูปแบบการแสดง 2 แบบ คือแบบดั้งเดิมปรากฏทำรำ 3 ท่า ร่ายรำไปตามจังหวะกลองตุ้ม และแบบพัฒนาปรากฏกระบวนทำรำ 12 ท่า โดยนำรูปแบบทำรำมาจากฟ้อนแม่บทอีสาน ร่ายรำไปตามทำนองดนตรีที่บรรเลงโดยวงดนตรีพื้นเมืองอีสาน ส่วนพิธีกรรมแห่นางแมว ไม่มีรูปแบบการแสดงที่เป็นแบบแผน รูปแบบทำรำเกิดจากทักษะภูมิรู้ในการร่ายรำเฉพาะบุคคลและแห่ไปตามบ้านของคนในหมู่บ้าน ครั้นพอถึงบ้านใครก็จะเอาน้ำสาดใส่นางแมว และพิธีกรรมนางดัง มีรูปแบบการแสดง 2 แบบ คือ แบบดั้งเดิมไม่ปรากฏรูปแบบทำรำ และแบบพัฒนามีการประดิษฐ์รูปแบบทำรำประกอบคำเซิ้ง

พิธีกรรมแห่นางแมวและพิธีกรรมนางดัง อันสัมพันธ์กับการแสดงของหมู่บ้านหนองไหล คาดว่าอาจจะสูญหายในอนาคต เพราะขาดการเอาใจใส่ดูแลและการสืบทอดจากเยาวชนของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง

คำสำคัญ : พิธีกรรม/ การแสดง/ การขอฝน/ วัฒนธรรมอีสาน

Thesis Title	Rainmaking Rituals and Performances in the Northeastern Culture
Student	Mrs. Thunyaporn Playngam
Field of Study	Thai Dharma
Thesis Advisor	Dr. Chanai Vannalee
Thesis Co-advisor	Asst. Prof. Dr.Akhawit Ruengrong

Abstract

The thesis on rainmaking rituals and performances in the Thai northeastern culture during rainfall season aims to: 1) study the way of life related to beliefs and farming occupations; 2) study the origins and elements of the rituals in the rainmaking performances; 3) analyze the dance form and the dance movements structure of the rainmaking rituals and performances. The research was done using a qualitative method by studying related documents and field studies for meetings and interviews. The researcher observed the rituals and the rainmaking performances in the village of Nong Lai in Tambon Sang Tho Noi Hua Taphan District Amnatcharoen Province.

The study found that: 1) Isan people have a way of life that is linked to human beliefs in mysterious powers and spirits, such as the god Phayathen, who is the god of rainmaking. 2) The origin and composition of the ritual for rainmaking has changed according to the different generations. 3) The performance and the dance movements structure in the rainmaking ritual of Nong Lai village is known as the firework ceremony. There are two types of performance: traditional and neo-traditional. The traditional style has 3 dance movements, which follow the drumbeat. The neo-traditional style has 12 dance movements inspired by the Isan traditional dances. There aren't any planned structures for the performances. The dance patterns and movements depend on the personal skills of the dancers, who dance around the village, going door to door. When, the dancers reach a home, the occupants would water Nang Maew. As for the Nang Dong ritual, there are 2 forms of performances: traditional, which isn't performed anymore and neo-traditional.

The rituals Nang Maew and Nang Dong related to the performances of the village of Nong Lai are expected to be lost in the future due to the lack of care and interest from the new generations of the village for this cultural legacy. This loss would be very unfortunate.

Keywords: ritual/ performances/ rainmaking/ Northeastern culture

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญภาพ	ช
สารบัญแผนภูมิ	ณ
 บทที่ 1 บทนำ	 1
1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
3. ขอบเขตของการวิจัย	4
4. วิธีดำเนินการวิจัย	4
5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	6
6. นิยามศัพท์เฉพาะ	6
 บทที่ 2 สังคมและวัฒนธรรมกับความสัมพันธ์ของพิธีกรรม ความเชื่อและการแสดง ของชาวอีสาน	 8
1. ความเป็นมาของดินแดนและกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสาน	8
2. ลักษณะทางกายภาพของภาคอีสาน	17
3. ลักษณะทางวัฒนธรรมและอาชีพของภาคอีสาน	20
4. ความเชื่อและพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวอีสาน	22
5. ความเชื่อและพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับการแสดงของชาวอีสาน	26
6. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและพิธีกรรมของชนของชาวอีสาน	58
 บทที่ 3 องค์ประกอบของพิธีกรรมของหมู่บ้านหนองไหล่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอห้วยตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ	 64
1. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับหมู่บ้านหนองไหล่	64
1.1 สภาพทางภูมิศาสตร์	65
1.2 สภาพทางประวัติศาสตร์	65
1.3 สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ	68
1.4 วิถีชีวิต	74
1.5 ความเชื่อและประเพณีของหมู่บ้าน	75

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
2. องค์ประกอบพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล.....	76
2.1 องค์ประกอบพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล.....	77
2.2 องค์ประกอบพิธีกรรมแห่หางแมวของหมู่บ้านหนองไหล.....	87
2.3 องค์ประกอบพิธีกรรมนางดังของหมู่บ้านหนองไหล.....	91
บทที่ 4 รูปแบบการแสดงและโครงสร้างทำรำในพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล ...	105
1. รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล.....	105
1.1 รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมแห่บั้งไฟ.....	105
1.2 รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมแห่หางแมว.....	121
1.3 รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมนางดัง.....	127
2. โครงสร้างทำรำในพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล.....	141
2.1 โครงสร้างทำรำในพิธีกรรมแห่บั้งไฟ.....	141
2.2 โครงสร้างทำรำในพิธีกรรมแห่หางแมว.....	152
2.3 โครงสร้างทำรำในพิธีกรรมนางดัง.....	154
บทที่ 5 สรุป อภิปรายและข้อเสนอแนะ.....	159
1. สรุป.....	159
2. อภิปราย.....	171
3. ข้อเสนอแนะ.....	175
บรรณานุกรม.....	176
ภาคผนวก.....	180
ภาคผนวก ก สำเนาหนังสือขอความอนุเคราะห์เพื่อการวิจัย.....	181
ภาคผนวก ข รายชื่อผู้เชี่ยวชาญและผู้ร่วมสนทนากลุ่ม.....	202
ภาคผนวก ค เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	210
ภาคผนวก ง การตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือในการวิจัย โดยผู้เชี่ยวชาญ.....	214
ภาคผนวก จ ค่าดัชนีความสอดคล้องของความคิดเห็นระหว่างข้อคำถาม กับวัตถุประสงค์ของผู้เชี่ยวชาญ.....	219
ภาคผนวก ฉ คำสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย.....	224
ประวัติผู้วิจัย.....	268

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 ตารางสรุปองค์ประกอบพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล่	102
2 กระบวนทำแข่งในพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล่แบบดั้งเดิม.....	108
3 กระบวนทำแข่งในพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล่แบบพัฒนา	113
4 เปรียบเทียบภาพย้งแข่งแห่นางแมวของ นายสวิง บุญเจิม กับภาพย้งแข่งแห่นางแมวของหมู่บ้านหนองไหล่.....	123
5 กระบวนทำแข่งในพิธีกรรมแห่นางแมวของหมู่บ้านหนองไหล่.....	126
6 เปรียบเทียบภาพย้งแข่งนางด้งของ นายสวิง บุญเจิม กับภาพย้งแข่งนางด้งของหมู่บ้านหนองไหล่	130
7 ทำแข่งในพิธีกรรมนางด้งของหมู่บ้านหนองไหล่แบบดั้งเดิม	133
8 ทำแข่งในพิธีกรรมนางด้งของหมู่บ้านหนองไหล่แบบพัฒนา	136
9 สรุปผลการวิเคราะห์รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล่ ทั้ง 3 พิธีกรรม	140
10 โครงสร้างทำรำในพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล่แบบดั้งเดิม	142
11 การเปรียบเทียบท่าฟ้อนแม่บทอีสานกับท่าแข่งในพิธีกรรมแห่บั้งไฟ ของหมู่บ้านหนองไหล่แบบพัฒนา	147
12 ค่าความสอดคล้องของความคิดเห็นเกี่ยวกับความเหมาะสมของแบบสอบถาม ในการวิจัย เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”	220

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 แผนที่ภาคอีสาน	19
2 บั้งไฟ	34
3 การแห่บั้งไฟ	35
4 การจุดบั้งไฟจากค้ำบั้งไฟ	36
5 การทำโทษช่างและเจ้าของบั้งไฟที่บั้งไฟไม่ขึ้นโดยการจับลงโคลน	36
6 ขบวนแห่บั้งไฟ	37
7 วงดนตรีประกอบขบวนแข่งบั้งไฟ	44
8 การแต่งกายแข่งบั้งไฟด้วยชุดชาวบ้าน	46
9 การแต่งกายแข่งบั้งไฟด้วยชุดศรียา	47
10 การแต่งกายแข่งบั้งไฟด้วยชุดพื้นเมือง	47
11 ผู้ประกอบพิธีปาวสักเค (กล่าวคาถาชุมนุมเทวดา)	49
12 ขบวนแห่นางแมว	50
13 เครื่องดนตรีประกอบขบวนแข่งนางแมว	52
14 แข่ง	53
15 พิธีกรรมนางด้งแบบการละเล่น	54
16 พิธีกรรมนางด้งแบบพิธีกรรมเสี่ยงทายขอฝน	55
17 ศาลปู่ตาของหมู่บ้านหนองไหล	66
18 วัดบ้านหนองไหล (วัดศรีทอง)	66
19 วัดป่าบ้านหนองไหล	67
20 โรงเรียนหนองไหลคิมน้อยวิทยา	67
21 ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านหนองไหล	68
22 บ้านของชาวหนองไหล ลักษณะที่ 1 บ้านไม้ยกพื้นสูง	73
23 บ้านของชาวหนองไหล ลักษณะที่ 2 บ้าน 2 ชั้น ครึ่งปูนครึ่งไม้	73
24 บ้านของชาวหนองไหล ลักษณะที่ 3 บ้านปูนชั้นเดียว	74
25 การจุดบั้งไฟจากค้ำบั้งไฟ	79
26 การทำโทษช่างและเจ้าของบั้งไฟที่บั้งไฟไม่ขึ้นโดยการจับลงโคลน	80
27 กลองตุ้ม	81
28 กลองยาวอีสาน	82
29 ฉิ่ง	83
30 ฉาบใหญ่และฉาบเล็ก	84
31 กรับคู่	84
32 ซอหม่ง	85
33 พิณ	86

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
34 พัฒนเบส.....	86
35 การแต่งกายเชิงบังไฟของหมู่บ้านหนองไหล.....	87
36 ขบวนแห่นางแมวของหมู่บ้านหนองไหล.....	88
37 การแต่งกายเชิงนางแมวของหมู่บ้านหนองไหล	90
38 กะทอสำหรับใส่นางแมว.....	90
39 สิ่งของที่ประกอบพิธีใส่ในกระดัง	91
40 วิธีการมัดกระดัง.....	92
41 พิธีย้ายแม่ธรณี	93
42 พิธีบูชานางดัง.....	94
43 การแข่งประกอบพิธีกรรมนางดัง.....	94
44 นางดังเข้าสิงกระดังและพาไปหาหลักฝนหลักแล้งเพื่อเสี่ยงทาย.....	95
45 ลักษณะการแต่งกายในการแข่งในพิธีกรรมนางดัง.....	97
46 กระดัง	98
47 ไม้คาน	98
48 สากตำหรือสากตำสำหรับรองกระดัง	99
49 เปลือกหอยที่ใช้ประกอบพิธี	100
50 เหล้า.....	101
51 กำไลข้อมือ กำไลข้อเท้า.....	102
52 รูปแบบการแข่งแห่นางแมวของหมู่บ้านหนองไหล	153
53 ท่าที่สื่อความหมายถึงการอ่อนน้อมต่อพญาแถน	155
54 โครงสร้างท่าที่สื่อความหมายถึงพญาคันคาก	155
55 โครงสร้างท่าที่สื่อความหมายถึงเขียด.....	156
56 โครงสร้างท่าที่สื่อความหมายถึงการหวิ้ม	156
57 โครงสร้างท่าที่สื่อความหมายสัมพันธ์กับอุปกรณ์ประกอบการแสดง.....	157
58 ประธานกล่าวเปิดการสนทนากลุ่ม	207
59 ผู้วิจัยนำเสนอการสนทนากลุ่ม	207
60 การสนทนากลุ่ม	208
61 การสาธิตแข่งนางดัง.....	208
62 การมอบของที่ระลึกให้แก่ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม	209
63 ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มถ่ายภาพร่วมกัน.....	209

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
1 กลุ่มประชากรอีสาน	17
2 ทิศทางแปดของไทย	18
3 ฉันทลักษณ์กาพย์เห่จงไฟ	38
4 รูปแบบขบวนแห่จงไฟของหมู่บ้านหนองไหลแบบดั้งเดิม	107
5 รูปแบบขบวนแห่จงไฟของหมู่บ้านหนองไหลแบบพัฒนา	112
6 รูปแบบขบวนแห่นางแมวของหมู่บ้านหนองไหล	124
7 รูปแบบการแสดงเซิ้งนางดังของหมู่บ้านหนองไหลแบบดั้งเดิม	132
8 รูปแบบการแสดงเซิ้งนางดังของหมู่บ้านหนองไหลแบบพัฒนา	135

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาและทำไร่ โดยพืชผลทางการเกษตรส่วนใหญ่ที่เพาะปลูกนั้นคือข้าว ซึ่งเป็นสินค้าส่งออกของประเทศไทยที่ได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติ โดยที่ไทยสามารถส่งออกเป็นสินค้าเศรษฐกิจอันดับหนึ่งของโลกมาหลายยุคหลายสมัย และนอกจากนี้ยังมีโอกาสด้านทางการเกษตรอื่นอีกมากมายที่เป็นสินค้าส่งออกของประเทศไทยที่มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับจากประชาคมโลก

การที่อาชีพเกษตรกรรมของไทยสามารถประกอบรายได้ในทุกภูมิภาคของประเทศ ทั้งนี้เพราะสภาพภูมิประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ และสภาพทางภูมิอากาศมีความเหมาะสมต่ออาชีพเกษตรกรรมของไทย ซึ่งแต่ละภูมิภาคก็จะมีลักษณะภูมิประเทศที่มีความแตกต่างกันไปแต่สภาพโดยรวมแล้วสามารถเพาะปลูกได้ทุกภาค เช่น ภาคเหนือมีลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบบริเวณหุบเขาที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกพืชไร่รวมทั้งไม้ผลหลากหลายชนิด ภาคกลางมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ มีความเหมาะสมในการปลูกพืช เช่น ข้าวโพด อ้อย ข้าวฟ่าง มันสำปะหลัง ซึ่งกลายเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศ ภาคใต้มีลักษณะภูมิประเทศแบบที่ราบสลับภูเขา พืชที่เพาะปลูกส่วนใหญ่เป็นจำพวกข้าวและยางพารา และภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานมีพื้นที่กว้างขวางที่สุดของประเทศ มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบสูงสภาพอากาศแห้งแล้งและมีฝนตกน้อย การเพาะปลูกส่วนใหญ่เป็นจำพวกข้าวและปลูกหม่อนเลี้ยงไหมสำหรับทอผ้า เนื่องจากสภาพอากาศที่แห้งแล้งฝนตกน้อย ทำให้พืชผลทางการเกษตรให้ผลผลิตได้ไม่ดีเท่ากับพืชผลทางการเกษตรของภูมิภาคอื่น ๆ ดังนั้นจึงส่งผลให้คนไทยซึ่งมีพื้นฐานความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ เกิดความคิดและจินตนาการไปต่าง ๆ นานาถึงเหตุอันทำให้ไม่เป็นไปตามที่หวังโดยเฉพาะในเรื่องของพืชผลการเกษตรที่ได้ผลผลิตไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย เพราะสืบเนื่องจากฝนแล้งหรือไม่ตกต้องตามฤดูกาล ความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติจึงนำไปสู่พิธีกรรมในการบูชา เพื่ออ้อนวอนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งปวงเพื่อลดบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล เพื่อชาวนาหรือเกษตรกรจะได้ลงมือไถหว่านหรือทำไร่ไถนาตามวิถีชีวิตของชาวไร่ชาวนาแบบอีสาน

จากที่กล่าวมาทำให้เข้าใจว่า พื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานของประเทศไทยจะมีพิธีกรรมความเชื่อมากกว่าทุกภาค โดยเฉพาะความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับผี ครอบคลุมถึงแถนหรือเทวดาผีฟ้า พลังอำนาจลึกลับที่อยู่ในความคิด เนื่องจากบริเวณนี้เคยได้รับการสืบทอด ประชัญญา แนวคิด ผี พราหมณ์ พุทธ และเต๋ามาก่อน เป็นการสร้างสรรค์ของจิตที่สะท้อนประสบการณ์ ความสัมพันธ์ของตนเองดังความเป็นจริง อธิบายความสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่รอบตัวด้วยบุคลาธิษฐาน สอดคล้องกับ เสมอชัย มูลสุวรรณ และสมิตร ปิติพัฒน์ (2545 : 28 – 32) และเสรี พงศ์พิศ (2549 : 32) ที่ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับผีของชนเผ่าดั้งเดิมสายตระกูล มอญ – เขมร ในเขต

อนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงว่ามีการนับถือผีแถน ผีเรื่อง ผีเจ้าบ้าน และผีผด ผีมนต์ โดยมีการจัดพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับผี ซึ่งเชื่อว่าผีมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคม ผีมีความสัมพันธ์กับศาสนาและพิธีกรรมทำให้มีความรู้สึกที่ตนเองมีคุณค่า และมีความสุขในการมีชีวิตอยู่ร่วมกันตลอดจนลดความกดดันหรือความเศร้าโศกในจิตใจ ในกรณีที่สังคมต้องประสบกับภาวะวิกฤติอันเชื่อมโยงหรือสัมพันธ์กับเศรษฐกิจ พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการนับถือผีจะเกี่ยวข้องกับการทำนาทำไร่เป็นการกล่าวเพื่อปรีภอกและแจกจ่ายผลผลิตในโอกาสประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีด้วย นอกจากนี้ผียังมีความสัมพันธ์กับการปกครองและมีบทบาทต่อคนในชุมชน ให้ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี รักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม และยังได้ทำหน้าที่ป้องกันการรุกรานทางวัฒนธรรมจากสังคมภายนอกได้อีกด้วย

พิธีกรรม หมายถึง การสักการะ การบูชา พิธีบูชา (ราชบัณฑิตยสถาน. 2556 : 557) พิธีกรรมกับความเชื่อมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ความศรัทธาและความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ นำไปสู่ความเคร่งครัดศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม

ดังได้กล่าวแล้วว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานของไทยมีลักษณะภูมิประเทศที่กว้างใหญ่ไพศาล ลักษณะภูมิอากาศที่ก่อให้เกิดข้อจำกัดด้านความอุดมสมบูรณ์อยู่หลายประการ ลักษณะดังกล่าวนำไปสู่ความคิดความเชื่ออันก่อให้เกิดพิธีกรรมอย่างหลากหลาย โดยเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตหรือการดำรงชีวิตที่ต้องอยู่รอดให้ได้ในสังคม ที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ พิธีกรรมเกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าว หรือพิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝน พิธีกรรมขอฝนเป็นพิธีกรรมหนึ่งที่สำคัญมากของชาวอีสาน ซึ่งสืบเนื่องมาจากสภาพภูมิอากาศที่แห้งแล้ง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ส่งผลให้เกิดความเสียหายต่อพืชผลทางการเกษตรทั้งหลาย เพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล นำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหารต่าง ๆ จึงก่อให้เกิดพิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝนอย่างหลากหลาย เช่น พิธีกรรมนางด้ง พิธีกรรมแห่นางแมว และพิธีกรรมแห่บั้งไฟ เป็นต้น

พิธีกรรมนางด้ง พิธีนี้เรียกกันหลายชื่อ เช่น พิธีแห่แม่นางด้ง พิธีเต้านางด้ง หรือเซ่งแม่นางด้ง เป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ จุดมุ่งหมายของพิธีกรรมเพื่อขอฝนตามขั้นตอนของพิธีกรรมนั้น ๆ โดยใช้กระดิ่งเป็นอุปกรณ์สำคัญ มีการตอกหลักไว้สองหลัก หลักหนึ่งเป็นหลักแล้ง อีกหลักหนึ่งเป็นหลักฝน ขั้นตอนการประกอบพิธีจะจัดหาคู่หนึ่ง ไม้คานคู่หนึ่งมัดไม้คานไขว้ติดกัน เอากระจกสองหน้า หวี บั้นข้าวเหนียว กำไลมือ กำไลเท้า แหวน ซึ่งเป็นเครื่องเงินของหญิงหม้ายวางลงในกระดิ่ง แล้วเอากระดิ่งอีกใบหนึ่งมาครอบไว้แล้วมัดติดกับไม้คาน หัวหน้าจะจัดเครื่องสักการะบูชาเทวดา อันประกอบด้วย คายยันต์ 5 เหล้าขาวขวดหนึ่ง ไข่ต้มอีกลูกหนึ่ง ปาวอัญเชิญเทวดามาชุมนุมอธิษฐานขอฝน ให้คนสองคนจับไม้คานเต้านางด้ง หัวหน้าพิธีจะนำชาวบ้านกล่าวคำเซ่งแม่นางด้งเป็นวรรคไป เมื่อกล่าวคำเซ่งจบบทหนึ่งหากแม่นางด้งเคลื่อนที่ไปตีหลักฝนฝนก็จะตก และถ้าหากเคลื่อนที่ไปตีหลักแล้งฝนก็จะแล้ง หากแม่นางด้งเคลื่อนที่ไปเป็นร่องคล้ายกับคูน้ำหรือที่ภาษาอีสานเรียกว่า ก้วยหล่อฝนจะตกในเร็ววัน เมื่อกล่าวคำเซ่งจบบทหนึ่ง ๆ หากแม่นางด้งไม่สุญหรือไม่เคลื่อนที่ต้องว่าคำเซ่งไปเรื่อย ๆ ใจความในคำเซ่งแม่นางด้ง เป็นการพรรณนาถึงสภาพของพืชผล ที่คอยฝนและเป็นคำกล่าววอนขอให้ฝนตกลงมา เพื่อจะได้พืชผลทางการเกษตร (งามพิศ สัตย์สงวน. 2536 : 9)

พิธีกรรมแห่นางแมว หรือพิธีเต้านางแมวก็คือ พิธีกรรมเพื่อขอฝน การแห่นางแมวจะเริ่มจากจัดขบวนแห่ประมาณ 15 – 20 คน โดยใช้คนสูงอายุซึ่งรู้จักประเพณีดี และส่วนมากจะเป็นหญิง ขบวนแห่เลือกหานางแมวตัวสวย ๆ 1 หรือ 2 – 3 ตัว เพื่อใส่กระbungเปิดช่องโหว่ให้แมวถูกน้ำกระเซ็น ตอนสาदनํ้า แล้วร้องรำทำเพลงเดินแห่กันไปเป็นขบวน ผู้หญิงที่ร่วมขบวนแห่ต้องแต่งตัวผัดหน้าขาว ทัดดอกไม้มัด นุ่งผ้าโจงกระเบน ใส่เสื้อที่สดใสสวยงาม ขณะที่ใส่นางแมวลงในกระbung กะทอหรือแข่ง จะพูดเป็นภาษาอีสานมีใจความว่า “นางแมวเอ๋ย ขอฟ้าขอฝน ให้ฝนตกมาด้วยเด้อ” จากนั้นจัดเครื่องสักการะบูชา หัวหน้าพิธีนำเครื่องสักการะปาวอัญเชิญเทวดามาชุมนุม แล้วตั้งจิตอธิษฐานขอนํ้าฝน จากนั้นตั้งขบวนแห่ไปตามบ้านคน แล้วแต่ละบ้านก็สาदनํ้านางแมว (งามพิศ สัตย์สงวน. 2536 : 5 – 8)

พิธีกรรมแห่บั้งไฟ พิธีบุญบั้งไฟหรือแข่งบั้งไฟ เป็นพิธีกรรมการขอฝนที่จัดขึ้นเป็นประจำที่สำคัญยิ่งของชาวอีสาน พิธีกรรมแห่บั้งไฟหรือแข่งบั้งไฟเป็นพิธีกรรมที่มีส่วนในการสร้างเสริมกำลังใจแก่ชาวอีสาน ทั้งยังเป็นการเตรียมพร้อมในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวอีสาน จุดประสงค์ของแห่บั้งไฟหรือแข่งบั้งไฟก็เพื่อขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาลชาวนาจะได้ใช้นํ้าในการทำนา เพื่อให้พืชพันธุ์ธัญญาหารมีความอุดมสมบูรณ์ (ยุทธศิลป์ จุฑาวิจิตร. 2539 : 18) แห่บั้งไฟ บุญบั้งไฟหรือแข่งบั้งไฟ เป็นประเพณีที่ชาวบ้านทุกครัวเรือนในหมู่บ้านจะร่วมแรงร่วมใจช่วยกันจัดทำขึ้น โดยชาวบ้านจะแบ่งงานกันทำเป็นกลุ่ม ๆ โดยถือว่าเป็นงานของตน ได้แก่ การปลูกปะรำที่ปักสำหรับเพื่อบ้านจากหมู่บ้านอื่นมาร่วมบุญด้วย บางพวกไปหาเนื้อหาปลาไว้ทำบุญและเลี้ยงแขก บางพวกตัดไม้เผาถ่านผสมกับดินประสิวและทำบั้งไฟ พวกแม่บ้านเตรียมทำข้าวปลาอาหาร และตัดชุดรำเซิ้งไว้ให้ลูกหลานเพื่อไปร่วมเซิ้งในงาน ทางวัดก็เตรียมซ่อมนาคร เพราะมีผู้นิยมเอาลูกหลานมาบวชในวันดังกล่าว ก่อนงาน 1 เดือนชาวบ้านทุกคนร่วมกันเตรียมงาน เพราะเป็นงานบุญ และประเพณีสำคัญของชาวอีสาน (งามพิศ สัตย์สงวน. 2536 : 13)

ทั้งพิธีกรรมนางตั้ง พิธีกรรมแห่นางแมวและพิธีกรรมแห่บั้งไฟ ต่างเป็นพิธีกรรมที่ยังแฝงไว้ด้วยความศรัทธา และความเชื่อที่สัมพันธ์แนบแน่นกับวิถีชีวิตของคนไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน อันเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมการผลิตหรือวัฒนธรรมข้าว พิธีกรรมที่มุ่งบูชาสักการะเทพเจ้าแห่งฝนหรือแถน เพื่อประทอนให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล พืชพันธุ์ธัญญาหารจะได้บริบูรณ์ ประชาชนจะดำรงอยู่อย่างผาสุก ซึ่งการสักการบูชาในแต่ละพิธีกรรมจะมีเครื่องบูชาแตกต่างกันไปตามความเชื่อ เช่น พิธีกรรมแห่บั้งไฟจะบูชาด้วยบั้งไฟ พิธีกรรมแห่นางแมวจะบูชาด้วยนางแมว และพิธีกรรมนางตั้งจะบูชาด้วยเครื่องบูชา นอกจากนี้ยังมีบทกวีเซิ้งเพื่อใช้ในการขับร้องเพื่อเป็นการบอกกล่าวและอ้อนวอนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประกอบการฟ้อนรำ โดยเชื่อว่าเป็นการสร้างความเป็นสิริมงคลให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เกิดความพึงพอใจและดลบันดาลให้ฝนตกตามที่ร้องขอ

พิธีกรรมทั้ง 3 นี้ นอกจากสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างการดำรงมั่นอยู่ในพิธีกรรมการขอฝน อันสืบเนื่องมาจากความศรัทธาและความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ อย่างผืนหรือแถนกับการดำรงชีวิตด้านการเกษตรของชาวอีสานแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นการแสดงจากพิธีกรรมทั้ง 3 กับความคิดความเชื่อในวิถีวัฒนธรรมการผลิตหรือวัฒนธรรมข้าว อันเป็นอาชีพหลักของชาวอีสานอีกด้วย ทั้งพิธีกรรมแห่บั้งไฟ พิธีกรรมแห่นางแมว และพิธีกรรมนางตั้งต่างเป็นพิธีกรรมที่มีรูปแบบการแสดงอันเชื่อมโยงกับพิธีกรรมและความเชื่อ อาจกล่าวได้ว่าเป็น

พิธีกรรมที่นำเอาความรื่นเริงสนุกสนานให้เป็นน้ำเนื้อเดียวกันกับความศรัทธาสักการะต่อแถน หรือ เทวดาแห่งฟ้าฝน ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าพิธีกรรมขอฝนทั้ง 3 พิธีกรรมนี้ จึงมีอาจแยกส่วนที่เป็น พิธีกรรมออกจากส่วนที่เป็นการแสดงได้

หมู่บ้านหนองไหล เป็นหมู่บ้านหนึ่งในจังหวัดอำนาจเจริญ อยู่ห่างจากตัวเมือง มีสังคม แบบชนบท ประกอบอาชีพเพาะปลูกเป็นหลัก ต้องพึ่งพาน้ำในการเพาะปลูก ซึ่งจากการศึกษา พบว่า หมู่บ้านหนองไหลยังคงประกอบพิธีกรรมขอฝนทั้ง 3 พิธี ดังกล่าวข้างต้นอยู่บ้าง และยังคงมี ผู้อาวุโสของหมู่บ้านมีความรู้ความสามารถในการประกอบพิธีกรรมขอฝนอยู่ จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจ ศึกษาพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน จังหวัด อำนาจเจริญ โดยศึกษาความสัมพันธ์ของความเชื่อกับพิธีกรรมขอฝนอันเชื่อมโยงกับอาชีพการเกษตร ของชาวอีสาน ซึ่งเป็นประเด็นน่าสนใจใคร่ศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรมขอฝนทั้ง 3 พิธี ที่มีรูปแบบการ แสดงอันเชื่อมโยงกับพิธีกรรม ได้แก่ พิธีกรรมแห่บังไฟ พิธีกรรมแห่นางแมว และพิธีกรรมนางด้ง ซึ่งถือเป็นลักษณะสำคัญอันนำไปสู่วัตถุประสงค์ของการศึกษาในงานวิจัยเล่มนี้

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและอาชีพเกษตรกรรมของชาวอีสาน
2. ศึกษาที่มาและองค์ประกอบของพิธีกรรมในการแสดงการขอฝน
3. วิเคราะห์รูปแบบการแสดงและโครงสร้างท่ารำในพิธีกรรมขอฝนของชาวอีสาน

3. ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยมุ่งศึกษารูปแบบการแสดงและโครงสร้างท่ารำ ในพิธีกรรมขอฝนของชาวอีสาน ที่หมู่บ้านหนองไหล ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีวิธีดำเนินการศึกษาวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารตำรา
 - 1.1 จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 1.2 จากสื่อสิ่งพิมพ์และบทความที่เกี่ยวข้องจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์
2. การสัมภาษณ์

เครื่องมือที่ใช้ในการสัมภาษณ์ คือ “แบบสัมภาษณ์” โดยสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการ สัมภาษณ์ในรูปแบบมีโครงสร้าง ด้วยการสร้างข้อคำถามจากวัตถุประสงค์การวิจัยและนิยามศัพท์ เฉพาะ ดังนี้

2.1 หาคุณภาพของเครื่องมือ โดยการหาค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถาม กับวัตถุประสงค์หรือเนื้อหา (Index of Item Objective Congruence : IOC) โดยผู้เชี่ยวชาญ ได้แก่

2.1.1 ผู้ช่วยศาสตราจารย์พินิจภัทร์ ถมิ่งรักษ์สัตว์

(คณบดีคณะศิลปศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์)

2.1.2 ดร.บำรุง พาทยกุล

(ผู้อำนวยการวิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์)

2.1.3 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัศวินธ์ เรืองรอง

(อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา)

2.2 การนำเครื่องมือไปใช้ ผู้วิจัยดำเนินการปรับปรุงข้อคำถามตามข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญที่ได้ดำเนินการตรวจสอบเครื่องมือสำหรับการวิจัย และนำเครื่องมือไปดำเนินการสัมภาษณ์

2.2.1 สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านคติชนวิทยา ได้แก่

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัศวินธ์ เรืองรอง

(อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา)

2.2.2 สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน ได้แก่

นายสาคร พุทธิณ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 6

นายสุนทร ศรีโคตร ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8

นายธนดล อินทะรังษี ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8

2.2.3 สัมภาษณ์ผู้ประกอบการ ผู้แสดงเชิงในพิธีกรรม ได้แก่

นายสุวรรณ์ บุษย์จันทร์ ผู้ประกอบพิธีและปราชญ์ชาวบ้าน

นางเรียน อุปัชฌาย์ ผู้ประกอบพิธีและปราชญ์ชาวบ้าน

2.2.4 สัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทางด้านดนตรีประกอบพิธีกรรม ได้แก่

นายบัวสาย อุปัชฌาย์ หมอแคน

3. ศึกษาข้อมูลภาคสนาม โดยการลงภาคสนามเพื่อศึกษาที่มา และองค์ประกอบของพิธีกรรม รูปแบบการแสดงและโครงสร้างท่ารำในการแสดงพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดอำนาจเจริญ โดยใช้การวิเคราะห์เอกสาร การสัมภาษณ์ การศึกษาข้อมูลท้องถิ่น โดยการบันทึกเสียง บันทึกภาพ และบันทึกวีดิทัศน์การแสดงพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล่

4. ดำเนินการรวบรวมข้อมูล โดยนำข้อมูลที่ได้มาสรุป เรียบเรียง และนำเสนอรายงานการวิจัย 3 บท ต่อคณะกรรมการสอบ

5. ดำเนินการจัดการสนทนา โดยการจัดประชุมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญในสาขาต่าง ๆ ตามเกณฑ์ดังต่อไปนี้

5.1 ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับด้านคติชนวิทยา

- ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัศวินธ์ เรืองรอง

(อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา)

- นายไสว วุฒสังข์
ผู้อำนวยการโรงเรียนหนองไผ่คิมน้อยวิทยา
- 5.2 ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับด้านประวัติชุมชน ผู้นำของหมู่บ้าน ได้แก่
 - นายสาคร พุทธิชัย ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 6
 - นายสุนทร ศรีโคตร ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8
 - นายธนดล อินทะรังษี ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8
 - นายสุวรรณ์ บุษย์จันทร์ ผู้ประกอบพิธีและปราชญ์ชาวบ้าน
- 5.3 ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับด้านพิธีกรรมและการจัดรูปแบบการแสดง ขอฝนของหมู่บ้านหนองไผ่ ได้แก่
 - นางเรียน อูปัชฌาย์ ผู้ประกอบพิธีและปราชญ์ชาวบ้าน
 - นางอุทัย บุษย์จันทร์ ผู้ประกอบพิธีและปราชญ์ชาวบ้าน
- 5.4 ผู้มีส่วนเกี่ยวกับทางด้านดนตรีประกอบพิธีกรรม ได้แก่
 - นายบัวสาย อูปัชฌาย์ หมอแคน
- 6. นำผลสรุปข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มย่อยมาวิเคราะห์และเรียบเรียงรายงานการวิจัย
- 7. นำเสนอรายงานการวิจัย 5 บท ต่อคณะกรรมการสอบ

5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. รับรู้และเข้าใจวิถีชีวิตของชาวอีสาน
2. ได้เห็นคุณค่าขององค์ประกอบพิธีกรรมขอฝนอย่างลึกซึ้ง
3. ได้ค้นพบโครงสร้างทำรำในพิธีกรรมขอฝนของชาวอีสาน
4. งานวิจัยฉบับนี้จะเป็นแบบอย่างของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการแสดงอันสัมพันธ์กับพิธีกรรมในรูปแบบการแสดงอื่น ๆ และการแสดงของภาคอื่น ๆ ต่อไป

6. นิยามศัพท์เฉพาะ

พิธีกรรม หมายถึง พิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไผ่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น ได้แก่ พิธีกรรมแห่บั้งไฟ พิธีกรรมแห่นางแมว และพิธีกรรมเต้านางดั่ง

เซิ้ง หมายถึง กระบวนทำรำในพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไผ่ ซึ่งประกอบด้วย กระบวนทำรำเซิ้งบั้งไฟ เซิ้งนางแมว และเซิ้งนางดั่ง

รูปแบบการแสดง หมายถึง รูปแบบของการรำรำในพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไผ่ อันประกอบด้วย รูปแบบการแสดงเซิ้งบั้งไฟ เซิ้งนางแมว และเซิ้งนางดั่ง

องค์ประกอบ หมายถึง อวัยวะที่ใช้เคลื่อนไหวประกอบในการรำที่ปรากฏในพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไผ่

โครงสร้างทำรำ หมายถึง องค์ประกอบของทำรำในรูปแบบการแสดงเซิ้งบั้งไฟ เซิ้งนางแมว และเซิ้งนางดั่ง

กระบวนท่า หมายถึง ท่าทางการรำรำที่มีการเรียงร้อยจนเกิดความสวยงาม

บังไฟ หมายถึง กระบอกไม้ไผ่ทะลุกลางป่อง ภายในบรรจุดินปืนใช้สำหรับจุดเพื่อขอฝน ในประเพณีบุญเดือนหกหรือบุญบังไฟของชาวอีสาน

นางแมว หมายถึง สัตว์ชนิดหนึ่งมีสีขาว มีหาง มนุษย์เรียกสัตว์ชนิดนี้ว่า “แมว” เป็นองค์ประกอบหลักที่ใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมแห่นางแมว

นางตั้ง หมายถึง ฝัที่สิ่งสถิตประจำกระดังซึ่งเป็นอุปกรณ์ที่จำเป็นในวิถีชีวิตของชาวอีสาน โดยเชื่อว่าเครื่องมือแต่ละชนิดจะมีผีสถิตอยู่ ซึ่งฝัจำพวกนี้จะเป็นฝัให้คุณ

ขอฝน หมายถึง การอ้อนวอนต่อพญาแถนเพื่อดลบันดาลให้ฝนตก เพื่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม มักแสดงออกในรูปแบบของการประกอบพิธีกรรม

ฮีต 12 หมายถึง ประเพณีงานบุญทั้งสิบสองเดือนในภาคอีสาน ที่ถือปฏิบัติสืบทอดกัน เป็นการผสมผสานพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเรื่องผี พิธีกรรมทางการเกษตรเข้ากับพิธีกรรมทางพุทธศาสนา

อีสาน หมายถึง ชื่อเรียกทิศมาแต่โบราณ ปัจจุบันคือทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

คายขันธ 5 หมายถึง เครื่องสักการบูชา ประกอบด้วย เทียน 5 คู่ ดอกไม้สีขาว 5 คู่ เงิน 5 บาท ผ้าจีน 1 ผืน ผ้าแพรวา 1 ผืน

บทที่ 2

สังคมและวัฒนธรรมกับความสัมพันธ์ของพิธีกรรม ความเชื่อและการแสดงของชาวอีสาน

บทนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลด้วยระเบียบวิธีวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) เกี่ยวกับสภาพทางสังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนความสัมพันธ์ของพิธีกรรมความเชื่อกับการแสดงของชาวอีสาน ซึ่งประกอบด้วยประเด็นที่จะกล่าวตามลำดับ ดังนี้

1. ความเป็นมาของดินแดนและกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสาน
2. ลักษณะทางกายภาพของภาคอีสาน
3. ลักษณะทางวัฒนธรรมและอาชีพของภาคอีสาน
4. ความเชื่อและพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวอีสาน
5. ความเชื่อและพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับการแสดงของชาวอีสาน
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและพิธีกรรมของชนของชาวอีสาน

1. ความเป็นมาของดินแดนและกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสาน

ภาคอีสาน เป็นดินแดนที่มีประวัติศาสตร์มายาวนาน จากการศึกษาพบว่า ดินแดนแห่งนี้มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ โดยอ้างอิงจากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบบริเวณแอ่งสกลนคร (บริเวณลุ่มน้ำสงคราม จังหวัดอุดรธานีและสกลนคร) และแอ่งโคราช (จากเทือกเขาภูกระดึง เทือกเขาภูพานลงมาถึงบริเวณลุ่มน้ำมูลและลุ่มน้ำชี) พบว่ามีชุมชนโบราณในภาคอีสานเมื่อราว 5,000 ปีมาแล้ว บริเวณแอ่งสกลนครมีหลักฐานว่าเป็นชุมชนขนาดใหญ่ก่อนแหล่งอื่น มีความเจริญทางด้านเทคโนโลยีในการทำเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ภาชนะดินเผา เครื่องมือสำริด เครื่องประดับลูกปัด เป็นต้น ที่เรียกกันว่า “วัฒนธรรมบ้านเชียง” ส่วนบริเวณแอ่งโคราชก็ปรากฏชุมชนโบราณเช่นเดียวกัน ปรากฏหลักฐาน เช่น ภาพเขียนสีแดงที่ผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น (ธวัช ปุณโณทก. 2544 : 1 – 5) ต่อมาในยุคประวัติศาสตร์ (ใช้ตัวอักษรที่ใช้ในสังคมนั้น ๆ เป็นเกณฑ์ในการแบ่งยุคสมัย) พบว่ามีการใช้ตัวอักษรหลายรูปแบบ คือ ในยุคแรก ๆ มีการใช้อักษรปัลลวะ (อักษรคุณห์หรืออักษรอินเดียใต้) เขียนภาษาสันสกฤตและภาษาขอม ส่วนในยุคสุดท้ายใช้อักษรตัวธรรมและอักษรไทยน้อย บันทึกภาษาไทยอีสาน (ภาษาไทย – ลาว) เนื่องจากมีการพบตัวอักษรปัลลวะ อักษรตัวธรรม และอักษรไทยน้อย ในยุคเดียวกันจึงทำให้นักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดี ไม่อาจชี้ชัดได้ว่าหลักศิลาจารึกอักษรปัลลวะ อักษรขอมโบราณในยุคต้น ๆ นั้นจารึกโดยกลุ่มชนอินเดีย กลุ่มชนขอม หรือกลุ่มชนชาติไทยที่สืบเผ่าพันธุ์และวัฒนธรรมที่ต่อเนื่องมาเป็นกลุ่มไทยลาวในปัจจุบันหรือไม่ แต่เมื่อพิจารณาตามหลักฐานต่าง ๆ ที่พบ อาจแบ่งได้เป็น 3 ยุค ดังนี้

1.1 ยุคร่วมทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 12 – 16)

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่มีการค้นพบโบราณสถาน โบราณวัตถุ พระพุทธรูป และจารึกภาษาสันสกฤตทำให้สามารถยืนยันว่าอาณาจักร "ทวารวดี" ก่อกำเนิดขึ้นเพราะได้รับอารยธรรมจากอินเดียโดยผู้คนที่เดินทางมาทางเรือจากดินแดนในประเทศอินเดีย สอดคล้องกับหลักฐานที่พบตัวอักษรปัลลวะซึ่งเป็นตัวอักษรของชาวอินเดียในดินแดนแห่งนี้ ชาวอินเดียเข้ามาตั้งถิ่นฐานยังดินแดนสุวรรณภูมิเดิมในสมัยพุทธศตวรรษที่ 12 (พ.ศ. 1100 – 1199) และแผ่อิทธิพลขึ้นมายังแคว้นอีสานปุระในเวลาต่อมา มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองฟ้าแดดสงยาง ปัจจุบันคืออำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ จากนั้นก็มาที่แอ่งสกลนคร จากการศึกษาศิลาจารึกที่พบในภาคอีสานในยุคนี้เป็นการจารึกเรื่องราวที่เกี่ยวข้องทางพุทธศาสนา ส่วนใหญ่จารึกด้วยอักษรปัลลวะ เป็นภาษาสันสกฤต เชื่อว่าได้อิทธิพลจากอินเดีย เช่น ใบเสมาหินทรายแดงที่เมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ และวัดกุดโง้ง จังหวัดชัยภูมิ เป็นต้น

1.2 ยุคอิทธิพลขอมสมัยพระนคร (พุทธศตวรรษที่ 16 – 18)

อาณาจักรขอมสมัยพระนครได้เจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุดและสามารถแผ่อิทธิพลอย่างกว้างขวางนั้น น่าจะเริ่มสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 (พ.ศ. 1543 – 1593) ได้เข้าครอบครองภาคอีสาน รวมทั้งภาคกลางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาด้วย จนถึงสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ. 1724 – 1762) ขอมได้สร้างอาณาจักรอย่างยิ่งใหญ่ ได้สร้างปราสาทหินไว้ในดินแดนแห่งนี้ไว้หลายแห่ง เช่น เขาพนมรุ้ง ปราสาทหินพิมาย เป็นต้น รูปแบบอักษรที่บนหลักศิลาจารึกในสมัยนี้ พบว่าเป็นอักษรขอมโบราณโดยมีพัฒนาการมาจากอักษรปัลลวะ และวิวัฒนาการต่อมาเป็นอักษรขอมบรรจงและขอมหัด

1.3 ยุควัฒนธรรมไทยลาว (พุทธศตวรรษที่ 19 – ปัจจุบัน)

หลังสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ขอมเสื่อมอำนาจลง ชุมชนในภาคอีสานจึงน่าจะเป็นกลุ่มเล็ก ๆ และไม่สืบทอดต่อวัฒนธรรมขอมอีก เป็นการสิ้นสุดวัฒนธรรมขอมโบราณโดยสิ้นเชิงจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ไม่พบการก่อสร้างหรือจารึกใด ๆ ในช่วง 200 – 300 ปีจากนั้นมาขณะเดียวกันได้พบร่องรอยของกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมแบบใหม่เข้ามาแทนที่ นั่นคือจารึกวัดแดนเมือง จังหวัดหนองคาย (พ.ศ. 2073) จารึกเป็นตัวอักษรไทยน้อย จึงสันนิษฐานว่าเป็นวัฒนธรรมไทยลาว ซึ่งรวมตัวเป็นปึกแผ่นในสมัยพระเจ้าฟ้ารุ่ง (พ.ศ. 1896) เป็นต้นมา วัฒนธรรมไทยลาวเริ่มก่อตัวมั่นคงอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำโขง เช่น เมืองปากห้วยหลวง (อำเภอน้ำโสม จังหวัดหนองคาย) เมืองโคตรบูรณ์ (อำเภอน้ำโสม จังหวัดนครพนม) รวมทั้งเมืองหนองหาน (จังหวัดสกลนคร) แล้วค่อยกระจายมาสู่ที่ราบสูงตอนกลาง การรวมกลุ่มชนกันจนกลายเป็นนครรัฐบริเวณลุ่มน้ำโขงตอนเหนือ และลุ่มแม่น้ำอู (เมืองถนและเมืองเชียงคองเชียงทอง) มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมากจนเป็นที่รู้จักของสุโขทัย เพราะปรากฏหลักฐานในหลักศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ที่กล่าวว่า “...ทั้งมา กาวลาวและไทยเมืองได้หล้าฟ้าภู...ไทขาวของชาวอูมาออก...” หรือ “...เท่าฝั่งของเถิงเวียงจันเวียงคำ เป็นที่แล้ว...” หรือ “...พันฝั่งของเมืองชาวเป็นที่แล้ว...” (กรมศิลปากร. 2526 : 52 – 59) จากหลักฐานข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ชาวเมืองสุโขทัยรู้จักชุมชนทางลุ่มแม่น้ำโขงเป็นอย่างดี หลังจากนั้นในจารึกสมัยพระเจ้าลิไทได้กล่าวถึงอาณาจักรนี้ว่า “(เขตเมืองสุโขทัย) เบื้องตะวันออกถึงแดนพระญา ฟ้าง้อม (งุ่ม)” ซึ่งพระเจ้าฟ้ารุ่งนี้เองที่มีความสำคัญต่อความเป็นมาต่อกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวในดินแดนอีสาน โดยประวัติพระเจ้าฟ้ารุ่งเริ่มในพุทธศตวรรษที่ 17 – 18 ตั้งแต่สร้างเมืองชาวหรือเมืองหลวง

พระบาง มีกษัตริย์ปกครองติดต่อกันมาถึง 22 องค์ กษัตริย์องค์หนึ่ง คือ พระเจ้าฟ้าเจี้ยว ได้ให้กำเนิดลูกชายคือพระเจ้าฟ้าจุ่ม หรือ พระเจ้าฟ้าลุ่ม เกิดมามีฟันเต็มปาก เสนาอำมาตย์ในราชสำนักเห็นเป็นอาเพศ จึงทูลให้พระบิดานำไป “ล่องโขง” คือ ลอยแพไปตามลำน้ำโขง มีพระเชมรรูปหนึ่งพบเข้าเกิดเมตตาเอาพระเจ้าฟ้าจุ่มไปชุบเลี้ยงจนเติบโตใหญ่ แล้วถวายตัวในราชสำนักเชมร พระเจ้าฟ้าจุ่มได้รับการศึกษาอบรมอย่างองค์ชายเชมร และทรงเป็นราชบุตรเขยของกษัตริย์เชมรด้วย เมื่อพระเจ้าฟ้าเจี้ยวสิ้นพระชนม์ เจ้าฟ้าคำเลี้ยวผู้เป็นน้องชายขึ้นครองราชย์แทน พระเจ้าฟ้าจุ่มจึงยกทัพจากเชมรทวงราชสมบัติของบิดาคืน สามารถโจมตีเมืองหลวงพระบางได้ เจ้าฟ้าคำเลี้ยวเสียทีแก่หลาน สู้ไม่ได้น่ายใจจึงกินยาพิษตาย เจ้าฟ้าจุ่มจึงขึ้นครองเมืองหลวงพระบาง เมื่อ พ.ศ. 1896 ทรงพระนามว่า “พระยาฟ้าจุ่มแห่งหล้าธรณี”

พระเจ้าฟ้าจุ่ม เป็นกษัตริย์ที่มีพระปรีชาสามารถมาก เป็นนักรบผู้กล้าหาญชาญฉลาด ในช่วงนั้นอาณาจักรสุโขทัยมีพระมหากษัตริย์ราชสีห์เป็นกษัตริย์ พระเจ้าฟ้าจุ่มได้ขยายอำนาจแผ่ไปถึงญวนลงมาถึงส่วนหนึ่งของเขมรตอนล่างและเข้ามาสู่ดินแดนอีสาน ได้อพยพผู้คนจากเวียงจันทน์มาอยู่บริเวณเมืองหนองหาน และหนองหานน้อยประมาณ 10,000 คน พระเจ้าฟ้าจุ่มครองราชย์และแผ่แสนยานุภาพเรื่อยมาจนถึงสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) แห่งกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าฟ้าจุ่มคิดแผ่แสนยานุภาพเข้าครอบครองกรุงศรีอยุธยา ทำให้พระเจ้าอู่ทองต้องเจรจาหย่าศึกโดยอ้างความเป็นญาติร่วมวงศ์ขุนบรมเดียวกันว่า “เฮาหากแมนอายน้องกันมาแต่ขุนบรมพุ้น หากเจ้าเป็นลูกหลานขุนบรมจริง เฮาย่ามารบราฆ่าฟันกันเลย ดินแดนส่วนที่อยู่เลยดงสามเส้า (ดงพญาไฟ) ไปจดภูพระยาผ่อ และแดนเมืองนครไทยให้เป็นของเจ้า ส่วนที่อยู่เลยดงพญาไฟลงมาให้เป็นของข้อยแล้วจัดส่งลูกสาวไปจัดที่อยู่ให้นอนให้” (สมเด็จพระสังฆราชลาว. 2528 : 43) จากหลักฐานนี้แสดงให้เห็นว่า พระเจ้าฟ้าจุ่มมีพระปรีชาสามารถในการแผ่ขยายพระราชอำนาจครอบครองดินแดนอีสาน ยกเว้นเมืองนครราชสีมาที่ยังคงเป็นอิสระอยู่ เพราะในหนังสือ "King of Laos" ระบุว่าในปี ค.ศ.1385 อาณาเขตกรุงล้านช้างทางทิศตะวันตก ติดต่อกับโคราช (นครราชสีมา) ดินแดนอีสานส่วนใหญ่ตกอยู่ในอำนาจของพระเจ้าฟ้าจุ่มเรื่อยมา จนถึงสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช (ลาวเขียนไชยเสฏฐาหาราช) ขึ้นครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2091 – 2114 ได้ย้ายเมืองหลวงจากหลวงพระบางมาอยู่เวียงจันทน์ พระองค์ได้ทำสัญญาพันธมิตรกับสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยา และทั้งสองได้สร้างพระธาตุศรีสองรัก ที่อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เป็นเขตแดนระหว่างสองอาณาจักร กษัตริย์องค์นี้ได้สร้างวัดองค์ดื้อ และศาสนสถานต่าง ๆ ในเขตเมืองหนองคาย และบูรณะพระธาตุพนมด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่า พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช สนใจดินแดน ผังขวามแม่น้ำโขงมากกว่าสมัยก่อน ๆ ต่อมาในปี พ.ศ. 2250 ได้เกิดการแย่งอำนาจขึ้นในลาว ทำให้ลาวถูกแบ่งออกเป็น 2 อาณาจักร มีหลวงพระบางและเวียงจันทน์เป็นศูนย์กลาง

จากความเป็นมาของพระเจ้าฟ้าจุ่ม ทำให้เห็นว่าในสมัยพระเจ้าฟ้าจุ่ม (พ.ศ. 1896 – 1916) มีการขยายอาณาเขตของอาณาจักรล้านช้างอย่างกว้างขวาง และเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุด โดยในระยะแรกได้แพร่กระจายชุมชนในบริเวณแอ่งสกลนคร เฉพาะบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง มีขอบเขตตั้งแต่จังหวัดเลย (เมืองหล่ม เมืองเลย ปากเหือง เชียงคาน ด่านซ้าย) จังหวัดหนองคาย (เมืองเวียงคุก เมืองปากห้วยหลวง) จังหวัดอุดรธานี บริเวณอำเภอบ้านผือจนถึงตำบลหนองบัวลำภู จังหวัดสกลนครและนครพนม (เมืองโคตรบอง) พงศาวดารลาวมักกล่าวถึงหัวเมืองที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง

มาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น ส่วนพงศาวดารไทยได้กล่าวถึงหัวเมืองสำคัญของล้านช้างเท่านั้น ในการติดต่อกันคงใช้เส้นทางผ่านเมืองนครไทย (จังหวัดพิษณุโลก) ไปสู่เมืองด่านซ้าย ลงเรือไปตามลำน้ำเหืองออกสู่แม่น้ำโขง ไม่พบหลักฐานใด ๆ ที่ชี้ให้เห็นว่าอยุธยาได้รู้จักเส้นทางผ่านทางช่องดงพระยาไฟ และดงพระยากลางก่อนสมัยสมเด็จพระนารายณ์ (ธวัช ปุณโณทก. 2544 : 16) ทั้ง ๆ ที่หัวเมืองพิมาย เมืองพนมรุ้งเคยเป็นชุมชนที่รุ่งเรืองในสมัยขอมพระนคร อันน่าเชื่อได้ว่าชุมชนดังกล่าวคงลดความสำคัญลงไปมาก ดังนั้น ทั้งพงศาวดารไทยและลาวจึงไม่ได้กล่าวถึงหัวเมืองในดินแดนที่ราบสูงแอ่งโคราชในสมัยอยุธยาตอนต้น การขยายวัฒนธรรมไทยลาวเข้าสู่ดินแดนแอ่งโคราชในสมัยสุโขทัยและอยุธยาตอนต้น ดินแดนแห่งนี้เป็นชุมชนที่มีความสำคัญน้อย ดังที่หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว.ปฐม คเนจร) ได้กล่าวว่า “พื้นที่ในมณฑลลาวกาวนี้ เมื่อก่อนจุลศักราช 1000 (พ.ศ. 2181) ก็เป็นทำเลป่าดง เป็นที่อาศัยของคนป่าซึ่งสืบเชื้อสายมาแต่ขอม ต่อมาเรียกกันว่าพวกข่า ส่วย กวย (หรือกูย)...” (ม.ร.ว.อมรวงศ์วิจิตร. 2504 : 21) แสดงว่า ช่วงนั้นยังไม่มีคนไทยลาวเข้ามาอยู่บริเวณนี้ ทางตอนใต้ลุ่มแม่น้ำโขงมีชุมชนขนาดใหญ่ของพวกข่า เรียกว่า “นครจำปาศักดิ์” มีหัวหน้าปกครองเป็นเอกราช (นางแพง นางเพา) ซึ่งเดิมนับถือผีสง่า ได้รับวัฒนธรรมไทยลาวสมัยพระครูโพนเสม็ด หรือโพนสะเม็ก (พระครูชี้อม) (ธิดา สาระยา. 2536 : 118) พร้อมด้วยเจ้าหน่อเกษัตริย์ ได้พาพรรคพวกอพยพจากล้านช้าง (เวียงจันทน์) ลงไปทางใต้ เมื่อ พ.ศ. 2231 เข้าไปเผยแผ่พุทธศาสนา เป็นที่เคารพของชาวจำปาศักดิ์ และต่อมาเจ้าหน่อเกษัตริย์ได้ปกครองนครจำปาศักดิ์ได้พระนามว่า “เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร” ซึ่งนครจำปาศักดิ์นี้ กลายเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมไทยลาวแห่งหนึ่งในการขยายวัฒนธรรมไทยลาวเข้าสู่แอ่งโคราช มี 4 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

1. กลุ่มเจ้าแก้วหรืออาจารย์แก้ว เมื่อ พ.ศ. 2256 เจ้าสร้อยศรีสมุทรฯ แห่งนครจำปาศักดิ์ได้ส่งเจ้าแก้ว เชื้อสายเจ้าเมืองเวียงจันทน์ไปปกครองเมืองท่ง หรือเมืองสุวรรณภูมิ ได้ขยายชุมชนเป็นเมืองร้อยเอ็ดและมหาสารคามในเวลาต่อมา (พ.ศ. 2318)

2. กลุ่มพระวอพระตา ได้แยกจากเวียงจันทน์ เมื่อ พ.ศ. 2310 สมัยพระเจ้าสิริบุญสารมาตั้งเมืองที่หนองบัวลุ่มภู ตั้งชื่อเมืองว่า “นครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน” (กลุ่มนี้เองที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในประวัติศาสตร์ไทยลาว) ต่อมา เวียงจันทน์ยกทัพมาตี รบกันอยู่ 2 - 3 ปี พระตาเสียชีวิต พระวอเห็นทำสู้ไม่ได้จึงอพยพลงมารวมกลุ่มกับนครจำปาศักดิ์สมัยเจ้าไชยกุมารได้ตั้งมั่นที่บ้านดู่ บ้านแก แขวงปากเซ อีก 3 - 4 ปี ต่อมา มีเหตุขัดใจกับเจ้าไชยกุมาร จึงอพยพมาตั้งเมืองที่ดอนมดแดง และห้วยแระมะ เห็นว่าเมืองจำปาศักดิ์คงให้ความคุ้มครองไม่ได้จึงมีใบบอกไปยังเมืองนครราชสีมาขอขึ้นกับกรุงธนบุรี ทัพเวียงจันทน์ยกมาตีอีก พระวอมีใบบอกไปยังนครราชสีมาขอกำลังมาช่วย ในการรบครั้งนั้นพระวอถูกประหารชีวิต (พ.ศ. 2319) พวกที่เหลือมีท้าวคำผงเป็นหัวหน้า ท้าวทิดพรม ท้าวกำ รวมตัวกันไปตั้งมั่นที่บ้านดู่ บ้านแก ต่อมาในปี 2321 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก (สมัยดำรงตำแหน่งเจ้าพระยาจักรี) และเจ้าพระยาสุรสีห์ (น้องชาย) ยกทัพไปตีจำปาศักดิ์และเวียงจันทน์ได้ทั้งสองเมือง และได้อัญเชิญพระแก้วมรกตมาไว้ที่ธนบุรีด้วย เป็นครั้งแรกที่ราชธานีได้เข้าครอบครองพื้นที่ภาคอีสาน (รวมถึงล้านช้างด้วย) ตำนานเมืองอุบลยังกล่าวต่อไปอีกว่า หลังจากนั้น ท้าวคำผงได้รับการแต่งตั้งเป็นพระประทุมสุรราชภักดีขึ้นกับนครจำปาศักดิ์ (พ.ศ. 2323) ต่อมาได้ย้ายเมืองไปตั้งที่ดอนมดแดง เห็นว่าที่ไม่เหมาะสมจึงย้ายไปที่ดงอู่ผึ้ง (ตัวเมืองอุบลราชธานีในปัจจุบัน) ต่อมาในปี 2335 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอด

ฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงสถาปนาท้าวคำผงได้รับแต่งตั้งเป็นพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ ครองเมืองอุบลเป็นคนแรก ตั้งชื่อเมือง “อุบลราชธานี ศรีวนาลัยประเทศราช” (สภาวัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี. 2540 : 10)

3. กลุ่มผ้าขาวสมภาร เป็นกลุ่มใหญ่อีกกลุ่มหนึ่ง ในพงศาวดารกล่าวว่า อพยพจากเมืองผ้าขาว ศรีสัตนาคนหุต เข้ามาตั้งอยู่ที่ริมน้ำป่าว บ้านแก่งส้มโฮง (แก่งสำโรง) ในราว พ.ศ. 2310 ขออยู่ใต้บังคับกรุงธนบุรี ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ท้าวสมภารได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เพื่อถวายความจงรักภักดี และเนื่องจากท้าวสมภารมีกำลังคนถึง 4,000 คน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านแก่งส้มโฮงเป็นเมืองกาฬสินธุ์ ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ และแต่งตั้งท้าวสมภารเป็น “พระยาไชยสุนทร” เจ้าเมืองกาฬสินธุ์

4. กลุ่มท้าวแล อพยพมาจากเวียงจันทน์ในสมัยรัชกาลที่ 2 ตั้งหลักแหล่งที่บริเวณท้องที่เมืองนครราชสีมา ต่อมาได้ย้ายไปทางตอนเหนือบริเวณเทือกเขาตองพระยากลางและเทือกเขาเพชรบูรณ์ แล้วขอตั้งเมืองชัยภูมิและได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นเจ้าเมือง มีบรรดาศักดิ์ว่า “พระภักดีชุมพล” ต่อมาได้เลื่อนเป็น “พระยาภักดีชุมพล” เจ้าเมืองชัยภูมิ ส่วนบริเวณลุ่มน้ำมูล (ตอนใต้ของแอ่งโคราช) มีชนพื้นเมืองตั้งชุมชนอยู่ทั่วไป ที่เรียกกันว่า “เขมรป่าดง” อยู่แถบจังหวัดศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์

การขยายอำนาจส่วนกลางเข้าสู่ภาคอีสานในช่วงอยุธยาตอนต้นนั้น พงศาวดารไทยไม่มีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับที่ราบสูงภาคอีสาน แต่ได้กล่าวถึงหัวเมืองริมฝั่งแม่น้ำโขง ว่าเป็นเมืองอิสระ มีกษัตริย์ปกครอง และมีหลักฐานว่าอาณาจักรล้านช้างมีอำนาจเหนือฝั่งขวาแม่น้ำโขง เช่น เมืองโคตรบอง เป็นต้น ในสมัยพระนารายณ์มหาราชมีการพัฒนาเมืองโคราชและส่งข้าราชการขึ้นผู้ใหญ่มากครอง มีเมืองขึ้นเพียง 5 เมือง คือ นครจันทัก (ปากช่องและสีคิ้ว) เมืองชัยภูมิ (น่าจะ เป็นเมืองเก่า ก่อนท้าวแลจะมาตั้งถิ่นฐาน) เมืองพิมาย เมืองแปะ (บุรีรัมย์) และเมืองนางรอง นอกนั้น ไม่กล่าวถึง สมัยพระเจ้าเอกทัศ (ก่อนเสียกรุงเล็กน้อย) ช้างพลายสำคัญตกมันหนีมาทางภาคอีสาน จึงได้ส่งขุนนางมาตามช้าง ได้รับการช่วยเหลือจากพวกส่วยหรือกวย จึงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นขุนนาง ได้แก่ หลวงสุวรรณ (ตากะจะ) ครองเมืองขุขันธ์ หลวงเพชร (เชียงฆะ) ครองเมืองสังขะ หลวงสุรินทร์ภักดี (เชียงปุม) ครองเมืองคูปะทายสมัน (สุรินทร์) หลวงศรีนครเตา (เชียงสี) ครองเมืองรัตนบุรี ทั้งหมดขึ้นกับเมืองพิมาย ในพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์เรียกว่า “หัวเมืองเขมรป่าดง” ปลายสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรียึดได้จำปาศักดิ์และเวียงจันทน์ ภาคอีสานทั้งหมดจึงอยู่ใต้การปกครองของไทยเป็นต้นมา ในฐานะหัวเมืองประเทศราช

สมัยต้นรัตนโกสินทร์ มีการขยายหัวเมืองมากขึ้นโดยแต่งตั้งให้ผู้ที่สามารถรวบรวมสมัครพรรคพวก ไปตั้งเมืองใหม่ให้เป็นปึกแผ่นได้ก็จะได้เป็นเจ้าเมืองนั้น จึงเกิดหัวเมืองในแอ่งโคราชเป็นจำนวนมาก (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาต่อราชานุภาพ และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์. 2504 : 245) สมัยรัชกาลที่ 3 เกิดสงครามยืดเยื้อกับญวนและเกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์ หลังจากปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์แล้ว จึงได้เกลี้ยกล่อมชาวบ้านจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงตอนบนให้เข้ามาอยู่ฝั่งขวาเพื่อตัดเสบียงพวกญวน เช่น จากเมืองมหาชัยกองแก้ว เมืองพิน เมืองนอง เมืองตะโพน เมืองคำเกิด คำม่วน เป็นต้น ส่วนใหญ่มาอยู่แอ่งสกลนคร จึงปรากฏว่าในเขตจังหวัดสกลนคร นครพนมปัจจุบัน

มีหลายกลุ่มหลายภาษา เช่น ย้อ ผู้ไทย แสก เป็นต้น สมัยรัชกาลที่ 5 ฝรั่งเศสเริ่มล่าอาณานิคม ไทยต้องเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงและดินแดนอื่นอีกมากมายให้ฝรั่งเศส (พ.ศ. 2431 – 2499) และได้ตกลงทำสนธิสัญญาแบ่งประเทศโดยใช้แม่น้ำโขงเป็นเขตแดน ได้จัดการปกครองหัวเมืองในภาคอีสานใหม่ จากธรรมเนียมแบบล้านช้าง (ตำแหน่งอาญาสี่ คือ เจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร) เป็นมณฑลเทศาภิบาล จัดการปกครองตามลักษณะปกครองท้องที่ (พ.ศ. 2440) ได้ส่งข้าหลวงจากกรุงเทพฯ มาปกครองหัวเมืองใหญ่ ๆ เช่น ที่อุบลราชธานีทรงโปรดให้พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงพิชิตปรีชากร มาเป็นข้าหลวงใหญ่หัวเมืองลาวกาวพระองค์แรก องค์ต่อมาคือพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ เป็นข้าหลวงต่างพระองค์ สำเร็จราชการมณฑลลาวกาวได้ทรงส่งนางเจียงคำ ธิดาของท้าวสุรินทร์ขมภู (หมั่น) บุตรของราชบุตร (ส่วย) เชื้อสายเจ้านายเมืองอุบลมาเป็นชายา (ธิดา สารยา. 2536 : 196) อันเป็นการประสานไมตรีเกี่ยวต้องเป็นเครือญาติ สร้างความกลมกลืนระหว่างวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงกับวัฒนธรรมลุ่มน้ำเจ้าพระยา

จากการศึกษาถึงประวัติความเป็นมาของดินแดนอีสานของ นายมนตรี โคตรคันทา พบว่า มีการกล่าวถึงถิ่นเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว มีแนวคิด 2 อย่าง คือ

1. ถิ่นเดิมของลาวอยู่ที่อีสาน จากการศึกษาประวัติศาสตร์ พบว่า คนอีสานไม่ได้อพยพมาจากไหน เนื่องจากคนในชุมชนบ้านเชียง คือ “ลาว” ดังนั้นย่อมแสดงให้เห็นว่า “ลาว” มาตั้งหลักแหล่งที่บ้านเชียงมากกว่า 5,000 ปีมาแล้ว เพราะจากหลักฐานที่ขุดพบหม้อบ้านเชียงที่พิบูลย์โดยวิธีคาร์บอน 14 พบว่า หม้อบ้านเชียงอายุเก่าแก่ถึง 5,000 ปี เพราะกว่าคนบ้านเชียงจะเริ่มตีหม้อใช้ในครัวเรือนก็ต้องสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยก่อนหน้านั้นแล้ว

2. ถิ่นเดิมของลาวอยู่ที่อีสานและมีมาจากที่อื่นด้วย แนวคิดนี้เชื่อว่าคนลาวน่าจะมียู่แล้วในดินแดนที่เรียกว่า “อีสาน” โดยประมาณ 1,000 – 7,000 ปีที่ผ่านมา นักมานุษยวิทยาและนักประวัติศาสตร์ได้สันนิษฐานว่า ได้มีการอพยพของพวกละว้า หรือข่า ลงมาอยู่ในแดนสุวรรณภูมิเป็นพวกแรก พอเข้ามาอยู่สุวรรณภูมิ ก็แบ่งเป็นอาณาจักรใหญ่ ๆ 3 อาณาจักร คือ

อาณาจักรทวารวดี	ซึ่งมีนครปฐมเป็นราชธานี มีอาณาเขตถึงเมืองละโว้ (ลพบุรี)
อาณาจักรโยนก	เมืองหลวง ได้แก่ เมืองเงินยาง หรือเชียงแสน มีเขตแดนขึ้นไปถึงเมืองเซเลียงและเมืองเงิน

อาณาจักรศรีโคตรบูรณ ได้แก่ บรรดาชาวข่าที่มาสร้างอาณาจักรในลุ่มน้ำโขง มีเมืองหลวงอยู่ที่เมืองโคตรบูรณซึ่งอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง

(มนตรี โคตรคันทา. www.isangate.com, 1 กุมภาพันธ์ 2559)

จากแนวคิดที่ 2 จะเห็นว่าในคำรวมที่นักมานุษยวิทยา และนักประวัติศาสตร์เรียกว่า “คนอีสาน” นั้นน่าจะมีความหมายกลุ่มหลายชาติพันธุ์ปะปนกันอยู่และในหลายกลุ่มนั้นน่าจะมีความหมายกลุ่มชาติพันธุ์ “ลาว” อยู่ด้วย ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานจากงานเขียนของนักวิชาการหลายคนทีกล่าวว่า หลังจากพวกละว้าหรือพวกข่าหมดอำนาจลง ดินแดนอีสานก็ถูกครอบครองโดยขอมและอ้ายลาว ต่อมาขอมก็เสื่อมอำนาจลง ดินแดนส่วนนี้จึงถูกครอบครองโดยอ้ายลาว มาจนถึงปัจจุบันการกล่าวถึง “อ้ายลาว” ก็คือกลุ่มชาติพันธุ์ลาวนั่นเอง จากการศึกษาพบว่า อ้ายลาวเป็นชนกลุ่มหนึ่งของมองโกลเดิม อยู่ทางตอนบนของแม่น้ำแยงซีเกียงและแม่น้ำเหลือง ก่อนที่จะอพยพเข้าครอบครองอีสานนั้นได้รวมตัวกันตั้งเมืองสำคัญขึ้น 3 เมือง คือ นครลุง นครเจียว และนครปา

ต่อมากลุ่มอ้ายลาวเกิดสู้รบกับจีน สาเหตุเพราะจีนมาแย่งดินแดน อ้ายลาวสู้จีนไม่ได้จึงอพยพลงใต้ ถอยร่นลงมาเรื่อย ๆ จนกระทั่งมาตั้งอาณาจักรอยู่บริเวณญานานในปัจจุบัน มีเมืองแกนเป็นศูนย์กลางสำคัญ แต่ก็ยังถูกรุกรานแย่งชิงจากจีนไม่หยุดหย่อน อ้ายลาวจึงอพยพลงมาตั้งอาณาจักรใหม่อีก คือ อาณาจักรหนองแส มีขุนบรมวีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ของอ้ายลาว เป็นผู้ปกครองขุนบรมขึ้นครองราชย์ พ.ศ. 1272 ได้รวบรวมผู้คนเป็นปึกแผ่นและส่งลูกหลานไปครองเมืองต่าง ๆ ในบริเวณนั้นลูกหลานที่ส่งไปครองเมือง มี 7 คน คือ

1. ขุนลอ ครองเมืองขวา คือ หลวงพระบาง
2. ขุนยี่ผาลาน ครองเมืองหอแต่หรือสิบสองพันนา
3. ขุนสามจุสง ครองเมืองปะกันหรือหัวพันทั้งห้าทั้งหก
4. ขุนไขสง ครองเมืองสุวรรณโคมคำ
5. ขุนจ้าวอิน ครองเมืองอโยธยา (สุโขทัย)
6. ขุนลกกลม ครองเมืองมอญ คือ หงสาวดี
7. ขุนเจ็ดเจือง ครองเมืองเชียงขวางหรือเมืองพนมเปญอ้ายลาว

ทั้ง 7 ปกครองบ้านเมืองแบบเมืองพี่เมืองน้อง มีอะไรก็ช่วยเหลือเจือจุนกัน โดยยึดมั่นในคำสาบานที่คำสัตย์ปฏิญาณร่วมกันว่า “ไพร่บราแย่งแผ่นดินกันขอให้ฟ้าผ่ามันตาย” สำหรับกลุ่มอ้ายลาวนี้ น่าจะเกี่ยวโยงเป็นกลุ่มเดียวกับคนชาติพันธุ์ลาวในอีสาน น่าจะเป็นกลุ่มลาวเชียง และลาวเวียง คือ กลุ่มจากอาณาจักรล้านนา (ลาวเชียง) และกลุ่มจากอาณาจักรล้านช้าง (ลาวเวียง)

สรุปได้ว่าประวัติความเป็นมาของภาคอีสานเป็นดินแดนที่มีความเป็นมาตั้งแต่ก่อนยุคประวัติศาสตร์ ประมาณ 5,000 ปีมาแล้ว โดยพบหลักฐานจากเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันจากแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ครั้นถึงยุคประวัติศาสตร์ (แบ่งยุคสมัยโดยอักษรที่ใช้ในสังคมนั้น ๆ) แบ่งออกเป็น 3 ยุค ได้แก่ 1) ยุคร่วมทวารวดี พุทธศตวรรษที่ 12 – 16 สันนิษฐานว่าถูกปกครองโดยชาวอินเดีย เนื่องจากพบหลักฐานหลักศิลาจารึกด้วยอักษร ปัลลวะ เป็นภาษาสันสกฤต 2) ยุคอิทธิพลขอมสมัยพระนคร พุทธศตวรรษที่ 16 – 18 ตั้งแต่สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 1 จนถึงสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เป็นยุคที่ขอมเรืองอำนาจและปกครองดินแดนแห่งนี้ สืบต่อมาจากชาวอินเดีย ขอมได้ปกครองดินแดนภาคอีสานและได้ขยายอำนาจมายังภาคกลางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาด้วย โบราณสถานที่เป็นเอกลักษณ์ของขอม ได้แก่ ปราสาทหินต่าง ๆ และพบหลักศิลาจารึกด้วยอักษรขอมโบราณที่มีวิวัฒนาการมาจากอักษรปัลลวะ 3) ยุควัฒนธรรมไทยลาว พุทธศตวรรษที่ 19 จนถึงปัจจุบัน เป็นยุคที่ขอมเสื่อมอำนาจลงและพบกลุ่มชนใหม่เกิดขึ้นในดินแดนแห่งนี้ และไม่มี ความเกี่ยวข้องและสืบทอดวัฒนธรรมจากขอม เป็นกลุ่มวัฒนธรรมใหม่ที่เข้ามาแทนที่โดยพบหลักฐานจากหลักศิลาจารึกวัดแดนเมือง จังหวัดหนองคายเป็นอักษรไทยน้อยจึงสันนิษฐานว่า วัฒนธรรมไทยลาวได้เกิดขึ้นในยุคสมัยนี้ และรวมตัวกันเป็นปึกแผ่นในสมัยพระเจ้าฟ้ารุ่งเป็นต้นมา

กลุ่มวัฒนธรรมไทยลาว ได้เริ่มก่อตัวขึ้นในแอ่งสกลนคร บริเวณลุ่มน้ำโขงตอนเหนือ เรียกว่า “อาณาจักรล้านช้าง” ปกครองโดยพระเจ้าฟ้ารุ่งและมีความเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุด อาณาจักรล้านช้างเป็นที่รู้จักของอาณาจักรสุโขทัยเป็นอย่างดี ได้ขยายอาณาเขตและวัฒนธรรมไทยลาวเข้าสู่ดินแดนแอ่งโคราช จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่กล่าวมาเห็นได้ว่า พื้นที่ภาคอีสานมีกลุ่มชนอาศัยอยู่มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ต่อมาได้รับวัฒนธรรมทวารวดี วัฒนธรรม

ขอม วัฒนธรรมไทยลาวและไทยเมืองหลวง กระนั้นก็ตาม ชาวไทยอีสานส่วนใหญ่ยังรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีโดยเฉพาะ “ภาษาพูด” ไว้อย่างเหนียวแน่น เพียงแต่ “ตัวอักษร” เท่านั้นที่เปลี่ยนไป นอกจากนี้ยังพบแนวคิดเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ลาว บนดินแดนอีสานจากนักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดี 2 อย่าง คือ 1) ถิ่นเดิมของลาวอยู่ที่อีสาน ไม่ได้อพยพมาจากไหน โดยอ้างอิงจากหลักฐานทางโบราณวัตถุบ้านเชียงที่มีการพิสูจน์ว่ามีอายุกว่า 5,000 ปีมาแล้ว และ 2) ถิ่นเดิมของลาวอยู่ที่อีสาน และมีมาจากที่อื่นด้วย โดยพบจากการอพยพย้ายถิ่นฐานของพวกกะว้าหรือข่าลงมาอยู่ในแดนสุวรรณภูมิ และมีการแบ่งเป็นการปกครองออกเป็นอาณาจักรใหญ่ ๆ 3 อาณาจักร คือ อาณาจักรทวารวดี อาณาจักรโยนก และอาณาจักรศรีโคตรบูรณ โดยสันนิษฐานว่าอาณาจักรทั้งสามนี้มีกลุ่มชาติพันธุ์ลาวปะปนอยู่ด้วย และจากการศึกษาประวัติศาสตร์ยังพบว่าหลังจากพวกกะว้าหรือพวกข่าหมดอำนาจลง ดินแดนอีสานก็ถูกครอบครองโดยขอมและอ้ายลาว ต่อมาขอมก็เสื่อมอำนาจลงดินแดนส่วนนี้จึงถูกครอบครองโดยอ้ายลาวมาจนถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของดินแดนและกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสาน พบว่าในปัจจุบันเปลี่ยนระบบการปกครองดินแดนจากการแบ่งแยกอาณาจักรต่าง ๆ เป็นประเทศที่มีเส้นแบ่งดินแดนกำหนดอย่างชัดเจน ซึ่งภาคอีสานพื้นที่ส่วนหนึ่งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยมีจำนวนประชากรมากที่สุด คือ มีจำนวน 1 ใน 3 ของประชากรทั้งประเทศ ซึ่ง วรรทยา ดวงปลี ได้กล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยในภาคอีสาน ดังนี้

1. กลุ่มไทยลาว หรือไทยอีสาน แยกเป็นกลุ่มย่อยได้

1.1 ลาวเวียง หมายถึง กลุ่มประชากรที่อพยพมาจากเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ปัจจุบันตั้งถิ่นฐานในเขตภาคอีสานแถบจังหวัดกาฬสินธุ์ ขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด หนองบัวลำภู หนองคาย อุดรธานี เลย ชัยภูมิ ยโสธร อำนาจเจริญ และอุบลราชธานี ภาษาที่ใช้มีภาษาลาวคล้ายคลึงกับภาษาลาวเวียงจันทน์ ถือเป็นกลุ่มประชากรที่มีจำนวนมากที่สุด

1.2 ลาวกาบ เป็นกลุ่มประชากรที่อาศัยอยู่กระจัดกระจายตามพื้นที่บางส่วนของจังหวัดอุดรธานี ร้อยเอ็ด อุบลราชธานี ในอดีตเคยเป็นหัวเมืองชื่อว่า “หัวเมืองลาวกาบ”

1.3 ลาวพวน หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีถิ่นอาศัยเดิมอยู่ที่สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ก่อนจะอพยพเข้ามาสู่ประเทศไทย ปัจจุบันชาวลาวพวนตั้งหลักแหล่งอยู่ในท้องที่ตามจังหวัดต่าง ๆ ของประเทศไทย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีกลุ่มลาวพวนอาศัยอยู่ ได้แก่ จังหวัดเลย อุดรธานี หนองคาย สกลนคร นครพนม เป็นต้น

2. กลุ่มเขมร ส่วย และมอญ แยกเป็นกลุ่มย่อย ดังนี้

2.1 กลุ่มเขมร หมายถึง กลุ่มที่ถูกกวาดต้อนมาจากประเทศกัมพูชามาแต่อดีตและในปัจจุบันก็กลมกลืนไปกับชาวไทย ปัจจุบันตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดร้อยเอ็ด สุรินทร์ ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ และนครราชสีมา เป็นต้น

2.2 ส่วยหรือกูย มีถิ่นฐานเดิมอยู่บริเวณตอนเหนือของเมืองกำแพงเพชร ประเทศกัมพูชา ต่อมาจึงได้อพยพเข้าสู่เมืองจำปาสักและเมืองสาละวัน ทางตอนใต้ของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และอพยพข้ามแม่น้ำโขงเข้าสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย แบ่งออกเป็นกลุ่มย่อยได้ 2 กลุ่ม คือ

2.2.1 ลาวส่วย อาศัยอยู่ในแถบจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี

2.2.2 เขมรส่วย อาศัยอยู่ในแถบจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์

2.3 ข่าขมุหรือผู้ทิง เป็นกลุ่มชนที่มีกออาศัยอยู่ในแหล่งชุมชนที่เรียกว่าลาวเทิงหรือลาวบนที่สูง บางแห่งเรียกว่า “ข่า” ปัจจุบันมีถิ่นอาศัยอยู่ในเขตจังหวัดนครพนมและอุบลราชธานี

2.4 โส้หรือกะโซ่ เป็นกลุ่มชนที่อาศัยอยู่แถบเทือกเขาภูพาน บริเวณหนองหานในเทือกเขาสกลนครและนครพนม

2.5 แสก เป็นชนชาติหนึ่งในตระกูล มอญ เขมร แต่เดิมอาศัยอยู่ที่เมืองแสก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ปัจจุบันตั้งถิ่นฐานในเขตจังหวัดสกลนครและนครพนม

2.6 กะลอง เป็นกลุ่มที่อพยพมาจากฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงเมื่อประมาณร้อยปีมาแล้ว ปัจจุบันอาศัยอยู่ในแถบจังหวัดสกลนคร นครพนม

2.7 ข่าพรวัว แต่เดิมมีถิ่นอาศัยอยู่ในแขวงสุวรรณเขต แขวงสาละวัน และแขวงอัตปือ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ปัจจุบันตั้งถิ่นฐานในเขตจังหวัดอุบลราชธานี และมุกดาหาร คนส่วนใหญ่เรียกคนกลุ่มนี้ว่า “ข่าตอง”

3. กลุ่มผู้ไท เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีจำนวนประชากรรองลงมาจากกลุ่มไทยลาว ประกอบด้วยกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้

3.1 ผู้ไท อพยพมาจากฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขง เข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณเทือกเขาภูพานในเขตจังหวัดสกลนคร นครพนม กาฬสินธุ์ และมุกดาหาร

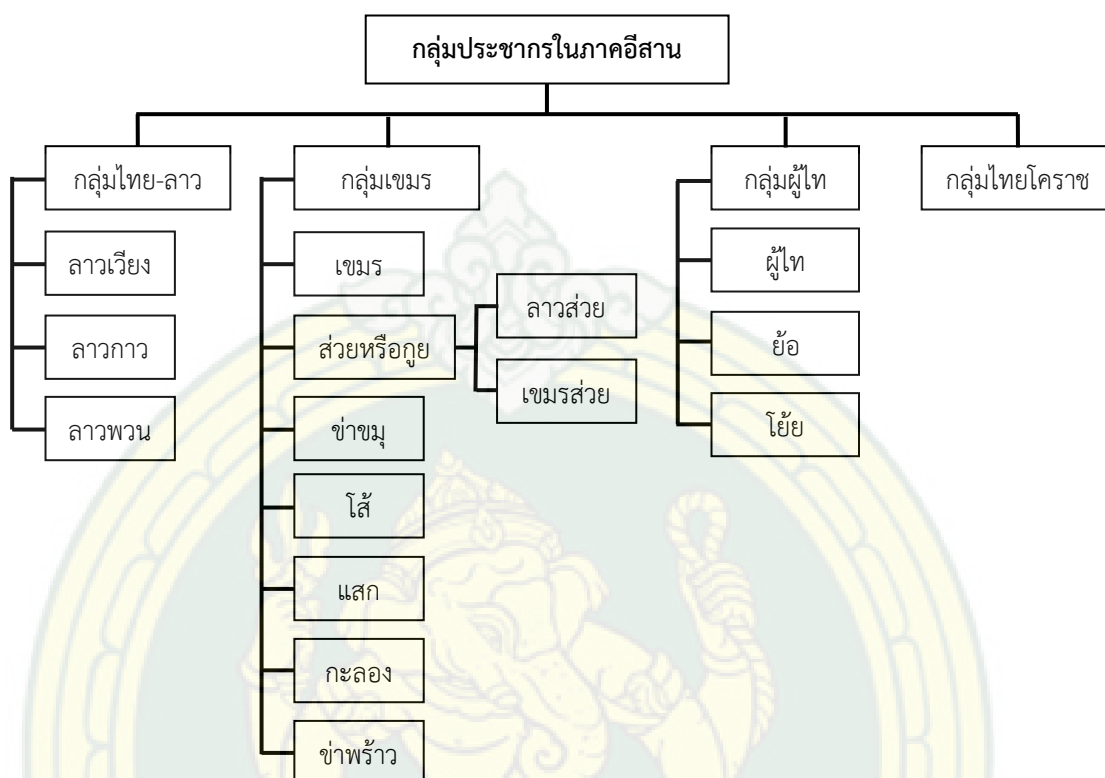
3.2 ย้อ ถิ่นเดิมอยู่ที่เมืองคำเกิด และเมืองหงสา แขวงไชยบุรี สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ปัจจุบันตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยแถว ๆ เขตจังหวัดสกลนคร นครพนม และมุกดาหาร

3.3 โย้ย ปัจจุบันอาศัยอยู่ในเขตจังหวัดสกลนครและนครพนม

4. กลุ่มไทยโคราช

เป็นกลุ่มที่มีสำเนียงภาษาพูดผสมระหว่างภาษาไทย และภาษาลาวชาวอีสานกลุ่มอื่น ๆ นิยมเรียกไทยโคราชว่า “ไทยเบิ้ง” เนื่องจากชอบออกเสียงคำว่า “บ้าง” เป็น “เบิ้ง” เช่น “เบิ้งปะไร” ซึ่งก็คือคำว่า “บ้างปะไร” นั่นเอง ถิ่นที่อยู่อาศัยของกลุ่มไทยโคราช คือ จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ และชัยภูมิ (วรทยา ด้วงปลี. 2556 : 8 – 9)

กลุ่มชนต่าง ๆ ในภาคอีสานจำนวน 4 กลุ่ม และกลุ่มย่อยต่าง ๆ แสดงการแบ่งกลุ่มได้ดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 1 กลุ่มประชากรอีสาน
ที่มา : วิทยา ดั่งป्ली. 2556 : 10

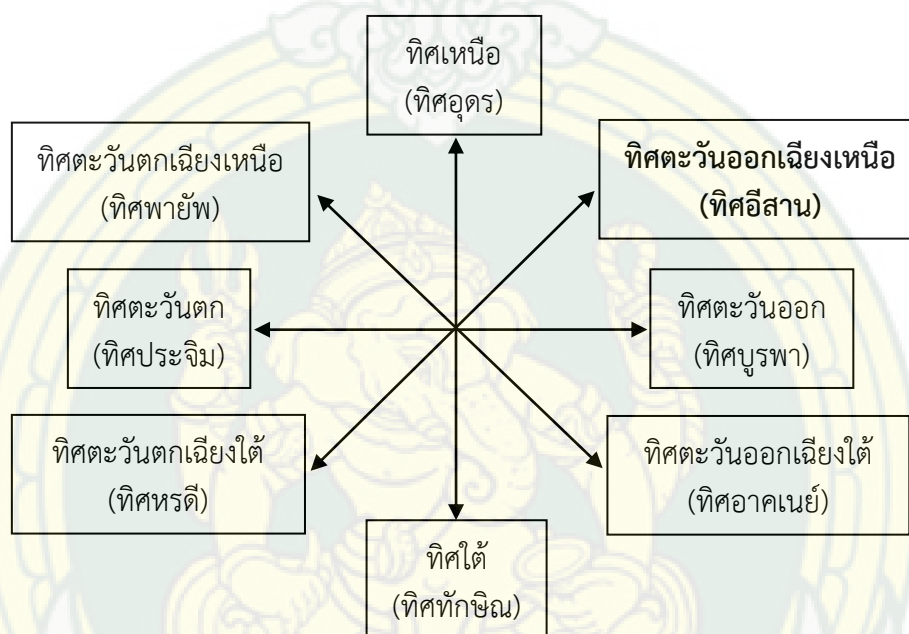
2. ลักษณะทางกายภาพของภาคอีสาน

คำว่า อีสาน เป็นคำที่ยืมมาจากภาษาสันสกฤต สะกดว่า อิศาน (อ่านว่า อี-สา-นะ) คำว่า อิศาน ในภาษาสันสกฤตเขียนด้วย “ศ” แต่คำว่า อีสาน ในภาษาไทยเขียนด้วย “ส” ในภาษาสันสกฤต “อิสาน” แปลว่า ผู้ปกครอง หมายถึง พระอิศวรหรือพระศิวะผู้เป็นเทพดาประจำทิศตะวันออกเฉียงเหนือ แต่คำบาลีเขียน “อีสาน” ไทยยืมคำบาลีมาใช้หมายถึงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนคำว่า “ตะวันออกเฉียงเหนือ” เริ่มใช้เป็นทางการในสมัยรัชกาลที่ 5 ราว พ.ศ. 2442 ในชื่อ มณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ (สุจิตต์ วงศ์เทศ. 2549 : 12) อีกประการหนึ่ง คำว่า “อีสาน” มาจากชื่อเรียกทิศตามแบบโบราณของไทย ดังนี้

1. ทิศเหนือ	เรียกว่า	ทิศอุดร
2. ทิศใต้	เรียกว่า	ทิศทักษิณ
3. ทิศตะวันออก	เรียกว่า	ทิศบูรพา
4. ทิศตะวันตก	เรียกว่า	ทิศประจิม
5. ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ	เรียกว่า	ทิศอีสาน

6. ทิศตะวันออกเฉียงใต้	เรียกว่า	ทิศอาคเนย์
7. ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ	เรียกว่า	ทิศพายัพ
8. ทิศตะวันตกเฉียงใต้	เรียกว่า	ทิศหรดี

จากความเป็นมาของคำว่า “อีสาน” ดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า คำว่า “อีสาน” ในงานวิจัยฉบับนี้ หมายถึง ชื่อเรียกทิศแบบโบราณ ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงเปลี่ยนเป็น “ตะวันออกเฉียงเหนือ” ในปี พ.ศ. 2442 ดังนั้นจึงเป็นเหตุผลที่เรียกดินแดนแห่งนี้ว่า “อีสาน” นั่นเอง

แผนภูมิที่ 2 ทิศทั้งแปดของไทย
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาคอีสานหรือที่เรียกเป็นทางการว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย 20 จังหวัด อันประกอบด้วย กาฬสินธุ์ ขอนแก่น ชัยภูมิ นครพนม นครราชสีมา บึงกาฬ บุรีรัมย์ มหาสารคาม มุกดาหาร ยโสธร ร้อยเอ็ด เลย ศรีสะเกษ สกลนคร สุรินทร์ หนองคาย หนองบัวลำภู อำนาจเจริญ อุตรดิตถ์ และอุบลราชธานี ซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 170,226 ตารางกิโลเมตร หรือ 1 ใน 3 ของพื้นที่ทั้งประเทศ

ภาพที่ 1 แผนที่ภาคอีสาน

ที่มา : <http://www.panteethai.com> สืบค้นวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2559

ลักษณะภูมิประเทศทั่วไปของภาคอีสานนั้นเป็นที่ราบกว้างใหญ่ เรียกว่า ที่ราบสูงโคราช เนื้อที่ของภาคอีสาน 2 ใน 3 เป็นพื้นที่ในเขตลุ่มแม่น้ำมูลและแม่น้ำชี โดยมีเทือกเขาเพชรบูรณ์ เทือกเขาแดงพญาเย็นอยู่ทางด้านตะวันตก มีเทือกเขาสนกำพวดและเทือกเขาพนมดงรักกันเป็นแนวทางด้านใต้ และอีกด้านหนึ่งมีลำน้ำโขงทอดยาวตลอดจากทิศเหนือจรดด้านตะวันออก ซึ่งกันพรมแดนระหว่างสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวกับประเทศไทย เมื่อพิจารณาจากสภาพกายภาพหรือด้านภูมิศาสตร์แล้ว สามารถแบ่งภาคอีสานได้เป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มอีสานเหนือ เริ่มจากบริเวณที่สูงและภูเขาทางด้านใต้ และทางด้านตะวันตกไปจรดแม่น้ำโขงตอนเหนือและทางตะวันออก โดยมีเทือกเขาภูพานขวางกั้น แบ่งบริเวณนี้ออกเป็นที่ราบตอนบน ซึ่งเรียกว่า “แอ่งสกลนคร” ได้แก่ บริเวณจังหวัดกาฬสินธุ์ ขอนแก่น ชัยภูมิ นครพนม หนองคาย อุดรธานี สกลนคร มหาสารคาม ร้อยเอ็ด เลย มุกดาหาร ยโสธร และอุบลราชธานี ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่จะใช้ภาษาไทยอีสานหรือภาษาลาว เพราะชนกลุ่มนี้สืบทอดวัฒนธรรมมาจากกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขง โดยบรรพบุรุษของชนกลุ่มนี้จะอพยพมาจากดินแดนล้านช้าง ซึ่งอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ข้ามมาตั้งภูมิลำเนาในภาคอีสานในสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งชนส่วนใหญ่ในภาคอีสานนี้เรียกกันโดยทั่วไปว่ากลุ่มไทยลาว และยังมีชนกลุ่มน้อยบางส่วนอาศัยอยู่โดยทั่วไป ได้แก่ ผู้ไท แสก ย้อ ไล่ โย้ย ฯลฯ

2. กลุ่มอีสานใต้ คือ บริเวณที่ราบตอนใต้เรียกว่า “แอ่งโคราช” ซึ่งได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ กลุ่มอีสานใต้นี้มีการสืบทอดวัฒนธรรม แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ

2.1 กลุ่มที่สืบทอดวัฒนธรรมเขมร – ส่วย ได้แก่ ชนส่วนใหญ่ในจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ ชนกลุ่มที่ได้รับการสืบทอดวัฒนธรรมจากเขมร – ส่วย นี้จะพูดภาษาเขมร และส่วย

2.2 กลุ่มวัฒนธรรมโคราช ได้แก่ ชนส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดนครราชสีมาและ บางส่วนในจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งจะพูดภาษาโคราช (ธวัช ปุณโณทก. 2524 : 155)

3. ลักษณะทางวัฒนธรรมและอาชีพของภาคอีสาน

สังคมชนบทอีสาน เป็นสังคมที่มีอาชีพเกษตรกรรม วัฒนธรรมการผลิตเป็นไปเพื่อเลี้ยง ตนเอง โดยพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่แวดล้อมเป็นหลัก ความสัมพันธ์ของหมู่บ้านอันเกิดจาก การผลิตมีมาก เพราะอาศัยการแลกเปลี่ยนสิ่งของเพื่อนำมาใช้ในการดำรงชีวิตส่วนใหญ่จะผลิตเอง โดยแต่ละครอบครัวจะทำนา ทำไร่ ทอผ้า และทำเครื่องจักสาน และระบบการผลิตที่ต้องพึ่งพา ธรรมชาติ ซึ่งไม่อาจควบคุมให้อยู่ในสภาวะสมดุลได้ จึงมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตมากมาย เช่น การทำบุญบั้งไฟ การแห่นางแมว การเต้าแม่ นางดั่ง การเต้าเซียงซ้อง ฯ ล ฯ พิธีต่าง ๆ เหล่านี้ สะท้อนถึงความเชื่อในเรื่องผี และอำนาจเหนือธรรมชาติของชาวนาอีสาน

การครอบครองการผลิตของชาวนาอีสาน แต่เดิมมีลักษณะครอบครองร่วมกันทั้งชุมชน ซึ่งลักษณะนี้ยังคงสืบทอดมาถึงปัจจุบัน แต่ได้ย่อส่วนลงมาเหลือเป็นการครอบครองร่วมกัน ในครอบครัว การสืบทอดเทคโนโลยีและกรรมวิธีการผลิตมีลักษณะการสืบทอดจากคนรุ่นก่อน ทั้งมี การพึ่งพาตนเองสูง ปัจจุบันวิธีการผลิตได้รับอิทธิพลจากเทคโนโลยีจากภายนอกพอสมควร กระนั้น ก็ยังโยงใยอยู่กับรากฐานความเชื่อแบบดั้งเดิม ในด้านความสัมพันธ์ทางการผลิตแต่เดิมใช้ลักษณะ การแลกเปลี่ยนที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานการช่วยเหลือซึ่งกัน และกันมาเป็นแบบค้ำประกันถึงผลประโยชน์ของ ตนเองมากยิ่งขึ้น (อภิชาติ ทองอยู่. 2527 : 14 – 15)

สภาพแวดล้อมของสังคมหมู่บ้านของชาวนาอีสาน จะมีสถาบันทางสังคม คือ สถาบันทาง ครอบครัวและเครือญาติ สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา และสถาบันการปกครอง บุคคล ในครอบครัวและเครือญาติ จะมีการพึ่งพาอาศัยกันในด้านต่าง ๆ อย่างมาก เช่น ด้านแรงงานใน การผลิต ส่วนสถาบันศาสนาจะมีวัดเป็นศูนย์กลางที่สำคัญของหมู่บ้าน เพื่อใช้เป็นสถานที่ประกอบ พิธีกรรมทางศาสนาและประเพณีต่าง ๆ ส่วนสถาบันการศึกษาจะมีโรงเรียนเป็นกลไกสำคัญในการจัด การศึกษาตามนโยบายของรัฐ สำหรับสถาบันการปกครองจะมีผู้นำอยู่สองกลุ่ม กลุ่มแรกเป็นผู้นำที่ เป็นทางการ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน เป็นกลุ่มที่มีบทบาทและอำนาจโดยผ่านกลไกของรัฐ ส่วนกลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มที่มีบทบาทที่มีพื้นฐานมาจากชาวบ้าน ได้แก่ กลุ่มอาวุโส มีบทบาทสำคัญในการควบคุม สังคมให้มีความสุข

ด้านวัฒนธรรมของชาวนาอีสาน กล่าวได้ว่า สังคมอีสานในอดีตเป็นสังคมที่เคร่งครัดและ ยึดมั่นในประเพณี ซึ่งประเพณีของชาวนาอีสานได้ถูกกำหนดไว้ใน ฮีต คอง คะลำ หรือ ฮีต ซึ่งเป็น ปัจจัยสำคัญในการกำหนดวิถีชีวิตหรือแนวทางการเป็นอยู่ของคนอีสานมาตั้งแต่โบราณ เป็นเครื่อง กำหนดการดำเนินชีวิตในแต่ละเดือน แต่ละปี ตั้งแต่เกิดจนตาย เปรียบเสมือนกฎระเบียบ ข้อบังคับในสังคมของคนอีสานมาตั้งแต่อดีต และมีการปรับเปลี่ยนบ้างในบางส่วนบางเรื่องเพื่อให้ เหมาะกับยุคสมัย

คำว่า “ฮิต” เป็นภาษาลาว ซึ่งลาวเอามาจากคำศัพท์ของภาษาบาลีโดยบาลีหรือปาลีใช้ว่า “จาริตต” อ่านว่า จา-ริต-ตะ แล้วชนชาวลาวและไทอีสานก็นำมาใช้ในภาษาของตนว่า “จาฮิต” ต่อมากร่อนคำโดยตัดคำนำหน้าคือ “จา” ออกเหลือ “ฮิต” คำเดียวโดด ๆ (สุนันท์ เพชรเลื่อน และคณะ. 2544 : 99 – 100) ฮิต มีทั้งหมด 12 เดือน ดังนั้น ฮิตสิบสองของชาวอีสาน จึงหมายถึง ประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติทั้ง 12 เดือน ซึ่งในแต่ละเดือนจะมีประเพณีบุญที่ยึดถือปฏิบัติแตกต่างกันออกไป จากการศึกษาไม่พบข้อมูลบ่งบอกชัดเจนว่า “ฮิต” ถูกกำหนดขึ้นเมื่อใด พบแต่เพียงการกล่าวว่าเป็นประเพณีที่มีการผสมผสานแนวคิดของศาสนาพราหมณ์ และการนับถือผีก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเผยแพร่เข้าสู่ไทย โดยจะเห็นได้จากความเชื่อของคนอีสานที่มีความเชื่อที่ยึดติดกับ ภูตผีวิญญาณ และเทวดาอารักษ์ต่าง ๆ จนนำมาสู่การเซ่นไหว้ภูตผีวิญญาณ และการบวงสรวงบูชา เทวดา โดยมี “จ้ำ” เป็นผู้นำประกอบพิธี ต่อมาเมื่อศาสนาพุทธเผยแพร่เข้าสู่ประเทศไทยจึงมี พิธีกรรมทางศาสนาพุทธเข้ามาผสมผสาน มีพระสงฆ์เป็นผู้นำในการประกอบพิธีทางศาสนาบ้าง ในบางพิธีกรรม แต่ส่วนใหญ่ยังมีจ้ำประจำหมู่บ้านเป็นผู้ประกอบพิธีในแนวทางของพราหมณ์และ ผีมากกว่า ในส่วนของประเพณีที่กำหนดไว้ในฮิตสิบสองเดือนของชาวอีสาน มีดังนี้

1. เดือนอ้าย จะมีพิธีเข้าบวสกรรมหรือการกักบริเวณตัวเองของพระสงฆ์ที่ได้ล่วงละเมิด ศีลปฏิบัติและการที่พระสงฆ์มาอยู่ในสถานที่ที่กำหนด เช่น วัด ชายป่า เป็นต้น
2. เดือนยี่ เป็นฤดูเก็บเกี่ยวข้าวนำขึ้นเล้าหรือยุ้งข้าว ในขณะที่ข้าวอยู่ที่ลานนวดข้าว ชาวอีสานจะทำบุญเลี้ยงพระ และมีการละเล่นต่าง ๆ เช่น ฟ้อนกลองยาว และการแสดงหมอลำ
3. เดือนสาม จะมีการทำบุญข้าวจี๋ เพื่อนำไปถวายพระสงฆ์ และในขบวนแห่ปั้นข้าวจี๋ ชาวบ้านจะร้องเพลงและฟ้อนรำกันอย่างสนุกสนาน
4. เดือนสี่ มีประเพณีการทำบุญพระเวส มีการเทศน์มหาชาติเรื่องพระเวสสันดรชาดก ชาวบ้านแต่ละกลุ่ม แต่ละหมู่บ้านจัดขบวนร้องเพลงและฟ้อนรำ เพื่อขอบริจาคเงินจากหมู่บ้านอื่น ร่วมทำบุญถวายพระสงฆ์ในการเทศน์มหาชาติ และบางกลุ่มมีการละเล่นของชาวบ้านร่วมด้วย เช่น การเล่นหมากกับแก้ว ฟ้อนกลองยาว เป็นต้น
5. เดือนห้า เป็นประเพณีเทศกาลสงกรานต์ มีการสรงน้ำพระ รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่เพื่อแสดงความเคารพและกตัญญูตเวทิตา มีการสาดน้ำกันอย่างสนุกสนาน หนุ่มสาวก็จะร้องเพลงและฟ้อน เป็นการรื่นเริงกัน มีละเล่นของชาวบ้าน เช่น การเล่นหมากกับแก้ว และการแสดงหมอลำ
6. เดือนหก เป็นประเพณีบุญบั้งไฟ มีพิธีกรรมเซิ้งบั้งไฟเพื่อขอฝน ในพิธีกรรมดังกล่าว มีการร้องกาพย์เซิ้งและมีการฟ้อนด้วย
7. เดือนเจ็ด มีการทำบุญเลี้ยงผีปู่ตาคือผีอารักษ์ประจำหมู่บ้าน ผีตาแฮก คือ ผีอารักษ์ ประจำไร่นา เพื่อความเป็นสิริมงคลและเพื่อให้พืชผลไร่นาได้ผลดี
8. เดือนแปด มีการทำบุญเข้าพรรษาถวายเทียนประจำวัดแด่พระสงฆ์ มีการแห่เทียนพรรษา ชาวบ้านจะร้องเพลงและฟ้อนในขบวนแห่
9. เดือนเก้า มีการทำบุญข้าวประดับดิน คือ ทำอาหารใส่กระตุงแล้วไปวางตามโคนต้นไม้ เพื่อให้อาหารแก่เปรตหรือผีไร้ญาติตามความเชื่อ มีการเลี้ยงพระ มีการฟ้อนบวงสรวงหลักเมืองโดย ชาวบ้านเพื่อความผาสุกตามความเชื่อ

10. เดือนสิบ มีการทำบุญข้าวสากหรือสลากภัต เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษผู้ล่วงลับ
 11. เดือนสิบเอ็ด มีการทำบุญออกพรรษา ชาวบ้านจะจุดประทีปโคมไฟ มีการแสดงหมอลำในงานบุญ
 12. เดือนสิบสอง มีการทำบุญกฐิน มีการเล่นหมากกับแก้ว และการฟ้อนกลองยาวของชาวบ้านในการแห่กฐิน มีการแสดงหมอลำสมโภชในงานบุญ (ยุทธศิลป์ จุฑาวิจิตร. 2539 : 3 – 4)
- อย่างไรก็ตามในปัจจุบันสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป มีการรับเทคโนโลยีแผนใหม่เข้ามาใช้ในบ้านมากขึ้น ทำให้ประเพณีบางอย่างเริ่มไม่เคร่งครัดเช่นในอดีต

4. ความเชื่อและพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวอีสาน

ความเชื่อ คือ การยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์นั้น ๆ หรือสังคมมนุษย์นั้น ๆ แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้นไม่สามารถที่จะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพเกรงกลัวสิ่งเหล่านี้เรียกว่า “ความเชื่อ”

ความเชื่อมีขอบเขตกว้างขวางไม่เพียงแต่จะหมายถึง ความเชื่อในดวงวิญญาณทั้งหลาย อันได้แก่ ภูตผี คาถาอาคม โชคลาง ไสยเวทย์ต่าง ๆ เท่านั้น แต่หมายรวมถึงปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มนุษย์ยอมรับ เช่น ต้นไม้ (ต้นโพธิ์ ต้นไทร) ป่า เขา เป็นต้น (ธวัช ปุณโณทก. 2536 : 350) อย่างไรก็ตามความเชื่อของมนุษย์อาจแบ่งอย่างกว้าง ๆ ออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ความเชื่อในอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ และความเชื่อในธรรมชาติ

ความเชื่อในอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ ได้แก่ ความเชื่อในภูตผีวิญญาณต่าง ๆ ความเชื่อดังกล่าวเป็นวิธีการหรือความพยายามที่มนุษย์ใช้อธิบายโลกรอบ ๆ ตัวเอง ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะในเรื่องที่ไม่รู้ และอธิบายต้นเหตุด้วยเหตุผลทางไสยศาสตร์ เพราะยังขาดความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เช่น ฝนตกเพราะนาคให้น้ำ หรือทวดตาเป็นผู้บันดาล ฟ้าร้องเพราะรถพระอินทร์กำลังยกทัพ ฟ้าแลบเกิดจากนางเมขลาปล่อยแก้ว ฟ้าผ่าเพราะรามสูรขว้างขวาน เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยก็คิดว่าเป็นเพราะความโกรธหรือไม่พอใจของเทพเจ้าหรือภูตผีวิญญาณ หากเป็นปรากฏการณ์ที่ก่อให้เกิดความสุข ความอุดมสมบูรณ์ ฝนตกต้องตามฤดูกาล พืชพันธุ์ธัญญาหารเจริญงอกงามดี ก็เชื่อว่าเป็นเพราะอำนาจของสิ่งลึกลับบันดาลให้เป็นไป อำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ จึงสามารถให้ทั้งผลดีและผลร้ายต่อชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ได้ ความเชื่อนี้จึงเป็นพื้นฐานให้เกิดการกระทำสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นพิธีกรรม เพื่อเอาใจภูตผีวิญญาณ โดยผ่านบุคคลที่มีความรู้บางคน หรือบางกลุ่มที่สามารถหาวิธีติดต่อสื่อสารกับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น ๆ ได้ ให้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อ แล้วก็เรียกผู้มีความสามารถพิเศษเหล่านี้ว่าหมอผี หรือพราหมณ์ หรือพระ ขึ้นอยู่กับระบบความเชื่อในสังคมนั้น

ความเชื่อของผู้คนหลาย ๆ สังคมมีความคล้ายคลึงกันอย่างหนึ่ง คือ สิ่งมีชีวิตรวมทั้งข้าวของเครื่องใช้ทุกชนิดจะมีวิญญาณภูตผีสิงอยู่ไม่ว่าจะเป็นต้นไม้ ภูเขา ลำธาร บ้านช่อง วัว ควาย เกวียน มีด พริก ฯลฯ ความเชื่อเหล่านี้ กล่าวได้ว่าเป็นความเชื่อที่ค่อนข้างเป็นสากล จะพบได้ในสังคมต่าง ๆ ทั่วโลก

ความเชื่อในธรรมชาติ ถือเป็นระบบความเชื่ออย่างหนึ่งที่มีพื้นฐานทางความคิด หรือ สมมุติฐานที่เชื่อว่า จักรวาลมีระบบการทำงานตามธรรมชาติมากกว่าเกิดจากการควบคุมของอำนาจเหนือธรรมชาติ ถือว่าเป็นการอธิบายปรากฏการณ์แบบวิทยาศาสตร์ วิธีการนี้มีกระบวนการสำคัญ อยู่ในการแสวงหาข้อเท็จจริง การหาผลสรุปเพื่อใช้อธิบายและคาดคะเนเหตุการณ์หรือสิ่งที่ไม่รู้ทั้งหลาย โดยมีนักวิทยาศาสตร์เป็นคนกลางหรือเป็นผู้อธิบายปรากฏการณ์ของจักรวาลด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์มากกว่าจะใช้การอธิบายด้วยศาสนาหรือไสยศาสตร์ วิทยาศาสตร์ถือเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ ซึ่งผู้คนในสังคมนี้มักเห็นว่าศาสนาหรือความเชื่อในอำนาจลึกลับเป็นเรื่องมลายไร้เหตุผล วิทยาศาสตร์ได้พยายามพิสูจน์ว่า ความเชื่อทางไสยศาสตร์ต่าง ๆ ของมนุษย์นั้นไม่จริง วิทยาศาสตร์จึงเข้ามาแทนที่ไสยศาสตร์ในความเชื่อของมนุษย์ในปัจจุบัน

สรุปได้ว่า ความเชื่อเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นในจิตใจของมนุษย์ที่มีต่อพลังอำนาจลึกลับที่ยังหาข้อพิสูจน์ไม่ได้มาตั้งแต่อดีตที่ยังหาเหตุผลไม่ได้ ถ้ายทอดความเชื่อนั้น ๆ ส่งต่อกันมา มีทั้งความเชื่อในอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติและความเชื่อในธรรมชาติ จนกระทั่งเทคโนโลยีมีความเจริญก้าวหน้า และสามารถพิสูจน์อำนาจลึกลับที่บันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยหลักการทางวิทยาศาสตร์ แต่ก็ยังปรากฏความเชื่อบางประการที่วิทยาศาสตร์ก็ยังหาเหตุผลมาหักล้างไม่ได้ ดังนั้นความเชื่อจึงยังคงฝังรากลึกในจิตใจของมนุษย์ทุกสังคมทั่วโลก จากการศึกษาความเชื่อในสังคมไทยพบว่า มีพื้นฐานความเชื่อส่วนใหญ่คล้าย ๆ กัน อาจมีความเชื่อที่แตกต่างกันไปบ้างตามแต่ละท้องถิ่น แต่ละภูมิภาคอันมาจากความแตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งผู้วิจัยจะขอนำเสนอความเชื่อของคนอีสานเฉพาะที่มีความเกี่ยวข้องกับงานวิจัยของผู้วิจัย ดังต่อไปนี้

คติความเชื่อของชาวอีสานเริ่มจากพื้นฐานความเชื่อว่า “แผ่นดินเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์และสัตว์ รวมทั้งสิ่งที่มีวิญญาณและสิ่งที่หาวิญญาณไม่ได้” อันมีอยู่ทั่วไปเรียก “ปฐวีโลก” หมายถึง “โลกคือแผ่นดิน” (พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ. 2536 : 1) เมื่อมนุษย์อยู่รวมกลุ่มกันบนพื้นแผ่นดิน สร้างบ้านเรือนถิ่นฐานที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ถ่ายทอดวิชาความรู้แก่กันเพื่อความอยู่รอด ทั้งทางด้านความคิดเห็น ความรู้สึก ความเคยชิน และความเชื่อ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เรียกว่า “นิสัยสังคม” เชื่อถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนกลายเป็นประเพณีหรือวิถีปฏิบัติสิ่งใดทำแล้วเกิดโทษ นำความเดือดร้อนมาให้ก็จะละเว้น สิ่งใดทำแล้วเกิดความเป็นสุขก็จะยึดปฏิบัติตลอดมา ดังเช่น

4.1 ความเชื่อที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวอีสาน

4.1.1 ความเชื่อในเรื่องฤกษ์ยาม

ความเชื่อในเรื่องฤกษ์ยามในการประกอบพิธีกรรม หรือกิจกรรมต่าง ๆ พบเห็นได้โดยทั่วไปในสังคมไทย คนอีสานก็มีความเชื่อในเรื่องนี้โดยเชื่อว่าการกระทำตามฤกษ์ยามที่ดีจะก่อให้เกิดความสำเร็จ ความร่มเย็นเป็นสุข ความก้าวหน้าเจริญรุ่งเรือง เช่น การปลูกบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ก็จะไปหาผู้รู้ทางโหราศาสตร์เพื่อขอวัน เวลา ที่เป็นมงคลในการยกเสาเอก เสาโท ฤกษ์ในการทำพิธีเช่นสังเวจเจ้าที่เจ้าทาง เมื่อปลูกบ้านเสร็จก็หาฤกษ์ยามในการขึ้นบ้านใหม่เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขของคนในครอบครัว หรืองานมงคลสมรสก็จะพากันไปหาหมอโหราศาสตร์หรือพระเพื่อให้ตรวจดูวัน เดือน ปีเกิด ดวงชะตาของฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย ว่ามีความสมพงศ์กันหรือไม่ อยู่ด้วยกันจะมีความสุข ความเจริญรุ่งเรืองกันหรือไม่ หากดวงสมพงศ์เกื้อหนุนกันก็จะหาฤกษ์ยาม

หมั่นและแต่งงานกันต่อไป ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยามยังมีอีกมาย ทั้งนี้เพื่อความสบายใจของมนุษย์ตามความเชื่อที่ยังรากลึกอยู่ในจิตใจ แม้เรื่องเล็กน้อยอย่างการเดินทาง การย้ายที่อยู่ ไปจนเรื่องสำคัญอย่างการประกอบประเพณี พิธีกรรมใด ๆ ในแต่ละขั้นตอนที่ต้องปฏิบัติตามฤกษ์ยาม เพื่อให้เกิดความราบรื่นสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ตลอดจนเกิดความศักดิ์สิทธิ์ของประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ

4.1.2 ความเชื่อในเรื่องเทวดา ผีสาง นางไม้

เมื่อเกิดภัยอันตรายอันน่าสะพรึงกลัว เพื่อให้เกิดความปลอดภัยจึงเกิดความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็น เช่น เทวดา ผีสาง นางไม้ เจ้าป่า เจ้าภูมิจ้างไพร ซึ่งเชื่อว่ามีพลังศักดิ์สิทธิ์ เมื่อบุชกราบไหว้จะดลบันดาลให้อยู่รอดปลอดภัย ปกป้องคุ้มครอง ในทางพุทธศาสนาเมื่อจะทำพิธีมงคลอันใด จะมีการนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพุทธมนต์ ก่อนทำพิธีจะมีการสวดบทชุมนุมเทวดา ป่าวประกาศให้เทวดามาร่วมฟังพระปริตรมงคลด้วย พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ (2536 : 5) แห่งวัดมหาชัย จังหวัดมหาสารคาม ได้กล่าวว่า ในเจ็ดตำนานและสิบสองตำนาน ล้วนกล่าวถึง

รุกขเทวดา	เทวดาสังสถิตต้นไม้ใหญ่
ภูมิเทวดา	เทวดาอยู่ตามพื้นดิน
อากาศเทวดา	เทวดาอยู่บนอากาศ

คติความเชื่อต่าง ๆ เกิดจากแรงขับภายในจึงเกิดเป็นความเชื่อ ความนับถือ และความเลื่อมใส ศรัทธาขึ้น ดังนี้

เพื่อความอยู่รอดแห่งชีวิต	จึงเกิดคติความเชื่อ
เพื่อพ้นภัยอันตราย	จึงเกิดความนับถือ
เพื่อความอยู่สบาย	จึงเกิดคติความเลื่อมใส

ความเชื่อเรื่อง เจ้าไพร เจ้าป่า เทวดา ผีสาง นางไม้ เป็นความเชื่อปรัมปราหรือยังตกลงปลงใจเชื่ออยู่ในเทวนิกาย ถือว่ามีกายอันเป็นทิพย์ประเภท “อหิสมานะกาย” ซึ่งไม่มีตัวตน ประจักษ์แก่ตาเนื้อ (พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ. 2536 : 6) เป็นคติความเชื่อของชาวอีสานมาแต่โบราณ ซึ่งชาวไทยอีสานเมื่ออพยพครอบครัวไปตั้งหมู่บ้านประกอบการทำมาหากินอยู่แห่งใด มักเลือกชัยภูมิป่าเห็นเหมาะสมทำพิธีตั้งพระภูมิบ้าน เรียกว่า “ปู่ตา” หรือ “ดอนปู่ตา” ให้เป็นพระภูมิเทพอารักษ์ของหมู่บ้าน เพื่อคุ้มครองดูแลรักษาหมู่บ้านรักษาผู้คนและสัตว์ ช่วยป้องกันอันตรายและภัยที่อาจจะเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะสร้าง “ศาลปู่ตาหรือศาลเจ้าปู่ตา” บริเวณที่เป็นโคกป่าต้นไม้ใหญ่ ห่างจากไร่นาของชาวบ้าน และจะทำพิธีเช่นสรวงบูชาประจำปี ชาวบ้านเรียกพิธีนี้ว่า “เลี้ยงปู่ตา”

4.1.3 ความเชื่อในเรื่องพระภูมิเมือง

การสร้างเมืองของชาวอีสาน มีคตินิยมความเชื่อในการตั้งเมืองในสถานที่แห่งใด ผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญจะเลือกชัยภูมิที่บริเวณนั้นถูกต้องตามคชนาม สิงหนาม มหาสิทธิโชค โภคสมบัติ บริวาร เดช ศรี มนตรี เศรษฐี มหาเศรษฐี เป็นต้น นักปราชญ์ทางโหราศาสตร์มีความรู้ชัยภูมิ วางแผนที่ตั้งหลักเมือง ในหนังสือท้าววรกิตติ ซึ่งเป็นหนังสือวรรณคดีไทยน้อยโบราณ กล่าวถึงการตั้งมเหศักดิ์หลักเมือง เพื่อความเป็นมงคลของเมือง ซึ่งผู้ครองเมืองจะได้รับความร่มเย็นเป็นสุข และจะได้รับความเจริญรุ่งเรืองของความเมือง นิยมตั้งภูมิเมืองในทิศทั้ง 4 ซึ่งเรียกว่า “มเหศักดิ์เมือง” ชะรอยจะให้เป็นที่สถิตของท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 คือ

ท้าวตรฐะ	ทางทิศบูรพา	คือทิศตะวันออก
ท้าววิรูปักษ์	ทางทิศทักษิณ	คือทิศใต้
ท้าววิรุฬหะ	ทางทิศปัจฉิม	คือทิศตะวันตก
ท้าวกุเวรราช	ทางทิศอุดร	คือทิศเหนือ

เมื่อพิจารณาแล้วเป็นธรรมเนียมของชาวอินเดียในสมัยโบราณซึ่งอยู่ในคัมภีร์มหาสมัยสูตรในสิบสองตำนานพระภูมิเมืองเรียกว่า “มหะศักดิ์เมือง” ซึ่งมาจากพระภูมิจังหวัดเรียกว่า “ปุตตา” แต่ยกขึ้นให้สูงเรียกว่ามหะศักดิ์เมือง คือ ปลุกศาลขึ้นทำให้มั่นคงเป็นแนวนา เรียกว่า “ศาลเจ้ามหะศักดิ์” ยกย่องให้เป็นเจ้าเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นเมืองใหญ่ (พระอริยานุวัตร เชมจารีเถระ. 2536 : 13)

คติความเชื่อของชาวอีสานดังที่กล่าวมาข้างต้น ล้วนมีความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับประเพณีและพิธีกรรมของชาวอีสาน โดยเฉพาะพิธีขอฝนที่มีความสำคัญต่ออาชีพเกษตรกรรมของชาวอีสาน ที่มีพัฒนาการจากการปลูกข้าวเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ซึ่งผลผลิตจะดีหรือไม่ย่อมขึ้นอยู่กับสภาพลมฟ้าอากาศทางธรรมชาติ ถ้าฝนตกต้องตามฤดูกาลไม่แล้งหรือน้ำไม่ท่วมก็ได้ผลดี โดยเหตุนี้พิธีกรรมความเชื่อจึงมีพื้นฐานมาจากความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นภูตผี วิญญาณอันเป็นที่พึ่งทางใจของผู้คน พิธีกรรมส่วนใหญ่มักจะเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ ขณะเดียวกันการจะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างปกติสุขก็ต้องสร้างความสัมพันธ์ที่จะอยู่ร่วมกับอำนาจเหนือธรรมชาติ หรือพยายามสร้างความกลมกลืนกับจักรวาลเพื่อการดำรงอยู่ของตนเองและชุมชน

4.2 พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ของชาวอีสาน

พิธีกรรมเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ หรือพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับการทำมาหากินในสังคมคติธรรมหรือเกษตรกรรมนั้น การทำมาหากินอันเกี่ยวเนื่องกับธรรมชาติเป็นสิ่งสำคัญที่สุด เพราะมนุษย์ต้องพึ่งพาผลผลิตของธรรมชาติ และปรากฏการณ์ทางธรรมชาติอันเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมแบบนี้ เมื่อวิถีชีวิตที่สำคัญของมนุษย์เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ มนุษย์ก็ต้องประกอบพิธีกรรมขึ้นมาตามคติความเชื่อที่คล้ายคลึงและแตกต่างกันออกไป ตัวอย่างคติความเชื่อหนึ่งของมนุษย์ก็คือ “ถ้าเราจำลองเลียนแบบธรรมชาติขึ้นแล้ว ก็จะบันดาลหรือบังคับให้สิ่งนั้นเกิดขึ้นได้จริงดังใจปรารถนา” (ปรีชา หิรัญประดิษฐ์. 2533 : 58) พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินจะเป็นเรื่องที่สำคัญมากและจะมีอยู่เกือบตลอดทั้งปี แต่ช่วงของความสำคัญจะอยู่ระหว่างหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิต และก่อนจะเริ่มฤดูการผลิตใหม่ ซึ่งเป็นการกำหนดช่วงเวลาอย่างกว้าง ๆ ตามลักษณะสังคมชาวนาที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ ดังปรากฏในพิธี “ตาแรก” หรือ “ตาแฮก” ซึ่งเริ่มจากพิธีกรรมของชาวสิขกรรมของสังคมมนุษย์เมื่อยังรวมกันแบบชนเผ่า

เมื่อพิจารณาตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์หรือการทำมาหากินในเชิงสิขกรรม สามารถจัดแบ่งเป็นประเภทได้ 5 ประเภท (เอี่ยม ทองดี. 2536 : 9 – 10) ดังนี้

4.2.1 พิธีเพื่อการเพาะปลูก หมายถึง พิธีกรรมที่มีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์เพื่อการเพาะปลูกข้าวโดยเฉพาะ ซึ่งกระทำในช่วงการเพาะปลูกเป็นการขอโอกาสบวงสรวง บอนบาน บอกกล่าว ฝากฝัง สิ่งที่เกี่ยวข้องข้าวและการเพาะปลูกแก่เทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ขอให้การ

เพาะปลูกข้าวในปิ่นนั้ ๆ ดำเนินไปด้วยดี ทั้งคน ข้าว สัตว์ ประสบแต่ความเป็นมงคล ปราศจากอันตรายต่าง ๆ และเพื่อแสดงความอ่อนน้อมต่อข้าวและสิ่งที่เกี่ยวข้อง พิธีกรรมประเภทนี้ ได้แก่ พิธีแรกไถนา พิธีตาแฮก พิธีบูชาภูมินา พิธีแรกไถตกกล้า พิธีปักข้าวตาแฮก เป็นต้น

4.2.2 พิธีกรรมเพื่อการบำรุงรักษา หมายถึง พิธีกรรมที่มีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์เพื่อการบำรุงรักษาข้าวกล้าให้เจริญงอกงามปลอดภัยจากสัตว์ต่าง ๆ หนอนต่าง ๆ เพลี้ยต่าง ๆ พิธีกรรมประเภทนี้จัดขึ้นช่วงระหว่างการเพาะปลูกจนกระทั่งเก็บเกี่ยว พิธีกรรมชนิดต่าง ๆ เช่น พิธีไล่น้ำ พิธีปักตาเหลว พิธีไหว้เจ้าที่ พิธีไล่หนู ไล่ก ไก่ ไล่เพลี้ย ไล่หนอน และอื่น ๆ โดยน้ามนต์ โดยผ้ายันต์ โดยภาวนา โดยหวานทราย โดยเครื่องราง เป็นต้น

4.2.3 พิธีกรรมเพื่อการเก็บเกี่ยว หมายถึง พิธีกรรมที่มีเป้าหมายเพื่อการเก็บเกี่ยวและนวดข้าว ทั้งนี้เพื่อให้ได้ผลผลิตมาก เพื่อให้คน สัตว์ปลอดภัยในการเก็บเกี่ยว และเพื่อความอ่อนน้อมต่อข้าวตลอดถึงสิ่งที่เกี่ยวข้อง พิธีกรรมประเภทนี้จัดขึ้นในฤดูกาลเก็บเกี่ยว ซึ่งมีพิธีกรรมต่าง ๆ ได้แก่ พิธีแรกเกี่ยวข้าว พิธีรวข้าว พิธีเชิญข้าวขวัญ พิธีทำลาน พิธีปลงข้าว พิธีตั้งลอมข้าว พิธีเปิดยุ้ง พิธีปิดยุ้ง เป็นต้น

4.2.4 พิธีกรรมเพื่อการเฉลิมฉลอง หมายถึง พิธีกรรมที่มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์เพื่อการเฉลิมฉลองผลผลิต ถือโอกาสเลี้ยงอาหารเพื่อนบ้านและแขกบ้านหรือเช่นสังเวทเพอรักษ์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ที่ได้ให้ความคุ้มครอง ปกปักษ์รักษาคน สัตว์ พืชพันธุ์ธัญญาหาร ให้ได้ผลดีอยู่เย็นเป็นสุขตลอดฤดูกาลที่ผ่านมา เมื่อได้เก็บเกี่ยวแล้วจึงต้องตอบแทนความเมตตากรุณาเหล่านั้น และหากมีการล่วงเกินทั้งกาย วาจา และใจ จะโดยเจตนาหรือไม่ก็ตาม ก็ขอโทษกรรมนั้น ๆ ในโอกาสเดียวกัน ชาวนายังได้นิมนต์พระสงฆ์มาบำเพ็ญบุญหรือไม่ก็ไปร่วมทำบุญที่วัด เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่เทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ รวมถึงแม่โพสพ พระฤาษี ผีปู่ตา ผีตาแฮก เจ้าที่ สรรพสัตว์ ฯลฯ ให้รับส่วนกุศลเพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณแก่ท่านเหล่านั้น พิธีกรรมประเภทนี้จัดขึ้นหลังการเก็บเกี่ยว มีพิธีกรรมชนิดต่าง ๆ กัน พิธีทำบุญคุณลาน พิธีเผาข้าว พิธีกุ่มข้าวใหญ่ พิธีบุญข้าวจี๋ พิธีกว่นข้าว ยาคุ พิธีกว่นข้าวทิพย์ พิธีสู่ขวัญเกวียน พิธีบุญพระเวส พิธีกองข้าว พิธีสู่ขวัญควาย เป็นต้น

4.2.5 พิธีกรรมเพื่อบวงสรวง อ้อนวอนและเสี่ยงทาย หมายถึง พิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ในการอ้อนวอนบูชา บวงสรวงเทพเจ้าต่าง ๆ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ หรือบรรพบุรุษให้คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายแก่ชีวิตและทรัพย์สิน ให้มีความสุขสวัสดิมงคล ให้มีความสุขอุดมสมบูรณ์ในทุก ๆ ด้าน และขอพร ขอโอกาส และขอความเชื่อมั่นในการดำรงชีพในรอบปีนั้น ๆ พิธีกรรมประเภทนี้ส่วนใหญ่จัดขึ้นก่อนการเพาะปลูกหรือช่วงการเพาะปลูก มีพิธีกรรมชนิดต่าง ๆ กัน เช่น พิธีสืบชะตาเมือง พิธีขึ้นเต้าหู้สี่ พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ พิธีพ่อนผิมดผิมั่ง พิธีขอฝน อันได้แก่แห่นางแมว บุญบังไฟ เต้านางดั่ง เทศน์พญาคันคาก สวดคาถาปลาคว่ พิธีปั้นเมฆ พิธีบูชาแถน พิธีบุญข้าชะ เป็นต้น

5. ความเชื่อและพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับการแสดงของชาวอีสาน

การแสดงเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่มีความสำคัญต่อชีวิตคนไทยมาช้านาน โดยเริ่มจากการเป็นส่วนหนึ่งในพิธีกรรมเพื่อบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และขยายเป็นความบันเทิงที่สำคัญในสังคม (ปรียา หิรัญประดิษฐ์. 2533 : 16) โดยเฉพาะดนตรีและการแสดงพื้นบ้านมีบทบาทสำคัญ ทั้งในฐานะที่เป็น

สื่อบันเทิงใจของคนในสังคมให้ผ่อนคลายจากความเหน็ดเหนื่อยในการทำงาน และยังเป็นเครื่องประกอบพิธีกรรมความเชื่อทางศาสนานับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ดังนั้น ชีวิตของชาวบ้านในสังคมไทยจึงมีความเกี่ยวข้องกับศิลปะการเล่นและการแสดงพื้นบ้านอย่างแยกไม่ออก

ชาวอีสานยึดมั่นในลัทธิภูตผีวิญญาณเสมอมา ฉะนั้นจึงพบว่าได้มีพิธีกรรมจำนวนมากเพื่อติดต่อกับวิญญาณผ่านหมอจ้ำ ทั้งมีการเซ่นสรวงบวงสรวง เพื่อให้เป็นที่ขึ้นชอบของวิญญาณเหล่านั้น จำต้องสาธยายเวทย์มนต์ ซึ่งมีการผูกสัมผัสเป็นร้อยกรอง ขับ เเห่ เพื่อพรรณนาเนื้อความที่วิงวอน หรือเพื่อขับไล่กลุ่มวิญญาณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คำวิงวอนเหล่านี้ได้พัฒนาเป็นเพลงในพิธีกรรม การพัฒนาของบทพรรณนาต่าง ๆ ในพิธีกรรมแบบค่อยเป็นค่อยไป จึงได้มีการนำเครื่องดนตรีมาประกอบหรือมีการพ่อนมาช่วย เช่น พิธีพ่อนผีฟ้าในการรักษาไล่ทั้งบั้งแสบเต็นสาก หรือแม้แต่การเซ็งบั้งไฟ โดยเฉพาะหมอลำ ซึ่งการลำเป็นการขับลำนำไปตามทำนองท้องถิ่น โดยมีแคนเป็นเครื่องดนตรีประกอบ อาจกล่าวได้ว่าดนตรีและการพ่อนของภาคอีสานที่เป็นของดั้งเดิมนั้น ส่วนใหญ่เป็นการพ่อนอันเนื่องมาจากพิธีกรรม หรืออีกลักษณะหนึ่งเป็นการรื่นเริงหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยว หรือมีความสำเร็จในการประกอบอาชีพ เช่น การล่าสัตว์ การเพาะปลูก ย่อมมีการขอบคุณวิญญาณหรือเทพเจ้าที่ได้ช่วยอำนวยให้เกิดผลดีดังกล่าว

ลักษณะการแสดงของชาวอีสานในรูปแบบของ “พ่อน” และ “เซ็ง” เป็นรูปแบบที่มีลักษณะ “ร่วม” กันอันแสดงถึงพัฒนาการในการแสดงของชาวอีสานอย่างน่าสนใจ เพื่อประโยชน์ที่จะทำความเข้าใจต่องานวิจัยนี้จึงขออธิบายคำ 2 คำนี้ให้เข้าใจตรงกัน ดังนี้

คำว่า “รำ” อันหมายถึง การแสดงท่าทีลีลาโดยใช้มือและแขนเป็นหลัก ชาวอีสานกลุ่มวัฒนธรรมไทย – ลาว เรียกว่า “พ่อน” และกลุ่มวัฒนธรรมไทย – เขมร เรียกว่า “เรียม” หรือ “เรียม” ส่วนคำว่า “เซ็ง” นั้น แต่เดิมหมายถึง การขับร้องแบบหนึ่งที่มีผู้ร้องนำ 1 คน และมีลูกคู่ร้องตาม ในขณะที่ร้องก็มีการพ่อนรำไปด้วย เช่น เซ็งบั้งไฟ เซ็งแห่นางแมว เป็นต้น คนทั่วไปเข้าใจว่าเซ็งหมายถึงการพ่อนรำในท่วงทำนองรื่นเริง ในปัจจุบันเมื่อคิดประดิษฐ์ทำรำแบบใหม่ ๆ ขึ้น โดยเฉพาะทำรำที่สะท้อนอาชีพของชาวบ้าน จึงได้นำคำว่า “เซ็ง” มาใช้ในความหมาย “พ่อน” เช่น เซ็งกระต๊อบ เซ็งแห่ไข่มดแดง ฯลฯ ดังนั้น คำว่า “เซ็ง” จึงมีความหมายกว้างขึ้น กลายมาเป็นรำรำแบบสนุกสนาน (ชวน เพชรแก้ว, และคนอื่น ๆ. 2533 : 608)

การตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับคำว่า “พ่อน” และ “เซ็ง” ข้างต้นนั้นสอดคล้องกับที่ ชัชวาลย์ วงศ์ประเสริฐ (2533 : 5 – 6) ได้อธิบายขยายความเพิ่มเติมไว้อย่างน่าสนใจว่า การพ่อนของภาคอีสานที่คนส่วนใหญ่รู้จักกันนั้นไม่ใช่ชุดพ่อนดั้งเดิม แต่เป็นรำเซ็งชนิดต่าง ๆ ในอันที่จริงแล้วความหมายของคำว่า “เซ็ง” นั้นนิยมใช้ในงานบุญบั้งไฟ การเซ็งบั้งไฟเป็นการพ่อนประกอบการขับกายเซ็ง การพ่อนแต่เดิมจึงเป็นเพียงการพ่อนขึ้นลงตามจังหวะช้า ๆ ของกลองตุ้ม พังฮาด หรือในบางครั้งก็มีโหมประกอบ นิยมเซ็งกันเป็นกลุ่ม ๆ ตั้งแต่ 3 – 4 คนขึ้นไป จะมีหัวหน้าเป็นคนขับกายเซ็งนำแล้วคนอื่น ๆ ที่จะร้องรับไปเรื่อย ๆ การพ่อนของภาคอีสานส่วนใหญ่จึงไม่ได้เรียกว่า “เซ็ง” ไปเสียทั้งหมดอย่างที่เข้าใจกันโดยทั่วไป “เซ็ง” จะใช้เฉพาะงานบุญบั้งไฟ เซ็งนางแมว เซ็งนางดั่ง เซ็งผีโขน เป็นต้น ซึ่งในงานวิจัยนี้ก็จะเรียกการแสดงในการขอฝนของชาวอีสานว่า “เซ็ง” เช่นกัน

การแสดงในพิธีกรรมขอฝนของชาวอีสานมีลักษณะเด่น น่าสนใจ เพราะถึงแม้พิธีกรรมขอฝนของทุก ๆ ภาคจะมีคล้าย ๆ กัน แต่ปรากฏว่าภาคอีสานมีพิธีขอฝนหลากหลายมากที่สุด คือ

มีพิธีเต้าแม่นางซ้อง พิธีเต้านางแมว พิธีเต้าแม่นางดั่ง พิธีโยนครกโยนสาก พิธีแห่ข้าวพันก้อน การเทศน์พญาคันคาก การสวดคาถาปลาต่อ การป่านางธรรณี และพิธีกรรมขอฝนที่ยิ่งใหญ่ที่สุด คือ บุญบั้งไฟ (งามพิศ สัตย์สงวน. 2536 : 5 – 7) แต่ในงานวิจัยจะกล่าวเฉพาะพิธีกรรมขอฝนที่เชื่อมโยงกับการแสดง 3 รูปแบบ คือ เชิงบั้งไฟ เชิงนางแมว และเชิงเต้านางดั่ง ตามลำดับ ดังนี้

5.1 พิธีกรรมบุญบั้งไฟ

5.1.1 ประวัติความเป็นมาของพิธีกรรมบุญบั้งไฟ

บุญบั้งไฟ เป็นประเพณีที่ปรากฏในฮีตที่ 6 หรือบุญเดือนหก เป็นประเพณีที่มีความเกี่ยวข้องกับการขอฝนของชาวอีสานหรือที่เรียกว่า “ประเพณีบุญบั้งไฟ” เป็นพิธีกรรมขอฝนพิธีหนึ่งตามความเชื่อของคนไทยเชื้อสายลาว ซึ่งส่วนใหญ่อาศัยอยู่แถบภาคอีสาน ดังนั้นจึงพบเห็นการแห่บั้งไฟส่วนใหญ่ในแถบภาคอีสาน แต่เนื่องด้วยการย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวอีสานไปตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ ทำให้วัฒนธรรมของชาวอีสานติดตัวกลุ่มคนเหล่านั้นไปด้วย ดังนั้นจึงอาจได้พบเห็นการแห่บั้งไฟในภูมิภาคอื่นของประเทศได้เช่นกัน

คำว่า “บั้งไฟ” เป็นภาษาท้องถิ่นอีสาน ซึ่งคำว่า “บั้ง” หมายถึง กระทบไม้ต่าง ๆ ดังนั้นคำว่า “บั้งไฟ” ในที่นี้คงจะหมายถึงกระทบไม้ต่าง ๆ ที่บรรจุดินปืนเอาไว้ เพื่อทำการจุดไฟและให้มีแรงผลักดัน พุ่งทะยานขึ้นไปบนท้องฟ้าจนหมดเชื้อเพลิงแล้วตกลงสู่พื้นดิน ซึ่งการทำบั้งไฟมักจะทำขึ้นในงานบุญต่าง ๆ มีทั้งบั้งไฟที่เป็นไม้ไผ่ลำยาวจุดให้พุ่งทะยานขึ้นสู่ท้องฟ้าและบั้งไฟทะเลที่มีลักษณะเป็นวงกลมจุดไฟให้หมุนขึ้นสู่ท้องฟ้า โดยมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันออกไป เช่น เสี่ยงทายขอฝน หรือประกวดแข่งขันกัน

การจัดงานบุญบั้งไฟของชาวอีสานนี้ แต่เดิมจัดขึ้นเพื่อเสี่ยงทายขอฝนจากเทพเจ้าบนฟ้า (หมายถึงพญาแถน) ตามความเชื่อแต่โบราณ เพราะสภาพอากาศของภาคอีสานแห้งแล้ง ขาดน้ำทำการเกษตร เพาะปลูกไม่ได้ผลผลิต ตลอดจนแหล่งน้ำแห้งขอด วิถีชีวิตของชาวอีสานจึงมีความต้องการน้ำเป็นอย่างมาก ดังนั้น “บั้งไฟ” จึงเป็นเครื่องมือในการทำพิธีขอฝนของชาวอีสานมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งกลายมาเป็นประเพณีอันยิ่งใหญ่สืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ชาวอีสานแทบทุกคนมักจะไดยินได้ฟังเรื่องราวหรือตำนานการทำบั้งไฟที่มีเรื่องเล่าคล้าย ๆ กัน แม้เนื้อเรื่องที่เล่าอาจมีความแตกต่างกันออกไปบ้างตามแต่ละท้องถิ่น แต่ยังคงเค้าโครงเรื่องเดิมเอาไว้ ซึ่งตำนานบุญบั้งไฟที่มีผู้เล่าสืบต่อกันมานั้นมีอยู่ด้วยกัน 2 เรื่อง คือ ตำนานเรื่อง “ท้าวผาแดง-นางไอ่” และ ตำนานเรื่อง “พญาแถน” หรือนิทานชาดกเรื่อง “พญาคันคาก” (พญาคงคก) ซึ่งมีเนื้อเรื่องเดียวกัน

ตำนานเรื่องท้าวผาแดง – นางไอ่

นานมาแล้ว ยังมีเมือง ๆ หนึ่งมีชื่อว่า “เมืองหนองหานหรือเมืองธิดานคร” อยู่ทางทิศใต้ของเมืองหนองแส มีเจ้าเมืองชื่อพระยาขอม ปกครองบ้านเมืองด้วยความร่มเย็นเป็นสุขตลอดมา มีนางจันทร์เป็นมเหสี มีธิดาสาวสวยคนหนึ่ง ชื่อไอ้คำ พระยาขอมมีน้องชายสองคน ให้ไปปกครองเมืองเชียงเหียนและเมืองสีแก้ว มีหลาน 3 คน ให้ไปครองเมืองฟ้าแดด เมืองหงส์ และเมืองทองเมื่อนางไอ้คำอายุได้ 15 ปี มีความงามเลื่องลือไปทั่วทุกทิศ จนกระทั่งไปเข้าหูของท้าวผาแดงแห่งเมืองผาโพง ท้าวผาแดงจึงขี่ม้าแอบมาหานางไอ้คำ และได้สมรักใคร่กัน แล้วสัญญากันว่าจะทำพิธีสู่ขอและแต่งงานกันตามประเพณีในไม่ช้า

มีอีกเมืองหนึ่ง ชื่อ ศรีสัตตนาคนหุต มีสุทโธนาคร ครองเมือง มีโอรสชื่อภังคี สุทโธนาคร นี้อพยพมาจากหนองแสเพราะผิดใจกันกับสุวรรณนาครผู้เป็นสหาย เนื่องมาจากการแบ่งเนื้อเม่น ต่อมาเมืองธิดานครเกิดยุคเข็ญ ข้าวยากหมากแพง เพราะฟ้าฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เกิดความแห้งแล้งมาเป็นเวลา 7 ปี 7 เดือน ด้วยเหตุเทพให้พญาแถนผู้เป็นใหญ่บนสรวงสวรรค์ทรงพิโรธที่ชาวเมือง ไม่ได้กระทำพิธีบูชาไฟ พญาแถนจึงบันดาลให้ฝนแล้ง ชาวเมืองพากันเดือดร้อน พระยาขอมจึงได้ ป่าวประกาศไปยังหัวเมืองน้อยใหญ่ให้จัดทำบั้งไฟบูชาพญาแถน แล้วนำมาแข่งร่วมกันเป็นงานบุญ โดยพระยาขอมเมืองธิดานครจัดทำบั้งไฟที่มีขนาดใหญ่กว่าผู้อื่น ชาวการจัดงานบุญบั้งไฟได้ แพร่กระจายจนเป็นที่รู้ทั่วกัน แต่ท้าวผาแดงไม่ได้รับใบอบกบุญแต่ได้ทราบข่าวจึงจัดบั้งไฟหมื่นไปร่วม บุญด้วย และได้พบนางไอลำเป็นครั้งที่ 2 และได้รับการต้อนรับอย่างดี เสียงร่ำลือถึงงานบุญบั้งไฟและความสวยงามของนางไอลำได้ยินไปถึงเมืองบาดาล ท้าวภังคีนี้ก็อยากจะได้ชมโฉมงามนางไอลำ จึงได้ แปลงกายแอบขึ้นมาร่วมงานบุญบั้งไฟนี้ยังเมืองมนุษย์

ในการจุดบั้งไฟพระยาขอมให้มีการพนันกันว่า ถ้าบั้งไฟของใครชนะจะยกทรัพย์สมบัติ และนางไอลำให้ เมื่อถึงวันงานในเวลาจุดปรากฏว่าบั้งไฟของเมืองอื่น ๆ ขึ้นหมด โดยเฉพาะบั้งไฟ เมืองเชียงเหียนขึ้นสูงที่สุด ส่วนบั้งไฟของท้าวผาแดงดินปืนแห้ง บั้งไฟเกิดระเบิดเสียก่อน และบั้งไฟ แสนของพระยาขอมเชื้อเพลิงดินปืนอ่อนจุดไม่ขึ้น แต่พระยาขอมก็เฉยเสียไม่ทำตามสัญญา เจ้าเมือง ต่าง ๆ จึงพากันกลับหมด ส่วนท้าวผาแดงก็กลับเมืองของตนพร้อมกับความทุกข์เพราะความรักและ บั้งไฟไม่ขึ้น ส่วนท้าวภังคีเมื่อขึ้นมาเมืองมนุษย์แต่ยังไม่มีโอกาสได้พบนางไอลำ จึงแปลงร่างเป็น กระรอกเผือกแขวนกระพรวนทองคำไว้ที่คอ ได้ปีนป่ายกระโดดไปตามต้นไม้ใกล้ปราสาทของนางไอลำ นางไอลำเห็นกระรอกเผือกก็อยากได้จึงให้ตามนายพรานมาจับกระรอกเผือกมาให้ได้ แต่นายพราน ก็ไม่สามารถจับกระรอกเผือกได้ จึงตัดสินใจยิงกระรอกเผือกตาย ก่อนตายกระรอกเผือกได้อธิษฐานว่า “ขอให้เนื้อของข้าได้แปดพันเกวียน มีพอกินแก่คนทั้งเมือง และหากผู้ใดกินเนื้อข้า จะต้องล้มตายลง เช่นกัน” ครั้นเมื่อกระรอกเผือกตายลงแล้ว ชาวเมืองก็พากันแย่งเนื้อแบ่งปันกันกินโดยทั่ว ยกเว้น พวกแม่เฒ่าที่ชาวเมืองรังเกียจไม่ยอมแบ่งเนื้อกระรอกเผือกให้กิน ฝ่ายบริวารของภังคีเห็นเจ้านาย ของตนเสียชีวิตก็รีบกลับไปบอกท้าวสุทโธนาคร ท้าวสุทโธนาครโกรธมากจึงเกณฑ์พลนาคนับหมื่นเพื่อ ถล่มเมืองพระยาขอม ใครกินเนื้อภังคีต้องฆ่าให้ตายให้หมด กองทัพพญานาคจึงมุ่งสู่เมืองพระยาขอม ทันที

วันนั้นเองท้าวผาแดงซึ่งรักนางไอลำจนทนอยู่ไม่ได้ จึงรีบขึ้นม้าบักสามจากเมืองผาโพง มาสู่เมืองธิดานคร เมื่อมาถึงนางไอลำก็ต้อนรับด้วยความดีใจ พร้อมทั้งจัดหาอาหารมาเลี้ยง เมื่อท้าว ผาแดงรู้ว่าเป็นเนื้อกระรอกก็ไม่กิน แล้วบอกนางไอลำว่ากระรอกตัวนี้มีใช้กระรอกธรรมดาเป็นท้าว พังคิแปลงกายมา ใครกินเนื้อกระรอกแล้วบ้านเมืองจะถล่มถึงตาย พอตกลงกลางคืนกองทัพพญานาค ก็มาถึงเมือง แผ่นปฐพีจึงถล่มโครมครามไปทั่ว ท้าวผาแดงจึงให้นางไอลำเตรียมข้าวของบางสิ่งที่ พอลงเอาไปได้ เช่น แหวน ข้อม และกลองประจำเมือง แล้วรีบขึ้นม้าซ้อนท้ายตนเองควมม้าบัก สามออกจากเมืองทันที พญานาครู้ว่านางไอลำหนีไปจึงติดตามไปติด ๆ แผ่นดินก็ถล่มไม่หยุด นางไอลำต้องโยนข้อมและกลองทิ้ง สุดท้ายก็โยนแหวนทิ้งเพราะเข้าใจว่าพญานาคตามมาเอาสิ่ง เหล่านี้ แต่พญานาคก็ยังตามมาอีก ม้าบักสามก็หมดแรงลงทำให้พญานาคตามมาทัน แล้วเอาหาง เกี่ยวตัวนางไอลำลงมาจากหลังม้า ส่วนท้าวผาแดงก็ควมม้าหนีต่อไปพญานาคก็ตามไปอีกเพราะท้าว

ผาแดงมีแหวนของนางไอ่คำติดตัวไปด้วย ท้าวผาแดงจึงทิ้งแหวนเสียตนเองจึงปลอดภัย พญานาคจึงอุ้มเอานางไอ่คำลงไปเมืองบาดาล บ้านใครที่กินเนื้อของกระรอกเผือกก็ได้ถล่มกลายเป็นน้ำหมด เหลือแต่บ้านของแม่ข่ายที่ไม่ได้กิน จึงกลายเป็นดอนแม่ข่ายจนถึงทุกวันนี้

ท้าวผาแดงกลับไปถึงเมืองผาโพงแล้วเสียใจที่สูญเสียคนรักไปต่อหน้าต่อตา จึงอธิษฐานต่อเทพยดาว่าจะขอตายเพื่อไปต่อสู้อีานางไอ่คำกลับคืนมา ว่าแล้วก็กลั้นใจตายบนปราสาทแล้วไปเป็นหัวหน้าผี ได้นำกองทัพผีไปสู้กับพวกนาค ต่อสู้กันอยู่นานทำให้น้ำในบึงในหนองขุน ดินบนบกกลายเป็นฝุ่นตลบไปหมด ร้อนไปถึงพระอินทร์ต้องลงมาประทับศึกให้พวกผีกลับเมืองผี ให้นาคกลับเมืองบาดาล ส่วนนางไอ่คำให้อยู่ที่เมืองบาดาลไปก่อนรอพระศรีอารยะมาตัดสินว่าใครจะเป็นสามีที่แท้จริงของนาง ดังนั้นนางไอ่คำจึงรอที่เมืองบาดาลจนกว่าจะถึงวันนั้น

จากการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานเรื่องผาแดง-นางไอ่ พบว่าวรรณกรรมเรื่องผาแดง-นางไอ่ในแต่ละพื้นที่แต่ละสำนวนมีเนื้อหาที่เหมือนกัน และบางพื้นที่มีเนื้อหาที่คล้ายคลึงกัน แตกต่างกันเพียงสำนวนที่ใช้ในการเล่าเรื่อง สถานที่ที่ปรากฏในวรรณกรรมมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงความเป็นมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในเรื่องของการตั้งถิ่นฐานและการอพยพย้ายถิ่นของผู้คนในสังคมอีสาน ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่านิทานแต่ละเรื่องที่ถูกผู้เล่าเล่าเนื้อหาของนิทานแตกต่างกันออกไป แสดงให้เห็นถึงบริบทแวดล้อมของผู้เล่าที่มีกฎเกณฑ์หรือโครงสร้างบางอย่างที่มีอิทธิพลต่อเนื้อหาของนิทานอันเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นจริง ถูกบอกเล่าผ่านประเพณี พิธีกรรมหรือวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กับนิทานและวิถีชีวิตของคนในชุมชน เช่น พิธีจุดบั้งไฟเพื่อบูชาพญาแถน และเป็นการสร้างความมั่นใจให้กับเกษตรกรในการได้รับน้ำท่าที่อุดมสมบูรณ์ต่อการเพาะปลูก เช่น ตำนานผาแดง – นางไอ่ที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับประวัติศาสตร์ชุมชน ชื่อหมู่บ้าน ชื่อน้ำต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตเกษตรกรรม และการดำรงชีวิตของคนในพื้นที่รวมถึงประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ยังคงสืบทอดต่อกันมาในปัจจุบัน ให้คนในพื้นที่ต่าง ๆ ใช้บอกเล่าความเป็นมาของตนเอง และความสัมพันธ์ของพื้นที่ชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ ซึ่งจากการวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องผาแดง-นางไอ่ของผู้วิจัย ได้นำชื่อสถานที่ที่ปรากฏในวรรณกรรมสืบค้นความสัมพันธ์กับสถานที่ในปัจจุบัน พบความเชื่อมโยงของสถานที่ในปัจจุบันดังนี้

1. เมืองหนองหานหรือเมืองธิดานคร ปัจจุบันเชื่อว่าเป็นเมืองหนองหานน้อย อยู่ในเขตอำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี
2. เมืองเชียงเหียน ปัจจุบันเชื่อว่าเป็นบ้านเชียงเหียน อยู่ในเขตตำบลเขวาสันติ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม
3. เมืองสีแก้ว ปัจจุบันเชื่อว่าอยู่ในเขตตำบลสีแก้ว อำเภอมือง จังหวัดร้อยเอ็ด
4. เมืองฟ้าแดดสงยาง ปัจจุบันเชื่อว่าเป็นบ้านก้อม อยู่ในเขตตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์
5. เมืองหงส์ ปัจจุบันเชื่อว่าอยู่ในเขตตำบลเมืองหงส์ อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด
6. เมืองผาโพง ปัจจุบันเชื่อว่าเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ในเขตอำเภอบางบาล จังหวัดเลย

7. สุทโธธนา นาค น่าจะเป็นพยานาคที่สร้างแม่น้ำโขง ที่มีความสัมพันธ์กับตำนานปิงคำชะโนด ในเขตอำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี มีความเชื่อมโยงกับหนองหานน้อย หนองหานหลวง และแม่น้ำโขงในเขตจังหวัดหนองคาย

จากการศึกษาความสัมพันธ์ทางด้านชื่อสถานที่จากวรรณกรรมเรื่องผาแดง-นางไอ่ กับสถานที่ปัจจุบัน พบว่าเป็นสถานที่ที่อยู่ในจังหวัดอุดรธานี มหาสารคาม ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ เลย และหนองคาย ซึ่งเป็นจังหวัดที่อยู่ในเขตภาคอีสานตอนบน หรือเรียกกันว่า “แอ่งสกลนคร” จึงพอจะสันนิษฐานได้ว่า วรรณกรรมเรื่องผาแดง-นางไอ่นั้น เป็นวรรณกรรมของชาวอีสานตอนบน และประเพณีบุญบั้งไฟก็น่าจะเริ่มเกิดขึ้นในพื้นที่อีสานตอนบนเช่นกัน แต่ไม่อาจสรุปได้ว่าประเพณีบุญบั้งไฟนั้นเกิดขึ้นครั้งแรกที่จังหวัดใด จากวรรณกรรมที่กล่าวถึง “พระยาขอมจึงได้พาประกาศไปยังหัวเมืองน้อยใหญ่ให้จัดทำบั้งไฟเพื่อบูชาพญาแถนที่เมืองหนองหาน” ก็ได้หมายความว่าประเพณีครั้งแรกที่เมืองหนองหาน เนื่องจากว่าหากเจ้าเมืองน้อยใหญ่ทำบั้งไฟเพื่อมาร่วมจุดที่เมืองหนองหานได้ นั่นแสดงว่าทุกเมืองทำบั้งไฟเป็นและมีการจุดบั้งไฟเพื่อบูชาพญาแถนอยู่ก่อนแล้วเช่นกัน

ตำนานพญาคันคาก

กาลครั้งหนึ่ง เมื่อพระโพธิสัตว์เสวยชาติเกิดมาเป็นคางคก (ภาษาอีสานเรียกว่า “คันคาก”) อาศัยที่ใต้ต้นโพธิ์ศรีสามกิ่ง แต่ด้วยความดีของพญาคันคากจึงมีผู้เลื่อมใสและศรัทธามาก สร้างความไม่พอใจแก่พญาแถนที่อยู่บนฟ้า พญาแถนจึงหาทางกลั่นแกล้งมนุษย์ที่เอาใจเข้าด้วยพญาคันคากโดยการทำให้เกิดฝนแล้งนานถึง 7 ปี 7 เดือน สัตว์โลกล้มตายเป็นจำนวนมาก เหลือแต่สัตว์ที่แข็งแรงและอดทนเท่านั้น สัตว์เหล่านี้พากันมาปรึกษาพญาคันคากว่าจะทำอย่างไรดี บรรดาสัตว์ทั้งหลายลงความเห็นว่าจะต้องทำสงครามกับพญาแถนเท่านั้น ดังนั้นจึงตกลงให้พญานาคเกณฑ์ไพร่พลยกทัพขึ้นไปรบกับพญาแถน ปรากฏว่ากองทัพพญานาคพ่ายแพ้และถูกพญาแถนใช้ดาบฟันเป็นแผลลายตามตัว ดังนั้นจึงเชื่อว่าเหตุที่พญานาคมีลายตามตัวคงเพราะถูกดาบของพญาแถนนั่นเอง เมื่อพญานาคพ่ายแพ้กลับมา พญาต่อ พญาแดน จึงอาสาขึ้นไปรบแต่ก็พ่ายแพ้กลับมาและถูกพญาแถนใช้ดาบฟันจนเป็นแผลลายกลับมาเช่นกัน จึงทำให้บรรดาสัตว์หมัดกำลังใจในการต่อสู้กับพญาแถน พญาคันคากจึงออกปากรับอาสารบกับพญาแถน โดยให้บรรดาปลวกทำหน้าที่ก่อจอมปลวกขึ้นไปให้ถึงเมืองพญาแถน จากนั้นจึงส่งพวกมอดทั้งหลายเดินทางขึ้นไปเจาะกัดด้ามอาวุธของพญาแถนเสียก่อน ครั้นได้ฤกษ์ดีพญาคันคากก็ยกพลขึ้นฟ้าไปรบกับพญาแถน โดยมีพลพรรค คือ พวกแมงมอด (แมลงป่อง) ขี้เข็บ (ตะขาบ) แมงเงา (แมลงป่องข้าง) เข้าไปซ่อนตัวตามพื้นและเสื้อผ้าของทหารพญาแถน ครั้นรุ่งขึ้นพญาแถนจะออกรบ บรรดาทหารเมื่อสวมใส่เสื้อผ้าก็ถูกแมลงป่อง ตะขาบกัดต่อยจนเจ็บปวดทั้งกองทัพ ครั้นจะจับอาวุธขึ้นต่อสู้ด้ามอาวุธก็หักพังเพราะถูกมอดเจาะใช้การไม่ได้ พญาคันคากก็ใช้พวงบาศที่เตรียมไว้จับพญาแถนได้สำเร็จ พญาแถนจึงยอมแพ้ต่อพญาคันคากและได้ให้สัญญาว่าจะทำให้ฝนตกมิให้ขาด ขอเพียงแค่นี้มนุษย์ส่งสัญญาณขึ้นไปบอกด้วยการจุดบั้งไฟขอฝน เมื่อนั้นพญาแถนก็จะส่งฝนลงมาให้ และฟังจากเสียงกบเขียดและอึ่งอ่างที่ร้องดังขึ้นไปก็จะรู้ว่าฝนที่ส่งลงมามนุษย์และสรรพสัตว์น้อยใหญ่ได้รับแล้ว

จากการศึกษาพบว่า ตำนานพญาคันคาก เป็นวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานที่ในรูปแบบนิทานชาดก เนื่องจากมีการกล่าวอ้างถึงพระคันคากเป็นชาติหนึ่งของพระโพธิสัตว์ ไม่มีปรากฏการอ้างอิงถึงสถานที่ที่สามารถสืบค้นเชื่อมโยงแหล่งที่มาของตำนานได้ ทราบแต่เพียงว่าเป็นวรรณกรรม

อีสานเนื่องจากมีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพญาแถน ซึ่งเป็นเทวดาที่ชาวอีสานนับถือ และการกล่าวถึงพญานาคซึ่งเป็นสัตว์ตามความเชื่อของคนอีสาน แต่อาจสันนิษฐานได้ว่าตำนานพญาคันคากน่าจะเป็นวรรณกรรมของชาวอีสานตอนบน เนื่องจากว่ามีการกล่าวถึงพญานาคซึ่งตามตำนานมีที่อยู่อาศัยคือแม่น้ำโขงในบริเวณแถบอีสานตอนบน

จากวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานดังกล่าว จะเห็นว่าการจุดบั้งไฟเป็นสัญญาณที่ส่งถึงพญาแถนเพื่อบันดาลให้ฝนตก จึงเกิดความเชื่อสืบต่อกันมาของชาวอีสานว่าเมื่อใดที่เกิดความแห้งแล้ง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล น้ำท่าไม่อุดมสมบูรณ์ส่งผลเสียหายต่อพืชผลทางการเกษตรจะต้องทำการจุดบั้งไฟเพื่อขอฝน จนการจุดบั้งไฟกลายเป็นประเพณีหนึ่งที่อยู่ในฮีตสิบสอง ถูกกำหนดไว้เป็นงานบุญเดือนหกหรือที่เรียกว่างาน “บุญบั้งไฟ” ซึ่งมีองค์ประกอบขั้นตอนพิธี ดังต่อไปนี้

5.1.2 องค์ประกอบในพิธีกรรมบุญบั้งไฟ

บุญบั้งไฟ เป็นประเพณีหนึ่งของชาวอีสานเพื่อการขอฝน จะมีมาแต่ครั้งไหนยังหาหลักฐานที่แน่ชัดไม่ได้ พบแต่เพียงหลักฐานที่กล่าวถึงในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานเรื่องผาแดง – นางไอ่ และตำนานพญาคันคาก เกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องของการขอฝน ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอองค์ประกอบของพิธีกรรมบุญบั้งไฟ ดังต่อไปนี้

5.1.2.1 ขั้นตอนของพิธีกรรมบุญบั้งไฟ

1) ขั้นตอนการเตรียมงานพอเริ่มเข้ากลางเดือน 6 ซึ่งอยู่ระหว่างเดือนพฤษภาคม ราว ๆ กลางเดือนไปจนถึงเดือนมิถุนายน ชาวอีสานทุกพื้นที่จะมีการเตรียมงานใหญ่ คือ งานบุญบั้งไฟ ชาวบ้านจะมีการประชุมเรื่องการจัดงานบุญบั้งไฟของท้องถิ่นตน โดยผู้เข้าร่วมประชุมจะขึ้นอยู่กับระดับของการจัดงาน ว่าจัดในระดับ จังหวัด อำเภอ ตำบล หรือหมู่บ้าน ดังนั้นผู้เข้าร่วมประชุมจะประกอบด้วยผู้ที่มีระดับตำแหน่งสูงสุด เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้อาวุโส เป็นต้น

2) ขั้นตอนการกำหนดวัน เวลา ช่วงเวลาในการจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟ จะอยู่ในช่วงกลางเดือนพฤษภาคมไปจนถึงเดือนมิถุนายน แต่จะจัดวันไหนขึ้นอยู่กับความพร้อมของแต่ละที่ หรือมีการกำหนดวันที่แน่นอนในการจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟ เช่น อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร กำหนดเป็นวันเสาร์ อาทิตย์ สัปดาห์ที่ 2 ของเดือนพฤษภาคมของทุกปี เป็นต้น เมื่อตกลงเลือกหาวันงานได้แล้ว ก็จะพิมพ์ใบฎีกาหรือกล่าวบอกบุญไปยังหมู่บ้านต่าง ๆ เพื่อให้มาร่วมงานบุญ โดยนำบั้งไฟมาแข่งกันด้วย โดยงานบุญบั้งไฟจะมีด้วยกัน 2 วัน คือ วันแห่บั้งไฟและวันจุดบั้งไฟ

3) ขั้นตอนการเตรียมบั้งไฟ ในการจัดเตรียมบั้งไฟ คณะทำงาน (ส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย) จะเตรียมหาอุปกรณ์ในการทำบั้งไฟเอาไว้ ส่วนผู้หญิงจะเป็นฝ่ายจัดเตรียมอาหารการกินสำหรับเลี้ยงแขกที่มาร่วมงานและบรรดาผู้ที่มาทำบั้งไฟ ซึ่งในการจัดทำบั้งไฟจะมีส่วนประกอบของบั้งไฟดังต่อไปนี้

- เลาบั้งไฟ เลาบั้งไฟหรือตัวบั้งไฟแต่เดิมจะใช้ลำไม้ไผ่ (กระบอกไม้ไผ่) ปัจจุบันไม้ไผ่สำหรับทำบั้งไฟหายากขึ้น จึงได้มีการดัดแปลงใช้ท่อพลาสติก (ท่อ PVC) ทำเป็นเลาบั้งไฟแทนไม้กระบอกไผ่

- หมื่อ หรือดินปืน ส่วนประกอบของดินปืน (ภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “หมื่อ”) ได้แก่ ดินประสิว คนสมัยโบราณใช้มูลค้างคาวมาผสม เรียกว่า “ขี้เจียว” ส่วนผสมของดินประสิวก็คือถ่านไม้เนื้ออ่อน เช่น ไม้สาบเสือ ไม้ทองหลาง ไม้ฉำฉา เป็นต้น นำมาผสมเป็นถ่าน ตากให้แห้ง แล้วนำไปบด หรือตำเข้ากับดินประสิวก่อนจะนำมาอัดก็จะได้อดินปืนหรือหมื่อ สำหรับขั้นตอนการทำส่วนผสมดินปืนนั้น ส่วนมากจะปกปิดกันเป็นความลับ เนื่องจากเกี่ยวข้องกับความปลอดภัยของบั้งไฟในการแข่งขัน ดินปืนแต่ละชนิดจะมีความแรงและจุดไฟไหม้เร็วกว่ากัน ดังนั้นช่างผู้ทำจะต้องรู้ว่าจะทำดินปืนชนิดใดบรรจุและอัดเข้าไปก่อนหลังในเลาบั้งไฟนั้น ๆ

- หางบั้งไฟ ส่วนหางของบั้งไฟมักใช้ลำไม้ไผ่ทั้งลำนำมาลนไฟ แล้วตัดให้ตรง โดยมากจะไปตัดหรือหามาพร้อม ๆ กันกับการไปหาเลาบั้งไฟ เมื่อตัวบั้งไฟได้ทำการเจาะจนวนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ก็นำหางบั้งไฟที่เตรียมไว้มามัดติดกับเลาบั้งไฟอย่างแน่นหนาด้วยเส้นลวดหรือหวาย หางบั้งไฟนี้มีไว้สำหรับทำให้เกิดความสมดุลในระหว่างที่บั้งไฟพุ่งขึ้นไปในอากาศเวลาจุด ดังนั้นช่างผู้ทำบั้งไฟจะต้องรู้ว่าบั้งไฟแต่ละขนาดจะต้องใช้หางยาวหรือสั้นแค่ไหนเพื่อให้เกิดความสมดุล

- ลูกบั้งไฟ เมื่อนำส่วนหางมัดติดกับตัวเลาหรือบั้งไฟแล้ว จึงนำลูกบั้งไฟซึ่งทำจากกระบอกไม้ไผ่นำมาปอกผิวออกให้หมด แล้วทำการขูดผิวให้บางเพื่อให้มีน้ำหนักเบาที่สุด ตัดกระบอกไม้ไผ่ที่จะทำเป็นลูกบั้งไฟให้มีความยาวลดหลั่นกัน นำไปปาดเอาส่วนปลายกระบอกออกให้มีลักษณะป้านแหลมแนบกับตัวบั้งไฟทางส่วนหัว จากนั้นนำลูกบั้งไฟมาติดโดยรอบตัวบั้งไฟด้วยหวายหรือเส้นลวดก็ได้ ทำให้มองเห็นบั้งไฟหุ้มรอบตัวบั้งไฟลดหลั่นกันไป พร้อมกับมองเห็นเป็นหางบั้งไฟยาวรอการตกแต่งในขั้นตอนต่อไป

- การตกแต่งบั้งไฟ การตกแต่งบั้งไฟ (การ “เอ้” บั้งไฟ) เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการทำบั้งไฟ ลูกบั้งไฟทุกลูก ที่ล้อมรอบตัวเลาบั้งไฟอยู่นั้น จะถูกช่างเอ้บั้งไฟนำกระดาษสีเงินสีทองมาปิดทับจนหมด ก่อนที่จะแกะสลักลวดลายต่าง ๆ หรือใช้วิธีตัดเป็นลายต่าง ๆ มาติดลงบนกระดาษสีอีกที ลายส่วนใหญ่มักจะเป็นลายไทย เช่น ลายก้านขด ลายเถา หรือลายกระจัง เป็นต้น นอกจากประดับลายจนเต็มลูกบั้งไฟแล้ว ส่วนของหางบั้งไฟยังต้องติดรูปพญานาคยาวไปตลอดหาง โดยส่วนหัวบั้งไฟจะตกแต่งเป็นรูปพญานาค

รูปพญานาคกับงานบุญบั้งไฟจะเป็นของคู่กัน ซึ่งขั้นตอนสุดท้ายของการทำบั้งไฟคือการใส่รูปสลักจำลองเป็นหัวพญานาคสวมติดเอาไว้ ส่วนใหญ่หัวพญานาคจะถูกนำมาใส่ไว้เมื่อเวลาแห่บั้งไฟเท่านั้น หลังจากเสร็จงานแห่ก็จะถอดเก็บไว้ในปีต่อ ๆ ไป ดังนั้นเวลาจุดบั้งไฟมักจะไม่เห็นบั้งไฟเป็นรูปพญานาค การใช้รูปพญานาคในการตกแต่งบั้งไฟสันนิษฐานว่ามาจาก 2 สาเหตุ คือ 1) ให้ชาวอีสานเชื่อว่า “พญานาค” เป็นสัญลักษณ์แห่ง “น้ำ” การแห่บั้งไฟพญานาคเชื่อว่าจะทำพญานาคให้น้ำ (ฝน) และ 2) เป็นการรำลึกถึง “ท้าวพังศรี” โอรสของพญานาคในตำนานท้าวผาแดงนางไอ่

ภาพที่ 2 บั้งไฟ

ที่มา : ผู้วิจัย

ประเภทของบั้งไฟ

การทำบั้งไฟ นอกจากภาคอีสานแล้ว ยังมีชาวภาคเหนือของประเทศไทยในหลายจังหวัดก็นิยมทำบั้งไฟ เป็นที่ทราบว่าการทำบั้งไฟเป็นประเพณีของกลุ่มชนเชื้อสายลาว ดังนั้นชาวภาคเหนือก็เป็นกลุ่มคนเชื้อสายลาวล้านนา ล้านช้าง จึงมีประเพณีการทำบั้งไฟเช่นกัน สำหรับบั้งไฟของภาคอีสานที่ทำขึ้นมีหลายประเภท เช่น บั้งไฟพลุ บั้งไฟพะเนียง บั้งไฟตะไล บั้งไฟดอกไม้ บั้งไฟก่องข้าว บั้งไฟม้า ส่วนบั้งไฟที่มีหางยาว หมายถึง บั้งไฟใหญ่ที่จัดในงานบุญบั้งไฟนี้มีอยู่หลายแบบหลายขนาด คือ

1. บั้งไฟเล็กหรือบั้งไฟเสียง

บั้งไฟชนิดนี้จะทำให้มีขนาดเล็ก ทำไว้สำหรับจุดเสียงทายดูว่าฝนฟ้าในปีนี้จะดีหรือไม่

2. บั้งไฟประเภทแข่งขัน

เป็นบั้งไฟที่มีขนาดใหญ่พอสมควร บรรจุดินปืนไม่เกิน 12 กิโลกรัม เรียกว่า “บั้งไฟฮ้อย” (บั้งไฟร้อย)

3. บั้งไฟขนาดกลาง

เป็นบั้งไฟที่บรรจุดินปืนเกิน 12 กิโลกรัมขึ้นไปจนถึง 119 กิโลกรัม เรียกว่า “บั้งไฟหมื่น” (การชั่งน้ำหนักของชาวอีสาน 12 กิโลกรัม เป็นหนึ่งหมื่น)

4. บั้งไฟขนาดใหญ่

เป็นบั้งไฟที่บรรจุดินปืนตั้งแต่ 120 ขึ้นไป (น้ำหนักดินปืน 120 กิโลกรัม ก็เท่ากับสิบหมื่น คือ หนึ่งแสนนั่นเอง) เรียกว่า “บั้งไฟแสน” บั้งไฟแสนจะมีขนาดใหญ่โตมาก การใช้วัสดุทำเลาอาจต้องใช้ไม่อย่างอื่นแทนถ้าไม้ไผ่

ภาพที่ 3 การแห่บั้งไฟ

ที่มา : <http://www.chillpainai.com> สืบค้นวันที่ 19 สิงหาคม 2559

4) ขั้นตอนการแห่บั้งไฟ

เมื่อจัดทำบั้งไฟของแต่ละหมู่บ้านเสร็จเรียบร้อยแล้ว ครั้นพอถึงวันแห่บั้งไฟหรือเรียกว่า “วันโฮม” แต่ละหมู่บ้านจะนำบั้งไฟของตนติดหัวพญานาคแห่ออกไปสมทบกับบั้งไฟจากหมู่บ้านอื่นที่นำมาร่วมงานบุญตามคำเชื่อเชื่อกัน ทั้งหญิงและชายจะสวมใส่เสื้อผ้าชุดใหม่ที่สุดในวันนั้น ซึ่งเรียกว่า “ชุดเอาบุญ” เมื่อถึงเวลาที่กำหนดซึ่งส่วนมากเป็นช่วงบ่าย บั้งไฟแต่ละที่จะตั้งขบวนแห่ต่อ ๆ กันและมีนางเซิ้งรำนำหน้าขบวนแห่บั้งไฟของแต่ละหมู่บ้าน มีการประกวดประชันขันแข่งขบวนแห่บั้งไฟกัน เช่น ประกวดขบวนแห่สวยงาม “บั้งไฟเอ้สวย” (ตกแต่งสวย) ประกวดขบวนเซิ้งไฟเราะ มีมารยาทเรียบร้อย ทุกสิ่งทุกอย่างจะอยู่ในสายตาของคณะกรรมการที่คอยดูและให้คะแนนอยู่ ขบวนแห่จะพากันแห่ไปยังวัดที่จัดงานบุญบั้งไฟ ในบางปีมีการจัดพิธีบวงสรวงขึ้นด้วย หรือมีการ “หุดพระ” (หุดพระ หมายถึง การทำพิธีสงฆ์น้ำพระที่อาวสุเพื่อเลื่อนยศให้สมณะเรียกว่า เจ้าหัว) นอกจากนี้ยังมีพิธี “เส็งกลอง” หรือการแข่งขันกลองอีกด้วย

ภาพที่ 4 การจุดบั้งไฟจากค้ำบั้งไฟ
ที่มา : นายสาคร พุทธิชน ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 6

5) ขั้นตอนการจุดบั้งไฟ

ในวันที่สองถัดจากวันแห่บั้งไฟ ในรุ่งเช้าชาวบ้านจะทำบุญเลี้ยงพระเช้า หลังจากนั้นจึงนำบั้งไฟตั้งขบวนแห่ไปบริเวณลานที่ศาลหลักเมืองมเหศักดิ์ (หรือศาลเจ้า ศาลปู่ตาของหมู่บ้าน) หลังจากนั้นจึงนำบั้งไฟไปเข้าที่จุดซึ่งเรียกว่า “ค้ำบั้งไฟ” (ฐานจุดบั้งไฟ) ส่วนใหญ่แล้วค้ำบั้งไฟจะทำไว้ถาวร โดยอาศัยเอาต้นไม้ใหญ่ที่เหมาะสมแล้วทำเป็นบันไดขึ้นไป พอถึงงานบุญที่หนึ่งก็ไปตัดถากกิ่งไม้ให้โล่งเตียนปัจจุบันมีการสร้างฐานสำหรับจุดบั้งไฟเป็นทางไม้สูง 10 – 20 เมตร ค้ำบั้งไฟจะอยู่ห่างไกลจากที่อยู่อาศัยของผู้คนเพื่อป้องกันอันตรายเวลาบั้งไฟตกลงมา

ภาพที่ 5 การทำโทษช่างและเจ้าของบั้งไฟที่บั้งไฟไม่ขึ้นโดยการจับลงโคลน
ที่มา : นายสาคร พุทธิชน ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 6

เมื่อบั้งไฟแต่ละหมู่บ้านมาถึงก็จะนำเข้าสู่ค้ำบั้งไฟเพื่อเตรียมจุด ก่อนทำการจุดบั้งไฟ เจ้าของบั้งไฟของแต่ละหมู่บ้านจะถอดเอาหัวพญานาคตลอดจนสิ่งของที่ใช้ประดับในวันแห่ออกจากบั้งไฟ คนจุดบั้งไฟจะต้องทำพิธี “เซ่นหรือไหว้ครู” ไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายขออย่าให้ได้รับอันตรายจากการเล่นบั้งไฟในปีนี้ การจุดบั้งไฟถ้าบั้งไฟของหมู่บ้านไหนขึ้นสูง ช่างหรือเจ้าของบั้งไฟจะถูกห้ามออกมาตี้มเหล้าเลี้ยงฉลองกัน แต่ถ้าหากบั้งไฟของใครเกิดแตกหรือไม่ขึ้นจากฐาน ซึ่งเรียกกันว่า “บั้งไฟซู้” เจ้าของและช่างทำบั้งไฟจะต้องถูกพรรคพวกจับโยนลงโคลน แถมยังถูกปรับเป็นเหล้ายาตามธรรมเนียม เป็นที่สนุกสนานกันอย่างยิ่ง

ภาพที่ 6 ขบวนแห่บั้งไฟ

ที่มา : <http://www.pr.prd.go.th/kalasin/com> สืบค้นวันที่ 19 สิงหาคม 2559

5.1.2.2 รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมบุญบั้งไฟ

การแสดงในพิธีกรรมบุญบั้งไฟ เป็นองค์ประกอบหนึ่งในพิธีแห่บั้งไฟ ดังนั้นรูปแบบการแสดงจึงเป็นลักษณะของการฟ้อนในขบวนแห่ แบ่งขบวนออกเป็น 4 ช่วง ได้แก่

ช่วงขบวนที่ 1 เป็นขบวนนางรำเซ้งบั้งไฟ จะรำไปตามกระบวนทำรำอย่างพร้อมเพรียง เปลี่ยนทำรำไปตามจังหวะ และท่วงทำนองเพลงไปตลอดระยะทางแห่บั้งไฟ

ช่วงขบวนที่ 2 เป็นขบวนของนักดนตรี จะมีหน้าที่บรรเลงเพลงประกอบการรำรำไปตลอดระยะทางแห่บั้งไฟ

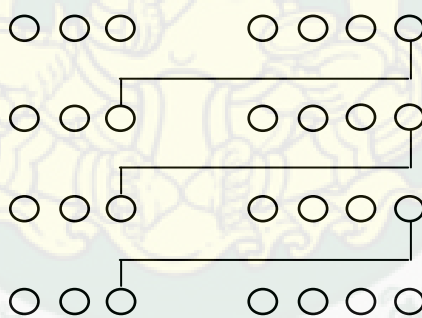
ช่วงขบวนที่ 3 เป็นขบวนของผู้ร่วมงานหรือร่วมขบวนแห่ ส่วนมากเป็นคนในหมู่บ้านเจ้าของบั้งไฟที่นำมาแห่ จะเดินร่วมในขบวนให้ดูยิ่งใหญ่ บ้างรำรำหยอกล้อเล่นกันอย่างสนุกสนาน ทำรำรำไม่มีแบบแผน รำรำไปตามใจของผู้รำ

ช่วงขบวนที่ 4 เป็นขบวนแห่บั้งไฟ แต่เดิมวางบั้งไฟไว้บนเสลี่ยงใช้คนหามหรือเกวียน ประดับด้วยดอกไม้อย่างสวยงาม ปัจจุบันใช้รถยนต์ประดับตกแต่งด้วยผ้าสีสดต่าง ๆ และดอกไม้จัดตกแต่งอย่างสวยงาม รถสำหรับแห่บั้งไฟจะมีเพียงหนึ่งคันต่อหนึ่งขบวนเท่านั้น

ในการแห่บั้งไฟตามประเพณี รูปแบบขบวนแห่จะมีลักษณะคล้ายคลึงกันทุกที่ ไม่มีการจำกัดจำนวนผู้เข้าร่วมขบวน นางรำ นักดนตรี แห่ขบวนไปตามทางจนถึงที่หมาย แต่ถ้าหากเป็นการแห่บั้งไฟเพื่อการประกวดอาจมีการกำหนดกฎเกณฑ์ในการจัดขบวนแห่ เช่น จำนวนนางรำ จำนวนนักดนตรี จำนวนคนร่วมขบวน หรือจำนวนรถที่ใช้ในขบวนแห่ การกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นเพื่อไม่ให้เกิดการได้เปรียบเสียเปรียบกันในการประกวด แต่ไม่ได้มีผลต่อรูปแบบประเพณีบุญบั้งไฟ

5.1.2.3 เนื้อร้องและทำนองเพลงที่ใช้ประกอบการแข่งในพิธีกรรมบุญบั้งไฟ

จากการศึกษาการแข่งในพิธีกรรมบุญบั้งไฟ พบว่า “เนื้อร้องประกอบการแสดงแข่งบั้งไฟชาวอีสานเรียกว่า “กาพย์แข่ง” ซึ่งการ “แข่ง” ตามความหมายของชาวอีสาน หมายถึง การร้องกลอนหรือการร่ายยาวโดยมีแคน กลองยาว ฉิ่ง ฉาบ และฆ้อง เป็นต้นตรีประกอบการแข่งไปด้วย หรืออย่างน้อยก็มีกลองยาวหรือแคนก็ได้” (สมัย สุทธิธรรม. 2530 : 40) จัดเป็นร้อยกรองท้องถิ่นอีสานหรือเป็นเพลงพื้นบ้านประเภทเพลงประกอบพิธีของชาวอีสาน วิธีการแข่งจะมีหัวหน้าหรือคนร่อนนำ ร้องเป็นคำกลอนขึ้นก่อน แล้วลูกคู่จะร้องตามเป็นหมู่ ข้อความและคำกลอนที่แข่งอาจกล่าวถึงตำนานหรือนิทานพื้นบ้านที่รู้จักกันดีสำหรับคนอีสาน เช่น กาพย์แข่งท้าวผาแดง-นางไอ่ กาพย์แข่งนางแตงอ่อน เป็นต้น ซึ่งลักษณะของกาพย์แข่ง แต่งด้วยคำประพันธ์ชนิดหนึ่งของชาวอีสาน เรียกว่า “กาพย์ 7 คำ” กาพย์แข่งหนึ่งบทมี 2 วรรค วรรคแรกมี 3 คำ วรรคหลังมี 4 คำ มีบังคับสัมผัสไว้คือ คำสุดท้ายของวรรคหลังสัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคแรกในบทต่อไป โดยใช้เสียงของคำสัมผัสเป็นเสียงวรรณยุกต์เดียวกัน เป็นเช่นนี้ต่อไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะจบบทแข่ง ดังแผนผังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 3 ฉันทลักษณ์กาพย์แข่งบั้งไฟ
ที่มา : บุญเกิด พิมพ์วรรณธากุล. 2544 : 39

ตัวอย่างกาพย์เซิ้งบั้งไฟ

ข้าสี่เส้า เรืองเกล้ามีมา
 หลานลิจา สาวงามนางไฉ่
 เมืองน้อยใหญ่ มาเบิ่งความงาม
 พ่อ บ่ ทราม ประกาศดั่งก้อง

(กวี ครองยุทธ์ อ้างถึงใน สุกัญญา สุจนายา. 2557 : 104)

การเซิ้งจะเริ่มตั้งแต่เริ่มทำบั้งไฟโดยจะพาคณะเซิ้งไปตามบ้านเรือนในเวลากลางคืนเพื่อขอปัจจัยต่าง ๆ ตลอดทั้งสุรา อาหาร เพื่อนำมาเลี้ยงคนที่มาช่วยงานและคนทำบั้งไฟ เมื่อใกล้งานบุญและวันแห่บั้งไฟก็จะมีพิธีเซิ้งเป็นขบวนใหญ่เพื่อประชันกัน จากการศึกษากาพย์เซิ้งบั้งไฟ พบว่ามีคำกาพย์เซิ้งอยู่หลายสำนวนแตกต่างกันไปตามจุดประสงค์ของการเซิ้งและแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น บทกาพย์เซิ้งจะมี 2 ลักษณะ คือ บทกาพย์ที่ใช้เซิ้งในวันเตรียมงาน และบทกาพย์เซิ้งในวันแห่บั้งไฟ ดังนี้

1. บทกาพย์ที่ใช้เซิ้งในวันเตรียมงาน จะมีลักษณะคำเซิ้งที่เป็นการขอสุราอาหาร อวยชัยให้พร หรือหยอกล้อเพื่อความสนุกสนาน ดังนี้

คำกาพย์เซิ้งสำนวนที่ 1 คำเซิ้งบั้งไฟขอกินเหล้า

“โอเฮาโอ ศรีทธาเฮาโอ
 ขอเหล้าเด็ด นำเจ้าจ๊กโอ
 ขอเหล้าโท นำเจ้าจ๊กถั่ว
 หวานจ้วยจ้วย ด้วยปากหลานชาย
 ตักมายาย หลานชายให้คุ
 ชั่น บ่ คุ ตูช้อย บ่ หนี
 ตายกะผี สีนามาหลอก
 ออกนอกบ้าน สิวานดินน้ำ
 ตายเป็นนก สิมากัดเครือพลู
 ตายเป็นหนู สิมากัดเครือหูก
 ตายเป็นลูก สิวาแวนม...”

(สมัย สุทธิธรรม. 2530 : 42)

จากคำกาพย์เชิงดังกล่าวข้างต้น สมัย สุทธิธรรม กล่าวว่า เป็นบทกาพย์ของเก่าไม่ปรากฏผู้แต่งเชิงกันมาตั้งแต่โบราณในรูปแบบมุขปาฐะ แปลเป็นสำนวนภาคกลางได้ความว่า “หากใครก็ขอเหล้าขาวให้พี่สักขัน ขอเหล้าสาโทให้พี่สักถ้วย หวานมาก ๆ เอามาป้ายปากหลานชาย ตักเอามาแจกให้ครบทุกคน ถ้าไม่ครบจะไม่ยอมกลับ ถึงตายเป็นผีก็จะมาหลอก ออกนอกบ้านก็จะตามไปทุกหนทุกแห่ง หากตายเป็นนกจะมากัดหมาทุกตัว หากตายเป็นหนูจะมากัดทุกทอผ้า และหากตายเป็นลูกจะมาก่อกินนม” จากลักษณะคำกาพย์เชิงข้างต้น แสดงให้เห็นถึงการหยอกล้อระหว่างชายหนุ่มหญิงสาวแกล้งตบต้อประชดประชันของฝ่ายชายในการขอเหล้าจากเจ้าของบ้าน

คำกาพย์เชิงสำนวนที่ 2 คำเชิงบังไฟให้พรเมื่อได้กินเหล้าแล้ว

โอ้เฮาโอ	ศรัทธาเฮาโอ
ป่าทานแล้ว	หลานแก้วให้พร
เลี้ยงควายด่อน	เป็นโตเขาคำ
เลี้ยงควายดำ	เป็นโตเขาแก้ว
เลี้ยงใหญ่แล้ว	แผ่ลูกคือปู
โอ้เฮาโอ	ศรัทธาเฮาโอ...

(สุนันท์ เพชรเลื่อน, และคณะ. 2544 : 155)

จากคำกาพย์เชิงดังกล่าวข้างต้น แปลเป็นสำนวนภาคกลางได้ความว่า “ทำบุญแล้วลูกหลานให้พรป่าด้วย เลี้ยงควายเผือกก็ให้เขางอกออกมาเป็นทองคำ เลี้ยงควายดำก็ให้เขางอกออกมาเป็นแก้ว เลี้ยงโตแล้วให้ลูกตกเหมือนปูนา” จากลักษณะคำกาพย์เชิงข้างต้น แสดงให้เห็นถึงการอวยพรให้ผู้ให้ข้าวของสุราอาหารแก่ผู้มาร่วมงานบุญ

คำกาพย์เชิงสำนวนที่ 3 คำเชิงบังไฟให้รักษาศีลห้า

โอ้เฮาโอ	ศรัทธาเฮาโอ
สาวบ้านไต่	เอ้มาใหม่ใหม่
เอ้มาใส่	ผู้บ่าวบ้านเฮา
เหลียวเบิ่งเอา	ผู้งามแท้ดอก
อ้ายอยากบอก	ให้รักษาศีล
อย่าได้ขึ้น	คำสอนพ่อแม่
ยามเฒ่าแก่	เข้าวัดฟังธรรม
ให้จ้อจำ	ทำบุญใส่บาตร
อย่าได้ขาด	ลุง ป้า น้า อา
ให้ลดลา	ความโลภความหลง
ให้มันคง	รักษาศีลห้า

อย่าได้ฆ่า	สัตว์สิ่งแนวใด
อย่ามือไว	ลักของผู้อื่น
อย่าชมชื่น	ผิดลูกเมียเขา
อย่าใจเบา	เว้านัวต๊ะหลาย
อย่าใจง่าย	กินเหล้าเมายา
ภาวนา	ฮักฮักสิลไว้
เจ้าสิได้	อยู่สุขสบาย
มีเงินหลาย	บ่ อืด บ่ ยาก
ความทุกข์ยาก	บ่ พบ บ่ พาน
อยู่สำฮาน	จนฮอดมือเฒ่า
บ่ โศกเศร้า	จนฮอดมือตาย
มีสุขหลาย	ศีลธรรมนำส่ง
ให้เจ้าจง	หาดีใส่โต
โอ้อือโอ	ศรัทธาเฮาโอ...

(สุนันท์ เพชรเลื่อน, และคณะ. 2544 : 155 – 156)

จากคำกาพย์เชิงดังกล่าวข้างต้น แปลเป็นสำนวนภาคกลางได้ความว่า “ผู้หญิงที่ไหนแต่งตัวมาสวยงามจนผู้ชายมองเหลียวหลัง พยายามบอกให้เจ้าจงรักษาศีลห้า ให้เชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่ เมื่อแก่เฒ่าจงเข้าวัดฟังธรรม หมั่นทำบุญทำกุศลให้ลดความรัก โลภ โกรธ หลง จงรักษาศีลห้าให้ดี อย่าฆ่าสัตว์ อย่าลักทรัพย์ อย่าผิดลูกผิดเมียผู้อื่น อย่าพูดโกหก อย่าดื่มสุรา หากทำได้อะไรก็ดีมีความสุขสบาย มีเงินมากมายไม่อดอยาก ไม่มีความทุกข์มีแต่ความสุขไปจนแก่ ไม่มีความเศร้าโศกไปจนวันตาย” จากลักษณะคำกาพย์เชิงข้างต้น แสดงการสั่งสอนให้ทำบุญรักษาศีลธรรม แล้วชีวิตจะพบแต่ความสุขความเจริญ

คำกาพย์เชิงสำนวนที่ 4 คำเชิงบั้งไฟตกขบขัน

สาวบ้านไต่	กระโปรงใหม่ใหม่
ท้ายใหญ่ใหญ่	เจ้าอยู่บ้านไต่
มากับไผ่	จักคนพวกหมู่
เจ้ามีคู่	นอนซ้อนหรือยัง
เจ้าอย่าบัง	บอกมาเด้ออุ่น
แก้มจูนพูน	บอกพี่โดยดี
เจ้าอย่ามี	ความตัวความหลอก
ให้เจ้าบอก	ตั้งแต่ความจริง
เจ้าเป็นหญิง	วาจาให้เที่ยง
อย่าได้เลื่อง	ไปหน้ามาหลัง

เจ้ามีหวัง	กับไผหรือ บ่
พ่อกับแม่	พี่น้องทั้งหลาย
ยังซ้ำบาย	สู่คนดีหล่า
ให้เจ้าเว้า	บอกพี่โดยดี

(ดาราร งามสะอาด อ้างถึงใน สุกัญญา สุจนายา. 2557 : 104)

จากคำกาพย์เชิงดังกล่าวข้างต้น แปลเป็นสำนวนภาคกลางได้ความว่า “ผู้หญิงที่มีบ้านทำยใหญ่คนนี้แต่งตัวสวยงาม ขอถามสักหน่อยว่าเป็นคนที่ไหน มากับใคร มีแฟนหรือยัง อย่าปิดบังจรับบอกมาแต่ความจริง พ่อแม่พี่น้องทุกคนสบายดีหรือเปล่าจรับบอกมา” จากลักษณะคำกาพย์เชิงข้างต้น เป็นการพูดจาหยอกล้อแกล้มเกี้ยวพาราสีฝ่ายหญิง

2. บทกาพย์เชิงในวันแห่บั้งไฟ จะมีลักษณะคำเชิงกล่าวถึงตำนานบั้งไฟหรือคำเชิงขอฝนดังนี้

คำกาพย์เชิงสำนวนที่ 1 คำเชิงบั้งไฟกาพย์พืดคี – โอคำ-ผาแดง

โอ้ เฮา โอ เฮา โอ้ เฮา โอ	
โอมพุทโธ นโมเป็นเค้า	ข้อยสิเว้า เรื่องกาพย์บั้งไฟ
ในสมัย โบราณย่อ ๆ	เป็นข้อ ๆ พอรู้เรื่องราว
แต่ก่อนนี้ ครั้งพระยาขอม	เพิ่นเป็นจอม กษัตริย์เมืองใหญ่
เพิ่นคิดได้ ฮิตเก่าโบราณ	มีมานาน แต่พ่อและแม่
มีตั้งแต่ ปู่ตายาย	บ่ให้กาย เดือนหกเดือนห้า
เพิ่นถือว่า ฟ้าฝนจั่งดี	ประเพณี ถ้อยยามถ้อยฤกษ์
บ่ให้เคิก อยู่ชุ่มกินเย็น	บ่ให้เป็น โภยภัยจกอย่าง
ร่างกายห่าง จากโรคโรคา	เพิ่นจั่งพา ทำบุญไฟใหญ่
ฮอดปีใหม่ ขอฟ้าขอฝน	เป็นมงคล บ่ให้อืดให้อยาก
บ่ลำบาก เฮ็ดไฮ่เฮ็ดนา	จั่งบูชา พระยาถนเจ้า
ให้ฝนอั่งเฮ้า ตกหล่นลงมา	พันธุ์พฤกษา พืชสัตว์ต่าง ๆ
แสนอยู่ถ้าง ได้อยู่ได้กิน	บ่ให้ชิน อันใดจกอย่าง
ในระหว่าง บ้านถิ่นของเขา	สิพาเอา ทำบุญครั้งใหญ่
เรียกพวกไพร่ มาตุ้มมาโฮม	เข้าอบรม ให้รู้ทุกอย่าง
บ่ให้ห่าง ข้างขึ้นเดือนหก	ให้สุดก ฎีกาเผยแพร่
บอกให้แน บ้านอื่นก็ดี	ฎีกามี ไปเมืองต่าง ๆ
ในระหว่าง บ้านถิ่นของเขา	ให้มาเอา บุญบั้งไฟหมื่น
บ่อนอื่น ๆ ประกาศฎีกา	ฮอดพารา หัวเมืองต่าง ๆ
ส่วนเมืองห่าง คือเมืองผาไท	อยู่ฝั่งโขง บ่ได้ไปบอก
เพราะไกลออก ขัณฑ์เสมา	หยุดบั้นพระยา ขอมไว้สาก่อน

ย้อนไปบ่อน บ้านท้าวผาแดง
 ผาแดงว่า บ่ ได้ฎีกา
 คั่นสียงไปเบิ่งเฉย ๆ
 ถึงเฮาอยู่ ประเทศเมืองไกล
 ผาแดงว่า เฮาควรเฮ็ดไป
 โง่ไปบ่อน พญานาคสุทโธ
 เสียดังหีน เมืองพระยาขอม
 ได้ยินข่าว นางไฉ่คนดี
 อยากพบพ้อ พอล้มพอตาย
 ซากก่อนท้าว บาบ่าวภักดี
 บาคานไ้ เดินตันคนเดียว
 ทุกข์ยากแค้น แสบแสบในใจ
 นำท่านเฒ่า คุณพ่อเศรษฐี
 จังถามข่าว บ้านอยู่เคหา
 อยู่แต่ท้อ ชี้น้ำชีหลัง
 จังได้อยู่ เป็นลูกบุญธรรม
 บ่ มีคร้าน บาไ้คนดี
 ให้เป็นตอน นางลูกนางเมีย
 ใจเลาต่าง คิดฮอดมารดา
 เพิ่นจ้งเว่า ว่าสิไปไ้
 ให้เอาคู่ น้อยอ่อนไปนำ
 บ่ ได้ว่า ดีฮ้ายจ้งไ้
 สองนาถหล้า กินไม้กินผล
 ไปพบพ้อ ตันเตื้อในดง
 ผัวอุกเฮ้า ปิ่นขึ้นไปกิน
 ผัวข่มขู่ ถ่มแล้วอย่างหนี
 ผัวนั้นหลีก หนีจากนางไป
 เลยเกิดห่าง ต่างคนต่างไป
 จังมาเกิด กับพระยาขอม
 อุกอ้งเฮ้า ในป่าในไพร
 ตายแล้วตัว เกิดเป็นนาโค
 เวรมาหน้า บาบ่าวภักดี
 ถึงยอดแก้ว เเวรเจ้าแต่หลัง
 ทางฝั่งของ ได้ยินเขาสำ
 บ่ ไ้มา ฮอดเฮากะช่าง
 บ่ ควรเลย อยากอายพวกหมู่
 ทางสิไป ข้ามภูบูป่า
 เป็นจ้งไ้ อดทนไปก่อน
 ได้ยินคนโส บุญบั้งไฟหมื่น
 บุญมาดอม ภักดีบ่าว
 ยอดนารี บ่ มีผู้ท้อ
 คิดฮอดหลาย ย่อนกรรมอุบาทว์
 คนดี ๆ เกิดเป็นคนไ้
 หนทางเที่ยว บุดงลำบาก
 แล้วจ้งไป ขอทานกินข้าว
 เพิ่นยินดี ให้ทานบาบ่าว
 ส่วนว่าบา บ่ รู้ปากต่อ
 จักว่าหยัง บ่ มีผู้รู้
 มาประจำ ทำงานในบ้าน
 ทานเศรษฐี เลยยกน้อยอ่อน
 บ่ ได้เสีย อันใดจกอย่าง
 จังไปลา เศรษฐีพ่อเฒ่า
 คั่นสิไป บ้านเดิมที่อยู่
 สองงามขำ เดินไปในป่า
 บ่ มีอันใด สิกินไปหน้า
 ทั้งสองคน หิวหลายกะดื้อ
 หน้อยตกลง ทั้งแมงทั้งเฒ่า
 เมียอยู่ดิน คอยได้คอยอยู่
 ทางเทวี จ้งไ้ขึ้นอีก
 บ่ อาลัย เมียแพงจกอย่าง
 นางบรรลัย์ แล้วเอากำเนิด
 ส่วนว่าจอม กษัตริย์บาท้าว
 โดนนานไป ก็เลยดับชั่ว
 ลูกสุทโธ บาคานไ้ต่ำ
 ให้เลามี จิตใจคิดฮอด

(ดารา งามสะอาด อ้างถึงใน สุกัญญา สุจนายา. 2557 : 104)

ภาพที่ 7 วงดนตรีประกอบขบวนแข่งบั้งไฟ

ที่มา : <http://www.sites.google.com> สืบค้นวันที่ 19 สิงหาคม 2559

5.1.2.4 วงดนตรีที่ใช้ประกอบการแข่งในพิธีกรรมบุญบั้งไฟ

วงดนตรีที่ใช้ประกอบการแข่งในพิธีกรรมบุญบั้งไฟจะใช่วงดนตรีพื้นเมืองอีสาน ได้แก่ กลองยาวอีสาน กลองตุ้ม พังฮาด พิณ เบส ฉาบ ฉิ่งเหม่ง บรรเลงทำนองหมอลำ หรือลายเพลงอีสานต่าง ๆ ตลอดระยะทางขบวนแห่

5.1.2.5 กระบวนทำแข่งในพิธีกรรมบุญบั้งไฟ

จากการศึกษา พบว่า “การแข่งบั้งไฟเป็นการแข่งประกอบกายแข่งในพิธีกรรมแห่บั้งไฟ ศิลปะการแข่งบั้งไฟในสมัยแรก ๆ นั้นไม่มีระเบียบแบบแผนที่แน่นอน เพียงแต่พ้อนขึ้นลงตามจังหวะช้า ๆ ของกลองตุ้ม พังฮาด หรือบางครั้งก็มีโพนประกอบด้วย นิยมแข่งเป็นกลุ่มตั้งแต่ 3 – 5 คนขึ้นไป (อร่ามจิต ชินช่าง. 2531 : 65)

วิไล วิสเพ็ญ และคณะ (อ้างถึงใน อร่ามจิต ชินช่าง. 2531 : 73) ได้กล่าวถึงการพ้อนในขบวนแข่งบั้งไฟว่า “ผู้พ้อนจะเดินพ้อนด้วยท่ารำอิสระและซบกายพ้องแข่งตามต้นเสียง เดินไปเรื่อย ๆ เรียกว่า “การพ้อนกลองตุ้ม” บางทีเรียกว่า “การแข่งกลองตุ้ม” เดิมผู้พ้อนเป็นชายล้วน ๆ ท่าพ้อนล่าสุดแต่ผู้รำจะคิดขึ้นและพ้อนประกอบจังหวะกลองตุ้ม ชาวบ้านในภาคอีสานใช้พ้อนในเทศกาลบุญเดือนหก หรือบุญบั้งไฟ”

จากคำกล่าวข้างต้นทำให้เห็นว่า กระบวนทำแข่งบั้งไฟในยุคแรก ๆ ไม่มีท่ารำที่ชัดเจน เป็นแต่เพียงพ้อนตามจังหวะของกลองตุ้มเท่านั้น ต่อมาได้มีการพัฒนาประดิษฐ์กระบวนท่ารำใหม่ ๆ แล้วนำมาประยุกต์ประกอบในขบวนแห่บั้งไฟให้มีความสวยงามยิ่งขึ้น โดยผู้รำนั้นจะเป็นชายหรือหญิงก็ได้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษากระบวนท่ารำพ้อนแข่งบั้งไฟในแบบพัฒนารูปแบบกระบวนท่ารำ โดยศึกษากระบวนท่าพ้อนแข่งบั้งไฟจังหวัดยโสธรซึ่งเป็นจังหวัดที่มีชื่อเสียงในประเพณีแห่บั้งไฟ ซึ่งได้ศึกษากระบวนท่าพ้อนของคุ้มบ้านไต้สามัคคีและบ้านท่าศรีธรรม เนื่องจากการได้รับการยอมรับจาก

ชาวจังหวัดยโสธรว่าได้มาตรฐานและเป็นแบบการฟ้อนที่ดีที่สุดของจังหวัดเพราะขณะการประกวด อยู่เสมอ

พลอบขวัญ เทพมณี (2530 : 40 – 41) ได้กล่าวว่า ท่าฟ้อนเชิงบั้งไฟของคุ้มบ้านได้ สามัคคี อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร มี 6 ท่า ดังนี้

1) ท่าไหว้ครู มีความหมายเพื่อระลึกถึงครูบาอาจารย์ ตลอดจนบรรพบุรุษที่ได้ ถ่ายทอดศิลปการรำนี้นี้ให้สืบต่อมา

2) ท่านาคพ่นน้ำ ปรับปรุงมาจากหัวพญานาคที่ประดับบั้งไฟที่สามารถขับปาก พ่นน้ำได้

3) ท่าม้วนเชือก ปรับปรุงมาจากการเก็บเชือกด้วยวิธีการม้วนใส่แขนไว้

4) ท่าแฉ่งคี่ เป็นการแสดงท่าทางขมโฉมตัวเอง เป็นการสำรวจร่างกายตัวเอง เวลาแต่งตัว เช่น ท่าปะแป้ง ท่าหมุนซ้าย - ขวา

5) ท่าสอนฮวก เป็นการแสดงการประกอบอาชีพของชาวอีสาน คือ การสอน ลูกน้องนั่นเอง

6) ท่ายุ้งรำแพน เป็นการแสดงท่าอาภักภักิยาของนกยูงที่กำลังกริดกรายรำแพน หาง

นอกจากท่าฟ้อนเชิงบั้งไฟทั้ง 6 ท่านี้ ชาวคุ้มบ้านได้สามัคคียังได้นำท่าฟ้อนกลองยาว อีสานมาประกอบการฟ้อนในเชิงบั้งไฟอีก 3 ท่า คือ

1) ท่ายักษ์โปก เป็นการแสดงท่าทางสนุกสนานในการรำรำ

2) ท่าผัดข้าว เป็นกิริยาอาการของผู้หญิงเวลาผัดข้าว เป็นท่าที่มาจากวิถีชีวิต ประจำวัน ของชาวอีสาน

3) ท่าตบยุ้ง เป็นการแสดงกิริยาอาการการตบยุ้ง

ท่าฟ้อนเชิงบั้งไฟของบ้านท่าศรีธรรม อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร มี 13 ท่า ได้แก่

1) ท่าไหว้ครู มีความหมายเพื่อระลึกถึงครูบาอาจารย์ที่ได้สั่งสอนมาและเป็นการ แสดงความเคารพต่อผู้ชมการแสดง

2) ท่าเกี่ยวข้าว เป็นการแสดงท่าทางการเกี่ยวข้าวซึ่งเป็นอาชีพของคนจังหวัด ยโสธร ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา

3) ท่าทวยเทพ เป็นการแสดงท่าทางบูชาเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย

4) ท่าแหวกม่านเข้าหอ เป็นท่าที่แสดงออกแทนตัวเจ้าบ่าว เมื่อเวลาจะเข้าหอ เจ้าสาว

5) ท่าเอ็นบ่าว-หลวเส้น เป็นท่าที่เลียนแบบกิริยาของคนและสัตว์ คือลักษณะ ของหญิงสาวเรียกชายหนุ่ม และกิริยาของเหยี่ยวกำลังบินเฉี่ยวมาเพื่อหาเหยื่อ

6) ท่าปะแป้ง เป็นท่าทางที่แสดงถึงการแต่งตัว แต่งหน้าทาแป้ง

7) ท่าเลื้อยขึ้นภู เป็นท่าที่เลียนแบบมาจากกิริยาอาการของสัตว์ในการเดินทาง

8) ท่าปอบผีฟ้า กาดบปิก เป็นท่าที่แสดงการรำเพื่อบูชาผีฟ้า และกิริยาอาการ ของอีกาที่กำลังกระพือปีก

9) ทำบัวหุบบัวบาน เป็นการปรับปรุงมาจากทำดอกบัวที่กำลังจะบานและกำลัง

จะหุบ

10) ทำสามก้าว เป็นทำสำหรับการจัดแถวให้เป็นระเบียบ

11) ทำงามเดือน เป็นทำที่สื่อถึงความงามของดวงจันทร์

12) ทำแผงสร – รำวงสองจังหวะ เป็นทำที่ปรับปรุงมาจากทำยิงธนูล่าสัตว์

ในสมัยโบราณ และความสนุกสนาน

13) ทำเสือขึ้นภู – นางอาย เป็นทำที่เลียนแบบกิริยาของสัตว์และกิริยาการอายของผู้หญิง

จากการศึกษากระบวนการทำฟ้อนเชิงบั้งไฟของทั้งสองหมู่บ้านพบว่า มีที่มาของกระบวนการทำ ดังนี้

1) ทำรำที่เกี่ยวกับการบูชาครูบาอาจารย์ บูชาผี เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น ทำไหว้ครู ทำปอบผีฟ้า ทำทวยเทพ เป็นต้น

2) ทำรำที่มาจากการประกอบอาชีพ เช่น ทำสอนฮวก ทำฝัดข้าว ทำเกี่ยวข้าว ทำแผงสร เป็นต้น

3) ทำรำที่มาจากการเลียนแบบกิริยาของมนุษย์ เช่น ทำม้วนเชือก ทำแรงคึง ทำยักษ์โปก ทำตบุง ทำแหวกม่านเข้าหอ ทำเ็นบ่าว ทำปะแป้ง ทำสามก้าว ทำงามเดือน ทำรำวงสองจังหวะ ทำนางอาย เป็นต้น

4) ทำรำที่มาจากการเลียนแบบกิริยาของสัตว์ เช่น ทำยูงรำแพน ทำนาคพ่นน้ำ ทำเสือขึ้นภู ทำแหลวเส้น ทำกาตบปีก เป็นต้น

5) ทำรำที่มาจากธรรมชาติ เช่น ทำบัวตูมบัวบาน เป็นต้น

5.1.2.6 การแต่งกายในการแข่งประกอบพิธีกรรมบุญบั้งไฟ

ลักษณะการแต่งกายในการแข่งประกอบพิธีกรรมบุญบั้งไฟ จากการศึกษพบว่า ลักษณะการแต่งกายในการแข่งบั้งไฟมีอยู่ 3 ลักษณะ คือ

ภาพที่ 8 การแต่งกายแข่งบั้งไฟด้วยชุดชาวบ้าน

ที่มา : ผู้วิจัย

1) ชุดชาวบ้าน คือ สวมใส่เสื้อแขนกระบอกสีขาว ห่มสไบสีแดงเฉียงจากไหล่ซ้ายพาดลงมาประจบชายสไบบริเวณสะโพกด้านขวา หากไม่มีสีแดงอนุโลมให้ใช้สีอื่นได้ตามความเหมาะสม นุ่งผ้าขึ้นพื้นเมือง

ภาพที่ 9 การแต่งกายเชิงบั้งไฟด้วยชุดศรีธธา

ที่มา : <http://www.isan.clubs.chula.ac.th.com> สืบค้นวันที่ 19 สิงหาคม 2559

2) ชุดศรีธธา คือ ใส่เสื้อย้อมคราม นุ่งโสร่งหรือผ้าถุงไหม ซึ่งมีลักษณะคล้ายกระโจม แขนกระดิ่งหรือกระพรวน ใส่หมวกกาบหรือหมวกเข่ง ใช้ผ้ามัดเอว สวมเล็บ บางครั้งถือร่มกระดาษ

ภาพที่ 10 การแต่งกายเชิงบั้งไฟด้วยชุดพื้นเมือง

ที่มา : ภาพถ่ายส่วนตัวนายพงษ์ อุบล

3) ชูดพื้นเมือง คือ นุ่งผ้าขึ้น ใส่เสื้อแขนกระบอก ห่มผ้าสไบเกล้าผมมวย ทัดดอกไม้ การนุ่งผ้าขึ้นจะมี 2 แบบ คือ นุ่งขึ้นยาวและนุ่งขึ้นสั้น ลักษณะการห่มผ้าสไบมี 3 ลักษณะ คือ ห่มสไบพันรอบตัวแล้วตลบพาดบ่า และการห่มสไบแบบเฉียงมาด้านข้างลำตัว หรือห่มสไบแบบพาดบ่าทั้งชายสไบด้านหลัง ส่วนผมจะเกล้าขึ้นด้านบน สวมใส่เครื่องประดับตามความสวยงาม

5.2 พิธีกรรมแห่หางแมว

5.2.1 ประวัติความเป็นมาของพิธีกรรมแห่หางแมว

เรื่องราวของการแห่หางแมวแล้วจะทำให้ฝนตกนั้น ยังสงสัยอยู่ว่ามีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร ในทางหลักวิทยาศาสตร์ยังหาความเกี่ยวข้องกันไม่ได้ แต่ในด้านความเชื่อซึ่งเป็นพื้นฐานทางด้านจิตใต้สำนึกของคนไทยทุกพื้นที่นั้น ได้ยึดถือปฏิบัติกันโดยปราศจากข้อกังขาและการหาเหตุผลใด ๆ เพื่อหักล้างวิถีปฏิบัตินี้ที่สืบทอดมาแต่โบราณ ถึงแม้จะพิสูจน์ไม่ได้ว่าเมื่อปฏิบัติแล้วจะเกิดฝนตกจริงหรือไม่ แต่ก็ยังคงยึดถือปฏิบัติสืบมาจนกระทั่งปัจจุบัน

จากการศึกษาพิธีกรรมแห่หางแมวของฝน พบว่า ปรากฏแทบทุกพื้นที่ของประเทศเมื่อประสบสถานการณ์ภัยแล้ง โดยเฉพาะภาคอีสานซึ่งมีสภาพภูมิอากาศแห้งแล้งกว่าภูมิภาคอื่นจึงพบเห็นพิธีแห่หางแมวได้บ่อยกว่าภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย จัดขึ้นในระหว่างเดือน 7 – 9 แต่ไม่จัดว่าเป็นงานประจำปี จัดพิธีเฉพาะปีใดที่ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ชาวเกษตรกรไม่มีน้ำในการเพาะปลูก ความเชื่อเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างแมวกับฝนไม่ใช่มีเฉพาะคนไทยเท่านั้น ชาวฟิลิปปินส์เชื่อว่าถ้าเอาแมวมาอาบน้ำเมื่อใด ฝนก็จะตกเมื่อนั้น นายสมบัติ พลายน้อย (ส. พลายน้อย) ได้อ้างถึงคำกล่าวของพระยาอนุมานราชชนเรื่องแมวกับฝนไว้ว่า “แมวเป็นสัตว์ไม่ชอบน้ำ เห็นจะถือว่าแมวเป็นตัวแล้งกระมัง เมื่อถูกสาดน้ำก็หายเป็นตัวแล้ง คงจะเอาเกร็ดที่ตรงนี้ก็ได้อีก ที่เกาะสุมาตราบางแห่งถ้าฝนแล้งพวกผู้หญิงชาวบ้านต้องนุ่งน้อยห่มน้อยพากันลงไปลุยในน้ำแล้วเล่นสาดน้ำรดกัน แล้วจับเอาแมวตัวหนึ่งโยนลงไปในน้ำ ปลอยให้มันตะเกียกตะกายป็นหนีขึ้นตลิ่ง พอมันขึ้นตลิ่งได้พวกผู้หญิงก็ไล่ตามและสาดน้ำพอสัตว์ทำอย่างนี้ฝนจะตก ทางชาวเกาะชวาเขามีแห่แมวตัวผู้ตัวหนึ่งและแมวตัวเมียตัวหนึ่งไปอาบน้ำดำหัวเสร็จแล้วก็ปลอยไป ว่าไม่เข้าฝนก็จะตก” (สมบัติ พลายน้อย. 2545 : 263) จากข้อความดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า ความเชื่อเรื่องแมวกับฝนปรากฏในหลายแห่งไม่เฉพาะประเทศไทยเท่านั้น แต่วิธีการในการขอฝนจะแตกต่างกันออกไปในแต่ละพื้นที่

ความเชื่อเรื่องพิธีกรรมแห่หางแมวของชาวอีสาน เชื่อว่าเหตุที่ฝนไม่ตกมีหลายประการ เช่น เกิดจากดินฟ้าอากาศเปลี่ยนแปลง ประชาชนชาวเมืองหย่อนศีลธรรม ทำผิดจารีตประเพณี เจ้าเมืองหรือเจ้าแผ่นดินไม่ทรงอยู่ในทศพิธราชธรรม เป็นต้น ดังนั้นถ้ามนุษย์อยากให้ฝนตกจึงต้องทำพิธีอ้อนวอนเทวดา (พญาแถน) เพื่อขอฝน และสาเหตุที่ต้องใช้แมวในการขอฝนเนื่องจากเชื่อว่าแมวเป็นสัตว์ที่เกลียดฝน ถ้าฝนตกครั้งใดแมวจะร้องทันที ชาวอีสานจึงถือเอาเคล็ดที่แมвр้องในเวลาฝนตก ว่าจะเป็นเหตุให้ฝนตกจริง ๆ ชาวบ้านจึงร่วมกันเอาน้ำสาดทำให้แมвр้องมากที่สุดจึงจะทำให้ฝนตก พร้อมกับร้องคำเซ็งอ้อนวอนเทวดาอีกด้วย

5.2.2 องค์ประกอบในพิธีกรรมแห่หางแมว

แห่หางแมว เป็นพิธีกรรมขอฝนพิธีหนึ่งของชาวอีสาน จะมีมาแต่ครั้งไหนยังหาหลักฐานที่แน่ชัดไม่ได้ พบแต่เพียงการบอกเล่าถึงวิธีการประกอบพิธีกรรมแห่หางแมว ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอองค์ประกอบของพิธีกรรมแห่หางแมว ดังต่อไปนี้

5.2.2.1 ขั้นตอนของพิธีกรรมแห่นางแมว

พิธีกรรมแห่นางแมว เป็นพิธีกรรมขอฝนแบบเรียบง่าย ไม่มีขั้นตอนหรือพิธีรีตองที่มากมายสลับซับซ้อนมากนัก มีขั้นตอนในการประกอบพิธีดังนี้

- 1) ชาวบ้านในหมู่บ้านโดยเฉพาะผู้นำชุมชน และผู้อาวุโสในหมู่บ้านจะทำการประชุมหารือเพื่อกำหนดวันในการจัดพิธีกรรมแห่นางแมว
- 2) จัดเตรียมหาวัสดุ อุปกรณ์ ที่ใช้ประกอบพิธีแห่นางแมว (กะทอ/กระบุง/ตะกร้า ฯ ไม้คานสำหรับหาม และแมว)
- 3) ครั้นพอถึงวันประกอบพิธี จะจับเอาแมวมาใส่กะทอ กระบุง ตะกร้าหรือข่ง (สุดแต่แต่จะหาได้) ปิดปากกะทอให้สนิทกันแมวออก ใช้ไม้คานที่เตรียมไว้สอดสำหรับแบกหาม
- 4) หลังจากจับแมวใส่กะทอแล้ว ผู้ประกอบพิธี (ส่วนใหญ่เป็นผู้อาวุโสผู้ชาย) จะตั้งคายขันธ 5 ป่าวสักเค (บทสวดชุมนุมเทวดา) เพื่อบูชาบอกกล่าวเทวดาว่าจะประกอบพิธีกรรมแห่นางแมวขอฝน ขอให้เทวดา (พญาแถน) ช่วยดลบันดาลให้ฝนตก

ภาพที่ 11 ผู้ประกอบพิธีป่าวสักเค (กล่าวคาถาชุมนุมเทวดา)

ที่มา : ผู้วิจัย

- 5) หลังจากผู้ประกอบพิธีป่าวสักเคเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะตั้งขบวนแห่นางแมวไปตามบ้านเรือนคนในหมู่บ้าน พร้อมกับร้องคำเชิญนางแมว ผู้นำหมู่บ้านและผู้ประกอบพิธีจะเดินเคียงข้างไปกับคนหามนางแมว เพื่อให้ชาวบ้านเกิดความศรัทธาเชื่อถือ ครั้นพอขบวนไปถึงบ้านใครก็จะออกมาเอาน้ำสาดใส่นางแมว เพื่อให้นางแมวเปียกและให้แมวร้อง เพื่อให้เกิดฝนตกตามความเชื่อ พร้อมทั้งมีการต้อนรับเป็นอย่างดี จัดหาเหล้าและอาหารให้กับคนที่มาร่วมขบวนเพื่อดื่มกิน และเมื่อเกิดอาการเมเ็นมาก็จะร้องรำทำเพลงสร้างความสนุกสนานครื้นเครงให้กับขบวนแห่นางแมว

ภาพที่ 12 ขบวนแห่นางแมว
ที่มา : ผู้วิจัย

5.2.2.2 รูปแบบการแข่งในพิธีกรรมแห่นางแมว

รูปแบบการแข่งในพิธีกรรมแห่นางแมว ไม่มีรูปแบบที่เป็นมาตรฐาน พิธีกรรมแห่นางแมวเป็นรูปแบบของการจัดขบวนแห่เดินตามไปบ้านเรือนของคนในหมู่บ้าน รูปแบบของการจัดขบวนแห่นางแมวก็ไม่ได้กำหนดตำแหน่งของขบวน แต่ในขบวนจะประกอบด้วย คนหามนางแมว ผู้ร่วมขบวนแข่ง คนขับกายย์แข่งแห่นางแมว และนักดนตรี

5.2.2.3 เนื้อร้องและทำนองเพลงที่ใช้ประกอบการแข่งในพิธีกรรมแห่นางแมว

เนื้อเพลงหรือกายย์แข่งแห่นางแมว มีทั้งบทที่สนุกสนาน ความเศร้าใจในความอดอยาก ความดีใจเมื่อมีฝนตก มีชีวิตที่เจริญงอกงาม และการสวดแทรกบทร้องที่เป็นเรื่องเพศเข้ามาบ้าง เนื่องจากมีความเชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มต้นชีวิตที่อุดมสมบูรณ์ เหมือนกับการที่ฝนตกจะเป็นจุดเริ่มต้นของการเจริญเติบโตของสรรพสิ่งมีชีวิต ซึ่งบทกายย์แข่งนางแมวมีหลายบท ขึ้นอยู่กับแต่ละท้องถิ่นจะหยิบยืมบทใดมาใช้ในการขับกายย์แห่นางแมว ดังตัวอย่างบทกายย์แข่งแห่นางแมว ดังต่อไปนี้

กายย์แข่งแห่นางแมว ส่วนตอนที่ 1

เต้าอีแม่นางแมว แมวมาขอไข่ ขอ บ่ได้ขอฟ้าขอฝน
ขอน้ำมนต์ฮอดหัวแมวบ้าง บ่ได้คำจ้างเอาแมวข้อยมา
บ่ได้ปลาเอาหนูกับข้าว บ่ได้ข้าว เหล้าเด็ดก็เอา
เหล้าโทก็เอา แม่เฒ่าเอ๋ย อย่าฟ้าขายลูก ข้าวเพิ่นปลูก
ลูกน้อยเพิ่นแพง ตาเวนแดง ฝนเทลงมา
ฝนหน้าลงมา ตาเวนตก ฝนตกลงมา ดังเค็ง ๆ ช้ามดงมานี้แบ้นบักเล็กแบ้นพ้ออีเงิง
ฮ่งเบิง ๆ ฝนเทลงมา ฝน บ่ ตกข้าวไ้ตายเหมิดแล้ว
ฝน บ่ ตกข้าวนาตายแล้งเหมิดแล้ว

ฝน บ่ ตกกล้าแห้งตายพรายเหมิดแล้ว
 ตกลงมาฝนตกลงมา เท่งลงมาเท่งลงมา
 ึกัก ึกัก ึกัก ึกัก ึกัก ึกัก ึกัก
 (orawan poompeke. <http://www.orawan123.blogspot.com>, 20 สิงหาคม 2559)

กาพย์เซิ้งแห่นางแมว ส่วนวนที่ 2

เซิ้งอันนี้เพิ่นว่า เซิ้งนางแมว อย่างเป็นแถวกะนางแมวออกก่อน
 ไปตามบ่อนกะตามชอกตามชอย ไปบ่ถอยกะขอฝนขอฟ้า
 เฮาคอยถ้าให้ฝนเทลงมา ตามประสาแมวโพงแมวเป่า
 แมวดำกินปลาอย่าง แมวด่างกินปลาแห้ง
 ฝนฟ้าแล้ง กะขอฟ้าขอฝน
 ขอน้ำมนต์กะรดหัวแมวบ้าง (ชาวบ้านสาदन้าลงใส่)
 เทลงมากะฝนเทลงมา ท่วมไธ่ท่วมนา
 ท่วมฮูปปลาไหล ท่วมไม้ไผ่แสง
 หัวล้านชนกันฝนเทลงมา (ซ้ำ 3 ครั้ง)

(สวิง บุญเจิม. 2549 : 816)

กาพย์เซิ้งแห่นางแมว ส่วนวนที่ 3

นางแมวเอ๋ย มาร้องแจ้ว ๆ
 นางแมวขอไก่ ขอไม่ได้ ร้องให้ขอฝน
 ขอน้ำมนต์รดหัวข้าที่
 มีแก้วนัยน์ตา ออกมาเดือนหก ฝนตกทุกที
 มาปีนี้ไม่มีฝนเลย
 พ่อตาลูกเขย นอนก่ายหน้าผาก
 พ่อหม้ายลูกมาก มันยากเพราะข้าว
 คนหนุ่มคนสาว คนเฒ่าหัวห้อย
 พาเด็กน้อย มาเล่นนางแมว
 มาร้องแจ้วฝนก็เทลงมา ฝนก็เทลงมา

(ไตรรงค์ ปิมปา. <http://www.Prapathai.com>, 20 สิงหาคม 2559)

กาพย์เซิ้งนางแมวยังมีอีกหลายสำนวนที่มีความแตกต่างกันไป ตามแต่ละภูมิภาค แต่ละท้องถิ่น เป็นบทร้องที่ใช้ภาษาท้องถิ่นที่เรียบง่าย ใช้คำน้อย ในแต่ละวรรคมีเพียง 3 – 4 คำ คล้องจองต่อเนื่องกันไป วิธีการร้องจะร้องซ้ำไปซ้ำมา อาศัยการลงเสียงเมื่อจบบทร้อง และการกระแทกเสียงให้เกิดความสนุกสนาน จากคำเซิ้งนางแมวที่ยกตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่าถึงแม้คำขึ้นต้นคำเซิ้งจะมีความแตกต่างกันออกไป แต่คำเซิ้งสุดท้ายมีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือขอให้ฝนตกลงมา เพื่อบรรเทาสภาวะความแห้งแล้ง พืชผลจะได้เจริญเติบโตให้ผลผลิตทางการเกษตร การเริ่มต้นชีวิต

ใหม่ทำการเพาะปลูกได้ไม่ยากจนเหมือนเดิม บทร้องบางบทจะเป็นการเตือนสติให้แม่มาอยู่ในสังคม ซึ่งเป็นคนยากไร้ไม่มีสามีเลี้ยงดู อย่าเพิ่งด่วนทำการใด ๆ เช่น การขายลูก หรือการลงทุนอื่นใด ขอให้รอพิจารณาจนกว่าจะทำได้ทำไร ทำนา ก็จะหายจากความลำบากยากจน ขั้นตอนของพิธีแต่งงาน แม้ยังสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ ความรัก และความสามัคคีของคนในชุมชนที่ให้ความร่วมมือ ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในยามเดือดร้อนอีกด้วย

ภาพที่ 13 เครื่องดนตรีประกอบขบวนเซิ้งนางแมว
ที่มา : <http://www.madchima.org> สืบค้นวันที่ 20 สิงหาคม 2559

5.2.2.4 วงดนตรีที่ใช้ประกอบการเซิ้งในพิธีกรรมแห่นางแมว

พิธีกรรมแห่นางแมว เป็นพิธีขอฝนที่จัดขึ้นเฉพาะในหมู่บ้านของตน ไม่ใช่ประเพณีที่อยู่ในฮีตสิบสองของชาวอีสาน ดังนั้นจึงไม่ได้มีการจัดพิธีกรรมแห่นางแมวขึ้นทุกปีเหมือนแห่บั้งไฟ จะจัดเฉพาะปีที่ฝนแล้งเท่านั้นไม่มีการประกวดแข่งขันกัน รูปแบบขบวนแห่จัดอย่างง่าย ๆ ดังนั้นเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบพิธีแห่จึงใช้แค่กลองยาวอีสาน เป็นเครื่องดนตรีหลักในการตีประกอบขบวนแห่นางแมว และใช้ฉิ่ง ฉาบ กรับ และฆ้องโหม่ง เป็นเครื่องประกอบจังหวะเพื่อสร้างความสนุกสนาน อาจมีเครื่องดนตรีพื้นเมืองอีสานประกอบมากกว่านี้แล้วแต่ความสามารถในการจัดหาของแต่ละหมู่บ้านก็ได้

5.2.2.5 กระบวนท่าเซิ้งในพิธีกรรมแห่นางแมว

ผู้ร่วมขบวนแห่นางแมวจะพ้อนสายร้ายรำประกอบการขับกาศย์เซิ้งนางแมว ไปตามถนนในหมู่บ้าน กระบวนท่าเซิ้งไม่มีรูปแบบมาตรฐาน เป็นลักษณะการยกมือร้ายรำไปตามภูมิรู้ทางด้านนาฏศิลป์และอารมณ์ของแต่ละบุคคล ประกอบการก้าวเดินไปตามจังหวะการขับกาศย์เซิ้งและทำนองดนตรี ทำรำไม่มีความสอดคล้องการบทขับกาศย์เซิ้งแห่นางแมว

5.2.2.6 การแต่งกายในการเซิ้งในพิธีกรรมแห่นางแมว

เนื่องจากเป็นพิธีกรรมที่เรียบง่ายไม่มีการกำหนดรูปแบบการจัดพิธี มีเพียงขั้นตอนในการประกอบพิธีเท่านั้น ดังนั้นการแต่งกายของผู้เซิ้งในขบวนพิธีแห่นางแมวจึงมีลักษณะการแต่งกายด้วยเครื่องแต่งกายตามปกติวิถีชีวิตของชาวบ้านเท่านั้น

ภาพที่ 14 แข่ง
ที่มา : ผู้วิจัย

5.2.2.7 อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมแห่นางแมว

อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการแข่งแห่นางแมว นั้น ใช้เพียงกะทอ แข่ง ตะกร้า หรืออุปกรณ์อื่นใดที่มีลักษณะเป็นรูเหมือนตาข่าย ที่สามารถนำแมวใส่ลงไปได้และสาดน้ำเข้าถึง มีฝาด้านบนปิดให้สนิทกันแมวออก แล้วใช้ไม้ไผ่หรือไม้ชนิดใดก็ได้ ยาวประมาณ 3 เมตร สำหรับสอดหาม

5.3 พิธีกรรมนางดัง

5.3.1 ประวัติความเป็นมาของพิธีกรรมนางดัง

จากการศึกษาพบว่า พิธีกรรมนางดังของชาวอีสาน จะมีรูปแบบที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ โดยมีรูปแบบพิธีกรรมที่แตกต่างกัน 2 รูปแบบ คือ

5.3.1.1 พิธีกรรมนางดังในรูปแบบการเล่น

พิธีกรรมนางดังในรูปแบบการเล่น มักจะจัดเป็นประจำทุกปีไม่ว่าฝนจะแล้งหรือไม่ จึงอาจเรียกได้ว่าเป็นประเพณีประจำปี จะเล่นทั้งหมด 7 วัน โดยเริ่มวันแรกของการเล่นนางดังในช่วงสุดท้ายของประเพณีสงกรานต์ หรือประมาณวันที่ 19 – 25 เมษายน ของทุกปี มักจะเล่นกันที่ลานกว้าง โดยส่วนมากหากเล่นเวลากลางวันจะเล่นกันที่ลานวัด แต่ถ้าเล่นเวลากลางคืน (ยกเว้นวันพระ) จะเล่นที่บริเวณลานกว้างของหมู่บ้าน

5.3.1.2 พิธีกรรมนางดังในรูปแบบการเสี่ยงทาย

พิธีกรรมนางดังในรูปแบบเสี่ยงทาย เป็นหนึ่งในพิธีกรรมขอฝนของชาวไทยเชื้อสายลาวที่มีมาแต่โบราณ มีความเชื่อว่าเครื่องไม้เครื่องมือในการประกอบอาชีพจะมีภูตผี (ผีให้คุณ) สิ่งสถิตอยู่คอยช่วยเหลือในการประกอบอาชีพหรือการทำมาหากิน เช่น ฝืนางครก ฝืนางสาก ฝืนางดัง เป็นต้น พิธีการเสี่ยงทายฝืนางดังจะกระทำเมื่อเกิดฝนแล้ง นอกจากนี้ยังมีความเชื่อในพิธีกรรมนางดังสามารถเสี่ยงทายถามในเรื่องของหายตลอดจนโรคภัยไข้เจ็บได้อีกด้วย พิธีกรรมนางดังจะทำการเสี่ยงทายโดยมีเสาหลัก 2 เสา คือ หลักฝนและหลักแล้ง ปักอยู่คนละจุดกัน ทั้งนี้ผู้ปักหลักฝนและหลักแล้งต้องแอบปักโดยไม่ให้ผู้ประกอบพิธีและคนอื่นรู้ เพื่อความศักดิ์สิทธิ์ของพิธี เมื่อนางดังเข้าสิงกระดังแล้ว เชื่อว่าผู้จับกระดังจะถูกนางดังพากระดังที่จับไปตีหลักที่ปักไว้ หากตีหลักแล้งคำ

เสียหายจะทำนายว่าปีนี้ฝนจะแล้ง หมู่บ้านจะเกิดความอดอยากอดตาย ผลผลิตทางการเกษตรจะเสียหาย หากดีหลักฝนค่าเสียหายจะทำนายว่าปีนี้ฝนจะตกชุก น้ำท่าจะอุดมสมบูรณ์ พืชพันธุ์ธัญญาหารจะเจริญงอกงาม ผลผลิตทางการเกษตรจะให้ผลดี

5.3.2 องค์ประกอบในพิธีกรรมนางด้ง

พิธีกรรมนางด้ง เป็นพิธีขอฝนอีกพิธีหนึ่งของชาวอีสาน จะมีมาตั้งแต่ครั้งไหนยังหาหลักฐานที่แน่ชัดไม่ได้ พบแต่เพียงการบอกเล่าถึงวิธีการประกอบพิธีกรรมนางด้ง ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอองค์ประกอบของพิธีกรรมนางด้ง ดังต่อไปนี้

5.3.2.1 ขั้นตอนของพิธีกรรมนางด้ง

พิธีกรรมนางด้ง จะมีรูปแบบพิธีกรรมที่แตกต่างกัน 2 รูปแบบ คือ

1) พิธีกรรมนางด้งในรูปแบบการละเล่น

(1) ในการเล่นจะประกอบไปด้วยผู้ขับร้องเพลงเซิ้งนางด้ง 1 คน ผู้จับกระดิ่งเป็นผู้หญิง 2 คน ส่วนใหญ่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านที่เคยเป็นร่างทรงนางด้งมาก่อน นั่งหันหน้าเข้าหากันจับกระดิ่งอยู่ตรงกลางระหว่างนางด้ง มีสากตำข้าววางอยู่ข้าง ๆ หรือตรงกลางระหว่างนางด้ง เมื่อเริ่มเล่นผู้ร้องเพลงเซิ้งนางด้ง จะร้องไปตามบทกวีเซิ้งนางด้งไปจนกว่าผีนางด้งจะเข้าสิงร่างของผู้จับกระดิ่ง

(2) เมื่อผีนางด้งเข้าสิง นางด้งจะเอากระดิ่งไล่ตีคนรอบข้างเพราะจะเข้ามาแย่งสากซึ่งเป็นสิ่งที่นางด้งหวงมาก ผู้คนก็จะพากันวิ่งหนีกันอย่างสนุกสนาน บางคนถูกตีได้รับบาดเจ็บบ้างน้อยบ้าง แต่ก็ไม่มีใครถือโทษโกรธเคืองเพราะถือเป็นการละเล่น

(3) เมื่อเวลานางด้งออกจากร่างทรง ก็จะโยนหรือวางกระดิ่งที่ถือหงายขึ้น ถ้ากระดิ่งคว่ำจะต้องหงายใหม่ มิฉะนั้นผีสาวเทวดาจะไม่ยอมออกจากกระดิ่ง

ภาพที่ 15 พิธีกรรมนางด้งแบบการละเล่น

ที่มา : <http://.blogspot.com> สืบค้นวันที่ 21 สิงหาคม 2559

การเล่นนางด้ง พอนางด้งออกจากร่างทรง ก็จะทำกรเซิญนางด้งเข้าทรงใหม่โดยเปลี่ยนร่างทรง คืนหนึ่งจะเล่นประมาณ 2 ชั่วโมง ขึ้นอยู่กับคนเข้าทรงว่ามีมากหรือน้อย และขึ้นอยู่กับผู้เล่นและผู้ชมว่ามีความสุขภาพหรือไม่เพียงไร ถ้าเล่นกันไม่สุภาพก็จะเลิกเล่นทันที ลักษณะพิธีกรรมนางด้งในรูปแบบการละเล่น ส่วนใหญ่พบในพื้นที่แถบภาคเหนือตอนล่าง ได้แก่ พิษณุโลก กำแพงเพชร สุโขทัย เป็นต้น

2) พิธีกรรมนางด้งในรูปแบบการเสี่ยงทาย

(1) ผู้นำหมู่บ้านและผู้อาวุโสประชุมเพื่อกำหนดวัน และนัดหมายการจัดเตรียมงานตลอดจนมอบหมายผู้รับผิดชอบหน้าที่ต่าง ๆ

(2) จัดเตรียมหาสิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธี โดยสิ่งของที่เป็นประเภทข้าวของเครื่องใช้ เช่น หวี กระจก กำไล สตางค์รูด จะต้องเป็นของแม่หม้ายเท่านั้น

(3) เมื่อถึงวันที่กำหนดประกอบพิธี ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน จะเตรียมเครื่องบูชาครู (คายขันธ 5) จัดไว้ 2 ชุด ชุดหนึ่งจัดไว้ในสำหรับเครื่องบูชา อีกชุดหนึ่งใส่ไว้ในกระดิ่ง นำสิ่งของที่จัดเตรียมสำหรับประกอบพิธีใส่ลงไปในกระดิ่งแล้วประกบกระดิ่งทั้งสองใบเข้าด้วยกัน นำไม้คาน 4 อันประกบเป็นรูปกากบาทให้แน่นเพื่อป้องกันไม่ให้สิ่งที่ใส่ไว้ในกระดิ่งหล่นหาย

(4) เมื่อถึงเวลาที่กำหนดประกอบพิธี โดยมากจะเริ่มตั้งแต่ตะวันตกดินหรือยามค่ำคืน เพื่อให้คนในหมู่บ้านเสร็จสิ้นภารกิจต่าง ๆ และมีส่วนร่วมในพิธีกรรม นำของที่จัดเตรียมไว้เดินทางไปประกอบพิธีที่วัด เมื่อถึงวัดผู้ประกอบพิธีจะทำการย้ายธรรณีหรือการเซิญแม่ธรณีไปอยู่ที่อยู่ชั่วคราว เนื่องจากเชื่อว่าการประกอบพิธีบนหัวแม่ธรณีเป็นสิ่งไม่ดี จึงต้องอัญเชิญแม่ธรณีไปอยู่นอกบริเวณประกอบพิธีก่อน

(5) หลังจากเสร็จพิธีย้ายธรรณีแล้ว จะเริ่มพิธีกรรมนางด้งโดยเริ่มจากการตั้งคายขันธ 5 บูชานางด้ง จุดเทียนตั้งไว้บนคานบริเวณขอบกระดิ่งทั้ง 4 มุม เมื่อบูชานางด้งเสร็จแล้วจะมีคนนำคายขันธ 5 ไปซ่อนไว้ เพื่อให้นางด้งไปหาหลังจากเสร็จสิ้นการหาหลักเสี่ยงทายแล้ว

ภาพที่ 16 พิธีกรรมนางด้งแบบพิธีกรรมเสี่ยงทายของฝน

ที่มา : ผู้วิจัย

(6) เมื่อบุชานางตั้งเสร็จแล้ว จึงเริ่มพิธีกรรมนางตั้งโดยมีผู้ร้องคำเจี๊ญนางตั้ง 1 คน มีผู้ประกอบพิธีจับกระดิ่ง 2 คน นางรำจะรำเวียนขวา (ทักษิณาวรรต) วนรอบกระดิ่งเพื่อความเป็นสิริมงคล ร่ายรำไปตามคำเจี๊ญนางตั้งจนกระทั่งนางตั้งเข้าสิงกระดิ่ง

(7) เมื่อนางตั้งเข้าสิงกระดิ่งแล้ว จะพากระดิ่งไปหาหลักฝนและหลักแล้งที่มีผู้นำไปแอบปักไว้ คนจับกระดิ่งจะไม่ทราบว่าหลักฝนและหลักแล้งปักอยู่ที่ไหน ดังนั้นการที่คนจับกระดิ่งนำกระดิ่งไปตีที่หลักฝนหรือหลักแล้งได้ เชื่อว่าเป็นเพราะผีนางตั้งนำทางไป จึงทำให้เกิดความเชื่อและความศรัทธาในพิธีได้นางตั้งของชาวอีสาน

(8) เมื่อนางตั้งค้นหาหลักเสี่ยงทายพบแล้ว ต่อไปนางตั้งไปต้อนหาคายขันธ 5 ที่มีคนนำไปซ่อนไว้ให้พบ

5.3.2.2 รูปแบบการแข่งในพิธีกรรมนางตั้ง

รูปแบบการแข่งในพิธีกรรมนางตั้ง เป็นรูปแบบการประกอบพิธีกรรมที่อยู่กับการแสดงเจี๊ญนางตั้งจะเริ่มจากผู้ประกอบพิธีอ่านคาถาประกอบพิธีกรรม ผู้แสดงจะนั่งล้อมวงรอบกระดิ่งพนมมือ เพื่อแสดงถึงการเคารพบูชาแม่นางตั้ง เมื่อเสร็จพิธีบุชานางตั้งแล้ว ผู้แสดงจึงยืนขึ้นล้อมรอบกระดิ่งหันหน้าตามวง ผู้แข่ง (คนร้องกาพย์เจี๊ญนางตั้ง) จะเริ่มร้อง ผู้ฟ้อนจะร่ายรำตามท่วงทำนองเดินเวียนทักษิณาวรรต (เวียนขวา) รอบกระดิ่งไปจนกว่านางตั้งจะเข้าสิงในกระดิ่ง หากผู้แข่งร้องคำเจี๊ญแม่นางตั้งได้ประมาณ 3 รอบแล้ว นางตั้งยังไม่เข้าสิงในกระดิ่ง เชื่อว่าแม่นางตั้งไม่พอใจผู้จับกระดิ่ง ต้องเปลี่ยนผู้จับกระดิ่งคนใหม่ แล้วผู้แข่งร้องคำเจี๊ญต่อไปผู้แสดงก็ร่ายรำต่อไปจนกว่านางตั้งจะเข้าสิงกระดิ่ง

5.3.2.3 เนื้อร้องและทำนองเพลงที่ใช้ประกอบการแข่งในพิธีกรรมนางตั้ง

"เต้าอ๊แม่นางตั้ง	เฮ็ดโล่งโค้งเสมอดังกงเกวียน
มาเวียนนี้ได้สองสามรอบ	มาคอบนี้ได้สองสามที
ตักตุลี้แมงหมี่ตักตุลา	พาสาวหลงเข้าดงกำแมบ
มาสู้แดดหรือมาสู้ฝน	มากำฮันน้ำแม่เจียดใต้
เฮ็ดซึกไซ้้นเฝื่อนว่าเซียดเหลื่อง	มีแต่เสียงน้นเฝื่อนว่าเซียดจ้อง
ลอยอ่องหล่องน้นแม่นเซียดจำนา	หลังซา ๆ แม่นพญาคันคาก
เซียดทั้งครกไม้บากมาสู้ญดั่งเยอ	ดั่งน้อย ๆ ฮ่อนข้าวก็ขาวอ๊สาวก็มี
มีทั้งหวีเขาควายบาย	มีทั้งหวีเขาควายบายเกล้า
มีทั้งเหล้าไหหลวงจับไก่	มีทั้งเหล้าไหใหญ่นับแสน
แขนลงมาแต่เพิ่นวี้ดั่ง	เต็นเยอดั่งเปอ เคอเยอดั่ง
มาปิ่นวัดปิ่นเวียนเตี้ยนี้	ฝน บ่ ตก เข้าไ้ฮ่ตายคา
ฝน บ่ ตกเข้านาตายแล้ง	แอ้งอยู่ป่าโหมโงงเหม็ดแล้ว
หมากหม่วยสุกคาเคือเหม็ดแล้ว	หมากเชื้อสุกคาชวนเหม็ดแล้ว
น้ำใสขาวให้สุพากันอาบ	เห็นหอยตาบถืมขึ้นเมือบก
ฝนตกลงตั้งแต่เทิงภูค้อย	น้ำย่อยลงภูหอยฮู
กั้งกันลง ฟันกันลงเสมอดังพันสาต	ตาดแต่นี้เท่าฮอดเสอเพอ
เสมอกันแล้วฝนแก้วเลียนล้ำ	มานำภูนี้ให้ฝนฮวยลง

สาวไทยเวียงเต้าแม่นางดัง
มาเป่งน้ำเดือนหกใส่ข้าว

เปอเสอเยอด้ง เปอเคอเยอด้ง
มาเป่งน้ำเดือนเก้าใส่เนา กูก กู๊ ๆ ๆ"

(สวิง บุญเจิม. 2549 : 815)

5.3.2.4 วงดนตรีที่ใช้ประกอบการแข่งในพิธีกรรมนางด้ง

ในการประกอบพิธีกรรมนางด้ง เป็นรูปแบบของการขับกาศยี่เซ็งนางด้ง ประกอบการปรบมือประกอบการขับเซ็งเพียงเท่านั้น ดังนั้นจึงไม่ปรากฏว่ามีวงดนตรีที่ใช้ประกอบพิธีกรรมนางด้ง แต่ในบางพื้นที่อาจจะมีการนำเครื่องดนตรีพื้นบ้านเข้ามาประกอบการขับกาศยี่เซ็งนางด้ง เช่น แคน ฉิ่ง ฉาบ กรับ เป็นต้น

5.3.2.5 กระบวนท่าเซ็งในพิธีกรรมนางด้ง

กระบวนท่าเซ็งในพิธีกรรมนางด้ง จะพบเฉพาะในรูปแบบพิธีกรรมนางด้งแบบเสี่ยงทายขอฝนเท่านั้น กระบวนท่ารำเป็นลักษณะตีบทตามคำร้อง ประกอบการเดินย่ำเท้าตามจังหวะทำนองกาศยี่เซ็ง ส่วนนางด้งในรูปแบบการละเล่นไม่พบกระบวนท่าเซ็ง จะเป็นเพียงการร้องกาศยี่เซ็งนางด้งในการเชิญผีนางด้งเท่านั้น

5.3.2.6 การแต่งกายการแข่งในพิธีกรรมนางด้ง

จากการศึกษาพบว่า ลักษณะการแต่งกายในพิธีกรรมนางด้ง มี 2 รูปแบบ คือ

1) พิธีกรรมนางด้ง ในรูปแบบการละเล่น จะมีการแต่งกายด้วยชุดแต่งกายในวิถีชีวิตประจำวัน (ดูภาพที่ 15 หน้าที่ 54)

2) พิธีกรรมนางด้ง ในรูปแบบพิธีกรรมการเสี่ยงทายขอฝน จะมีลักษณะการแต่งกายในพิธีกรรมนางด้ง ส่วนใหญ่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในพิธีจะเป็นผู้หญิง มีลักษณะการแต่งกายเหมือนชุดทำบุญ คือ สวมใส่เสื้อแขนกระบอกสีขาวหรือสีสุภาพ ห่มสไบเฉียงจากไหล่ซ้ายพาดลงมาประกบชายสไบบริเวณสะโพกด้านขวา ผ้าสไบส่วนใหญ่ใช้สีแดง เพราะเชื่อว่าเป็นสีมงคล มีพลังนุ่งผ้าขึ้นพื้นเมือง (นุ่งตามวิถีปกติของชาวบ้าน) ไม่เน้นการแต่งหน้าทำผม หรือสวมใส่เครื่องประดับในการประกอบการแข่ง (ดูภาพที่ 16 หน้าที่ 55)

5.3.2.7 อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมนางด้ง

การประกอบพิธีกรรมนางด้ง มีการใช้อุปกรณ์สำหรับประกอบพิธีกรรมซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับกระบวนท่าเซ็งในพิธีกรรมนางด้ง ปรากฏอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบพิธีดังนี้

- 1) กระด้ง
- 2) ไม้คาน
- 3) สากมอง

4) ของใช้ของแม่หม้าย ประกอบด้วย หวี กระจก กำไล เป็นต้น (ที่ต้องใช้ของแม่หม้ายเนื่องจากต้องการยกระดับการอยู่ร่วมกันในสังคม ให้บุคคลทั่วไปเห็นความสำคัญของหญิงหม้าย เพราะต้องนำของใช้มาประกอบพิธีกรรมนางด้ง)

ความเชื่อของคนอีสาน ส่วนใหญ่จะเป็นความเชื่อในเรื่องสิ่งลี้ลับที่เชื่อว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติ สามารถดลบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ เป็นสิ่งที่ไม่สามารถพิสูจน์ทราบด้วยหลักเหตุและผล ความเชื่อในสิ่งลี้ลับมีทั้งที่เป็นเทพยดาและภูตผีปีศาจ ในการดำรงชีวิตประจำวัน

ของชาวอีสานหากเกิดเหตุการณ์อันก่อให้เกิดความทุกข์เข็น เชื่อว่าเกิดจากความไม่พึงพอใจของอำนาจลี้ลับ เนื่องจากมีผู้หนึ่งผู้ใดทำให้เกิดความไม่พอใจ หรือเกิดจากธรรมชาติลงโทษ ดังนั้นจึงต้องทำการเช่นสรวงบูชาหรือประกอบพิธีกรรมขอขมา เพื่อให้สิ่งลี้ลับเกิดความพึงพอใจและช่วยขจัดปัดเป่าความทุกข์ยากนั้นให้หายไปได้ วิถีชีวิตของชาวอีสานส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งต้องอาศัยน้ำเป็นสำคัญในการเพาะปลูก เมื่อเกิดความแห้งแล้งฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ชาวอีสานจึงประกอบพิธีกรรมขอฝน โดยเชื่อว่าเมื่อประกอบพิธีกรรมขอฝนแล้วจะทำให้พญาแถนเกิดความพึงพอใจและดลบันดาลให้ฝนตกลงมา ดังนั้นพื้นฐานความเชื่อของชาวอีสานจึงมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต อาชีพและพิธีกรรมขอฝนของชาวอีสานเป็นอย่างยิ่ง

6. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและพิธีกรรมขอฝนของชาวอีสาน

ในการวิจัยเรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของชาวอีสาน” ได้ทำการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากหนังสือ เอกสาร ตำรา และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อรวบรวมและเรียบเรียง และวิเคราะห์ข้อมูล โดยศึกษาจากหนังสือ เอกสาร ตำรา และงานวิจัย ดังต่อไปนี้

6.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับความเชื่อของชาวอีสาน

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2523) ได้กล่าวว่า คติความเชื่อของคนอีสานที่เป็นพื้นฐานความคิดและยุทธวิธีสู้ภัยแล้ง 2 ประเภท ดังนี้

6.1.1 คติความเชื่อแบบวัฒนธรรมผี ชาวอีสานเชื่อว่ามีผี เพราะผีมีบทบาทในชีวิตประจำวันหลายด้าน เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม โดยโรคระบาดเกิดจากการกระทำของผี จึงมีพิธีกรรมอ่อนน้อมยอมต่อผี เช่น พิธีเต้านางด้ง พิธีเต่าเซียงซ่อง พิธีปล้ำบั้งลัน พิธีตั้งครกตั้งสาก พิธีลงช่วงผีฟ้า

6.1.2 คติความเชื่อเรื่องฝนแล้งตามแนวพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน เช่น พิธีสวดคาถาปลาคว่ำ พิธีแห้วพันก้อน การเทศน์พญาคันคาก

นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงความเชื่อเรื่องต่าง ๆ ของชาวอีสาน เช่น เชื่อในเรื่องโชคลาง ฤกษ์ยามาที่ เชื่อในเรื่องความฝัน เชื่อในเรื่องปรากฏการณ์ธรรมชาติเกิดจากสิ่งลี้ลับ เชื่อในเรื่องสุขภาพและสวัสดิภาพ เชื่อในเรื่องภูตผี ปีศาจ เชื่อในเรื่องลักษณะของบุคคล สัตว์ พืชผล เชื่อในเรื่องโหราศาสตร์ เชื่อในเรื่องเวทมนต์ คาถา เชื่อเรื่องการนับถือผี เชื่อในเรื่องเครื่องรางของขลัง

จิราภรณ์ ภัทรภานุภัทร (2528) กล่าวว่า ความเชื่อของคนในสังคมมีส่วนสัมพันธ์กับพฤติกรรมของคนในสังคมและเป็นตัวกำหนดสังคมอีกด้วย โดยแบ่งความเชื่อออกเป็นประเภทต่าง ๆ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีการนับถือผี ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพ ความเชื่อเกี่ยวกับฝีมือประกอบอาชีพ เป็นต้น

ประมวล ดิศินสัน (2521) กล่าวถึงเรื่องความเชื่อนำไปสู่พิธีกรรมว่า ชาวไทยบริโภคน้ำเป็นอาหารหลัก จึงแสดงความกตัญญูรู้บุญคุณและเห็นความศักดิ์สิทธิ์ของแม่โพสพโดยการประกอบพิธีกรรมในการเพาะปลูก พิธีเหล่านี้อาจมีข้อปลีกย่อยแตกต่างกันตามท้องถิ่น แต่ความมุ่งหมายมีอยู่ร่วมกัน คือ แสดงความสำคัญของข้าว เริ่มตั้งแต่ลงมือไถคราดนาก็มีพิธีแรกนา ส่วนขวนาของภาคอีสานมีพิธี “เลี้ยงตาแฮก” เป็นต้น

6.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมของชาวอีสาน

จารุบุตร เรืองสุวรรณ (ม.ป.ป. : 147 – 158) กล่าวถึงฮีต 12 ว่า เป็นประเพณีของชาวอีสานที่ปฏิบัติกันในแต่ละเดือนจนครบ 12 เดือน ดังต่อไปนี้

เดือนเจียง	ประเพณีนิมนต์สังฆเจ้าเข้ากรม
เดือนยี่	ประเพณีบุญคุณลาน
เดือน 3	ประเพณีบุญข้าวจี
เดือน 4	ประเพณีบุญพระเวส
เดือน 5	ประเพณีตรุษสงกรานต์
เดือน 6	ประเพณีบุญวิสาขบูชา
เดือน 7	ประเพณีบุญบูชาเทวดาอารักษ์หลักเมือง
เดือน 8	ประเพณีบุญเข้าพรรษา
เดือน 9	ประเพณีบุญข้าวประดับดิน
เดือน 10	ประเพณีบุญข้าวสาก
เดือน 11	ประเพณีบุญออกพรรษา
เดือน 12	ประเพณีบุญกฐิน

สาร สารทัศนันทน์ (2522) กล่าวถึง พิธีกรรมอื่น ๆ นอกจากฮีต 12 เดือนของชาวอีสาน อีก 14 พิธีกรรม ได้แก่ บุญผ้าป่า บุญแห่ข้าวพันก้อน บุญแห่ดอกไม้ บุญแจกข้าว บุญพรรษาค้าง การเลี้ยงผีตาแฉง การแห่นางแมว การเต้านางดั่ง การเล่นแม่ นางกวัก การเทศน์พญาคันคาก การสวดคาถาปลาช่อน การเล่นโยนครกโยนสาก การเต้าแม่ นางช้อง และประเพณีลงแขก

กิ่งแก้ว อัคราทร (2525) กล่าวถึง พิธีกรรมในแต่ละเดือนทั้งของหลวงและของราษฎร์ เน้นหนักไปใน 2 เรื่องใหญ่ คือ

1. พิธีกรรมทางการเกษตร ในพระราชพิธีเดือนอ้าย มีพระราชพิธีไล่เรือ เดือนสามมีพระราชพิธีธำเนยเทาะห์ (พิธีเผาข้าว) เดือนหกพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัล เดือนเก้าพระราชพิธีพืชมงคล ส่วนพิธีของชาวบ้านภาคอีสาน เดือนยี่บุญคุณลาน ทำขวัญข้าว เดือนหกบุญบั้งไฟ และเดือนเจ็ดบุญข้าสະ แรกนาขวัญ

2. พิธีทางศาสนาในพระราชพิธีเดือนเจ็ดมีพระราชพิธีสลากภัต เดือนแปดมีพระราชพิธีฉลองเทียนพรรษา เดือนสิบสองมีพระราชพิธีจองเปรียง ส่วนพิธีของชาวบ้านภาคอีสาน เดือนสี่บุญผะส-เทศน์มหาชาติ เดือนหกบุญวิสาขะ และเดือนแปดบุญเข้าพรรษา

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2523) ได้กล่าวถึงประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำนาของชาวอีสาน เช่น ประเพณีการลงแขก ในการทำนาแต่ละปีมีความจำเป็นต้องใช้แรงงานมากอยู่ 4 ครั้ง คือ เวลาดำนา เวลาเกี่ยวข้าว เวลานวดข้าว และเวลาขนข้าวขึ้นยุ้ง ประเพณีการขอฝนของชาวอีสานมีพิธีแม่ นางช้องเพื่อขับไล่ผีแม่แล้งออกจากหมู่บ้าน และเป็นการทำนายว่าฝนฟ้าจะตกต้องตามฤดูกาลหรือไม่ นอกจากนั้นยังมีพิธีกรรมแห่ นางแมว พิธีกรรมนางดั่ง เป็นต้น

บุญเลิศ สดสุขชาติ (2526) กล่าวถึง ประเพณีบุญบั้งไฟว่ามีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนอีสานในฐานะเป็นเครื่องมือของพิธีขอฝน หรือประเพณีประจำสิบสองเดือน เรียกว่า “บุญเดือนหก” นอกจากนั้นยังได้กล่าวถึงตำนานต้นเหตุแห่งการทำบั้งไฟและการขอฝน ตลอดจนประเพณีการจัดงานบุญบั้งไฟและแนวทางในการอนุรักษ์ประเพณีดังกล่าว

6.3 งานวิจัยเกี่ยวกับการแสดงของชาวอีสาน

อร่ามจิต ชินช่วง (2531) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กาพย์เซิ้งบั้งไฟ : ศึกษาเฉพาะกรณี อำเภอมือง จังหวัดยโสธร” กล่าวว่า การศึกษาเน้นกาพย์เซิ้งบั้งไฟในด้านวรรณกรรม พิธีกรรม นาฏกรรม โลกทัศน์ของชาวอีสานที่มนุษย์มีต่อมนุษย์ มนุษย์มีต่อธรรมชาติ และมนุษย์มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยการศึกษาพบว่าในด้านวรรณกรรม กาพย์เซิ้งบั้งไฟเป็นคำประพันธ์ท้องถิ่นอีสานที่ใช้ร้องในขบวนแห่บั้งไฟ แต่งด้วยกาพย์อีสาน ส่วนในด้านพิธีกรรมพบว่า ลักษณะเนื้อหาของกาพย์เซิ้งบั้งไฟจะเป็นการบวงสรวงอ้อนวอนต่อพญาแถนและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อันเป็นที่เคารพของชาวบ้านให้มาช่วยดลบันดาลให้ฝนตกตามฤดูกาล ในส่วนนาฏกรรมพบว่า การเซิ้งบั้งไฟจะเป็นการฟ้อนประกอบการขับเซิ้ง โดยฟ้อนขึ้นลงตามจังหวะกลองตุ้ม พังฮาด และโพน นิยมเซิ้งเป็นกลุ่มตั้งแต่ 3 – 5 คนขึ้นไปมีหัวหน้าเป็นต้นเสียงขับกาพย์นำ ส่วนคนอื่นคอยร้องรับไปเรื่อย ๆ

สุภาวดี สาลีพันธุ์ (2540) ได้ศึกษาทำฟ้อนพื้นบ้านอีสาน โดยการศึกษาแนวคิดในการประดิษฐ์ทำรำของศิลปินภาคอีสาน ได้แก่

1. แนวคิดของอาจารย์เคน ดาหลา กล่าวถึงกระบวนการทำฟ้อนรำของชาวอีสานประกอบกลอนลำแม่บทอีสาน 32 ท่อนว่า ผู้ที่จะลำกลอนแม่บท 32 ท่อน จำเป็นต้องออกทำฟ้อนประกอบด้วย ซึ่งการออกทำฟ้อนนี้ไม่มีหลักเกณฑ์ใด ๆ ผู้ลำจะฟ้อนได้ตามความถนัดแต่ต้องให้ตรงกับความหมายของคำกลอนทั้ง 32 ท่อน

2. แนวคิดของอาจารย์ฉวีวรรณ (พันธุ์) ดำเนิน กล่าวถึง การประดิษฐ์ทำรำว่าจะยึดทำรำในคำกลอนแม่บท 32 ท่อน และประดิษฐ์ทำรำจากการเลียนแบบท่าทางของสัตว์ อีกประการหนึ่งปัจจุบันได้ปรับปรุงทำรำโดยการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม การสอบถามจากผู้มีอาชีพหมอลำในหลายจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงทำให้มีทำรำในกลอนแม่บทเพิ่มเป็น 48 ท่อน

3. แนวคิดของอาจารย์มาลินี แก้วเงิน กล่าวถึง การประดิษฐ์ทำรำที่พอจะสรุปได้ คือ 1) ศึกษาทำรำจากชาวบ้านแล้วนำมาปรับปรุงให้เกิดความสวยงามมากขึ้น 2) ประดิษฐ์ทำรำโดยเลียนแบบธรรมชาติ 3) ประดิษฐ์ทำรำจากภาพจำหลักโบราณ

วรัชยา ด่วงปลี (2556) ได้กล่าวว่า กลอนลำทำฟ้อนอีสานนั้น มีอยู่ในหมอลำแต่ละท่าน เนื้อหาของบทประพันธ์แสดงถึงธรรมชาติและวิถีชีวิตของคนทั่วไปในอดีต หมอลำแต่ละคนจะได้ประพันธ์ไว้อยู่หลายท่าน มีความแตกต่างในด้านเนื้อหา บทร้อง และการเรียบเรียงทำฟ้อน หมอลำฉวีวรรณ (พันธุ์) ดำเนิน ได้รวบรวมทำฟ้อนอีสานจากหมอลำที่เป็นปราชญ์และมีชื่อเสียงในภาคอีสานหลายท่าน เพื่อรวบรวมไว้เป็นแม่บทของทำฟ้อนอีสาน โดยได้ประพันธ์กลอนลำทำฟ้อนอีสานขึ้นใหม่ ปรากฏทำฟ้อนในกลอนลำนี้ทั้งหมด 48 ท่อน เรียกว่า “ฟ้อนแม่บทอีสาน” เป็นต้นแบบทำฟ้อนในการสร้างสรรค์การแสดงพื้นบ้านของวิทยาลัยนาฏศิลปร้อยเอ็ด

จากการศึกษาสรุปได้ว่า ความเป็นมาของดินแดนอีสานเป็นดินแดนที่มีประวัติศาสตร์มายาวนานตั้งแต่ครั้งแบ่งการปกครองเป็นอาณาจักรโดยเรียกพื้นที่ส่วนนี้ว่า “อาณาจักรอีสานปุระ” ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ที่ดินแดนแห่งนี้มีความเชื่อแตกออกเป็น 2 แนวคิด คือ แนวคิดแรกเชื่อว่าชาวอีสานตั้งรกรากถิ่นฐานที่ดินแดนแห่งนี้มาตั้งแต่แรกโดยพบหลักฐานทางโบราณวัตถุของวัฒนธรรมบ้านเชียงที่มีอายุกว่า 5,000 ปี มาแล้ว ประเด็นแนวคิดที่สองเชื่อว่าชาวอีสานคือกลุ่มชนชาติลาวที่ขยายอาณาเขตเข้ามาสู่ดินแดนแห่งนี้ โดยพบหลักฐานบนหลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงและหลักศิลาจารึกในสมัยพระเจ้าลิไท กษัตริย์ในสมัยอาณาจักรสุโขทัยที่มีการจารึกเกี่ยวข้องกับกลุ่มคนที่ปรากฏบนดินแดนแห่งนี้ โดยกล่าวถึงพระเจ้าฟ้ารุ่งกษัตริย์ผู้มีพระปรีชาสามารถได้ขยายการปกครอง และอพยพประชาชนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในยังดินแดนแห่งนี้ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 17 จากแนวคิดดังกล่าวจึงทำให้พอจะอนุมานได้ว่า กลุ่มชาติพันธุ์ของคนอีสานมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับคนลาว โดยสังเกตได้จากสำเนียงการพูดและวิถีชีวิตวัฒนธรรมของคนอีสานมีความใกล้เคียงกับคนลาวในประเทศลาว ปัจจุบันการปกครองดินแดนได้มีการแบ่งเขตการปกครองออกเป็นประเทศต่าง ๆ แทนที่การปกครองแบบอาณาจักร จึงทำให้ดินแดนที่เคยเป็นอาณาจักรอีสานปุระอยู่ในเขตดินแดนประเทศไทย ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศแต่ยังคงเรียกชื่อว่า ทิศอีสาน ซึ่งเป็นชื่อทิศที่เรียกตามหลักการแบ่งทิศแบบโบราณของไทย โดยแบ่งพื้นที่ภาคอีสานออกเป็น 2 ส่วน คือ อีสานเหนือและอีสานใต้ โดยกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อีสานเหนือส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว และกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อีสานใต้ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมร ส่วย และมอญ เป็นต้น

วิถีการดำรงชีวิตของชาวอีสานส่วนใหญ่เป็นการดำรงชีวิตโดยพึ่งพิงธรรมชาติ เช่น การทำเกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์ และหาอาหารจากธรรมชาติ อาทิ การจับสัตว์น้ำในห้วย หนอง คลอง บึง การล่าสัตว์ป่า และการเก็บหาของป่าเพื่อขายและประกอบอาหาร เมื่อธรรมชาติเกิดการแปรปรวนทำให้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชาวอีสาน จึงทำให้เชื่อว่าเป็นการลงโทษของสิ่งลี้ลับที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติดลบันดาลให้เป็นไป ตามความเชื่อดั้งเดิมของคนอีสานที่มีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งลี้ลับที่ทำให้การเคารพนับถืออย่างผีसांगนางไม้ และเทวดา (แถน) และพระภูมิเมือง ดังนั้นชาวอีสานจึงต้องมีการจัดพิธีกรรมเพื่อเป็นการขอสมาลาโทษ เช่นบวงสรวงบูชา ต่อสิ่งลี้ลับเพื่อให้เกิดความพึงพอใจ และช่วยขจัดปัดเป่าให้ภัยพิบัติต่าง ๆ หายไป หรือทุเลาเบาบางลงโดยเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอีสานซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรม ที่ต้องพึ่งพาอาศัยน้ำในการเพาะปลูก เมื่อฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลจึงต้องจัดพิธีกรรมเพื่อขอให้พญาแถนดลบันดาลให้ฝนตกลงมา เช่น พิธีกรรมแห่บั้งไฟ พิธีกรรมแห่นางแมว และพิธีกรรมเต้านางดั่ง เป็นต้น

1. พิธีกรรมแห่บั้งไฟ จัดเป็นประเพณีที่อยู่ในฮีตของชาวอีสานซึ่งเป็นบุญเดือนหก เป็นพิธีขอฝนโดยการจุดบั้งไฟขึ้นบนท้องฟ้า เชื่อว่าเป็นอาณัติสัญญาณที่ส่งถึงพญาแถนเพื่อดลบันดาลให้ฝนตกตามที่ได้กล่าวอ้างไว้ถึงการจุดบั้งไฟในวรรณกรรมอีสานเรื่องตำนานพญาคันคาก และผาแดงนางไอ่ รูปแบบของพิธีกรรมเป็นการตั้งขบวนแห่บั้งไฟเคลื่อนย้ายขบวนไปยังลานจุดบั้งไฟ ปัจจุบันพิธีกรรมแห่บั้งไฟกลายเป็นประเพณีเพื่อการพานิช วัตถุประสงค์ของการประกอบพิธีเปลี่ยนไปจากการขอฝนเป็นการประกอบพิธีเพื่อการท่องเที่ยวและการพนันขันแข่งแทน

2. พิธีกรรมแห่หางแมว เป็นพิธีขอฝนพิธีหนึ่งของชาวอีสาน โดยการจับแมวใส่อุกรณ์ที่ใส่แมวได้ และสามารถสาดน้ำเข้าถึง โดยมาจากความเชื่อว่าแมวเป็นสัตว์ที่เกลียดน้ำ เมื่อสาดน้ำถูกแมวจะทำให้แมвр้อง และเสียงร้องของแมวจะสามารถสื่อถึงพญาแถนจะช่วยบันดาลให้ฝนตก รูปแบบของพิธีกรรมจะจับแมวใส่ตะกร้า แข่ง กะทอ ๆ ปิดปากให้สนิทไม่ให้แมวออกได้ แล้วใช้ไม้คานหามแมวเดินไปตามทางในหมู่บ้าน พร้อมกับร้องกาพย์เห่หางแมวซึ่งมีความหมายในเชิงอ้อนวอนขอให้ฝนตก เมื่อไปถึงบ้านของผู้ใดชาวบ้านก็จะนำน้ำมาสาดใส่แมว บ้างก็นำอาหารการกินหรือปัจจัยมามอบให้ขบวนแห่หางแมวอีกด้วย

3. พิธีกรรมนางดั่ง เป็นพิธีขอฝนพิธีหนึ่งของชาวอีสานตามความเชื่อเกี่ยวกับผีเครื่องไม้เครื่องมือในการประกอบอาชีพ คือ ผีนางดั่ง จากการศึกษาพบว่า รูปแบบของพิธีกรรมนางดั่ง มีอยู่ 2 รูปแบบ คือ 1) พิธีกรรมนางดั่งในรูปแบบการละเล่น พบว่าจัดในช่วงหลังวันสงกรานต์ผ่านพ้นได้ประมาณ 7 วัน ของทุกปี รูปแบบของพิธีกรรมจะเป็นการร้องกาพย์เห่หางดั่งโดยมีผู้หญิงจับกระดิ่ง 2 คน และมีผู้ต้องประเด็นคำถามเสี่ยงทายในประเด็นต่าง ๆ ที่ต้องการทราบต่อนางดั่ง หลังจากนั้นเมื่อนางดั่งเข้าสิงกระดิ่ง ผู้อยู่รอบ ๆ พิธีกรรมจะเข้ามาแย่งสากที่ใช้ร้องกระดิ่ง นางดั่งจะต้องปกป้องสากจากผู้คนที่เข้ามาแย่ง โดยการใช้กระดิ่งไล่ตีผู้ที่เข้ามาแย่งสาก รูปแบบพิธีกรรมนางดั่งแบบการละเล่นนี้ พบในกลุ่มคนไทยเชื้อสายลาวในแถบภาคเหนือตอนล่าง เช่น เพชรบูรณ์ อุทัยธานี และชัยนาท เป็นต้น 2) พิธีกรรมนางดั่งในรูปแบบการเสี่ยงทาย จะประกอบพิธีเฉพาะปีที่ฝนแล้งเพื่อเป็นการขอฝน รูปแบบพิธีกรรมคือการนำสิ่งของต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ (บางสิ่งต้องเป็นของแม่หม้าย) ใส่ในกระดิ่งแล้วใช้กระดิ่งสองอันประกบกัน ใช้ไม้คานประกบทับด้านบนและด้านล่างเป็นรูปกากบาทเพื่อป้องกันไม่ให้สิ่งของด้านในกระดิ่งตกลง หลังจากนั้นก็ประกอบพิธีด้วยการร้องกาพย์นางดั่ง มีเนื้อหาในการเชิญนางดั่งให้เข้ามาสิงในกระดิ่ง เมื่อนางดั่งสิงกระดิ่งแล้วจะพากระดิ่งไปที่หลักไม้ซึ่งมีอยู่ 2 หลัก ที่ได้นำเอาไปปักไว้ โดยหลักหนึ่งสมมุติเป็นหลักฝน และหลักหนึ่งสมมุติเป็นหลักแล้ง หากกระดิ่งไปที่หลักใดก็ทำนายไปตามนั้น รูปแบบพิธีกรรมนางดั่งแบบพิธีเสี่ยงทายนี้ พบในกลุ่มคนไทยเชื้อสายลาวที่อาศัยอยู่ในแถบภาคอีสานตอนบน

จากรูปแบบพิธีกรรมนางดั่งที่แตกต่างกัน พบว่า พิธีกรรมนางดั่งของชาวไทยเชื้อสายลาวในแถบภาคเหนือตอนล่างนั้น กลายเป็นรูปแบบการละเล่นไม่ใช้การประกอบพิธีกรรม เพื่อขอฝน เนื่องจากไม่พบขั้นตอนของการเสี่ยงทายการขอฝนที่ชัดเจน และการประกอบพิธีจะมีการกำหนดช่วงเวลาชัดเจน คือ ช่วงหลังวันสงกรานต์ของทุกปี มิได้จัดพิธีขึ้นเพื่ออ้อนวอนขอฝนในกรณีที่ฝนไม่ตกตามความมุ่งหมายของพิธีขอฝน ซึ่งแตกต่างจากพิธีกรรมนางดั่งของชาวอีสานตอนบนที่จะประกอบพิธีกรรมนางดั่งเฉพาะเกิดกรณีที่ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล และพบขั้นตอนการเสี่ยงทายที่ชัดเจน คือ การเสี่ยงทายด้วยหลักฝนและหลักแล้ง สอดคล้องกับคำกล่าวของนักวิชาการหลายท่านที่กล่าวว่า พิธีกรรมนางดั่งเป็นพิธีกรรมเพื่อการขอฝน

ปัจจุบันพิธีกรรมขอฝนทั้ง 3 พิธี ยังพบเห็นพิธีกรรมขอฝนที่พบเห็นบ่อย คือ พิธีกรรมแห่บั้งไฟ เนื่องจากเป็นพิธีประจำฮีตของชาวอีสานที่ต้องจัดทุกปี ประกอบกับวัตถุประสงค์ที่เปลี่ยนไปของของพิธีกรรมกลายเป็นการประกอบพิธีเพื่อการพาณิชย์ จึงทำให้ยังคงพบเห็นพิธีกรรมแห่บั้งไฟได้ทุกปี แต่พิธีกรรมแห่หางแมวและพิธีกรรมนางดั่งจะพบเห็นได้ไม่บ่อยนัก หรือไม่ค่อยได้พบเห็นเลย เนื่องจากสภาพภูมิอากาศของประเทศไทยในปัจจุบัน มีมรสุมพัดผ่านทุกปีจึงทำให้เกิด

ฝนตกชุก ก่อปรกับการพัฒนาอ่างเก็บน้ำและระบบชลประทานเพื่อการเกษตร จึงทำให้มีน้ำเพียงพอต่อการเพาะปลูก ดังนั้นจึงไม่จำเป็นที่จะต้องประกอบพิธีกรรมขอฝน และทำให้พิธีกรรมขอฝนค่อย ๆ เลือนหายไปจากสังคมไทย แต่ยังมีบางหมู่บ้านในแถบภาคอีสานที่ยังคงมีผู้อาวุโสที่มีความรู้สามารถประกอบพิธีกรรมขอฝนได้ ดังเช่น หมู่บ้านหนองไหล ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ ที่ยังคงมีผู้อาวุโสของหมู่บ้านมีความรู้ความสามารถในการประกอบพิธีกรรมขอฝนทั้ง 3 พิธีกรรมดังกล่าวข้างต้น ดังผู้วิจัยจะนำเสนอในบทต่อไป

บทที่ 3

องค์ประกอบของพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอห้วยตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ

บทนี้ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามที่หมู่บ้านหนองไหล ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่ในภูมิภาคอีสาน ประชากรในหมู่บ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เนื่องจากข้อจำกัดทางสภาพภูมิอากาศของภาคอีสานที่แห้งแล้ง ทำให้เกิดพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านขึ้น เพื่อเป็นที่พึ่งทางจิตใจของเกษตรกรที่ต้องพึ่งพาฝนในการทำเกษตร จากการศึกษาพบว่า หมู่บ้านหนองไหลมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการขอฝนอยู่ 3 พิธีกรรม ได้แก่ พิธีกรรมแห่บังไฟ พิธีกรรมแห่นางแมว และพิธีกรรมนางดั่ง เพื่อเสี่ยงทายความเป็นไปได้ของความอุดมสมบูรณ์ของฝนฟ้า น้ำท่าต่าง ๆ ซึ่งในบทนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับสภาพโดยทั่วไปของหมู่บ้านหนองไหล ตลอดจนความเชื่อและองค์ประกอบของพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล ประกอบด้วยประเด็นที่จะกล่าวตามลำดับ ดังนี้

1. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับหมู่บ้านหนองไหล
2. องค์ประกอบของพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล

1. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับหมู่บ้านหนองไหล

หมู่บ้านหนองไหล เป็นหมู่บ้านหนึ่งในตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอห้วยตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ ซึ่งแต่เดิมจังหวัดอำนาจเจริญเป็นเพียงอำเภออำนาจเจริญ อยู่ภายใต้การปกครองของจังหวัดอุบลราชธานี แต่เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2536 ได้ประกาศจัดตั้งอำเภออำนาจเจริญ ขึ้นเป็นจังหวัด จึงทำให้หมู่บ้านหนองไหล กลายเป็นหมู่บ้านหนึ่งในตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอห้วยตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ นับแต่นั้นเป็นต้นมา

ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน คือ เฒ่าวรสังขะ (ตุ่น) เฒ่าราชสิงห์ เฒ่าชัยกุมาร เฒ่ารชราช ได้อพยพมาจากหมู่บ้านโพนขาว ตำบลจิกตุ อำเภอห้วยตะพาน เฒ่าวรสังขะ (ตุ่น) เป็นคนบ้านชะแงะ ตำบลโพนเมืองน้อย อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี บิดามารดาไม่มีใครจำได้ แต่งงานอยู่กับนางอ่อนซึ่งเป็นคนบ้านโพนขาว มีบุตรด้วยกัน 11 คน เป็นชาย 5 คน หญิง 6 คน ด้วยจำนวนสมาชิกครอบครัวที่มีมาก ประกอบกับบ้านโพนขาวหากินค่อนข้างฝืดเคือง จึงได้อพยพครอบครัวมาอยู่ชายป่าแห่งหนึ่งซึ่งมีพื้นที่อุดมสมบูรณ์ มีสัตว์ป่าอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ช้าง เสือ หมี หมูป่า เพราะที่ป่าแห่งนี้มีลักษณะเป็นป่าใหญ่ ชาวบ้านเรียกกันว่า “ป่าดงใหญ่” ในปัจจุบัน และที่ชายป่ามีหนองน้ำซึ่งอยู่ตลอดจนถึงฤดูแล้ง สำหรับให้สัตว์ป่ามาหากิน เรียกว่า “หนองหอย” ต่อมาก็มีคนอพยพมาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก จึงตั้งเป็นหมู่บ้านเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2300 และเรียกว่า “บ้านหนองหอย” ซึ่งชาวบ้านก็ได้ยกย่องให้ท้าววรสังขะ (ตุ่น) เป็นผู้นำหมู่บ้านในพื้นที่แห่งนี้มีต้นไหลอยู่มากจึงได้เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านขึ้นใหม่ว่า “บ้านหนองไหล” และใช้เป็นชื่อหมู่บ้านจนถึงปัจจุบัน (องค์การบริหารส่วนตำบลสร้างถ่อน้อย. 2547 : 20)

1.1 สภาพทางภูมิศาสตร์

1.1.1 ลักษณะทางภูมิศาสตร์

หมู่บ้านหนองไหล เป็นหมู่บ้านหนึ่งในตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอห้วยตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ ซึ่งห่างจากตัวอำเภอประมาณ 6 กิโลเมตร และห่างจากตัวจังหวัดอำนาจเจริญประมาณ 48 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 3,730 ไร่ สภาพพื้นที่โดยทั่วไปของหมู่บ้านหนองไหล เป็นพื้นที่แบบลูกคลื่นลอนลาดเล็กน้อย ถึงที่ราบในระดับความสูง 150 เมตร 140 เมตร 130 เมตร จากระดับน้ำทะเลเป็นลำดับ โดยทอดตัวจากด้านทิศตะวันออกของตำบลสู่ด้านทิศตะวันตกและทิศใต้ของตำบล ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทราย มีแหล่งน้ำสำคัญของหมู่บ้าน คือ ลำเซบายหนองไหล หนองดอนปู่ตา และมีพื้นที่บางส่วนอยู่ในป่าสงวนแห่งชาติ “ป่าดงใหญ่” สภาพพื้นที่โดยทั่วไปจะใช้ทำนาเป็นหลัก (องค์การบริหารส่วนตำบลสร้างถ่อน้อย. 2559 : 7)

มีอาณาเขตพื้นที่ติดต่อกับหมู่บ้าน ได้แก่

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	หมู่บ้านนาคู
ทิศใต้	ติดต่อกับ	แม่น้ำลำเซบาย
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	หมู่บ้านจิกตู และหมู่บ้านโพนขาว
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	หมู่บ้านคีม้อย หมู่บ้านค้ำน้อย และหมู่บ้านสร้างถ่อใน

1.1.2 สภาพภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิอากาศของหมู่บ้านหนองไหล มีลักษณะเหมือนกับอากาศของภาคอีสาน โดยทั่วไป คือ จัดอยู่ในลักษณะมรสุม อากาศร้อนและแห้งแล้ง ฤดูร้อนร้อนจัด ฤดูหนาวหนาวเย็น ลมแรง แบ่งออกเป็น 3 ฤดู ดังนี้

1) ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม ฝนที่ตกส่วนใหญ่ เป็นอิทธิพลลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้จากมหาสมุทรอินเดีย ทำให้เกิดพายุดีเปรสชัน ฝนจะตกชุกระหว่างเดือนกรกฎาคมถึงเดือนตุลาคม

2) ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ เป็นช่วงที่หนาวที่สุดของปี ลักษณะอากาศค่อนข้างแห้งแล้งและอาจยาวไปถึงต้นเดือนพฤษภาคม ในระหว่างนี้มักจะมีพายุดีเปรสชันมาจากทะเลจีนใต้ ทำให้บางปีมีฝนตกหนักและมีพายุเกิดขึ้น

3) ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคมถึงเดือนเมษายน เป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือมาเป็นลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ลักษณะอากาศจะร้อนอบอ้าว (<http://www.thaiesan.net>. 20 สิงหาคม 2559)

1.2 สภาพทางประวัติศาสตร์

หมู่บ้านหนองไหล แต่เดิมเป็นหมู่บ้านที่อยู่ภายใต้การปกครองของอำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี ต่อมาเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2536 ได้ประกาศจัดตั้งอำเภออำนาจเจริญขึ้นเป็นจังหวัด จึงทำให้หมู่บ้านหนองไหล กลายเป็นหมู่บ้านหนึ่งในตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอห้วยตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ หมู่บ้านหนองไหลก่อตั้งขึ้นเมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2300 มีสถานที่สำคัญประจำหมู่บ้าน ดังนี้

ภาพที่ 17 ศาลปู่ตาของหมู่บ้านหนองไหล
ที่มา : ผู้วิจัย

1.2.1 ปู่ตาหรือดอนปู่ตา เป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีบรรพบุรุษ ชาวบ้านจะสร้างเป็นลักษณะศาล จะมีเสาต้นเดียวเหมือนศาลพระภูมิหรือมีสี่เสา หรือจะสร้างแบบถาวรอยู่บนพื้นกว้างขวางพอที่จะให้คนเข้าไปกราบไหว้ภายในศาลก็ได้ เรียกว่า “ศาลปู่ตา หรือ ศาลตาปู่ หรือ ตูบ” ซึ่งแต่ละหมู่บ้านในภาคอีสานจะต้องมีทุกหมู่บ้าน ชาวบ้านจะนับถือปู่ตาเสมือนเทพองค์หนึ่งที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนทั้งหมู่บ้าน คอยปกป้องรักษาให้อยู่เย็นเป็นสุข เมื่อเกิดสิ่งผิดปกติหรือเกิดอาเพศเกิดขึ้นภายในหมู่บ้าน เชื่อว่าต้องมีคนไปทำให้ท่านไม่พอใจ ต้องไปทำพิธีเช่นไหว้ขอขมาลาโทษ หรือแม้กระทั่งลูกหลานในหมู่บ้านจะเดินทางไปที่ไหนก็จะมาบอกกล่าวให้ช่วยคุ้มครองเสมอ หรือแม้การประกอบพิธีกรรมใด ๆ ในหมู่บ้าน จะต้องไปบอกกล่าวที่ศาลปู่ตาก่อน เพื่อขอให้การประกอบพิธีเป็นไปอย่างราบรื่นและสัมฤทธิ์ผลตามที่หวัง

ภาพที่ 18 วัดบ้านหนองไหล (วัดศรีทอง)
ที่มา : ผู้วิจัย

1.2.2 วัดบ้านหนองไหล (วัดศรีทอง) ตั้งอยู่ภายในหมู่บ้านหนองไหล หมู่ที่ 8 มีเนื้อที่ 6 ไร่ 3 งาน 75 ตารางวา สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2301 โดยเผ่าวรสังขะ (ตุ่น) เป็นผู้บริจาคที่ดินและเป็นผู้ดำเนินการสร้างวัด

ภาพที่ 19 วัดป่าบ้านหนองไหล

ที่มา : ผู้วิจัย

1.2.3 วัดป่าบ้านหนองไหล ตั้งอยู่ภายในหมู่บ้านหนองไหล หมู่ที่ 6 มีเนื้อที่ 8 ไร่ 2 งาน เริ่มแรกจัดตั้งขึ้นเป็นสำนักสงฆ์ เมื่อ พ.ศ. 2532 ที่ตงปู่ตาด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ต่อจากนั้นชาวบ้านมีความคิดเห็นที่ไม่สมควรที่จะตั้งเป็นวัดตรงสถานที่นั้น จึงได้ย้ายมาทางทิศใต้ มีชาวบ้านยกที่ดินให้สร้างวัด โดยมีพ่อใหญ่บัวสายและชาวบ้านร่วมมือร่วมใจกันสร้างวัด เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

ภาพที่ 20 โรงเรียนหนองไหลคิมน้อยวิทยา

ที่มา : ผู้วิจัย

1.2.4 โรงเรียนหนองไผ่คิมน้อยวิทยา เดิมชื่อโรงเรียนบ้านหนองไผ่น้อย ใช้ศาลาวัดบ้านหนองไผ่ จัดการเรียนการสอนเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2461 ต่อมา ปี พ.ศ. 2469 ได้ย้ายมาตั้งในที่ดินของ นายสิงห์ ดอกบัว ปลุกสร้างเป็นอาคารชั่วคราว โดยได้รับเงินบริจาคจากคณะครูและชาวบ้าน ต่อมาในปี พ.ศ. 2484 ได้ย้ายโรงเรียนไปปลุกสร้างทางทิศเหนือของหมู่บ้านหนองไผ่บนพื้นที่ 12 ไร่ และได้พัฒนาอาคารเรียน และสิ่งปลุกสร้างต่าง ๆ จากงบประมาณและเงินสนับสนุนจากชาวบ้าน และเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนหนองไผ่คิมน้อยวิทยามาจนถึงปัจจุบัน ปัจจุบันโรงเรียนหนองไผ่คิมน้อยวิทยาเป็นโรงเรียนขยายโอกาส จัดการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลจนถึงมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.3) เด็กนักเรียนส่วนใหญ่เป็นเด็กในหมู่บ้านหนองไผ่ หมู่ 6 และหมู่ 8 รวมทั้งหมู่บ้านคิมน้อย หมู่ 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอำนาจเจริญ เขต 1

ภาพที่ 21 ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านหนองไผ่
ที่มา : ผู้วิจัย

1.2.5 ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านหนองไผ่ เป็นศูนย์พัฒนาเด็กเล็กที่เกิดจากชุมชนบ้านหนองไผ่ บ้านคิมน้อยและกรมพัฒนาชุมชน จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นสถานที่ส่งเสริมพัฒนาการตามวัยของเด็กอายุ 2 – 5 ปี โดยใช้งบประมาณเพื่อบริหารจัดการศูนย์จากผู้ปกครองและพัฒนาชุมชน ปัจจุบันอยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลสร้างถ่อน้อย

1.3 สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ

1.3.1 การปกครอง

หมู่บ้านหนองไผ่แบ่งการปกครองออกเป็น 2 หมู่บ้าน ได้แก่

1) หมู่ที่ 6

(1) นายสาคร พุทธิฉิน	เป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 6
(2) นายสมบัติ ศิริวัลย์	เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 6
(3) นางสุกานดา สมรักษ์	เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 6
(4) นายสบาย สมานพงษ์	เป็นผู้ช่วยฝ่ายรักษาความสงบภายในหมู่บ้าน

บทบาทของผู้นำชุมชน มีหน้าที่การบริหารจัดการหมู่บ้าน การจัดทำแผนพัฒนาประจำปีของหมู่บ้าน จัดประชุมประชาคมชาวบ้าน ดูแลความเป็นอยู่ของชาวบ้าน เป็นผู้ประสานและรับข้อมูลของทางราชการมาประกาศเสียงตามสายให้ชาวบ้านรับรู้ร่วมกัน รวมถึงเป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภายในชุมชน นอกจากนี้ชาวหมู่บ้านหนองไหล หมู่ที่ 6 ยังมีการจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อการดำเนินจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน ตลอดจนการพิจารณาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของคนในหมู่บ้านโดยมีคณะกรรมการดังต่อไปนี้

คณะกรรมการหมู่บ้านหนองไหล หมู่ที่ 6

- (1) นายสาคร พุทธิชัย ประธานกรรมการ
- (2) นายสมบัติ ศิริวัลย์ รองประธานกรรมการ
- (3) นางสุกานดา สมรักษ์ รองประธานกรรมการ
- (4) นายสบาย สมานพงษ์ กรรมการหมู่บ้าน
- (5) นางเย็นตา ดำเนิน กรรมการหมู่บ้าน
- (6) นายบุญเลิศ ศิริคุณ กรรมการหมู่บ้าน
- (7) นายบุญหลาย อุทัยชัย กรรมการหมู่บ้าน
- (8) นายระเด่น ราชอุ้น กรรมการหมู่บ้าน
- (9) นายอุดม มีศรี กรรมการหมู่บ้าน
- (10) นายอุดม ก่อกุล กรรมการหมู่บ้าน
- (11) นางเพ็ญพักตร์ สายสุด กรรมการหมู่บ้าน
- (12) นายสมพงษ์ แก้วโพธิ์ กรรมการหมู่บ้าน
- (13) นายเวียด สารสมศรี กรรมการหมู่บ้าน
- (14) นายพุดชา สายสุด กรรมการหมู่บ้าน
- (15) นายสุวรรณ พันธุ์ดูล กรรมการหมู่บ้าน
- (16) นายวัลลภ คุณสัตย์ กรรมการหมู่บ้าน

2) หมู่ที่ 8

- (1) นายสุนทร ศรีโคตร เป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 8
- (2) นายธนดล อินทร์ซี่ เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 8
- (3) นางอัมพร บุญมานะ เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 8
- (4) นายมิตรสัน ลุขวรรณ เป็นผู้ช่วยฝ่ายรักษาความสงบภายในหมู่บ้าน

บทบาทของผู้นำชุมชน มีหน้าที่การบริหารจัดการหมู่บ้าน การจัดทำแผนพัฒนาประจำปีของหมู่บ้าน จัดประชุมประชาคมชาวบ้าน ดูแลความเป็นอยู่ของชาวบ้าน เป็นผู้ประสานและรับข้อมูลของทางราชการมาประกาศเสียงตามสายให้ชาวบ้านรับรู้ร่วมกัน รวมถึงเป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภายในชุมชน นอกจากนี้ชาวหมู่บ้านหนองไหล หมู่ที่ 8 ยังมีการจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อการดำเนินจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน ตลอดจนการพิจารณาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของคนในหมู่บ้าน โดยมีคณะกรรมการดังต่อไปนี้

คณะกรรมการหมู่บ้านหนองไผ่ หมู่ที่ 8

1) ด้านการปกครองความสงบเรียบร้อย

- (1) นายสุนทร ศรีโคตร ประธานกรรมการ
- (2) นางอัมพร บุญมานะ รองประธานกรรมการ
- (3) นายธนดล อินทะรังสี กรรมการหมู่บ้าน
- (4) นายมิตรสัน ลุขาวรรณ กรรมการหมู่บ้าน
- (5) นายแสงจันทร์ มูลเพ็ญ กรรมการหมู่บ้าน

2) ด้านสิ่งแวดล้อมและสาธารณสุข

- (1) นางวิไล ภาคสุโพธิ์ ประธานกรรมการ
- (2) นางวิจิตร เทศทอง รองประธานกรรมการ
- (3) นางหนูกราน สายสุด กรรมการหมู่บ้าน
- (4) นางดวงรัตน์ วงษ์เพ็ญ กรรมการหมู่บ้าน
- (5) นางลดาวลัย วงษ์เพ็ญ กรรมการหมู่บ้าน

3) ด้านการศึกษาและวัฒนธรรม

- (1) นายสุจิตร์ นานวลคำ ประธานกรรมการ
- (2) นายแดง ศิริคุณ รองประธานกรรมการ
- (3) นางสาวกาญจนา รินทร์พัย กรรมการหมู่บ้าน
- (4) นางทองลา คุณสัตย์ กรรมการหมู่บ้าน

4) ด้านส่งเสริมเศรษฐกิจ

- (1) นางประภัสสร เสน่หา ประธานกรรมการ
- (2) นางทองพูน คุณสัตย์ รองประธานกรรมการ
- (3) นางจิตร บุญวรรณ กรรมการหมู่บ้าน
- (4) นางละไม โอบอ้อม กรรมการหมู่บ้าน
- (5) นางประไพ มิลภัยสง กรรมการหมู่บ้าน

5) ด้านแผนพัฒนาหมู่บ้าน

- (1) นายสุวรรณ์ บุญจันทร์ ประธานกรรมการ
- (2) นายพล สายสุด รองประธานกรรมการ
- (3) นายดาวเรือง ดอกบัว กรรมการหมู่บ้าน
- (4) นายอดุล ยืนสุข กรรมการหมู่บ้าน
- (5) นายมานิตย์ สุขชื่น กรรมการหมู่บ้าน

1.3.2 ประชากร

ข้อมูลจำนวนประชากรของหมู่บ้านหนองไผ่ ที่ได้จากสถิติประชากรจากทะเบียนบ้านของหมู่บ้านหนองไผ่ หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 8 ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ (องค์การบริหารส่วนตำบลสร้างถ่อน้อย. 2559 : 10)

หมู่บ้านหนองไหล แบ่งการปกครองออกเป็น 2 หมู่ และมีจำนวนประชากร ดังต่อไปนี้

1) หมู่ที่ 6 จำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 118 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งสิ้น 389 คน แบ่งเป็นเพศชาย 201 คน เพศหญิง 188 คน

2) หมู่ที่ 8 จำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 103 ครัวเรือนจำนวนประชากรทั้งสิ้น 364 คน แบ่งเป็นเพศชาย 176 คน เพศหญิง 188 คน

รวมทั้งสิ้น หมู่บ้านหนองไหล มีจำนวน 221 ครัวเรือน มีจำนวนประชากรทั้งหมด 753 คน เป็นเพศชาย 377 คน เป็นเพศหญิง 376 คน

ประชากรของหมู่บ้านหนองไหลสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ช่วงวัย ดังต่อไปนี้

- 1) วัยเด็กเล็กก่อนวัยเรียน คิดเป็นร้อยละ 5 ของจำนวนประชากรทั้งหมด
- 2) วัยเรียน คิดเป็นร้อยละ 35 ของจำนวนประชากรทั้งหมด
- 3) วัยทำงาน คิดเป็นร้อยละ 45 ของจำนวนประชากรทั้งหมด
- 4) วัยพึ่งพิง คิดเป็นร้อยละ 15 ของจำนวนประชากรทั้งหมด

1.3.3 การศึกษา

การศึกษาของประชาชนในหมู่บ้านหนองไหล นายธนดล อินทร์รังษี กล่าวว่า

“ในช่วงก่อนวัยเรียน ผู้ปกครองจะนำบุตรหลานเข้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียน เพื่อเตรียมความพร้อมก่อนเข้ารับการศึกษาในระบบ เมื่ออายุครบเกณฑ์ผู้ปกครองจะนำบุตรหลานเข้าเรียนที่โรงเรียนหนองไหลคิมน้อยวิทยา ซึ่งเป็นสถานศึกษาในหมู่บ้าน จัดการศึกษาตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลจนถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 (โรงเรียนขยายโอกาส) เมื่อจบการศึกษาขั้นพื้นฐานจากโรงเรียนหนองไหลคิมน้อยวิทยา นักเรียนที่มีฐานะทางบ้านยากจนจะประกอบอาชีพช่วยเหลือครอบครัว ส่วนครอบครัวใดที่พอมีฐานะสามารถส่งบุตรหลานเรียนต่อได้ก็จะส่งเรียนไปตามโรงเรียนต่าง ๆ เช่น โรงเรียนห้วยตะพานวิทยาคม และวิทยาลัยเทคนิคห้วยตะพาน ซึ่งเป็นสถานศึกษาประจำอำเภอห้วยตะพาน เมื่อจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพส่วนหนึ่งจะเข้าศึกษาต่อระดับอุดมศึกษาในกรุงเทพฯ อีกส่วนหนึ่งจะศึกษาต่อในสถานศึกษาในเขตพื้นที่หรือเขตพื้นที่ใกล้เคียง เช่น มหาวิทยาลัยรามคำแหง วิทยาเขตอำนาจเจริญ มหาวิทยาลัยมหิดลวิทยาเขตอำนาจเจริญ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี เป็นต้น” (ธนดล อินทร์รังษี, สัมภาษณ์, 15 กันยายน 2559)

1.3.4 อาชีพของประชาชน

ประชาชนในหมู่บ้านหนองไหล ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ ดังนี้

“ทำการเกษตร ทำนา ทำสวนและค้าขายบางส่วน อาชีพหลัก คือ การทำนา ร้อยละ 95 อาชีพรอง คือ รับจ้างและค้าขาย อาชีพเสริมคือการทำหัตถกรรม ประมง และหาเก็บของป่าเพื่อจำหน่าย โดยแบ่งเป็นกลุ่มอาชีพได้ คือ กลุ่มอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนาข้าวเหนียว ข้าวเจ้าหอมมะลิ การทำสวนปลูกพืชผักสวนครัว พืชสมุนไพร การทำไร่มันสำปะหลัง ไร่ข้าวโพด ไร่แดงโม กลุ่มอาชีพเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ โค กระบือ สุกร เป็ด ไก่ กลุ่มอาชีพหัตถกรรมเครื่องจักสาน

กลุ่มอาชีพผลิตปุ๋ยชีวภาพ กลุ่มอาชีพบริการ ได้แก่ ร้านตัดผม ปั่นน้ำมัน ร้านอาหารตามสั่ง ร้านขายของชำร้านค้าสวัสดิการชุมชนหมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 8 ร้านค้าสหกรณ์เครดิตยูเนียนและกลุ่มอาชีพอื่น ๆ เช่น ประมง รับจ้างทั่วไป เก็บของป่า” (สาคร พุทธิชน. สัมภาษณ์. 15 กันยายน 2559)

1.3.5 เศรษฐกิจในหมู่บ้าน

จากการสัมภาษณ์ถึงการประกอบอาชีพ นายสุนทร ศรีโคตร ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 กล่าวว่า

“การประกอบอาชีพของประชาชนในหมู่บ้านหนองไหล่ ได้แก่

- 1) อาชีพหลัก ทำนา ทำสวน
- 2) อาชีพรอง กลุ่มอาชีพต่าง ๆ มีดังนี้

(1) กลุ่มทอผ้า เป็นพวกทอผ้าขิด ทอผ้าไหม เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่กลุ่มแม่บ้านจัดทำขึ้น ได้แก่ การเย็บผ้าห่ม ปอกหมอน มุ้ง ที่นอน โดยแม่บ้านที่เย็บผ้าจะมีรายได้เดือนละประมาณ 2,000 – 3,000 บาท/คน/เดือน โดยผลิตภัณฑ์เหล่านี้จะมีพ่อค้าคนกลางนำไปขายและหมู่บ้านใกล้เคียงมารับซื้อ

(2) กลุ่มเย็บผ้าลาน ได้ดำเนินการที่บ้านหนองไหล่ หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 8 โดยจะทำในช่วงฤดูเก็บเกี่ยวข้าว เพื่อใช้เป็นที่เก็บข้าวฟ่อนของเกษตรกรแทนลานธรรมชาติที่เกษตรกรเคยทำในอดีต โดยมีพ่อค้าคนกลางจากบุคคลในหมู่บ้านใกล้เคียง รายได้ที่สมาชิกได้รับจากการเย็บผ้าลานประมาณ 30,000 บาท/คน/ปี” (สุนทร ศรีโคตร. สัมภาษณ์. 15 กันยายน 2559)

1.3.6 ประชาชนชาวบ้าน

จากการสัมภาษณ์ นายสาคร พุทธิชน ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 6 กล่าวว่า

“หมู่บ้านหนองไหล่ มีศิลปินพื้นบ้าน ดังนี้

- 1) อาจารย์ฉวีวรรณ ดำเนิน ศิลปินแห่งชาติ สาขานาฏศิลป์พื้นเมือง ปี พ.ศ. 2536 (หมอลำ) ได้รับการยกย่องว่าเป็น “ราชินีหมอลำ”
- 2) นายบัวสาย อุปัชฌาย์ เป็นหมอแคน
- 3) นายบุญ ลุขารรณ์ เป็นหมอสมุนไพรร
- 4) นายสมหวัง วรรณภักดี เป็นหมอสมุนไพรร
- 5) นางเรียน อุปัชฌาย์ หมอนวดแผนไทย
- 6) นางหนูแดง ใจหอม หมอนวดแผนไทย” (สาคร พุทธิชน. สัมภาษณ์.

15 กันยายน 2559)

1.3.7 ลักษณะที่อยู่อาศัย

จากการสัมภาษณ์ นางอุทัย บุษย์จันทร์ ได้สรุปลักษณะที่อยู่อาศัยของชาวหมู่บ้านหนองไหล่ มี 3 ลักษณะ ดังนี้

ภาพที่ 22 บ้านของชาวหนองไหล่ ลักษณะที่ 1 บ้านไม้ยกพื้นสูง
ที่มา : ผู้วิจัย

“1) ลักษณะที่ 1 เป็นลักษณะบ้านไม้ยกพื้นสูง มีใต้ถุนบ้านโล่ง “บ้านลักษณะนี้เป็นบ้านแบบโบราณ เมื่อก่อนจะปลูกยกพื้นสูงเพื่อใช้สำหรับเลี้ยงสัตว์หรือเก็บอุปกรณ์ทางการเกษตรไว้ใต้ถุนบ้าน ปัจจุบันมีการสร้างคอกสัตว์นอกตัวบ้านและสร้างโรงเก็บอุปกรณ์ไว้ต่างหาก บ้านลักษณะนี้จึงมีการปรับปรุงพื้นที่ใต้ถุนบ้านใหม่เพื่อให้มีพื้นที่ประโยชน์ใช้สอยมากขึ้น ปัจจุบันบ้านไม้ยกพื้นสูงในหมู่บ้านหนองไหล่เหลือเพียงไม่ถึง 10 หลังคาเรือน

ภาพที่ 23 บ้านของชาวหนองไหล่ ลักษณะที่ 2 บ้าน 2 ชั้น ครึ่งปูนครึ่งไม้
ที่มา : ผู้วิจัย

2) ลักษณะที่ 2 เป็นลักษณะบ้าน 2 ชั้น ครึ่งปูนครึ่งไม้ บ้านลักษณะนี้ปรับปรุงมาจากบ้านไม้ยกพื้นสูงของเดิม คือ มีการก่อผนังปูนเพิ่ม เพื่อกันส่วนที่เป็นใต้ถุนเพื่อใช้สำหรับเป็นที่อยู่อาศัยชั้นล่าง ส่วนชั้นบนยังคงเป็นลักษณะไม้เหมือนแบบเดิม พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ส่วนรวมในการประกอบกิจกรรมร่วมกันในครอบครัว แต่ละครอบครัวจะมีขนาดที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมกับจำนวนสมาชิกในครอบครัว เมื่อมีสมาชิกเพิ่มก็จะขยายขยายต่อเติมบ้านให้มีขนาดใหญ่และกว้างขวางขึ้น พื้นที่นอกบ้านส่วนใหญ่จะปลูกเป็นเพิงพักหรือลานโล่ง ตั้งเตียงหรือแคร่สำหรับพักผ่อนหย่อนใจในช่วงกลางวัน ส่วนใหญ่ห้องน้ำจะถูกสร้าง แยกออกจากตัวบ้าน

ภาพที่ 24 บ้านของชาวหนองไหล่ ลักษณะที่ 3 บ้านปูนชั้นเดียว
ที่มา : ผู้วิจัย

3) ลักษณะที่ 3 เป็นลักษณะบ้านปูนชั้นเดียว บ้านลักษณะนี้เป็นบ้านที่สร้างขึ้นใหม่ภายหลัง” (อุทัย บุษย์จันทร์. สัมภาษณ์. 3 มิถุนายน 2559)

1.4 วิถีชีวิต

ลักษณะสังคมของหมู่บ้านหนองไหล่ เป็นสังคมชนบทอาศัยอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย มีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ไปตามสภาพสังคมและทันยุคทันสมัย ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ดังนั้นวิถีชีวิตของชาวหมู่บ้านหนองไหล่ จึงเป็นไปในลักษณะหาเช้ากินค่ำ คือ การออกไปทำมาหากินทำนาทำไร่ในช่วงเช้า และกลับเข้าบ้านในช่วงเย็น ลักษณะการทำงานเป็นแบบเจ้านายตนเอง คือ การประกอบอาชีพส่วนตัว ไม่ต้องรับคำสั่งการทำงานจากผู้อื่น จะทำหรือไม่ทำก็ได้แต่จะมีผลกระทบต่อค่าใช้จ่าย และการดำรงชีวิตของตนเองและครอบครัว ต้องออกทำงานทุกวันไม่มีวันหยุดเหมือนกับระบบงานราชการหรือบริษัท

จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ซึ่งผู้วิจัยได้เข้าไปสัมผัสวิถีชีวิตของชาวหมู่บ้านหนองไหล่ พบว่า วิธีการดำรงชีวิตและลักษณะนิสัยของชาวหมู่บ้านหนองไหล่เป็นแบบอย่างที่ดีและน่าชื่นชม ดังที่ผู้วิจัยได้สรุปวิถีชีวิตและลักษณะนิสัยของชาวหมู่บ้านหนองไหล่ ดังนี้

ชาวหมู่บ้านหนองไหล มีลักษณะเป็นครอบครัวใหญ่ คือ อาศัยอยู่รวมกันหลายคนในหมู่ญาติพี่น้อง และให้ความสำคัญต่อคนในครอบครัวเป็นอย่างมาก โดยมีความเคารพนับถือระบบผู้อาวุโส ได้แก่ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย และญาติพี่น้องเป็นสำคัญ มีความโอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ดังเห็นได้จากการแบ่งปันอาหารการกินซึ่งกันและกัน มีน้ำใจต้อนรับผู้มาเยือนถึงแม้ว่าบุคคลดังกล่าวจะไม่ใช้ลูกหลานตนเอง (ผู้วิจัย) แต่ก็ปฏิบัติต่อผู้มาเยือนเสมือนกับบุตรหลานตนเอง นอกจากนี้เมื่อมีสมาชิกในหมู่บ้านได้รับภัยพิบัติในชีวิต เช่น เกิดอุบัติเหตุ เจ็บไข้ได้ป่วย หรือเสียชีวิต สมาชิกในหมู่บ้านจะเข้าไปช่วยเหลือด้วยแรงกายและแรงใจ และช่วยเหลือด้านกำลังทรัพย์ ไปเยี่ยมเยียนเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจเป็นการแสดงความเป็นมิตรที่ดีต่อกัน

ชาวหมู่บ้านหนองไหล รักความสงบ มีความเชื่อถือเคารพเชื่อฟังในหัวหน้าหรือผู้นำตลอดจนผู้อาวุโส รักพวกพ้องของตนเอง ให้เกียรติซึ่งกันและกัน ซึ่งเห็นได้จากความเป็นอยู่ของหมู่บ้านที่สงบสุข ไม่มีเรื่องทะเลาะเบาะแว้งกันในชุมชน รักความสนุกสนาน มีความรักและความสามัคคีในหมู่คณะ ดังเห็นได้จากการร่วมแรงร่วมใจจัดงานบุญงานประเพณีต่าง ๆ ตามวัฒนธรรมของชาวอีสาน (ฮีตสิบสอง) กิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน และร่วมในกิจกรรมงานรื่นเริงต่าง ๆ อย่างเต็มที่

ชาวหมู่บ้านหนองไหล มีความมานะ อดทน ขยันหมั่นเพียร จะเห็นได้จากการประกอบอาชีพของคนในหมู่บ้าน สมาชิกในครอบครัวช่วยทำงานกันอย่างขยันขันแข็งเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันเป็นผู้มีเหตุผล ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลอื่น ๆ จะเห็นได้จากการทำงานในระบบรัฐวิสาหกิจชุมชน การรวมกลุ่มทำงานอาชีพต่าง ๆ ที่ต้องทำงานร่วมกัน พึ่งพาอาศัยกันและกัน รักความก้าวหน้าและให้ความสำคัญต่อการศึกษา โดยให้การสนับสนุนบุตรหลานให้มีโอกาสในการศึกษาเพื่อกลับมาพัฒนาหมู่บ้าน

1.5 ความเชื่อและประเพณีของหมู่บ้าน

1.5.1 ความเชื่อ

ชาวหมู่บ้านหนองไหลมีความเชื่อเหมือนกับชาวอีสานโดยทั่วไป อันได้แก่ ความเชื่อในฤกษ์ยาม ความเชื่อเรื่องสิ่งลี้ลับ เทวดา (แถน) เจ้าป่าเจ้าเขา เจ้าที่เจ้าทาง ผีสง นางไม้ เจ้าปู่ตา ตาแฮก วิญญาณผีบรรพบุรุษ ผีเครื่องมือทำมาหากิน ความเชื่อในเรื่องลางสังหรณ์ นอกจากความเชื่อในเรื่องสิ่งลี้ลับแล้ว ชาวหมู่บ้านหนองไหลยังมีความเชื่อตามหลักพุทธศาสนา เนื่องจากนับถือศาสนาพุทธ เชื่อมั่นในเรื่องของผลกรรม คือ การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ชาวบ้านจะทำบุญตักบาตรประจำวัน และการไปวัดทำบุญในวันพระ และวันสำคัญทางพุทธศาสนา

1.5.2 ประเพณี

ชาวหมู่บ้านหนองไหลยึดมั่นในประเพณีฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ตามวิถีปฏิบัติของชาวอีสาน โดยจะประกอบพิธีกรรมตามฮีตสิบสอง อันได้แก่

- 1) บุญเข้ากรรม เป็นพิธีสำหรับพระภิกษุสงฆ์เพื่อการปฏิบัติขององค์ท่านให้พ้นจากอาบัติกิเลสต่าง ๆ มีการให้ทานรักษาศีลภานาและแม่เมตตา กำหนดเวลาทำพิธีกันขึ้นในเดือนอ้าย
- 2) บุญคูณลาน กำหนดพิธีในระหว่างเดือนยี่ เมื่อนวดข้าวในลานเสร็จเรียบร้อยแล้วก็จะเป็นการทำบุญให้ทานเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง ครอบครัว และหมู่บ้าน

3) บุญข้าวจี กำหนดพิธีกันในเดือน 3 เฉพาะ “ข้าวจี” ก็คือข้าวเหนียวหนึ่งสุกแล้วมาปั้นเป็นก้อน อาจมีการทำไข่เพื่อเพิ่มความหอมแล้ว “อังหรือจีไฟ” ให้สุกอีกทีหนึ่ง ชาวบ้านจะรวมตัวกันทำที่หมู่บ้านหรือตามบ้านแล้วไปรวมกันที่วัด เสร็จแล้วนำถวายให้พระภิกษุและสามเณรได้อัน

4) บุญผะเหวด หรือ บุญมหาชาติ มีการฟังเทศน์เรื่องพระเวสสันดรชาดก ถือว่าเป็นการทำบุญมหากุศลที่ยิ่งใหญ่ พุทธศาสนิกชนไปร่วมทำบุญกันที่วัดกันอย่างมากมาย

5) บุญสงฆ์ (สงกรานต์) โดยการตักน้ำเย็นที่ใสสะอาดประพรมด้วยน้ำหอมเจือแล้วนำไปสรงพระพุทธรูป พระภิกษุสงฆ์ สามเณร และผู้หลักผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ

6) บุญบั้งไฟ หรือ บุญเดือนหก ความมุ่งหมายคือ การทำบุญกุศลที่วัดเสร็จแล้วตอนบ่ายก็จะมีพิธีจุดบั้งไฟเพื่อเป็นการบวงสรวงพระยาแถน เพื่อลดบันดาลให้ฝนตก

7) บุญข้าชะ ก็คือ “ชำระ” หมายความว่าต้องการชำระสิ่งที่ทรงรังให้หมดมลทินเรื่องเศร้าหมองต่าง ๆ ด้วยการทำบุญทาน หากเป็นผ้าถุง ผ้าห่ม สิ่งของเครื่องใช้ที่สกปรกต้องซักหรือชำระล้างทำความสะอาด

8) บุญเข้าพรรษา พุทธศาสนิกชนจะไปทำบุญที่วัด มีเครื่องถวายสักการะที่สำคัญคือ การหล่อเทียนพรรษาโดยการสลักตกแต่งอย่างสวยงาม

9) บุญข้าวประดับดิน โดยการนำเอาห่อข้าว ขนมหวาน บุหรี่และหมากพลู นำไปวางไว้บนดินตามที่ต่าง ๆ เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว นอกจากนั้นเมื่อทำบุญดังกล่าวแล้วยังมีการเลี้ยงอาหารกันระหว่างครอบครัวและแจกจ่ายไปยังเพื่อนบ้านที่เคารพนับถือกันอีกด้วย ในวันที่ชาวบ้านจะเข้าวัดฟังธรรมและรักษาศีล

10) บุญข้าวสาก ชาวบ้านจะนำข้าวต้ม ขนม ไปเลี้ยงดูแจกจ่ายกันในตอนเพล และนำมารับกับข้าวพร้อมเครื่องไทยทานเพื่อไปถวายพระภิกษุในวัด

11) บุญออกพรรษา ชาวบ้านและพระสงฆ์ สามเณร จะช่วยกันจัดทำได้ประทับขึ้นในวัดตรงหน้าพระอุโบสถ แล้วนำประทับ รูป เทียน มาจุดบูชาพระรัตนตรัย

12) บุญกฐิน ชาวบ้านจะพากันทำบุญกฐินหลังจากออกพรรษา ซึ่งถือตามคตินิยมในทางพระพุทธศาสนา นอกจากกฐินแล้วยังมีบุญทอดผ้าป่าอีกด้วย

จากการสัมภาษณ์ นายสุวรรณ์ บุษย์จันทร์ ได้กล่าวว่า

“ชาวหมู่บ้านหนองไหล่ ดำเนินวิถีชีวิตตามแบบวัฒนธรรมอีสาน ประกอบประเพณีพิธีกรรมตามฮีตสิบสอง และยึดหลักการครองตนตามคลองสิบสี่ ด้วยชาวบ้านหนองไหล่มีอาชีพทำนาเป็นหลัก ดังนั้นเมื่อฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลจึงมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการขอฝน ซึ่งหมู่บ้านหนองไหล่มีประเพณีพิธีกรรมขอฝนอยู่ 3 พิธี ได้แก่ พิธีกรรมแห่บั้งไฟ พิธีกรรมแห่นางแมว และพิธีกรรมนางดั่ง” (สุวรรณ์ บุษย์จันทร์. สัมภาษณ์. 15 สิงหาคม 2559)

2. องค์ประกอบพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล่

หมู่บ้านหนองไหล่ เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่มีวิถีชีวิตแบบสังคมชนบทเหมือนชาวอีสานทั่ว ๆ ไป ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ดังนั้นจึงจำเป็นต้องพึ่งพาฝนเพื่อใช้ในการเพาะปลูกพืชผลต่าง ๆ ให้เจริญงอกงาม เมื่อฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลย่อมส่งผลถึงผลผลิตทางการเกษตร ดังนั้นจึงต้องพึ่งพา

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อดลบันดาลให้ฝนตกตามความเชื่อของชาวอีสาน จากการศึกษาพบว่า หมู่บ้านหนองไหล่ปรากฏพิธีกรรมขอฝนอยู่ 3 พิธี ได้แก่ พิธีกรรมแห่บั้งไฟ พิธีกรรมแห่นางแมว และพิธีกรรมนางด้ง ซึ่งแต่ละพิธีจะมีองค์ประกอบในการจัดพิธีกรรมที่แตกต่างกันไป ดังจะนำเสนอต่อไปนี้

2.1 องค์ประกอบพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล่

การแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล่ จัดเป็นประจำทุกปีเนื่องจากเป็นประเพณีหนึ่งที่ปรากฏในฮีตสิบสองที่ชาวอีสานต้องจัดทุกปี เรียกว่าประเพณี “บุญเดือนหก” หรือ “บุญบั้งไฟ” เป็นความเชื่อที่อยู่คู่สังคมของชาวอีสานทุกพื้นที่ โดยเชื่อว่าการจุดบั้งไฟเป็นการบูชาหรือส่งสัญญาณถึงพญาแถนเพื่อดลบันดาลให้ฝนตก โดยปรากฏตำนานเกี่ยวกับการจุดบั้งไฟในวรรณกรรมพื้นบ้านของชาวอีสานเรื่องผาแดงนางไอ่ และตำนานพญาคันคาก การจัดงานของหมู่บ้านหนองไหล่จะต้องมีการประชุมคณะกรรมการหมู่บ้านทุกครั้ง เป็นการวางแผนงานในการจัดงานเพื่อการจัดสรรงบประมาณในการดำเนินงานของแต่ละหมู่ งบประมาณที่ได้รับเป็นงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลสร้างถ่อน้อย ซึ่งจะจัดสรรงบประมาณให้จำนวนหนึ่งสำหรับจัดงานบุญฮีตสิบสอง (งานบุญทั้ง 12 เดือน) เรียกงบประมาณนี้ว่า “เงินงบประมาณประเพณีฮีตสิบสอง” มอบให้ผู้ใหญ่บ้านของหมู่บ้านหนองไหล่ในการบริหารจัดการเป็นเงินสำหรับจัดประเพณีทั้ง 12 เดือน และเงินส่วนหนึ่งจะมาจากการเรียกรอของของคนในหมู่บ้านเพื่อจัดงานบุญ ในการประชุมแต่ละครั้งจะทำการตกลงกันว่าหมู่บ้านไหนจะทำบั้งไฟกี่บั้ง เพื่อจัดสรรงบประมาณให้ไปดำเนินการได้อย่างเหมาะสม

2.1.1 ขั้นตอนของพิธีกรรมแห่บั้งไฟ

1) ขั้นตอนการเตรียมงาน

พอเริ่มเข้ากลางเดือน 6 ซึ่งอยู่ระหว่างเดือนพฤษภาคมราว ๆ กลางเดือน ไปจนถึงเดือนมิถุนายน ชาวบ้านหนองไหล่จะมีการเตรียมงานประเพณีบุญบั้งไฟ ผู้นำชุมชนตลอดจนผู้อาวุโสของหมู่ 6 และหมู่ 8 จะมีการประชุมเรื่องการจัดงานบุญบั้งไฟของหมู่บ้านร่วมกัน

2) ขั้นตอนการกำหนดวัน เวลา

ชาวหมู่บ้านหนองไหล่จะกำหนดจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟช่วงเวลาในการจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟจะอยู่ในช่วงกลางเดือนพฤษภาคมไปจนถึงเดือนมิถุนายน โดยส่วนใหญ่จะกำหนดจัดงานให้ตรงกับวันเสาร์หรืออาทิตย์เพื่อไม่ให้กระทบกับผู้ที่ทำงานในระบบ และจะได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของหมู่บ้านร่วมกัน เมื่อตกลงเลือกหาวันจัดงานได้แล้ว ก็จะพิมพ์ใบฎีกาหรือกล่าวบอกบุญไปยังบ้านต่าง ๆ เพื่อให้มาร่วมงานบุญและได้มีส่วนร่วมในการทำบุญงานประเพณีบุญบั้งไฟด้วย โดยงานบุญบั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล่จะมีด้วยกัน 2 วัน คือ วันแห่บั้งไฟและวันจุดบั้งไฟ

3) ขั้นตอนการเตรียมบั้งไฟ

จากการสัมภาษณ์ นายสุวรรณ์ บุษย์จันทร์ ได้กล่าวถึงขั้นตอนการเตรียมบั้งไฟว่า

“ในอดีตที่ผ่านมา การจัดเตรียมบั้งไฟของชาวหมู่บ้านหนองไหล่ แต่เดิมจะเป็นการจัดทำบั้งไฟขึ้นเองของแต่ละหมู่บ้านโดยคณะทำงาน (ส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย) จะเตรียมหาอุปกรณ์ในการทำบั้งไฟเอาไว้ ส่วนผู้หญิงจะเป็นฝ่ายจัดเตรียมอาหารการกินสำหรับเลี้ยงแขกที่มาร่วมงาน

และบรรดาผู้ที่มาทำบั้งไฟ ซึ่งบั้งไฟของหมู่บ้านเมื่อก่อนจะทำขนาดใหญ่ หรือที่เรียกว่า “บั้งไฟหมื่น” โดยมีขั้นตอนการจัดเตรียมบั้งไฟ ดังนี้

ขั้นตอนการเตรียมดินปืน (หมื่อ)

- (1) ตัดไม้มะขางมาตากแดดให้แห้งเพื่อเตรียมเผาเป็นถ่าน
- (2) นำไม้มะขางที่ตากแดดจนแห้งแล้วมาเผาให้เป็นถ่าน
- (3) นำถ่านที่ได้ไปผสมกับดินประสิวและน้ำ เพื่อให้ดินประสิวละลายแล้วนำไป

ควั่นแห้ง

(4) นำถ่านและดินประสิ่วที่ควั่นแห้ง มาใส่ครกไม้ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 50 เซนติเมตร ลึกประมาณ 40 เซนติเมตร ตำให้ส่วนผสมละเอียดเข้ากัน

(5) นำดินปืน (หมื่อ) ที่ตำละเอียดมาร่อน เพื่อแยกส่วนที่ไม่ละเอียดออกแล้วนำส่วนที่ไม่ละเอียดไปตำอีกครั้งจนละเอียด

- (6) นำดินปืน (หมื่อ) ที่ได้ไปตากให้แห้ง

ขั้นตอนการเตรียมบั้งไฟ

(1) ตัดลำไม้ไผ่บ้าน ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 12 เซนติเมตร ความยาวประมาณ 120 เซนติเมตร

- (2) ใช้ด้ามเสียมหรือด้ามจอบกระทุ้งทะลวงข้อต่อปล้องไม้ไผ่ให้ทะลุถึงกัน

- (3) ใช้ดินเหนียวอัดปิดปลายกระบอกด้านหัวกระบอกไม้ไผ่

(4) เทดินปืนลงในกระบอกทีละนิด แล้วใช้ไม้กระบอกลักษณะเป็นท่อนไม้ยาวพอดีกับความยาวของกระบอกไม้ไผ่ สอดไม้กระบอกลงในรูกระบอกไม้ไผ่เพื่อใช้กระทุ้งอัดดินปืนให้แน่น ในการอัดดินปืนจะค่อย ๆ เทดินปืน ใส่ลงไปทีละน้อยแล้วอัดให้แน่นอัดจนดินปืนครบ 12 กิโลกรัม” (สุวรรณ บุษย์จันทร์. สัมภาษณ์. 15 สิงหาคม 2559)

แต่ในปัจจุบันด้วยบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไปต่อการดำรงชีวิต ดังนั้นการที่ต้องทิ้งการทำงานเพื่อมาจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการทำบั้งไฟ ทำให้ขาดรายได้ จึงทำให้ไม่มีกำลังคนในการจัดทำบั้งไฟ ดังที่ นายธนดล อินทร์รังสี กล่าวว่า

“ปัจจุบันหมู่บ้านหนองไหล่ได้รับเงินงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลสร้างถ่อน้อย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 จึงเปลี่ยนเป็นการไปซื้อบั้งไฟมาใช้สำหรับแทนการจัดทำบั้งไฟเพื่อใช้เอง สำหรับบั้งไฟที่ใช้แทนนั้นปกติหมู่บ้านหนองไหล่ จะใช้บั้งไฟขนาดเล็ก หรือที่เรียกว่า “บั้งไฟเสียงทอย” มีขนาด 80 เซนติเมตร หากปีใดมีการประกวดประเพณีแห่บั้งไฟในระดับตำบลสร้างถ่อน้อย ก็จะใช้บั้งไฟหมื่น” (ธนดล อินทร์รังสี. สัมภาษณ์. 15 กันยายน 2559)

4) ขั้นตอนการแห่บั้งไฟ

ขั้นตอนการแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล่ปรากฏขั้นตอนตามความเชื่อ 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนตามความเชื่อในเรื่องเทพเทวดา และขั้นตอนตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

(1) ขั้นตอนตามความเชื่อในเรื่องเทพเทวดา

ในขั้นตอนความเชื่อในเรื่องเทพเทวดานั้น ปรากฏในขั้นตอนของการจัดขบวนแห่บั้งไฟ มีการจัดการเชิงบั้งไฟถวายบูชาพญาแถน กล่าวคือเมื่อจัดทำบั้งไฟของแต่ละหมู่บ้านเสร็จเรียบร้อยแล้ว ครั้นพอถึงวันแห่บั้งไฟหรือเรียกว่า “วันโฮม” แต่ละหมู่บ้านจะนำบั้งไฟของตนแห่ออกไปสมทบกับบั้งไฟจากหมู่บ้านอื่นที่นำมาร่วมงานบุญตามคำเชื่อเชื่อกัน ทั้งหญิงและชายจะสวมใส่เสื้อผ้าตามวิถีชีวิตประจำวันมาร่วมงาน เมื่อถึงเวลาที่กำหนดซึ่งส่วนใหญ่เป็นช่วงบ่าย บั้งไฟแต่ละหมู่บ้านจะตั้งขบวนแห่ต่อ ๆ กันเป็นขบวน นำด้วยขบวนบั้งไฟแห่โดยการใช้คนแบกเนื่องจากเป็นบั้งไฟขนาดเล็ก เมื่อก่อนจะใช้เกวียนแห่บั้งไฟเนื่องจากบั้งไฟที่ใช้เองจะเป็นบั้งไฟหมื่น จากนั้นจะตามด้วยขบวนนางพื่อนเชิงแห่บั้งไฟ ตามด้วยขบวนนักดนตรีและปิดท้ายขบวนด้วยประชาชนในชุมชนร่วมขบวนแห่ เดินแห่บั้งไฟไปรอบหมู่บ้านไปยังวัดบ้านหนองไหล

(2) ขั้นตอนตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

เมื่อขบวนแห่บั้งไฟมาถึงวัดบ้านหนองไหลแล้ว ขบวนแห่จะแห่บั้งไฟไปยังโบสถ์แห่บั้งไฟเวียนทักษิณาวรรต (เวียนขวา) รอบโบสถ์ 3 รอบ เป็นการระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นอันเสร็จสิ้นพิธีในขั้นตอนแห่บั้งไฟเจ้าของบั้งไฟก็จะนำบั้งไฟของตนไปเก็บไว้ที่หมู่บ้านเพื่อเตรียมนำไปจุดในวันรุ่งขึ้น การแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหลปัจจุบันเป็นการจัดงานเพื่อรักษาประเพณีตามฮีต 12 เถ้านั้น ไม่ได้จัดงานอย่างยิ่งใหญ่แบบที่อื่น ๆ

ภาพที่ 25 การจุดบั้งไฟจากค้ำบั้งไฟ
ที่มา : นายสาคร พุทธิชัย ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 6

5) ขั้นตอนการจุดบั้งไฟ

วันที่สองถัดจากวันแห่บั้งไฟ รุ่งเช้าชาวบ้านจะทำบุญเลี้ยงพระเช้าที่วัดบ้านหนองไหล หลังจากนั้นจึงนำบั้งไฟแห่ไปบริเวณลานจุดบั้งไฟ ซึ่งมี 2 ที่ คือ แต่เดิมจะไปจุดที่ศาลปู่ตาของหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันย้ายไปจุดที่ลานกว้างห่างจากหมู่บ้านออกไป เพื่อป้องกันอันตรายเวลาบั้งไฟตกลงมา แต่ถึงแม้จะย้ายไปจุดที่ลานกว้างแต่ก็ยังต้องนำบั้งไฟ 1 บั้ง มาจุดที่ศาลปู่ตาซึ่งเป็นศาลที่อยู่

อาศัยของเทพ เจ้าที่เจ้าทางที่คอยดูแลปกป้องคุ้มครองผู้คนในหมู่บ้าน ตามความเชื่อของชาวอีสาน เป็นการจุดบูชาถวายปู่ตาเพื่อบอกกล่าวให้ทราบว่าคุณหลานกำลังจัดประเพณีบุญบั้งไฟ ขอให้ปู่ตาช่วยปกป้องคุ้มครองให้คุณหลานปลอดภัย ให้ประเพณีบุญบั้งไฟสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีปราศจากภัยอันตรายอันจะเกิดแก่ลูกหลานทั้งปวง หลังจากนั้นจึงไปจุดกันที่ลานกว้างที่จัดเตรียมไว้ เมื่อไปถึงลานจุดบั้งไฟจึงนำบั้งไฟเข้าที่จุด ซึ่งเรียกว่า “ค้ำบั้งไฟ” (ฐานจุดบั้งไฟ) อาจทำค้ำบั้งไฟโดยอาศัยเอาต้นไม้ใหญ่ทำเป็นบันไดขึ้นไปทำเป็นค้ำสำหรับวางบั้งไฟเพื่อจุด แต่ปัจจุบันมีการสร้างฐานสำหรับจุดบั้งไฟเป็นท่างไม้สูง 10 – 20 เมตร สำหรับนำบั้งไฟวางพาดเพื่อจุดบั้งไฟ

ภาพที่ 26 การทำโทษช่างและเจ้าของบั้งไฟที่บั้งไฟไม่ขึ้นโดยการจับลงโคลน
ที่มา : นายสาคร พุทธิชน ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 6

เมื่อบั้งไฟแต่ละหมู่บ้านมาถึงก็จะนำเข้าสู่ค้ำบั้งไฟเพื่อเตรียมจุด ก่อนทำการจุดบั้งไฟ คนจุดบั้งไฟจะต้องทำพิธี “เซ่นหรือไหว้ครู” ไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายขออย่าให้ได้รับอันตรายจากการเล่นบั้งไฟนี้ ในการจุดบั้งไฟ ถ้าบั้งไฟของหมู่บ้านไหนขึ้นสูง ช่างหรือเจ้าของบั้งไฟจะถูกหามออกมาตี้มเหล่าเสี่ยงฉลองกัน แต่ถ้าหากบั้งไฟของใครเกิดแตกหรือไม่ขึ้นจากฐาน ซึ่งเรียกกันว่า “บั้งไฟซู่” เจ้าของและช่างทำบั้งไฟจะต้องถูกพรรคพวกจับโยนลงโคลน เป็นที่สนุกสนานกันอย่างยิ่ง

2.1.2 รูปแบบการแข่งในพิธีกรรมแห่บั้งไฟ

การแข่งในพิธีกรรมแห่บั้งไฟ เป็นขั้นตอนหนึ่งที่อยู่ในการแห่บั้งไฟ ดังนั้นรูปแบบการพ้อนจึงเป็นลักษณะของการพ้อนในขบวนแห่ โดยเริ่มจากขบวนแห่บั้งไฟ เนื่องจากบั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหลเป็นบั้งไฟขนาดเล็กจึงใช้เพียงคนแบกบั้งไฟเท่านั้น ตามด้วยขบวนนางรำแข่งบั้งไฟจะรำไปตามกระบวนทำรำอย่างพร้อมเพรียง เปลี่ยนทำรำไปตามจังหวะและท่วงทำนองเพลงไปตลอดระยะทางแห่บั้งไฟ ต่อด้วยขบวนของนักดนตรี จะมีหน้าที่บรรเลงเพลงประกอบการรำรำไปตลอดระยะทางแห่บั้งไฟ และสุดท้ายเป็นขบวนของผู้ร่วมงานหรือร่วมขบวนแห่ ส่วนมากเป็นคนในหมู่บ้าน เจ้าของบั้งไฟที่นำมาแห่ จะเดินร่วมในขบวนให้ดูยิ่งใหญ่ บ้างรำรำหยอกล้อเล่นกันอย่างสนุกสนานทำรำรำไม่มีแบบแผน รำรำไปตามใจของผู้รำ

ในการแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล่ จากการสัมภาษณ์ นางเรียน อุทัยชัย กล่าวว่า

“เป็นการจัดขึ้นตามประเพณี จัดขึ้นแบบเรียบง่ายไม่พิธีรีตองหรือยิ่งใหญ่แบบประเพณีแห่บั้งไฟของจังหวัดยโสธร รูปแบบขบวนแห่จะมีลักษณะคล้ายคลึงกันทุกที่ ไม่ได้มีการจำกัดจำนวนผู้เข้าร่วมขบวนและนางรำ นักดนตรี แห่ขบวนไปตามทางในหมู่บ้านจนถึงวัดบ้านหนองไหล่” (เรียน อุทัยชัย. สัมภาษณ์. 4 มิถุนายน 2559)

2.1.3 วงดนตรีที่ใช้ประกอบการแข่งในพิธีกรรมแห่บั้งไฟ

เนื่องจากกระบวนทำแข่งมีการพัฒนาแบ่งออกเป็น 2 แบบ ดังนั้นวงดนตรีที่ใช้ประกอบการแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล่ จึงแบ่งออกเป็น 2 แบบเช่นกัน โดยในแบบดั้งเดิมจะใช้เพียง “กลองตุ้ม” 1 ใบ ตีประกอบจังหวะ “ตุ้ม ตุ้ม ตุ้ม” เป็นจังหวะยืนพื้นไปจังหวะเดียวตลอดระยะทางในการแห่บั้งไฟ ไม่มีการเปลี่ยนจังหวะในการตีกลอง ส่วนในแบบพัฒนามีการใช้เครื่องดนตรีประเภททำจังหวะและเครื่องทำทำนอง ได้แก่

เครื่องดนตรีประเภททำจังหวะ ประกอบด้วย

ภาพที่ 27 กลองตุ้ม
ที่มา : ผู้วิจัย

1) กลองตุ้ม

กลองตุ้มเป็นกลองสองหน้า มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 30 ซม. ยาว 40 ซม. ชึงด้วยหนังทั้งสองหน้า ตัวกลองทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ใช้ขึ้นหน้าด้วยเชือกหนัง กลองตุ้มเล่นกันในหมู่ชาวผู้ไทยมานานแล้ว เนื่องจากเป็นกลองที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่ ไม่สามารถแบกตีคนเดียวได้อย่างกลองยาวอีสาน เวลาตีจึงต้องใช้ไม้คานหาม 2 คน

ต่อมาวงดนตรีที่ใช้ประกอบการแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล ได้เปลี่ยนจากการใช้กลองตุ้มเพียงใบเดียวในการตีประกอบการแห่บั้งไฟ เป็นการใช้วงดนตรีกลองยาวอีสาน ซึ่งเป็นวงดนตรีพื้นบ้านอีสานมาใช้แห่บั้งไฟ เครื่องดนตรีประกอบด้วย พิณ พิณเบส กลองยาวอีสาน กลองตุ้ม ฉิ่ง ฉาบ กรับ และโหม่ง บรรเลงลายเพลงฟ้อนภูไทสกลนคร ซึ่งเป็นทำนองเพลงช้า และลายเพลงลำเพลิน ซึ่งเป็นทำนองเพลงเร็ว ประกอบการแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล และจากการสัมภาษณ์ นายบัวสาย อุปัชฌาย์ ได้กล่าวถึงวงดนตรีที่ใช้ประกอบการแห่บั้งไฟไว้ว่า

“เมื่อก่อนใช้แค่กลองตุ้มใบเดียวตีประกอบจังหวะ ตุ่ม ตุ่ม ตุ่ม ไปเรื่อย ๆ ตามทาง แต่เมื่อทาง อบต. สร้างถ่อน้อย เขาจัดประกวดก็เปลี่ยนเป็นใช้วงพิณที่เขาใช้แห่บั้งไฟเหมือนกับจังหวัดยโสธร ที่เขาจัดงานยิ่งใหญ่ขนาดนั้นแหละ ก็แข่งกันมันก็ต้องให้ดูน่าสนใจหน่อย ที่ไหนเขาตีเราก็กเลียดำตามบ้าง เครื่องดนตรีที่เห็นก็มี กลองตุ้ม กลองยาวอีสาน พิณ แล้วก็เครื่องประกอบจังหวะ ฉิ่ง ฉาบ กรับและโหม่ง ส่วนเครื่องดนตรีจะมีมากน้อยแค่ไหนก็ขึ้นอยู่กับค่าจ้าง ว่าเราจ้างมาวงเล็กหรือวงใหญ่ เพลงที่บรรเลงก็เป็นเพลงลายเพลงอีสานมั่ง ลายเพลงหมอลำมั่ง หรือไม่ว่าเพลงที่ดัง ๆ ในตอนนั้น บรรเลงกันไปเอาสนุกสนานครื้นเครง” (บัวสาย อุปัชฌาย์. สัมภาษณ์. 4 มิถุนายน 2559)

ภาพที่ 28 กลองยาวอีสาน
ที่มา : ผู้วิจัย

2) กลองยาวอีสาน

กลองยาวอีสาน บางแห่งเรียก “กลองหาง” บางแห่งเรียก “กลองแหว” แต่โดยทั่วไปนิยมเรียก “กลองยาว” ซึ่งลักษณะทรวดทรงดูผิวเผินอาจคล้ายกลองยาวทางภาคกลาง แต่ต่างกันคือ รูปทรงนับจากช่วงซึ่งหน้ากลองลงมาจะยาวกว่า ส่วนหางกลองจะสั้นกว่าและหางกลองจะบานออก สามารถตั้งได้อย่างมั่นคง นอกจากนั้น การซึ่งหน้ากลองจะเอาด้านชนซึ่งไว้ด้านนอก ตัวกลองนิยมทำจากไม้ขนุน เนื่องจากไม้ขนุนให้แก่นดีและมีเนื้อแข็งพอประมาณไม่หนักมาก มีสีสันทสวยงาม

นิยมใช้หนังวัวเล็กหรือหนังวัววัยรุ่นมาชิงหน้ากลอง เหตุที่นิยมใช้หนังวัวเล็กหรือหนังวัววัยรุ่นเพราะหนังยังบางอยู่ ยืดหยุ่นดี เวลาตีเสียงจะดังไพเราะ เวลาใช้งานจะบดข้าวเหนียวนำมาติดหน้ากลองเพื่อปรับระดับโทนเสียงให้กลองแต่ละลูกมีโทนเสียงเท่ากัน เมื่อเล่นเสร็จแล้วจะต้องชุบน้ำเหนียวออกแล้วใช้ผ้าชุบน้ำเช็ดทำความสะอาด

ภาพที่ 29 ฉิ่ง
ที่มา : ผู้วิจัย

3) ฉิ่ง

ฉิ่ง เป็นเครื่องดนตรีไทยประเภทตีสำหรับควบคุมจังหวะ ทำด้วยทองเหลืองหล่อหน้าปากผายกลม 1 ชุด มี 2 ฝา เจาะรูตรงกลางสำหรับร้อยเชือกเพื่อให้จับสะดวกขณะตี วิธีการตีฉิ่งต้องเอาขอบของฝาข้างหนึ่งกระทบกับอีกฝาหนึ่ง แล้วยกขึ้นก็จะมีเสียงดังกังวานยาวดัง “ฉิ่ง” แต่ถ้าเอาทั้ง 2 ฝานั้นกระทบและประกบกันไว้ จะได้ยินเสียงดังสั้น ๆ ดัง “ฉับ” ดังนั้น การเรียกชื่อเครื่องดนตรีชนิดนี้ว่า “ฉิ่ง” ก็เพราะเรียกตามเสียงที่เกิดขึ้นนั่นเอง

ภาพที่ 30 ฉาบใหญ่และฉาบเล็ก
ที่มา : ผู้วิจัย

4) ฉาบ

ฉาบ เป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องตีประกอบจังหวะ ทำด้วยโลหะคล้ายฉิ่ง แต่หล่อให้บางกว่า รูปร่างเป็นแผ่นกลมคล้ายจาน แต่มีปมูนูนขึ้นตรงกลาง เจาะรูตรงกลางปมูนูนไว้ร้อยเชือก ฉาบมี 2 ชนิด คือ ฉาบใหญ่และฉาบเล็ก ฉาบใหญ่มีขนาดที่วัดจากเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 24 – 26 ซม. ส่วนฉาบเล็กมีขนาดที่วัดจากเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 12 – 14 ซม. เวลาตีใช้ 2 แผ่นมาตีกระทบกันให้เกิดเสียงตามจังหวะ เมื่อฉาบทั้งสองข้างกระทบกันขณะตีประกบกันก็จะเกิดเสียง “ฉาบ” แต่ถ้าตีแล้วเปิดเสียงก็จะได้ยินเป็น “แฉ่ง แฉ่ง แฉ่ง” เป็นต้น

ภาพที่ 31 กรับคู่
ที่มา : ผู้วิจัย

5) กรับ

กรับ เป็นเครื่องดนตรีไทยชนิดหนึ่ง จัดอยู่ในประเภทเครื่องตี ซึ่งกรับนั้นมียู่ 3 ชนิดด้วยกัน คือ กรับเสภา กรับพวง และกรับคู่ สำหรับกรับที่ใช้เป็นเครื่องประกอบจังหวะใน พิธีกรรมแห่นางแมว คือ กรับคู่ ทำด้วยไม้ไผ่ผ่าซีก เหลาให้เรียบและเกลี้ยงอย่าให้มีเสี้ยน มีรูปร่างแบนตามซีกไม้ไผ่ หนาตามขนาดของเนื้อไม้ยาวประมาณ 40 ซม. ทำเป็น 2 อัน หรือเป็นคู่ ใช้ตีให้ ผิวดนกระทบกันทางด้านแบนเกิดเป็นเสียง “กรับ”

ภาพที่ 32 ฆ้องโหม่ง

ที่มา : ผู้วิจัย

6) ฆ้องโหม่ง

โหม่งหรือฆ้องโหม่ง เป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องตีชนิดหนึ่ง ใช้ตีประกอบจังหวะ มีลักษณะกลม ตรงกลางเป็นปุ่มนูน วิธีตีโหม่งผู้ตีใช้ไม้ตี ตีตรงกลางปุ่มด้วยน้ำหนักพอประมาณ เนื่องจากโหม่งชนิดนี้มีเสียงดังกังวานยาวนาน มีขนาดเล็กใหญ่แตกต่างกันออกไป

เครื่องดนตรีประเภททำทำนอง ประกอบด้วย

ภาพที่ 33 พิณ

ที่มา : ผู้วิจัย

1) พิณ

พิณ เป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องสายทำทำนอง มีหลายชนิดแตกต่างกันตามท้องถิ่น มีรูปร่างคล้ายกีตาร์แต่มีขนาดเล็กกว่า โดยทั่วไปมี 3 สาย ในบางท้องถิ่นอาจมี 2 หรือ 4 สาย บรรเลงด้วยวิธีการดีดด้วยวัสดุที่เป็นแผ่นบาง เช่น ไม้ไผ่เหลา หรืออาจใช้ปิ๊กกีตาร์ดีดก็ได้

ภาพที่ 34 พิณเบส

ที่มา : ผู้วิจัย

2) พิณเบส

พิณเบส เป็นเครื่องดนตรีอีสานที่เพิ่งคิดค้นขึ้นใหม่ โดยผสมผสานเครื่องดนตรีสองชนิด คือ พิณและกีตาร์เบส โดยมีรูปร่างคล้ายพิณ แต่มีขนาดและจำนวนสาย ตลอดจนวิธีการบรรเลงเหมือนกีตาร์เบส บรรเลงโดยการใช้นิ้วดีดสายให้เกิดเสียง ให้เสียงที่ทุ้มต่ำ เป็นเครื่องดนตรีไฟฟ้า

ภาพที่ 35 การแต่งกายแข่งบั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล
ที่มา : นายสาคร พุทธิชน ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 6

2.1.4 การแต่งกายในการแข่งประกอบพิธีกรรมแห่บั้งไฟ

ลักษณะการแต่งกายในการแข่งประกอบพิธีกรรมแห่บั้งไฟ จากการศึกษาพบว่า ลักษณะการแต่งกายในการแข่งประกอบพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล ในแต่ละปีแตกต่างกันไป ไม่มีการกำหนดรูปแบบการแต่งกายที่ชัดเจน ในช่วงแรกแบบดั้งเดิมลักษณะการแต่งกายของผู้แข่งจะแต่งกายตามวิถีชีวิตชาวบ้าน ต่อมาในแบบพัฒนาการแต่งกายแบบสวยงามแบบชุดพื้นเมืองคือ นุ่งผ้าซิ่น สวมเสื้อแขนกระบอก พาดผ้าสไบ ส่วนผมจะเกล้าขึ้นด้านบน สวมใส่เครื่องประดับตามความสวยงาม

2.2 องค์ประกอบพิธีกรรมแห่นางแมวของหมู่บ้านหนองไหล

การแห่นางแมว เป็นพิธีกรรมตามความเชื่อของชาวหมู่บ้านหนองไหล เกี่ยวกับพิธีกรรมขอฝนอีกพิธีหนึ่ง ซึ่งมีความเชื่อและวิธีปฏิบัติที่เหมือนกับชาวอีสานทั่ว ๆ ไป การแห่นางแมวเป็นพิธีกรรมขอฝนแบบเรียบง่าย ไม่มีพิธีรีตองที่สลับซับซ้อนมากนัก มีขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมดังต่อไปนี้

2.2.1 ขั้นตอนของพิธีกรรมแห่นางแมว

- 1) ชาวบ้านในหมู่บ้านโดยเฉพาะผู้นำชุมชน และผู้อาวุโสในหมู่บ้านจะทำการประชุมหารือเพื่อกำหนดวันในการจัดพิธีแห่นางแมว
- 2) จัดเตรียมหาวัสดุ อุปกรณ์ ที่ใช้ประกอบพิธีแห่นางแมว (อุปกรณ์สำหรับใส่แมว ไม้คานสำหรับหาม และแมว)
- 3) ครั้นพอถึงวันประกอบพิธีจะจับเอาแมวมาใส่กะทอที่เตรียมไว้ จากการสัมภาษณ์ นายสุวรรณ์ บุษย์จันทร์ ผู้อาวุโสในหมู่บ้านหนองไหล กล่าวว่า

“แมวก่อนนำมาประกอบพิธีจะใช้แมวตัวเมียหรือตัวผู้ก็ได้ ถ้าจะให้ดีต้องเป็นแมวสามน้ำหรือแมวที่มีสามสี คือ สีดำ สีขาว และสีน้ำตาล ซึ่งแต่ละสีจะมีความหมายถึงสิ่งที่เป็นมงคล แต่ถ้าหาไม่ได้ก็ใช้แมวสีสวาดหรือสีดำ เพราะว่ามีสีเหมือนเมฆฝน จะทำให้เกิดฝนตกได้ ถ้าหาไม่ได้จริง ๆ ใช้แมวสีอะไรก็ได้ หลังจากจับแมวใส่กะทอ กระบุงหรือตะกร้า (สุดแท้แต่จะหาได้) ปิดปากให้สนิทกันแมวออก แล้วใช้ไม้คานที่เตรียมไว้สอดสำหรับแบกหาม” (สุวรรณ บุษย์จันทร์. สัมภาษณ์. 3 มิถุนายน 2559)

4) หลังจากจับแมวใส่กะทอแล้ว ผู้ประกอบพิธี (ส่วนใหญ่เป็นผู้อาวุโสชาย) จะตั้งคายขันธ 5 ป่าวสักเค (บทสวดชุมนุมเทวดา) เพื่อบูชาบอกกล่าวเทวดาว่าจะประกอบพิธีแห่หางแมวขอฝน ขอให้เทวดา (พญาแถน) ช่วยคลบบันดาลให้ฝนตก

5) หลังจากผู้ประกอบพิธีป่าวสักเคเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะตั้งขบวนแห่หางแมวไปตามบ้านเรือนคนในหมู่บ้าน พร้อมกับร้องคำเซ้หางแมว ผู้นำหมู่บ้านและผู้ประกอบพิธีจะเดินเคียงข้างไปกับคนหามหางแมวเพื่อให้ชาวบ้านเกิดความศรัทธาเชื่อถือ ผู้อาวุโสจะถือคายขันธ 5 เดินไปพร้อมกับขบวน ครั้นพอขบวนไปถึงบ้านใครก็จะออกมาเอาน้ำสาดใส่หางแมวเพื่อให้หางแมวเปียกและให้แมвр้องเพื่อให้เกิดฝนตกตามความเชื่อ พร้อมทั้งมีการต้อนรับเป็นอย่างดี จัดหาเหล้าและอาหารให้กับคนที่มาร่วมขบวนเพื่อดื่มกิน และเมื่อเกิดอาการมึนเมา ก็จะร้องรำทำเพลงสร้างความสนุกสนาน ครั้นเสร็จให้กับขบวนแห่หางแมว

ภาพที่ 36 ขบวนแห่หางแมวของหมู่บ้านหนองไหล
ที่มา : ผู้วิจัย

2.2.2 รูปแบบการเซ้งในพิธีกรรมแห่หางแมว

รูปแบบการเซ้งในพิธีกรรมแห่หางแมวของหมู่บ้านหนองไหล เหมือนกับการเซ้งในพิธีกรรมแห่หางแมวหมู่บ้านอื่น ๆ คือ ไม่มีรูปแบบที่เป็นมาตรฐานกำหนด เป็นเพียงรูปแบบของการจัดขบวนแห่เดินไปตามบ้านเรือนของคนในหมู่บ้านประกอบการร้องเซ้งหางแมว ดังนั้นรูปแบบของการเซ้งจึงใช้การปรบมือเป็นการให้จังหวะแทนดนตรี ลักษณะรูปขบวนแห่ ผู้แสดงจะร่ายรำประกอบคำกาพย์เซ้งหางแมว โดยร่ายรำไปตามทางในหมู่บ้าน

2.2.3 เนื้อร้องและทำนองเพลงที่ใช้ประกอบการแข่งในพิธีกรรมแห่นางแมว

จากการศึกษาพบว่า หมู่บ้านหนองไหลมีเนื้อร้องหรือที่เรียกว่ากาพย์แข่งแห่นางแมว ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับกาพย์แข่งแห่นางแมวโดยทั่วไป แต่มีความแตกต่างบ้างเล็กน้อย ท่วงทำนองในการขับร้องเป็นทำนองกาพย์แข่ง ซึ่งเป็นทำนองสำหรับการขับกาพย์โดยทั่วไปของชาวอีสาน โดยชาวหมู่บ้านหนองไหลมีเนื้อร้องแห่นางแมว ดังต่อไปนี้

“แข่งอีแม่นางแมว แมวมาขอไข่ ขอ บ่ ได้ขอฟ้าขอฝน
 ขอน้ำมนต์ฮอดหัวแมวฮ้อยแน อีแม่นายเอ๊ย
 บ่ ได้ค่าจ้างเอาแมวฮ้อยมา บ่ ได้ปลาเอาหนูกับข้าว
 บ่ ได้ข้าว เอาเหล้ากับกลอย
 ไปซุดกลอยก็เอากลอยมานิ่ง ไปซุดบั้งก็ย่านบั้งตอดตาย
 อีแม่นายเอ๊ย เทลงมาฝนก็เทลงมา
 นาให้ใหญ่ก็ใส่ข้าวดอดดำ นาให้คำใส่ข้าวปองแอ้ว
 คำ บ่ แล้วก็ไหลเหลือไหลเลิง เทลงมาฝนก็เทลงมา
 ไหลเค็ง ๆ ก็ข้ามดงมานี่ ไหลกิบก็ก็ไปหนีบหีแมว
 ร้องแมว ๆ ก็ฝนเทลงมา เทลงมาก็ฝนเทลงมา”

(อุทัย บุษย์จันทร์. สัมภาษณ์. 3 มิถุนายน 2559)

จากคำกาพย์แข่งดังกล่าวข้างต้น แปลเป็นสำนวนภาคกลางได้ความว่า แข่งอีแม่นางแมว แมวมาขอไข่ ขอ บ่ ได้ขอฟ้าขอฝน ขอน้ำสักขันมารดแมว ขอน้ำไม่ได้จะขอแมวคืน ถ้าขอน้ำไม่ได้ขอหนูกับปิ่นข้าว ถ้าไม่มีปิ่นข้าวขอเหล้ากับกลอย ไปซุดกลอยได้กลอยมานิ่งกินแทนข้าว ถ้าจะไปซุดบั้ง (แมงมุมยักษ์) ก็กลัวบั้งต่อย นะแม่นะ ขอให้ฝนเทลงมา นาแปลงใหญ่ให้ปลูกข้าวเบาพันธุ์หนึ่ง (ชื่อข้าวปองแอ้ว) เวลาคำแล้วฝนจงเทลงมา ไหลหลากมาอย่างรวดเร็วจากป่าจากดงมาถึงที่นี่ น้ำหลากจนหอยกิบก็ (หอยสองฝา ชนิดหนึ่ง) มาตามน้ำแล้วมาเจอแมวและไปหนีบหีแมว แมวมันทั้งเจ็บทั้งหนาว เพราะเปียกฝนแมวก็น้องย้งร้องก็ย้งให้ฝนตกหนัก ๆ เทลงมา

ภาพที่ 37 การแต่งกายเชิงนางแมวของหมู่บ้านหนองไหล
ที่มา : ผู้วิจัย

2.2.4 การแต่งกายในการเชิงประกอบพิธีกรรมแห่หางแมว

ลักษณะการแต่งกายในการเชิงประกอบพิธีกรรมแห่หางแมว จากการศึกษพบว่า ลักษณะการแต่งกายในการเชิงแห่หางแมว ผู้ร่วมพิธีจะแต่งกายตามวิถีชีวิตปกติของชาวบ้าน ไม่เน้นการแต่งหน้าทำผม หรือสวมใส่เครื่องประดับในการประกอบพิธี เนื่องจากเป็นการประกอบพิธีกรรม ไม่ใช่การแสดง

ภาพที่ 38 กะทอสำหรับใส่หางแมว
ที่มา : ผู้วิจัย

2.2.5 อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมแห่หางแมว

อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการเชิงแห่หางแมวนั้น จะใช้เครื่องสานที่ทำจากไม้ไผ่ สานลักษณะเป็นรูเหมือนตาข่ายเป็นลักษณะทรงกลม ตรงกลางกลวงและกว้างพอสำหรับใส่แมวลงไปได้ และสาดน้ำเข้าถึง เช่น กะทอ เข่ง ตะกร้า มีฝาด้านบนปิดให้สนิทกันแมวออก แล้วใช้ไม้ไผ่หรือไม้ชนิดใดก็ได้ ยาวประมาณ 3 เมตร สำหรับสอดหาม

2.3 องค์ประกอบพิธีกรรมนางตั้งของหมู่บ้านหนองไหล

พิธีกรรมนางตั้ง เป็นพิธีขอฝนอีกพิธีหนึ่งที่ชาวหมู่บ้านหนองไหล ใช้สำหรับประกอบพิธีขอฝน แต่ไม่ค่อยได้จัดมานานมากเนื่องจากมีขั้นตอนและการจัดเตรียมอุปกรณ์ที่มากมาย ประกอบกับสภาพปัจจุบันภาคอีสานเกิดมรสุมทุกปี ทำให้เกิดฝนตกชุกชุม หากปีใดฝนแล้งก็จะประกอบพิธีกรรมแห่นางแมวซึ่งมีการจัดเตรียมอุปกรณ์และขั้นตอนที่ง่ายกว่า ปัจจุบันจึงทำให้พิธีกรรมนางตั้งไม่ปรากฏการประกอบพิธีมากกว่า 10 ปี และมีผู้รู้ขั้นตอนประกอบพิธีน้อยลง จะมีเฉพาะผู้อาวุโสในหมู่บ้านเท่านั้นที่ยังรู้ขั้นตอนและสามารถประกอบพิธีได้ จากการศึกษาพบว่า การประกอบพิธีกรรมนางตั้ง มีหลายขั้นตอนดังต่อไปนี้

2.3.1 ขั้นตอนของพิธีกรรมนางตั้ง

จากการสัมภาษณ์ นางอุทัย บุษย์จันทร์ ได้กล่าวถึง ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมนางตั้ง ซึ่งมีขั้นตอนในการประกอบพิธี ดังนี้

“1) ผู้นำหมู่บ้านและผู้อาวุโสประชุมเพื่อกำหนดวันและนัดหมายการจัด เตรียมงานตลอดจนมอบหมายผู้รับผิดชอบหน้าที่ต่าง ๆ

ภาพที่ 39 สิ่งของที่ใช้ประกอบพิธีในกระดัง

ที่มา : ผู้วิจัย

2) จัดเตรียมหาสิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธี โดยสิ่งของที่เป็นประเภทข้าวของเครื่องใช้ เช่น หวี กระจก กำไล สตางค์รูด จะต้องเป็นของแม่หม้ายเท่านั้น (เนื่องจากเป็นเรื่องความสำคัญของแม่หม้ายที่ทางสังคมมักจะไม่ให้การยอมรับ ทำให้หมดบทบาททางสังคม เพราะเหตุนี้จึงจำเป็นที่จะต้องสร้างกุศโลบายเพื่อให้สังคมหรือชุมชนยอมรับสถานภาพของแม่หม้าย ด้วยการให้เข้ามามีส่วนร่วมในพิธีกรรมนางตั้ง)

ภาพที่ 40 วิธีการมัดกระดัง
ที่มา : ผู้วิจัย

3) เมื่อถึงวันที่กำหนดประกอบพิธี ผู้อาวุโสในหมู่บ้านจะเตรียมเครื่องบูชาครู (คายชั้น 5) จัดไว้ 2 ชุด ชุดหนึ่งจัดไว้ในสำหรับเป็นเครื่องบูชาครู อีกชุดหนึ่งจัดใส่ไว้ในกระดัง สำหรับบูชาแม่นางดัง นำสิ่งของที่จัดเตรียมสำหรับประกอบพิธีใส่ลงไปในกระดัง แล้วประกบกระดังทั้งสองใบเข้าด้วยกัน นำไม้คาน 4 อัน ประกบเป็นรูปกากบาทแล้วมัดไม้คานให้แน่น เพื่อป้องกันไม่ให้สิ่งที่ใส่ไว้ในกระดังหล่นหาย ซึ่งสิ่งของที่ใส่ไว้ในกระดังประกอบด้วย

- (1) กำไลเงิน 2 อัน (ของแม่หม้าย)
- (2) หวี 2 อัน (ของแม่หม้าย)
- (3) กระจก (ของแม่หม้าย)
- (4) สตางค์หรือสตางค์แดง 12 อัน
- (5) เหล้า 1 ขวด
- (6) คายชั้น 5
- (7) บุหรี่ 1 มวน
- (8) หมากพลู 1 คำ
- (9) ไข่ต้ม 1 ใบ
- (10) ข้าวเหนียว 1 ปั้น

(11) เปลือกหอย 9 ตัว (หอยที่อยู่ในนาข้าว เชื่อว่าเป็นตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์)” (อุทัย บุษย์จันทร์. สัมภาษณ์. 3 มิถุนายน 2559)

ภาพที่ 41 พิธีย้ายแม่ธรณี
ที่มา : ผู้วิจัย

4) เมื่อถึงเวลาที่กำหนดประกอบพิธี โดยมากจะเริ่มตั้งแต่ตะวันตกดินหรือยามค่ำคืน เพื่อให้คนในหมู่บ้านเสร็จสิ้นภารกิจต่าง ๆ และมีส่วนร่วมในพิธีกรรม นำของที่จัดเตรียมไว้เดินทางไปประกอบพิธีที่วัดหรือบริเวณทางแยกในหมู่บ้าน เมื่อถึงสถานที่ประกอบพิธี ผู้ประกอบพิธีจะทำการย้ายธรณีหรือการเชิญแม่ธรณีไปอยู่บริเวณอื่นนอกพื้นที่ประกอบพิธีชั่วคราว เนื่องจากเชื่อว่าการประกอบพิธีบนหัวแม่ธรณีเป็นสิ่งไม่ดี จึงต้องอัญเชิญแม่ธรณีไปอยู่นอกบริเวณประกอบพิธีก่อน โดยมีเครื่องบูชาแม่ธรณี ได้แก่ บุหรี่ 1 มวน หมาก 1 คำ ข้าวหวาน 1 คำ (ข้าว กล้วย/น้ำตาล) ในการย้ายแม่ธรณีจะไม่มีการใช้คาถาอาคมแต่เป็นการบอกกล่าวว่า “แม่ธรณีเจ้าขา ลูกจะประกอบพิธีกรรมนางดังบริเวณนี้ ขอเชิญแม่ธรณีไปอยู่ที่อื่นก่อน เมื่อเสร็จพิธีแล้วจึงค่อยกลับมาเนะแม่นะ” ซึ่งผู้ทำพิธีย้ายแม่ธรณีจะเป็นคนเดียวกับผู้เชิญนางดังด้วย

ภาพที่ 42 พิธีบูชานางดั่ง
ที่มา : ผู้วิจัย

5) หลังจากเสร็จพิธีย้ายแม่ธรณีแล้ว จะเริ่มพิธีกรรมนางดั่งโดยเริ่มจากการตั้งคายชั้น 5 ที่จัดเตรียมไว้บูชานางดั่ง จุดเทียนตั้งไว้บนคานบริเวณขอบกระดั่งทั้ง 4 มุม เมื่อบูชานางดั่งเสร็จแล้ว จะมีคนนำคายชั้น 5 ไปซ่อนไว้เพื่อให้นางดั่งไปหาหลังจากเสร็จสิ้นการหาหลักเสี่ยงทายแล้ว

ภาพที่ 43 การเซ็งประกอบพิธีกรรมนางดั่ง
ที่มา : ผู้วิจัย

6) เมื่อบูชานางดั่งเสร็จแล้ว จึงเริ่มพิธีกรรมนางดั่ง โดยมีผู้ร้องคำเซ็งนางดั่ง 1 คน มีผู้ประกอบพิธีจับกระดั่ง 2 คน นางเซ็งจะรำเวียนขวา (ทักษิณาวรรต) วนรอบกระดั่งเพื่อความเป็นสิริมงคล ร่ายรำไปตามคำเซ็งนางดั่งจนกระทั่งนางดั่งเข้าสิงกระดั่ง

ภาพที่ 44 นางดั่งเข้าสังกระดั่งและพาไปหาหลักฝนหลักแล้งเพื่อเสี่ยงทาย
ที่มา : ผู้วิจัย

7) เมื่อนางดั่งเข้าสังกระดั่งแล้ว จะพากระดั่งไปหาหลักฝนและหลักแล้งที่มีผู้นำไป
แอบปักไว้ คนจับกระดั่งจะไม่ทราบว่าหลักฝนและหลักแล้งปักอยู่ที่ไหน ดังนั้นการที่คนจับกระดั่งนำ
กระดั่งไปตีที่หลักฝนหรือหลักแล้งได้เชื่อว่าเป็นเพราะผีนางดั่งนำทางไป จึงทำให้เกิดความเชื่อและ
ความศรัทธาในพิธีเต้านางดั่งของชาวอีสาน

8) เมื่อนางดั่งค้นหาหลักเสี่ยงทายพบแล้ว เป็นอันเสร็จสิ้นพิธีเสี่ยงทาย

2.3.2 รูปแบบการเสี่ยงในพิธีกรรมนางดั่ง

รูปแบบพิธีกรรมนางดั่ง เป็นรูปแบบการประกอบพิธีกรรมที่อยู่กับที่ โดย

“เริ่มจากผู้ประกอบพิธีอ่านคาถาประกอบพิธีกรรม ผู้เสี่ยงจะนั่งล้อมวงรอบกระดั่งพนมมือ
เพื่อแสดงถึงการเคารพบูชานางดั่ง เมื่อเสร็จพิธีบูชานางดั่งแล้ว ผู้เสี่ยงจึงยืนขึ้นล้อมรอบกระดั่งหันหน้า
ตามวงผู้เสี่ยง คนร้องกาพย์เห็ญนางดั่งจะเริ่มร้อง ผู้เสี่ยงจะรำตามท่วงทำนองเดินเวียนทักษิณาวรรต
(เวียนขวา) รอบกระดั่งไปจนกว่านางดั่งจะเข้าสิงในกระดั่ง หากผู้เสี่ยงร้องคำเห็ญนางดั่งได้ประมาณ
3 รอบแล้ว นางดั่งยังไม่เข้าสิงในกระดั่งเชื่อว่านางดั่งไม่พอใจผู้จับกระดั่ง ต้องเปลี่ยนผู้จับกระดั่ง
คนใหม่แล้วผู้เสี่ยงร้องคำเห็ญต่อไป ผู้เสี่ยงก็รำรำต่อไปจนกว่านางดั่งจะเข้าสิงกระดั่ง ในการประกอบ
พิธีจะมีข้อจำกัดยกเว้น คือไม่ประกอบพิธีในวันพระและวันอังคาร โดยเชื่อเป็นวันแข่ง

คุณสมบัติของผู้ประกอบพิธีกรรมนางดั่ง แบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่

- 1) ผู้ประกอบพิธี มีคุณสมบัติเป็นผู้ชายที่ผ่านการบวชเรียนมาแล้วและมีอายุ 60 ปี
ขึ้นไป และประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมอันดี เป็นที่เคารพนับถือของคนในหมู่บ้าน
- 2) ผู้จับกระดั่ง มีคุณสมบัติเป็นหญิงหม้าย และเป็นผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ใน
ศีลธรรมอันดีงาม เป็นที่เคารพนับถือของคนในหมู่บ้าน” (อุทัย บุษย์จันทร์. สัมภาษณ์. 3 มิถุนายน
2559)

2.3.3 เนื้อร้องและทำนองเพลงที่ใช้ประกอบพิธีกรรมนางด้ง

จากการศึกษาพบว่า หมู่บ้านหนองไหลมีเนื้อร้องหรือที่เรียกว่ากาพย์เซิ้งนางด้ง ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับกาพย์เซิ้งนางด้งโดยทั่วไป แต่มีความแตกต่างบ้างเล็กน้อย ท่วงทำนองในการขับร้องเป็นทำนองกาพย์เซิ้งซึ่งเป็นทำนองสำหรับการขับกาพย์โดยทั่วไปของชาวอีสาน ซึ่งชาวหมู่บ้านหนองไหลมีเนื้อร้องนางด้ง ดังต่อไปนี้

“เต้าอีแม่นางด้ง	โล้งโค้งเสมอดังกงเกวียน
เวียนมานี้ได้สองสามรอบ	คอบมานี้ได้สองสามที
ตักตุลี่แมงปัดลดา	พาสาวหลงเข้าดงฟ้าแมบ
ด้งซุนแดดหรือด้งซุนฝน	มากำฮั่นน้นแม่นเซียดจ่อง
ท้องอ่องล่องเซียดจำละนา	หลังซา ๆ แม่นพญาคันคาก
เซียวทั้งครกไม้บากมาซุนด้งเยอ	เซียวทั้งสากไม้แดงมาซุนด้งเยอ
เซียวทั้งแอ่งข้าวหมาให้มาซุนด้งเยอ	ด้งน้อย ๆ ผัดข้าวกินขาว ผู้สาวก็มี
	แม่ฮ้างก็มี แม่หม้ายก็มี
มีทั้งหวีเขาควายปักปาย	มีทั้งหวีเขาควายปายเกล้า
มีทั้งเหล้าไหน้อยไหใหญ่	ไว้ทำฮับแถน มาเด้อแถนเด้อ
แถนเอยแถนลงมาซุนด้งเด้อ	ด้งเดอดังเปอเค้อเดอดัง
ด้งเดอดังเปอเค้อเดอดัง	ด้งเดอดังเปอเค้อเดอดัง”

(เรียน อุปัชฌาย์. สัมภาษณ์. 3 มิถุนายน 2559)

จากคำกาพย์เซิ้งดังกล่าวข้างต้น แปลเป็นสำนวนภาคกลางได้ความว่า “แม่นางด้งมีลักษณะเป็นวงกลมเหมือนล้อเกวียน เขาร้องคำเซิ้งแม่นางด้งสองสามรอบ (ครั้ง) หรือ สองสามทีแล้วแมงปัด หมายถึง ผีเสื้อ หรือแมงกะปี่ ก็เรียก แต่คำว่าปัด อีกชนิดหนึ่งคือ ตัวปัดซึ่งออกมาจากรังไหมใหม่ ๆ แล้วมันจะจับคู่ผสมพันธุ์และออกไข่เพื่อเป็นตัวไหมอ่อน ต่อไป ในที่นี้คือ ผีเสื้อหรือแมงกะปี่นั่นเอง เมื่อฟ้าแลบกระดิ่งจะไปเตะหรือตีกับหลักแล้งหรือหลักฝน กังวลหน่อยก็แต่กับเซียดนี้แหละ มันรอน้ำฝนจะตกไหมจะได้มีน้ำสำหรับวางไข่เซะที ตัวท้องปองนี้ เขาเรียกว่าเซียดจำนา ขอเซียวทั้งครกไม้บาก (ทำจากไม้กระบาก) ขอเซียวทั้งสากไม้แดง (สากทำจากไม้แดง) ขอเซียวทั้งไหหรืออ่างที่ใช้แช่ข้าว หมาข้าว ให้มาสิงในกระดิ่ง กระดิ่งใบเล็กนี้ผัดข้าวแยกแกลบได้ข้าวขาวงามน่ากิน มีทั้งกระดิ่งของสาว ๆ กระดิ่งของแม่ฮ้าง กระดิ่งของแม่หม้ายก็มี มีทั้งหวีทำมาจากเขาควายผ่าซีก มีทั้งปิ่นเขาควายสำหรับปักผม มีทั้งเหล้าสาโทไหเล็กไหใหญ่สำหรับต้อนรับองค์พญาแถน ขอเซียวพญาแถนลงมาสิงกระดิ่งและพากระดิ่งเคลื่อนไหวแล้วรับเอาของเซ่นไหว้ ขยับเถอะนะกระดิ่ง ขยับนะ ๆ

ภาพที่ 45 ลักษณะการแต่งกายการแข่งขันในพิธีกรรมนางด้ง
ที่มา : ผู้วิจัย

2.3.4 การแต่งกายการแข่งขันในพิธีกรรมนางด้ง

ลักษณะการแต่งกายสำหรับการแข่งขันในพิธีกรรมนางด้ง จากการศึกษาพบว่า ลักษณะการแต่งกายการแข่งขันในพิธีกรรมนางด้ง มีลักษณะการแต่งกายเหมือนชุดทำบุญ คือ สวมใส่เสื้อแขนกระบอกสีขาว เชื่อว่าเป็นสีแห่งความสะอาดบริสุทธิ์ ห่มสไบเฉียงจากไหล่ซ้ายพาดลงมาประกบชายสไบบริเวณสะโพกด้านขวา ผ้าสไบส่วนใหญ่ใช้สีแดงเพราะ เชื่อว่าเป็นสีมงคล มีพลั้ง หากไม่มีสีแดง อนุญาตให้ใช้สีอื่นได้ตามความเหมาะสม นุ่งผ้าขึ้นพื้นเมืองตามวิถีปกติของชาวบ้าน ไม่เน้นการแต่งหน้าทำผม หรือสวมใส่เครื่องประดับในการประกอบพิธี เนื่องจากเป็นการประกอบพิธีกรรมไม่ใช่การแสดง ที่สำคัญผู้ประกอบพิธีต้องเป็นผู้หญิงเท่านั้น

2.3.5 อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมนางด้ง

การแสดงแข่งนางด้ง เป็นส่วนหนึ่งในการประกอบพิธีกรรมนางด้ง โดยปรากฏอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบพิธี ดังนี้

ภาพที่ 46 กระด้ง
ที่มา : ผู้วิจัย

1) กระด้งหรือด้ง เป็นอุปกรณ์ใช้สำหรับผัดข้าวหรือตากเมล็ดพันธุ์ต่าง ๆ ตัวกระด้งทำมาจากไม้ไผ่สานเป็นลักษณะวงกลม ในการสานกระด้งนั้นจะสานจากส่วนกลางให้เรียบริ้วยก่อน แล้วจากนั้นจะทำการตัดขอบและตัดให้โค้งเป็นวงกลมเพื่อที่จะทำสันกระด้งหรือขอบกระด้ง ซึ่งการทำขอบกระด้งนั้นเพื่อให้กระด้งแข็งแรงทนทานกับการใช้งาน ส่วนมากจะนำไปผึ่งไฟไว้ เพื่อให้เนื้อไม้ไผ่แห้งสนิท สีสวย ลวดลายในการสานจะแตกต่างกันออกไปตามภูมิปัญญาและความสามารถของผู้สาน กระด้ง กระด้งที่นำมาใช้ประกอบพิธีกรรมนางด้งจะต้องเป็นของแม่หม้ายเท่านั้น

ภาพที่ 47 ไม้คาน
ที่มา : ผู้วิจัย

2) ไม้คาน ไม้ที่ใช้หาบของทำด้วยไม้ไผ่ผ่าซีกมีลักษณะแบน เหลาให้มีความยาวประมาณ 2.50 เมตร ใช้ในการหาบกระบุง ตะกร้า กระเช้า ในการประกอบพิธีกรรมนางด้งจะใช้ไม้คานสำหรับคาดประกบทับกระด้งทั้งสองด้านในลักษณะกากบาท เพื่อป้องกันไม่ให้กระด้งเปิดออกจนทำให้สิ่งของภายในกระด้งหลุดออกมา

ภาพที่ 48 สากดำหรือสากต่าวสำหรับรองกระด้าง
ที่มา : ผู้วิจัย

3) สากมอง เป็นส่วนประกอบที่สำคัญของการตำข้าว การตำข้าวจะเสร็จและได้เมล็ดข้าวสวยหรือไม่ขึ้นอยู่กับสาก สากทำจากไม้ที่มีคุณสมบัติเฉพาะคือมีน้ำหนัก เหนียว แข็งและมัน ได้แก่ ไม้ค้อและไม้หนามแท่ง หากทำจากไม้ดังกล่าวข้าวจะไม่ติดสาก สากมองมีความยาวประมาณ 60 เซนติเมตร มี 3 ชนิด คือ สากดำ มีขนาดเล็กเพราะต้องการให้กระทะถึงกันครบขณะที่ตำข้าวและข้าวจะกะเทาะเปลือกเร็ว สากต่าว มีขนาดใหญ่กว่าสากดำใช้ตำข้าวให้เป็นข้าวกล้อง เปลือกข้าวจะออกมากกว่าข้าวดำ สากซ้อม เป็นสากที่มีขนาดใหญ่ ใช้ตำเพื่อขัดข้าวในขั้นสุดท้าย การใช้สากทั้ง 3 ชนิดนั้น ใช้ตำข้าวแต่ละขั้นตอนที่แตกต่างกัน ถ้าใช้สากผิดชนิดจะทำให้ข้าวที่ตำนั้นเป็นข้าวหักหรือเมล็ดข้าวไม่สวย ในการประกอบพิธีจะใช้สากดำหรือสากต่าวสำหรับรองกระด้าง

ภาพที่ 49 เปลือกหอยที่ใช้ประกอบพิธี
ที่มา : ผู้วิจัย

4) เปลือกหอย ที่ใช้ในการประกอบพิธี จากการสัมภาษณ์ นางอุทัย บุษย์จันทร์
กล่าวว่า

“หอยที่นำมาใช้จะต้องเป็นหอยน้ำจืด และเป็นหอยที่อยู่ในนาข้าว เช่น หอยเขร หอยโข่งและที่สำคัญต้องเป็นหอยที่ตายแล้ว เอามาเฉพาะเปลือกหอย ไม่เอาหอยที่มีชีวิต เพราะเป็นการทรมานสัตว์หอยอาจจะตายได้ เลือกลงเปลือกหอยที่มีสภาพสวยงามสมบูรณ์ ไม่แตกหัก ใช้เปลือกหอย จำนวน 9 ตัว เพราะเชื่อว่าเลข 9 เป็นเลขมงคล สาเหตุที่เอาหอยที่อยู่ในนาข้าวเนื่องจากว่าเป็นสิ่งที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของน้ำท่าในการทำนา” (อุทัย บุษย์จันทร์. สัมภาษณ์. 3 มิถุนายน 2559)

ภาพที่ 50 เหล้า
ที่มา : ผู้วิจัย

5) เหล้า พบว่า ในการบูชาครู (ครูเทพหรือครูผู้ล่วงลับ) มักจะมีเหล้าเป็นส่วนหนึ่งในเครื่องบูชาครูเสมอ ซึ่งจากการสัมภาษณ์ นางอุทัย บุษย์จันทร์ กล่าวว่า

“ในพิธีกรรมแม่นางดัง แต่ก่อนจะใช้เหล้าที่ชาวบ้านหมักกินเอง หรือที่เรียกว่า “สาโท” แต่ปัจจุบันไม่มีใครหมักเหล้าแล้ว ดังนั้นจะหาซื้อเหล้าจากตามท้องตลาด ใช้เหล้าชนิดใดก็ได้ เพราะเป็นสิ่งที่ปรากฏในคำแข็งแม่นางดังที่ว่า “มีทั้งเหล้าไหน้อยไหใหญ่ มีทั้งเหล้าไหใหญ่ ไหเล็ก” โดยเหล้าที่เตรียมมาจะถูกใส่ไว้ในกระดัง” (อุทัย บุษย์จันทร์. สัมภาษณ์. 3 มิถุนายน 2559)

ภาพที่ 51 กำไลข้อมือ กำไลข้อเท้า
ที่มา : ผู้วิจัย

6) กำไลข้อมือ กำไลข้อเท้า จะมีลักษณะเป็นทรงกลม ทำจากเงินแท้ กำไลข้อมือ จะมีลักษณะเล็กกว่ากำไลข้อเท้า สำหรับกำไลที่ใช้ประกอบพิธีกรรมนางดังจะใช้กำไลเงินซึ่งเป็นของแม่หม้ายเท่านั้น

จากการศึกษาพิธีกรรมของฝนของหมู่บ้านหนองไหล่ ทั้ง 3 พิธีกรรม ได้แก่ 1) พิธีกรรมแห่บั้งไฟ 2) พิธีกรรมแห่นางแมว และ 3) พิธีกรรมนางดัง พบว่า พิธีกรรมของฝนทั้ง 3 พิธีมืองค์ประกอบของพิธีกรรมที่เหมือนและแตกต่างกัน สามารถสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ตารางสรุปองค์ประกอบพิธีกรรมของฝนของหมู่บ้านหนองไหล่

องค์ประกอบของพิธีกรรม	พิธีกรรม แห่บั้งไฟ	พิธีกรรม แห่นางแมว	พิธีกรรม นางดัง	หมายเหตุ
1. ขั้นตอนของพิธีกรรม	✓	✓	✓	
2. รูปแบบการพิธีกรรม	✓	✓	✓	
3. เนื้อร้องและทำนองเพลง	-	✓	✓	
4. ดนตรีประกอบพิธีกรรม	✓	-	-	
5. เครื่องแต่งกายใน การเชิญประกอบพิธีกรรม	✓	✓	✓	
6. อุปกรณ์ประกอบพิธีกรรม	✓	✓	✓	
7. กระบวนทำรำ				
- แบบดั้งเดิม	✓	-	✓	
- แบบพัฒนา	✓	-	✓	

จากตารางที่ 1 จะเห็นได้ว่า พิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหลทั้ง 3 พิธี จะมีขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม มีรูปแบบการประกอบพิธีกรรม มีเครื่องแต่งกายในการเซ็งประกอบพิธี และมีอุปกรณ์ประกอบการแสดงทั้ง 3 พิธี ในส่วนของเนื้อร้องและทำนองเพลงพบว่า ในพิธีกรรมแห่บั้งไฟไม่มีเนื้อร้อง ในขณะที่พิธีกรรมแห่นางแมว และพิธีกรรมนางด้งจะมีเนื้อร้องและทำนองเพลง ส่วนดนตรีประกอบพิธีกรรมพบว่า มีเฉพาะพิธีกรรมแห่บั้งไฟเท่านั้น ส่วนกระบวนการทำรำพบว่า พิธีกรรมแห่บั้งไฟและพิธีกรรมนางด้งมี 2 รูปแบบ คือ กระบวนทำรำแบบดั้งเดิมและกระบวนทำรำแบบพัฒนา ส่วนพิธีแห่นางแมวจะมีรูปแบบกระบวนทำรำแบบดั้งเดิมเพียงอย่างเดียวไม่มีการพัฒนากระบวนทำรำ

สรุปได้ว่า หมู่บ้านหนองไหลเป็นหมู่บ้านหนึ่งในภาคอีสาน เดิมเป็นหมู่บ้านหนึ่งในอำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี แต่เมื่อมีการปรับเปลี่ยนเขตการปกครอง เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2536 ยกฐานะอำเภออำนาจเจริญเป็นจังหวัด หมู่บ้านหนองไหลจึงตกมาอยู่ภายใต้การปกครองของจังหวัดอำนาจเจริญนับแต่นั้นเป็นต้นมา หมู่บ้านหนองไหลเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ที่มีอายุ 260 ปี (พ.ศ. 2300 – พ.ศ. 2560) อยู่ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 48 กิโลเมตร การปกครองแบ่งออกเป็น 2 หมู่ คือ หมู่ 6 และหมู่ 8 มีการแบ่งหน้าที่ในการบริหารหมู่บ้าน โดยรูปแบบการจัดตั้งคณะกรรมการในการดูแลด้านต่าง ๆ อย่างชัดเจน มีสถานที่สำคัญของหมู่บ้าน ได้แก่ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โรงเรียนบ้านหนองไหลคิมน้อยวิทยา วัดบ้านหนองไหล วัดป่าบ้านหนองไหลและดอนปู่ตา หมู่บ้านหนองไหลมีจำนวน 221 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 753 คน เป็นชาย 377 คน เป็นหญิง 376 คน ประชากรส่วนใหญ่อยู่ในวัยทำงาน คิดเป็นร้อยละ 45 ของจำนวนประชากรในหมู่บ้านทั้งหมด มีความเชื่อและวิถีปฏิบัติเหมือนคนอีสานทั่วไปคือเชื่อในเรื่องสิ่งลี้ลับ นับถือผีและเทพเทวดา นับถือศาสนาพุทธและมีธรรมเนียมปฏิบัติตามฮีตสิบสองคองสิบสี่ตามแบบตามประเพณีและธรรมเนียมปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของชาวอีสาน วิถีชีวิตของชาวหมู่บ้านหนองไหลเป็นวิถีชีวิตแบบชนบท ประชาชนในหมู่บ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการเกษตรกรรมเป็นหลัก รองลงมาคือการค้าเลี้ยงสัตว์ รับจ้าง งานบริการ การจับสัตว์น้ำและหาของป่าขาย

ด้วยอาชีพหลักของชาวหมู่บ้านหนองไหล คือ การเกษตรกรรมและการเลี้ยงสัตว์ ดังนั้นน้ำจึงเป็นสิ่งสำคัญในการประกอบต่อการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ เมื่อเกิดความแห้งแล้งจึงต้องพึ่งพาอาศัยผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ดลบันดาลให้ฝนตกโดยการประกอบพิธีกรรมขอฝน ซึ่งหมู่บ้านหนองไหลมีพิธีกรรมตามความเชื่อที่สามารถเสี่ยงทายขอฝนอยู่ 3 พิธีกรรม ได้แก่ พิธีกรรมแห่บั้งไฟ พิธีกรรมแห่นางแมว และพิธีกรรมนางด้ง

พิธีกรรมแห่บั้งไฟ ชาวหมู่บ้านหนองไหลประกอบพิธีกรรมแห่บั้งไฟเป็นประจำทุกปี เนื่องจากการแห่บั้งไฟเป็นประเพณีหนึ่งในฮีตสิบสอง ที่ชาวอีสานยึดถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดสืบมาเป็นประเพณีประจำเดือนหก เรียกว่า “ประเพณีบุญเดือนหก” การแห่บั้งไฟของชาวหมู่บ้านหนองไหลเป็นการจัดงานแบบเรียบง่ายตามวิถีชาวบ้าน ตามกำลังความสามารถที่มีและเป็นการจัดงานตามประเพณีอย่างแท้จริง ไม่ยิ่งใหญ่เหมือนการจัดงานแห่บั้งไฟของจังหวัดยโสธร ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการพาณิชย์เป็นองค์ประกอบหลักควบคู่กับประเพณี แต่การจัดพิธีกรรมแห่บั้งไฟของชาวหมู่บ้านหนองไหลยังคงขั้นตอนของการประกอบพิธีอย่างครบถ้วน จากการศึกษาพบว่า องค์ประกอบของพิธีกรรมแห่บั้งไฟหมู่บ้านหนองไหลเหมือนกับพิธีกรรมแห่บั้งไฟของชาวอีสานในพื้นที่อื่น ๆ แต่พบว่า

มีกระบวนการทำรำแบ่งออกเป็น 2 แบบ ได้แก่ แบบดั้งเดิม มีกระบวนการทำรำที่ตรงตามทักษะภูมิปัญญาปราชญ์ชาวบ้าน และแบบพัฒนา มีกระบวนการทำรำที่ตรงตามทักษะของผู้ประดิษฐ์รำที่ได้รับการเรียนรู้ทางด้านนาฏศิลป์ไทย

พิธีกรรมแห่นางแมว เป็นพิธีกรรมขอฝนของชาวมุ่บ้านหนองไหลที่จะประกอบพิธีเฉพาะฝนแล้งและต้องการขอฝนเท่านั้น ต่างจากพิธีกรรมแห่บั้งไฟที่ต้องจัดเป็นประจำทุกปี รูปแบบและขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม เหมือนกับการประกอบพิธีกรรมแห่นางแมวที่ปรากฏโดยทั่วไปในสังคมไทย แตกต่างกันที่บทบาทพิธีแห่นางแมวที่มีความแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น แต่เนื้อหาโดยรวมของบทบาทพิธีแห่มีใจความเดียวกัน คือ อ้อนวอนขอฝนต่อพญาแถน ขั้นตอนในการประกอบพิธีเริ่มจากการจับแมวใส่ภาชนะเครื่องสาน ที่สามารถขังแมวไว้ภายในได้ เช่น ตะกร้า กะทอ เช่ เป็นต้น ปิดปากให้สนิทกันแมวออก ผู้ประกอบพิธีกล่าวคาถาสักเค (คาถาข่มขุมเทวดา) พร้อมกับกล่าวคำอ้อนวอนขอฝนต่อพญาแถน จากนั้นจึงพาแมวแห่ไปตามทางในหมู่บ้านไปยังบ้านต่าง ๆ พร้อมกับการร้องบทกวีเช่โดยใช้มือปรบให้จังหวะประกอบ ซึ่งต่างจากบางพื้นที่ที่มีเครื่องดนตรีประกอบจังหวะในการแห่นางแมว เมื่อไปถึงบ้านผู้ใดเจ้าของบ้านก็จะนำน้ำมาสาธสใส่แมว มีการมอบสุรา อาหาร หรือปัจจัยร่วมทำบุญในพิธีแห่นางแมว เมื่อเดินไปครบรอบหมู่บ้านเป็นอันเสร็จสิ้นพิธีกรรมแห่นางแมว

พิธีกรรมนางดัง เป็นพิธีขอฝนพิธีหนึ่งของหมู่บ้านหนองไหล ประกอบพิธีเฉพาะช่วงฝนแล้งและต้องการขอฝนเหมือนกับพิธีกรรมแห่นางแมว รูปแบบของพิธีกรรมจะเป็นการประกอบพิธีอยู่กับที่ไม่ตั้งขบวนแห่เหมือนกับพิธีกรรมแห่บั้งไฟ และพิธีกรรมแห่นางแมว เป็นพิธีกรรมเพื่อเสี่ยงทายในการขอฝนเหมือนกับพิธีกรรมนางดังในพื้นที่อีสานอื่น ๆ แต่ต่างจากพิธีกรรมนางดังของคนอีสานที่อพยพไปอยู่ภาคเหนือตอนล่าง เช่น จังหวัดพิษณุโลก จังหวัดอุทัยธานี จังหวัดชัยนาท ที่ประกอบพิธีกรรมนางดังเป็นประจำทุกปีถึงแม้ฝนจะตกก็จัดพิธีกรรมจนกลายเป็นประเพณี รูปแบบของพิธีกรรมมุ่งความสนุกสนานมากกว่าการประกอบพิธีกรรมเพื่อเสี่ยงทายขอฝน พิธีกรรมนางดังของชาวมุ่บ้านหนองไหลจะมีความยุ่งยากสลับซับซ้อน เนื่องจากมีขั้นตอนและอุปกรณ์ประกอบพิธีที่ค่อนข้างเยอะและบางอย่างหายาก เช่น สิ่งของที่เป็นของแม่หม้ายซึ่งสิ่งของชิ้นนั้น ๆ แม่หม้ายบางคนอาจไม่มี ผู้ประกอบพิธี (ผู้จับกระดัง) ต้องเป็นแม่หม้ายหรือทายาทของผู้ประกอบพิธีคนก่อนเท่านั้น รูปแบบของพิธีกรรมเป็นการรำรำตีบทประกอบบทกวีเช่นางดัง ร่ายรำเวียนขวาไปรอบกระดังไปจนกว่านางดังจะเข้าสิงในกระดัง เมื่อนางดังเข้าสิงกระดังแล้วจะนำพากระดังไปค้นหาหลักเสี่ยงทายหลักแล้งและหลักฝน ซึ่งมีผู้ที่แอบนำไปปักไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ ภายในบริเวณรอบสถานที่ประกอบพิธีโดยไม่ให้ผู้ประกอบพิธีทราบ เพื่อความศักดิ์สิทธิ์และสร้างความน่าเชื่อถือเมื่อผู้ประกอบพิธีค้นหาหลักเสี่ยงทายพบ หากกระดังไปตีหลักฝนทำนายว่าฝนจะตก มีน้ำในการเพาะปลูกพืชผลจะอุดมสมบูรณ์ หากกระดังไปตีหลักแล้งทำนายว่าปีนี้ฝนจะแล้ง ไม่มีฝนตกพืชผลจะเกิดความเสียหายและพิธีกรรมจะสิ้นสุดเมื่อค้นหาหลักเสี่ยงทายพบแล้วจึงเชิญผีนางดังออกจากกระดัง

บทที่ 4

รูปแบบการแสดงและโครงสร้างท่ารำ ในพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล

จากการศึกษาพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ โดยผู้วิจัยมุ่งศึกษาการแสดงที่ปรากฏในพิธีกรรมขอฝน ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต และการประกอบอาชีพของชาวหมู่บ้านหนองไหล จากการศึกษพบว่า หมู่บ้านหนองไหล ตั้งอยู่ห่างไกลจากตัวจังหวัด สภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบชาวชนบท ลักษณะทางภูมิศาสตร์ยังคงสภาพความเป็นธรรมชาติอยู่มาก แต่ความเจริญยังคงเข้าถึงหมู่บ้านมีการพัฒนาทางสังคมปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยเรื่อยมา ดังนั้นรูปแบบของพิธีกรรมขอฝนในบางขั้นตอน โดยเฉพาะกระบวนการท่ารำบางพิธีกรรมจึงมีการปรับเปลี่ยนไปตามกระแสสังคม แต่ในขณะเดียวกันกระบวนการท่ารำในพิธีขอฝนบางพิธียังคงยึดรูปแบบท่ารำดั้งเดิมเอาไว้

บทนี้ผู้วิจัยได้ศึกษา และวิเคราะห์รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล ทั้ง 3 พิธี ได้แก่ พิธีกรรมแห่บั้งไฟ พิธีกรรมแห่นางแมว และพิธีกรรมนางด้ง ดังที่จะนำเสนอต่อไปนี้

1. รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล
2. โครงสร้างท่ารำในพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล

1. รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล

การแสดงการรำท่ารำ เป็นขั้นตอนหนึ่งที่ปรากฏในพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล ซึ่งในแต่ละพิธีกรรมขอฝนของชาวหมู่บ้านหนองไหลพบว่ามีรูปแบบการแสดงทั้งที่เหมือนและแตกต่างกันไป ทั้งนี้มีค่านิยมของสังคมและเศรษฐกิจเป็นตัวแปรสำคัญในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการแสดงที่ปรากฏในพิธีกรรม วัตถุประสงค์ของพิธีกรรมบางพิธีเปลี่ยนไป โดยผู้วิจัยจะนำเสนอรูปแบบการแสดงของพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล ดังต่อไปนี้

1.1 รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมแห่บั้งไฟ

พิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล มีวัตถุประสงค์เหมือนกับพิธีกรรมแห่บั้งไฟของชาวอีสานโดยทั่วไป คือ จัดขึ้นเพื่อมุ่งหวังขอฝนจากพญาแถน เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของพืชผลทางการเกษตร ดังนั้นรูปแบบการแสดงที่เป็นส่วนหนึ่งในพิธีกรรมแห่บั้งไฟ จึงมุ่งหวังเพื่อเป็นการรำรำถวายบูชาพญาแถน เชื่อว่าการรำรำจะสร้างความสำเร็จสำราญแด่พญาแถน เพื่อให้เกิดความพึงพอใจจะได้ประทานฝนให้ตกลงมา จากการศึกษพบว่า รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล แบ่งออกเป็น 2 แบบ ได้แก่

1.1.1 รูปแบบการแสดงในแบบดั้งเดิม

รูปแบบการแสดงเซิ้งบั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหลในแบบดั้งเดิม เป็นรูปแบบการแสดงในแบบที่พิธีกรรมแห่บั้งไฟจัดขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการขอฝนตามความเชื่อของชาวอีสาน ดังนั้นรูปแบบการแสดงจึงเป็นในรูปแบบการเซิ้งในขบวนแห่บั้งไฟ การแสดงมีวัตถุประสงค์เพื่อบูชาพญาแถน การแสดงท่าเซิ้งมีความเรียบง่ายตามภูมิปัญญา การร่ายรำแบบวิถีชาวบ้านได้รับการถ่ายทอดท่าเซิ้งมาจากบรรพบุรุษ ท่าเซิ้งมีเพียง 3 ท่า เซิ้งเวียนไปตามจังหวะกลองตุ้มที่ตีประกอบจังหวะในการเซิ้งแห่บั้งไฟ เคลื่อนขบวนไปตามเส้นทางที่กำหนด ซึ่งผู้วิจัยจึงวิเคราะห์องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการแสดงเซิ้งบั้งไฟในแบบดั้งเดิม ดังต่อไปนี้

1) ผู้แสดงเซิ้งบั้งไฟแบบดั้งเดิม

ผู้แสดงนับได้ว่าเป็นองค์ประกอบหลักของการแสดง ในการแสดงเซิ้งแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหลในแบบดั้งเดิม พบว่าผู้เซิ้งเป็นผู้หญิงล้วน ไม่กำหนดอายุและจำนวนของผู้เซิ้งเนื่องจากหมู่บ้านหนองไหล เป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ มีเพียง 2 หมู่ คือ หมู่ 6 และหมู่ 8 จำนวนประชากรเพศหญิงก็มีจำกัด ส่วนหนึ่งก็มีหน้าที่อื่น ๆ ในการจัดงานแห่บั้งไฟ อีกส่วนหนึ่งไม่สนใจในการเซิ้งเนื่องจากไม่ถนัดหรือไม่มีความสามารถด้านการเซิ้ง หากมีการกำหนดอายุของผู้แสดงอาจส่งผลทำให้ไม่มีผู้แสดงเซิ้งแห่บั้งไฟ หรืออาจมีจำนวนน้อยทำให้ขบวนแห่บั้งไฟไม่สวยงาม

2) การแต่งกายในการแสดงเซิ้งบั้งไฟแบบดั้งเดิม

การแห่บั้งไฟในแบบดั้งเดิม พบว่ารูปแบบการแต่งกายมีลักษณะเป็นการแต่งกายด้วยชุดที่สวมใส่ในชีวิตประจำวัน ไม่มีการกำหนดการแต่งกายที่สวยงามเหมือนการแสดงที่ต้องการนำเสนอต่อผู้ชม การแสดงเซิ้งแห่บั้งไฟในแบบดั้งเดิมมีวัตถุประสงค์เพื่อเซิ้งถวายความสำเร็จสำราญต่อพญาแถนเพียงเท่านั้น จึงไม่เน้นการแต่งกายที่สวยงามในการแสดง หรืออาจเป็นเพราะว่าผู้แสดงจะแสดงเฉพาะพิธีกรรมที่นาน ๆ จะมีครั้งหนึ่ง ไม่ใช่นักแสดงมืออาชีพที่จะต้องมีส่วนตัวเพื่อใช้แสดงในการประกอบอาชีพอยู่บ่อยครั้ง ดังนั้นจึงไม่มีเหตุจำเป็นจะต้องเสียเงินตัดชุดสำหรับแสดง จึงเป็นเหตุให้ผู้แสดงสวมใส่ชุดที่มีให้สวมใส่ในชีวิตประจำวัน ง่ายต่อการจัดหาชุดและไม่สิ้นเปลือง

3) เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงเซิ้งบั้งไฟแบบดั้งเดิม

เครื่องดนตรีที่ปรากฏในการแสดงเซิ้งแห่บั้งไฟในแบบดั้งเดิม พบว่า มีเพียงกลองตุ้ม 1 ใบ ใช้สำหรับตีประกอบจังหวะในการเซิ้งเพียงเท่านั้น การใช้กลองตุ้มเป็นเครื่องดนตรีเพียง 1 ใบ สันนิษฐานว่าเป็นกลองที่มีใช้ในหมู่บ้านหนองไหลมาตั้งแต่โบราณ เพราะว่ากลองตุ้มเป็นเครื่องดนตรีเก่าแก่ของคนอีสานดังปรากฏในวรรณคดีพื้นบ้าน เรื่อง “ผาแดงนางไอ่” ที่กล่าวถึงการใช้กลองตุ้มร่วมกับกลองอื่น ๆ ว่า

“...เอากันฮิว โห่กัน ตีฆ้อง
กลองชัยพร้อม กลองโทน กลองแปม...”
(กลองแปมเป็นกลองเสียงแหลม ในที่นี้หมายถึงกลองตุ้ม)

(สุกาน สมจิตร และศรีปัญญา ปวีรบรรต. 2524 : 241)

ในอดีตชาวอีสานใช้กลองตุ้มใน 2 กรณี คือ

1. ผู้ใหญ่บ้านตีกลองตุ้มเป็นเครื่องส่งสัญญาณแบบเดียวกันกับการใช้ขลุ่ย
2. ชาวบ้านใช้กลองตุ้ม ทำกระสวนจังหวะ ประกอบการเซิ้งต่าง ๆ เช่น เซิ้งบั้งไฟ ซึ่งมีกระสวนจังหวะเท่าเท้าก้าวเดิน “ซ้ายขวา ซ้ายขวา” เสียงกลองตุ้มดังว่า ต้ม ตับ ต้ม ตับ หรือ “ต้มซุบ ต้มซุบ” อันเป็นที่มาของชื่อเรียกกลองชนิดนี้

ดังนั้น การใช้กลองตุ้มเป็นเครื่องดนตรีประกอบการแสดงเซิ้งบั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล่น่าจะมาจากเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น

4) รูปแบบแถวในการแสดงเซิ้งบั้งไฟแบบดั้งเดิม

รูปแบบแถวในการแสดงเซิ้งบั้งไฟในแบบดั้งเดิม จะแสดงในลักษณะรูปแบบของขบวนแห่ ผู้เซิ้งจะเป็นส่วนหนึ่งในขบวน การตั้งขบวนแห่บั้งไฟจะแบ่งออกเป็น 4 ช่วง คือ

ช่วงขบวนที่ 1 เป็นขบวนแห่บั้งไฟ ซึ่งบั้งไฟหมู่บ้านหนองไหล่นแต่ละหมู่บ้านจะมีประมาณ 3 – 4 บั้ง

ช่วงขบวนที่ 2 เป็นขบวนนางรำเซิ้งบั้งไฟ จะรำไปตามกระบวนท่ารำอย่างพร้อมเพรียง เปลี่ยนท่ารำไปตามผู้นำจังหวะและท่วงทำนองเพลงไปตลอดระยะทางแห่บั้งไฟ

ช่วงขบวนที่ 3 เป็นขบวนของนักดนตรี จะมีเพียงกลองตุ้ม 1 ใบ ตีเพื่อให้จังหวะในการเซิ้งบั้งไฟ

ช่วงขบวนที่ 4 เป็นขบวนของผู้ร่วมงานหรือร่วมขบวนแห่ ส่วนมากเป็นคนในหมู่บ้านเจ้าของบั้งไฟที่นำมาแห่ จะเดินร่วมในขบวนให้ดูยิ่งใหญ่ บ้างรำรำหยอกล้อเล่นกันอย่างสนุกสนาน ท่ารำรำไม่มีแบบแผน รำรำไปตามใจของผู้รำ

แผนภูมิที่ 4 รูปแบบขบวนแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล่นแบบดั้งเดิม
ที่มา : ผู้วิจัย

จากแผนภูมิข้างต้นจะเห็นได้ว่า รูปแบบแถวในการแสดงเซิ้งบั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล่นในแบบดั้งเดิม จะปรากฏในช่วงขบวนที่ 2 ผู้เซิ้งจะยืนเรียงเป็นแถวตอน 2 แถว ต่อจากบั้งไฟ ด้านหลังผู้เซิ้งจะเป็นนักดนตรี ตีกลองตุ้มเพื่อให้จังหวะในการเซิ้ง ผู้เซิ้งจะรำรำไปตามกระบวนท่าเดินเคลื่อนขบวนเป็นแถวไปตามทางที่กำหนดไปยังวัดบ้านหนองไหล่น

5) สถานที่ที่ใช้แสดงเซิ้งบั้งไฟแบบดั้งเดิม

การแสดงเซิ้งบั้งไฟ เป็นส่วนหนึ่งของขบวนแห่บั้งไฟ การแสดงจะเริ่มเมื่อมีการเคลื่อนขบวนจากจุดเริ่มต้นไปยังวัดบ้านหนองไหล ซึ่งเป็นจุดสิ้นสุดของขบวนแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล ดังนั้นสถานที่ที่ใช้แสดงเซิ้งบั้งไฟจึงเป็นถนนตลอดเส้นทางที่ขบวนแห่บั้งไฟเคลื่อนที่ไป

6) กระบวนท่าเซิ้งในพิธีกรรมแห่บั้งไฟแบบดั้งเดิม

กระบวนท่าเซิ้งในพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหลแบบดั้งเดิม ในยุคแรก ๆ จะมีลักษณะที่เป็นท่าฟ้อนแบบโบราณ ลักษณะการฟ้อนจะเป็นแบบชาวบ้าน ซึ่งทำรำเกิดจากภูมิปัญญาของชาวบ้าน ไม่ผ่านกระบวนการประดิษฐ์ทำรำให้เกิดความสวยงาม โดยนำท่าทางด้านนาฏศิลป์ไทยแบบปัจจุบันเข้าไปประยุกต์ จากการศึกษาพบว่า กระบวนท่าเซิ้งแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหลมีเพียง 3 ท่า เซิ้งสับเปลี่ยนกันไปตลอดระยะทางในการแห่บั้งไฟ โดยจะนำเสนอกระบวนท่าเซิ้ง ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 กระบวนท่าเซิ้งในพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหลแบบดั้งเดิม

ลำดับท่าเซิ้ง	เนื้อร้อง/ทำนอง	กระบวนท่าเซิ้ง	คำอธิบายกระบวนท่าเซิ้ง
ท่าที่ 1	จังหวะกลอง “ตุ้ม”		หันหน้าตรง ยกมือขวาขึ้นในลักษณะ วงบน มือซ้ายปล่อยลง ด้านข้างลำตัว ก้าวเท้าขวาไปด้านหน้า
	จังหวะกลอง “ตุ้ม”		หันหน้าตรง ยกมือซ้ายขึ้นในลักษณะ วงบน มือขวาปล่อยลง ด้านข้างลำตัว ก้าวเท้าซ้ายไปด้านหน้า

ตารางที่ 2 กระบวนท่าเชิงในพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล่แบบดั้งเดิม (ต่อ)

ลำดับ ท่าเชิง	เนื้อร้อง/ทำนอง	กระบวนท่าเชิง	คำอธิบาย กระบวนท่าเชิง
ท่าที่ 2	จังหวะกลอง “ตุ้ม”		หันหน้าตรง พนมมือทั้งสองไว้ที่อก ก้าวเท้าขวาเดิน แล้วลากเท้าซ้ายมาชิด
	จังหวะกลอง “ตุ้ม”		หันหน้าตรง ยกมือซ้ายขึ้น ในลักษณะวงบน มือขวาปล่อยลง ด้านข้างลำตัว ก้าวเท้าซ้ายไปด้านหน้า
	จังหวะกลอง “ตุ้ม”		หันหน้าตรง พนมมือทั้งสองไว้ที่อก ก้าวเท้าขวาเดิน แล้วลากเท้าซ้ายมาชิด
	จังหวะกลอง “ตุ้ม”		หันหน้าตรง ยกมือทั้งสองขึ้น ในลักษณะตั้งวงกลาง ก้าวเท้าซ้ายเดิน แล้วลากเท้าขวามาชิด

ตารางที่ 2 กระบวนท่าเชิงในพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล่แบบดั้งเดิม (ต่อ)

ลำดับ ท่าเชิง	เนื้อร้อง/ทำนอง	กระบวนท่าเชิง	คำอธิบาย กระบวนท่าเชิง
ท่าที่ 3	จังหวะกลอง “ตุ้ม”		หันหน้าตรง มือทั้งสองข้างจับส่งหลัง ก้าวเท้าขวา กระทุ้งเท้าซ้าย
	จังหวะกลอง “ตุ้ม”		หันหน้าตรง มือทั้งสองข้างยกขึ้น ระดับหน้า งอข้อศอก แบ่มือหงาย ส่งปลายมือ ไปด้านหน้าก้าวเท้าซ้าย กระทุ้งเท้าขวา

จากการศึกษากระบวนท่าเชิงในพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล่แบบดั้งเดิม พบว่า เดิมจะมีลักษณะที่เป็นท่าเชิงแบบโบราณ ซึ่งทำรำเกิดจากภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ไม่ผ่าน กระบวนการประดิษฐ์ทำรำให้เกิดความสวยงาม มีกระบวนท่าเชิงแห่บั้งไฟเพียง 3 ท่า โดยเชิง สับเปลี่ยนกันไปตลอดระยะทางในการแห่บั้งไฟ ซึ่งต่อมาองค์การบริหารส่วนตำบลสร้างถ่อน้อยได้มีการจัดการประกวดแข่งขันขบวนแห่บั้งไฟ ทำให้รูปแบบกระบวนท่าเชิงในพิธีกรรมแห่บั้งไฟของ หมู่บ้านหนองไหล่เปลี่ยนแปลงไปเป็นการพาณิชย์ มากกว่าการจัดพิธีเพื่อขอฝนจากพญาแถนเหมือน อดีตที่ผ่านมา ดังนั้นจึงเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้การแสดงเชิงแห่บั้งไฟซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของขบวนแห่บั้งไฟ มีการพัฒนากระบวนท่ารำขึ้น โดยปรับรูปแบบกระบวนท่ารำจากเดิมที่เป็นกระบวนท่ารำอันเกิดจาก ภูมิปัญญาชาวบ้าน พัฒนาให้มีมาตรฐานตามหลักและวิธีการร่ายรำตามแบบแผนทางนาฏศิลป์ไทย เพื่อให้กระบวนท่ารำมีความสวยงามและสามารถแข่งขันกับหมู่บ้านอื่น ๆ ได้ กระบวนท่ารำจึงมุ่งเน้น ความสวยงาม สร้างสุนทรียะ ความบันเทิง ให้ความสำคัญกับผู้ชมขบวนแห่บั้งไฟ ซึ่งผู้วิจัยจะ นำเสนอองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการแสดงเชิงแห่บั้งไฟในแบบพัฒนาต่อไป

1.1.2 รูปแบบการแสดงในแบบพัฒนา

รูปแบบการแสดงเชิงบั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล่ในแบบพัฒนา เป็นรูปแบบการแสดง ในแบบที่พิธีกรรมแห่บั้งไฟของชาวอีสานที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะพิธีกรรม แห่บั้งไฟของจังหวัดยโสธรที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก วัตถุประสงค์การจัดงานแห่บั้งไฟเป็นไป

เพื่อการพาณิชย์มากกว่ามุ่งขอฝนต่อพญาแถนเหมือนที่ผ่านมา รูปแบบการแสดงมุ่งสร้างความบันเทิงต่อผู้ชมมากกว่าการแข่งเพื่อบูชาพญาแถน รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหลในแบบพัฒนา มีส่วนได้รับอิทธิพลรูปแบบการแสดงมาจากการแสดงในพิธีกรรมแห่บั้งไฟในรูปแบบเพื่อการพาณิชย์ กระบวนท่าแข่งมีการปรับเปลี่ยนให้มีความสวยงาม มีรูปแบบท่าแข่งตามมาตรฐานทางนาฏศิลป์ไทยที่เป็นแบบแผน แทนกระบวนท่าแข่งที่เรียบง่ายแบบภูมิปัญญาชาวบ้านที่มุ่งสร้างความบันเทิงให้กับผู้ชมขบวนแห่บั้งไฟ ซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการแสดงแข่งบั้งไฟในแบบพัฒนา ดังต่อไปนี้

1) ผู้แสดงแข่งบั้งไฟแบบพัฒนา

ผู้แสดงแข่งบั้งไฟในแบบพัฒนา พบว่า ผู้แข่งบั้งไฟที่เป็นรูปแบบการแสดงยังคงเป็นผู้หญิงล้วน ไม่กำหนดอายุและจำนวนของผู้แข่ง ไม่มีรูปแบบเพื่อสร้างความสนุกสนานให้กับพิธีกรรมมากกว่าจะร่วมในขบวนแข่งอย่างมีรูปแบบ ผู้แสดงในขบวนแข่งบั้งไฟจะต้องฝึกซ้อม ท่าแข่งให้มีความพร้อมเพรียงและสวยงาม ก่อนจะแสดงจริงในวันแห่บั้งไฟ

2) การแต่งกายในการแสดงแข่งบั้งไฟแบบพัฒนา

การแห่บั้งไฟในแบบพัฒนา พบว่า รูปแบบการแต่งกายเปลี่ยนไปจากแบบดั้งเดิม มีลักษณะการแต่งกายประกอบการแสดง ทั้งผู้แสดงและนักดนตรีจะแต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองอีสานตามความสวยงาม ในแต่ละปีรูปแบบการแต่งกายเปลี่ยนไปตามความนิยม เนื่องจากเป็นยุคที่การแห่บั้งไฟมีวัตถุประสงค์เพื่อการประกวดแข่งขันและการพาณิชย์ ตลอดจนได้รับอิทธิพลจากการแสดงแข่งแห่บั้งไฟของที่อื่น ๆ ในภาคอีสานที่ได้รับความนิยม จึงต้องการพัฒนาให้การแสดงแข่งแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล ให้ทัดเทียมกับการแสดงแข่งแห่บั้งไฟของหมู่บ้านอื่น ๆ

3) เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงแข่งบั้งไฟแบบพัฒนา

เครื่องดนตรีที่ปรากฏในการแสดงแข่งแห่บั้งไฟในแบบพัฒนา พบว่า มีการปรับปรุงจากการใช้กลองตุ้มเพียงใบเดียวเป็นการใช้วงดนตรีพื้นเมืองอีสานประกอบการแสดง ได้แก่ กลองตุ้ม กลองยาวอีสาน พิณ พิณเบส ฉิ่ง ฉาบ กรับ และโหม่ง สันนิษฐานว่าการเพิ่มเครื่องดนตรีให้มีหลายชิ้นขึ้น เพื่อสร้างความสนุกสนานให้กับพิธีแห่บั้งไฟ สร้างความน่าสนใจและดึงดูดผู้ชมให้เข้าร่วมงานมากยิ่งขึ้น วัตถุประสงค์หลักเพื่อการแข่งขันและการพาณิชย์เช่นเดียวกับการพัฒนากระบวนท่าแข่งบั้งไฟ วงดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงแข่งบั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหลในแบบพัฒนานี้เป็นการจ้างวงดนตรีมืออาชีพมาบรรเลงประกอบการแสดง เนื่องจากต้องการความสนุกสนานและความเป็นมืออาชีพซึ่งส่งผลต่อการแสดงในการแข่งขัน

4) รูปแบบแถวในการแสดงแข่งบั้งไฟแบบพัฒนา

รูปแบบแถวในการแสดงแข่งบั้งไฟ ในแบบพัฒนายังคงรูปแบบเดียวกับแบบดั้งเดิม จะแสดงในลักษณะรูปแบบของขบวนแห่ ผู้แข่งจะเป็นส่วนหนึ่งในขบวน การตั้งขบวนแห่บั้งไฟจะแบ่งออกเป็น 4 ช่วง คือ

ช่วงขบวนที่ 1 เป็นขบวนแห่บั้งไฟ ซึ่งบั้งไฟหมู่บ้านหนองไหลแต่ละหมู่บ้านจะมีประมาณ 3 – 4 บั้ง

ช่วงขบวนที่ 2 เป็นขบวนนางรำแข่งบั้งไฟ จะรำไปตามกระบวนท่ารำอย่างพร้อมเพรียง เปลี่ยนท่ารำไปตามจังหวะและท่วงทำนองเพลงไปตลอดระยะทางแห่บั้งไฟ

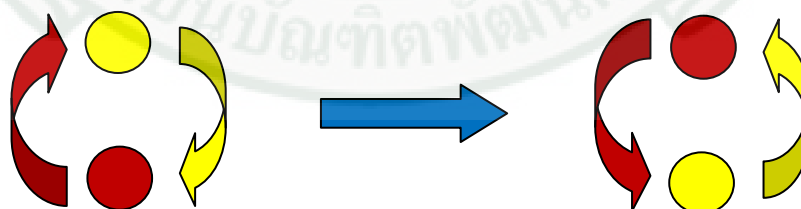
ช่วงขบวนที่ 3 เป็นขบวนของนักดนตรี จะมีการเพิ่มเครื่องดนตรีเข้ามา ได้แก่ กลองตุ้ม กลองยาวอีสาน พิณ พิณเบส ฉิ่ง ฉาบ กรับ และโหม่ง เพื่อบรรเลงและสร้างความสนุกสนานในการแสดงเชิงบั้งไฟ

ช่วงขบวนที่ 4 เป็นขบวนของผู้ร่วมงานหรือร่วมขบวนแห่ ส่วนมากเป็นคนในหมู่บ้านเจ้าของบั้งไฟที่นำมาแห่ จะเดินร่วมในขบวนให้ดูยิ่งใหญ่ บ้างร่ายรำหยอกล้อเล่นกันอย่างสนุกสนาน ทำร่ายรำไม่มีแบบแผน ร่ายรำไปตามใจของผู้รำ

แผนภูมิที่ 5 รูปแบบขบวนแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหลแบบพัฒนา
ที่มา : ผู้วิจัย

จากแผนภูมิข้างต้นจะเห็นว่า รูปแบบแถวในการแสดงเชิงบั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล ในแบบพัฒนาจะปรากฏในช่วงขบวนที่ 2 ผู้เซิ้งจะยืนเรียงเป็นแถวตอน 2 แถว ต่อจากบั้งไฟ ด้านหลังผู้เซิ้งจะเป็นนักดนตรี วงดนตรีพื้นเมืองอีสานบรรเลงทำนองเพลงเพื่อให้จังหวะในการเซิ้ง ผู้เซิ้งจะร่ายรำไปตามกระบวนทำเดินเคลื่อนขบวนเป็นแถวไปตามทางที่กำหนด ไปยังวัดบ้านหนองไหล ถึงแม้รูปแบบแถวจะมีลักษณะเป็นแถวตอน 2 แถว แต่ในขณะที่เซิ้งบางกระบวนทำอาจมีการวนสลับที่กันระหว่าง แถวซ้ายและแถวขวาเพื่อสร้างความหลากหลายในการแสดง แต่ยังคงลักษณะแถวตอนเช่นเดิม

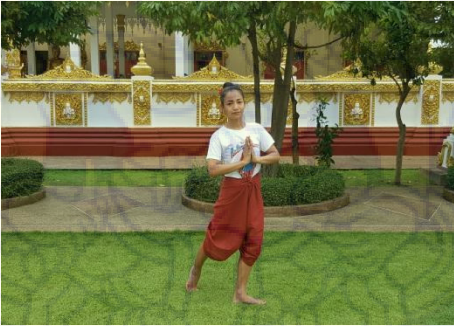
5) สถานที่ที่ใช้แสดงเชิงบั้งไฟแบบพัฒนา

การแสดงเชิงบั้งไฟในแบบพัฒนา ยังคงใช้เส้นทางถนนเป็นสถานที่สำหรับแสดง ดังเช่นสถานที่ในการแสดงเชิงบั้งไฟในแบบดั้งเดิม

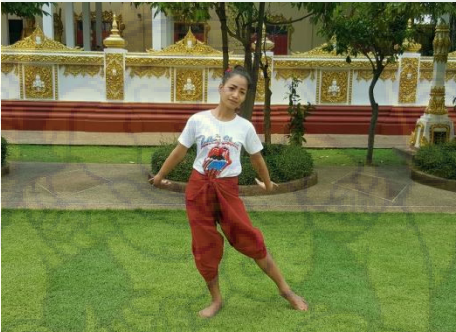
6) กระบวนท่าแข็งในพิธีกรรมแห่บั้งไฟแบบพัฒนา

กระบวนท่าแข็งในพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล่แบบพัฒนา ซึ่งพัฒนาโดย นางสาวสุรรัตน์ ดำเนิน หลานสาวของ นางฉวีวรรณ ดำเนิน ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) ปี พ.ศ. 2536 ที่ถูกทาบตามให้มาช่วยปรับปรุงกระบวนท่าแข็งแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล่ ให้มีความสวยงามยิ่งขึ้น จึงเกิดการพัฒนากระบวนท่าแข็งแห่บั้งไฟในแบบพัฒนาขึ้น ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2546 จนถึงปัจจุบัน ซึ่งกระบวนท่าแข็งจะมี 2 ลักษณะ คือ กระบวนท่าแข็งประกอบเพลงช้า และ กระบวนท่าแข็งประกอบเพลงเร็ว” จากการศึกษาพบว่า กระบวนท่าแข็งแห่บั้งไฟ ในแบบพัฒนาของ หมู่บ้านหนองไหล่ มี 12 ท่า แข็งสับเปลี่ยนกันไปตลอดระยะทางในการแห่บั้งไฟ โดยจะนำเสนอ กระบวนท่าแข็ง ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 กระบวนท่าแข็งในพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล่แบบพัฒนา

ลำดับ ท่าแข็ง	เนื้อร้อง/ ทำนอง	กระบวนท่าแข็ง	คำอธิบาย กระบวนท่าแข็ง
ท่าที่ 1 “ท่าเทพนม -พรหม สี่หน้า”	ลายเพลง “ฟ้อนภูไท สกลนคร”	 	เฉียงลำตัวทางซ้าย 45 องศา ก้าวเท้าซ้าย กระทั่งเท้าขวา มือทั้งสองข้างพนมระดับอก (ท่าเทพนม) กอดเอว กอดไหล่ เอียงศีรษะด้านขวา มองหน้าตรง แล้วเดินย่อเท้า ตามจังหวะ 4 จังหวะ โดยเริ่มย่อเท้าขวาจังหวะที่ 1 เดินย่อเท้า เปลี่ยนเป็น เฉียงลำตัวทางขวา 45 องศา ในจังหวะที่ 3 มือทั้งสองข้างจับ คว่ำด้านข้างลำตัวระดับไหล่ ในจังหวะที่ 4 กระทั่งเท้าซ้าย มือทั้งสองข้างคลายจับออก เปลี่ยนเป็นบัวบาน (ท่าพรหมสี่หน้า) กอดเอว กอดไหล่ เอียงศีรษะด้านซ้าย มองหน้าตรง

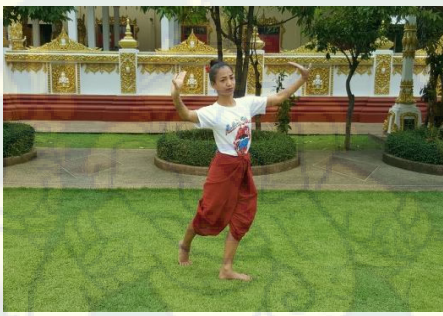
ตารางที่ 3 กระบวนท่าเชิงในพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหลแบบพัฒนา (ต่อ)

ลำดับ ท่าเชิง	เนื้อร้อง/ ทำนอง	กระบวนท่าเชิง	คำอธิบาย กระบวนท่าเชิง
ท่าที่ 2 “ท่ากา ตากปึก”	ลายเพลง “พ่อนฤไท สกลนคร”	 จังหวะที่ 1	จังหวะที่ 1 ลำตัวหน้าตรง ยืนเท้าขวาเป็นหลัก เท้าซ้ายกางออกด้านข้างเหยียดเท้าตรงแตะพื้น แขนทั้งสองข้างกางออกด้านข้างลำตัวตั้งแขนเสมอไหล่ มือจับคว่ำเอียงศีรษะด้านซ้าย ใช้จังหวะยืดตัวแล้วยุบตัวใช้ปลายเท้าแตะพื้นตามจังหวะ จังหวะที่ 2 ใช้จังหวะยืดตัวแล้วยุบตัวใช้ปลายเท้าแตะพื้นตามจังหวะ ลดมือทั้งสองข้างลงมาจับส่นหลังเอียงศีรษะด้านซ้าย
		 จังหวะที่ 2	
		 จังหวะที่ 3	จังหวะที่ 3 ใช้จังหวะยืดตัวแล้วยุบตัวใช้ปลายเท้าแตะพื้นตามจังหวะ ยกแขนทั้งสองข้างกางออกด้านข้างลำตัว ตั้งแขนเสมอไหล่ มือจับคว่ำเอียงศีรษะด้านซ้าย
		 จังหวะที่ 4	จังหวะที่ 4 ใช้จังหวะยืดตัวแล้วยุบตัวใช้ปลายเท้าแตะพื้นตามจังหวะ ยกมือทั้งสองข้างขึ้นตั้งวงกลางเอียงศีรษะด้านซ้าย

ตารางที่ 3 กระบวนท่าเชิงในพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหลแบบพัฒนา (ต่อ)

ลำดับท่าเชิง	เนื้อร้อง/ ทำนอง	กระบวนท่าเชิง	คำอธิบาย กระบวนท่าเชิง
ท่าที่ 3 “ท่าแอ้ง หย่อน ขา”	ลายเพลง “ฟ้อนภูไท สกลนคร”	 	ลำตัวหน้าตรง เท้าซ้ายยืนเป็นหลัก เท้าขวางอเข้าปลายเท้าแตะพื้น มือซ้ายหงายท้องแขน ตกปลายมือ งอศอกด้านข้างลำตัว มือขวาจับคว่าด้านหน้า ระดับลำตัว กดเอว กดไหล่ เอียงศีรษะด้านซ้าย ใช้จังหวะยืดตัวแล้วยุบตัว ใช้ปลายเท้าแตะพื้นตามจังหวะ 4 จังหวะ แล้วเปลี่ยนท่ารำใน จังหวะที่ 4 โดยปฏิบัติท่ารำเหมือน ด้านซ้าย เพียงแต่เปลี่ยนสลับมา ปฏิบัติทางด้านขวา เอียงศีรษะด้านขวา
ท่าที่ 4 “ท่าลม พัดพร้าว”	ลายเพลง “ลำเพลิน”	 	ลำตัวหน้าตรง เดินย่อเท้าโดยใช้ จังหวะตกอยู่ที่เท้าขวา นับจังหวะย่อย 1 – 2 – 3 – 4 เป็น 1 จังหวะใหญ่ มือทั้งสองข้างชูขึ้น ด้านบนเหนือศีรษะ แบมือโดยหันฝ่ามือเข้าหากัน ไล่มือให้ขนานกันไปทางซ้าย และขวาสลับกัน งอแขนและหักข้อมือไปมา ปฏิบัติท่ามือให้คล้ายกับ ใบมะพร้าว เมื่อถูกลมพัดแล้ว สะบัดพลั่วไปมา เอียงศีรษะตามทิศทางของมือ

ตารางที่ 3 กระบวนท่าเชิงในพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหลแบบพัฒนา (ต่อ)

ลำดับ ท่าเชิง	เนื้อร้อง/ ทำนอง	กระบวนท่าเชิง	คำอธิบาย กระบวนท่าเชิง
ท่าที่ 5 “ทำยุ่ง ลำแพน”	ลายเพลง “ลำเพลิน”	 	เฉียงลำตัวทางขวา 45 องศา ก้าวเท้าขวา กระทุ้งเท้าซ้าย มือทั้งสองข้างจีบส่งหลัง กตเอาจ กตไหล่ เอียงศีรษะด้านซ้าย มองหน้าตรง แล้วเดินย่อเท้า ตามจังหวะ 4 จังหวะ โดยเริ่มย่อเท้าซ้ายจังหวะที่ 1 เดินย่อเท้าเปลี่ยนเป็นเฉียงลำตัว ทางซ้าย 45 องศา ในจังหวะที่ 4 กระทุ้งเท้าขวา มือทั้งสองข้างวาดขึ้นเป็นตั้งวงบน กตเอาจ กตไหล่ เอียงศีรษะด้านขวา มองหน้าตรง
ท่าที่ 6 “ท่าลำ เพลิน”	ลายเพลง “ลำเพลิน”	 	ลำตัวหน้าตรง เดินย่อเท้าตาม จังหวะ 8 จังหวะ โดย 4 จังหวะ แรกเดินย่อเท้าขึ้นด้านหน้า จังหวะที่ 1 ย่อเท้าซ้ายลงหลัง แล้วจึงย่อเท้าขวาสลับเท้าซ้าย ขึ้นด้านหน้าในจังหวะที่ 2 – 3 – 4 มือขวาจีบด้านข้างลำตัวระดับ สะโพก มือซ้ายตั้งมือด้านข้าง ลำตัวระดับสะโพกเช่นกัน ในจังหวะเดินขึ้นด้านหน้า ให้เลื่อน มือทั้งสองขึ้นด้านหน้าเหนือศีรษะ ในจังหวะ 5 – 6 – 7 – 8 ให้เดินย่อเท้าถอยหลังลง มือทั้งสองเกล้ามือสลับจีบ ซ้าย – ขวา ลดมือลงมาระดับ ชายพกตามจังหวะการเดินย่อเท้า

ตารางที่ 3 กระบวนท่าเชิงในพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไผ่แบบพัฒนา (ต่อ)

ลำดับ ท่าเชิง	เนื้อร้อง/ ทำนอง	กระบวนท่าเชิง	คำอธิบาย กระบวนท่าเชิง
ท่าที่ 7 “ท่านก กระเจ้า บินวน”	ลายเพลง “ลำเพลิน”	 	เป็นลักษณะการรำเข้าคู่ คนทางขวาจะหันหลัง คนทางซ้ายจะหันหน้า มือขวาจับหางระดับเอว เข้าหากัน มือซ้ายตั้งวง กลางเอียงศีรษะด้านขวา เดินสลับที่กันเป็นวงกลม พอถึงที่ของฝั่งตรงข้าม หันตัวกลับเปลี่ยนเป็น คนทางด้านขวาหันหน้า คนทางด้านซ้ายหันหลัง เปลี่ยนเป็นมือซ้ายจับหาง ระดับเอวเข้าหากัน มือขวา ตั้งวงกลาง เอียงศีรษะซ้าย เดินสลับที่กันเป็นวงกลม กลับตำแหน่งเดิมของตนเอง
ท่าที่ 8 “ท่ากินรี ชมดอก”	ลายเพลง “ลำเพลิน”	 	ลำตัวหน้าตรง เดินย่อเท้า ตามจังหวะให้จังหวะตกอยู่ ที่เท้าขวา มือทั้งสองข้าง ตั้งมือระดับข้อมือ วาดมือ ไปทางซ้ายและขวาสลับกัน ตามจังหวะการย่อเท้า โดยลักษณะท่ารำ มือ เท้า ศีรษะ จะไปข้างเดียวกัน

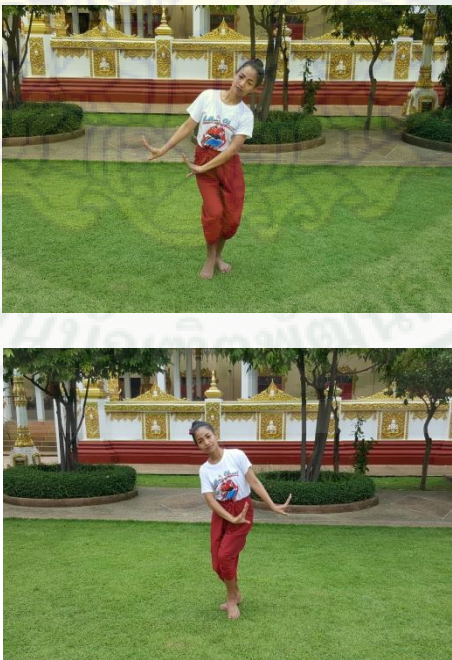
ตารางที่ 3 กระบวนท่าเชิงในพิธีกรรมแห่บังไฟของหมู่บ้านหนองไหลแบบพัฒนา (ต่อ)

ลำดับ ท่าเชิง	เนื้อร้อง/ ทำนอง	กระบวนท่าเชิง	คำอธิบาย กระบวนท่าเชิง
ท่าที่ 9 “ท่า เกี้ยวชู”	ลายเพลง “ลำเพลิน”		เป็นลักษณะท่ารำที่เข้าคู่กัน โดยคนทางขวาจะหันหลัง คนทางซ้ายจะหันหน้า มือทั้งสองข้างจะอยู่ด้านข้าง ลำตัวระดับเอว มืออยู่ในวง เดินย่างเท้าตามจังหวะให้ จังหวะตกอยู่ที่เท้าขวา เอียงศีรษะเข้าหาวงตลอด ลักษณะมือจะเป็นการสลับ จีบไปตามจังหวะการย่างเท้า คือ ย่างเท้าขวามือขวาดั้งมือ มือซ้ายจิบหงายข้างมือขวา หากเดินย่างเท้าซ้าย จะเปลี่ยนเป็น มือซ้าย ดั้งมือ มือขวาจิบหงาย ข้างมือซ้าย การเดินจะเดิน ในลักษณะเป็นวงกลมไปตาม ทิศทางที่หันหน้า เดินสลับ ที่กันแล้วจึงหันหลังกลับ เพื่อเดินกลับที่ของตน
ท่าที่ 10 “ท่าเจีย จิบไม้”	ลายเพลง “ลำเพลิน”	 การย่างเท้า จังหวะที่ 1	ลำตัวหน้าตรง เดินย่างเท้า ตามจังหวะให้จังหวะตก อยู่ที่เท้าขวา มีลักษณะ การปฏิบัติอยู่ 4 จังหวะ คือ จังหวะที่ 1 ย่างเท้าซ้าย มือทั้งสองข้างกำหลวม ๆ ข้างศีรษะด้านซ้าย แล้วตีตมือนิ้วมือกางออก เอียงศีรษะด้านซ้าย

ตารางที่ 3 กระบวนท่าเชิงในพิธีกรรมแห่บังไฟของหมู่บ้านหนองไหลแบบพัฒนา (ต่อ)

ลำดับ ท่าเชิง	เนื้อร้อง/ ทำนอง	กระบวนท่าเชิง	คำอธิบาย กระบวนท่าเชิง
		 การย่อเท้า จังหวะที่ 2 การย่อเท้า จังหวะที่ 3 การย่อเท้า จังหวะที่ 4	จังหวะที่ 2 ย่อเท้าขวา มือทั้งสองข้างกำหลวม ๆ ข้างศีรษะด้านขวา แล้วตืดมือนิ้วมือกางออก เอียงศีรษะด้านขวา จังหวะที่ 3 ย่อเท้าซ้าย มือทั้งสองข้างกำหลวม ๆ ข้างลำตัวด้านซ้าย แล้วตืดมือนิ้วมือกางออก เอียงศีรษะด้านซ้าย จังหวะที่ 4 ย่อเท้าขวา มือทั้งสองข้างกำหลวม ๆ ข้างลำตัวด้านขวา แล้วตืดมือนิ้วมือกางออก เอียงศีรษะด้านขวา

ตารางที่ 3 กระบวนท่าเชิงในพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล่แบบพัฒนา (ต่อ)

ลำดับ ท่าเชิง	เนื้อร้อง/ ทำนอง	กระบวนท่าเชิง	คำอธิบาย กระบวนท่าเชิง
ท่าที่ 11 “ท่ากา เต็นก้อน”	ลายเพลง “ลำเพลิน”		ลำตัวหน้าตรง เดินย่อเท้า ตามจังหวะให้จังหวะตกอยู่ที่เท้าขวา มือทั้งสองข้าง ยกขึ้นด้านบนเหนือศีรษะ สะบัดมือสลับจับซ้าย -ขวา (ท่ากระหวัดเกล้า) โดยจับมือซ้าย เอียงศีรษะด้านขวา จับมือขวากลับเอียงศีรษะ ด้านซ้าย
ท่าที่ 12 “ท่าห้าง เทียม แม่”	ลายเพลง “ลำเพลิน”	 	เป็นลักษณะท่ารำที่เข้าคู่กัน โดยคนทางขวาจะหันหลัง คนทางซ้ายจะหันหน้า มือทั้งสองข้างจะอยู่ด้านข้าง ลำตัวระดับเอว มืออยู่ในวง เดินย่อเท้าตามจังหวะ ให้จังหวะตกอยู่ที่เท้าขวา เอียงศีรษะออกนอกวง ตลอด ลักษณะมือจะเป็น การตั้งมือทั้งสองข้าง กระดกมือไปตามจังหวะ การย่อเท้า การเดินจะเดิน ในลักษณะเป็นวงกลม ไปตามทิศทางที่หันหน้า เดินสลับที่กันแล้วจึงหันหลัง กลับเพื่อเดินกลับที่ของตน

จากการศึกษากระบวนการทำเซ็งในพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล่แบบพัฒนา พบว่า การจัดวางรูปแบบของกระบวนการทำเซ็งยังคงเห็นเค้าโครงท่ารำแห่บั้งไฟแบบดั้งเดิม คือ การเริ่มต้นด้วยท่าเทพนมเหมือนกับการเริ่มต้นด้วยท่าบูชาพญาแถนของท่ารำเซ็งแบบดั้งเดิม ต่อด้วยท่าพรหมสี่หน้า ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับท่าอ้อนวอนเทวดาของท่ารำเซ็งแบบดั้งเดิม และจึงรำด้วยท่ารำต่าง ๆ ซึ่งสอดคล้องกับความหมายของท่าพ้อนรำบำเรอเทพของท่ารำเซ็งแบบดั้งเดิม เป็นการรำรำถวายต่อพญาแถนเพื่อให้เกิดความพึงพอใจ ต่างกันเพียงแค่ท่าเซ็งแห่บั้งไฟแบบดั้งเดิมซึ่งมีเพียง 3 ท่า แต่ท่ารำเซ็งแห่บั้งไฟแบบพัฒนา จะมี 12 ท่า ซึ่งกล่าวได้ว่า การพัฒนากระบวนการทำเซ็งแห่บั้งไฟ ยังคงยึดรูปแบบและความหมายของท่ารำตามแบบท่ารำเซ็งบั้งไฟแบบดั้งเดิม ได้แก่ การแสดงความเคารพบูชาพญาแถนด้วยการกราบไหว้ ต่อด้วยการอ้อนวอนขอฝนต่อพญาแถนโดยแสดงออกในท่าขอ และการรำรำถวายเพื่อให้พญาแถนเกิดความพึงพอใจ และดลบันดาลให้เกิดฝนตกลงมานั่นเอง

1.2 รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมแห่นางแมว

พิธีกรรมแห่นางแมวของหมู่บ้านหนองไหล่ มีวัตถุประสงค์เหมือนกับพิธีกรรมแห่บั้งไฟ คือ จัดขึ้นเพื่อมุ่งหวังขอฝนจากพญาแถน เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของพืชผลทางการเกษตร ดังนั้นรูปแบบการแสดงซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในพิธีกรรมแห่นางแมว จึงมุ่งหวังเพื่อเป็นการสร้างความบันเทิงบูชาพญาแถนเพื่อให้เกิดความพึงพอใจจะได้ประทานฝนให้ตกลงมา จากการศึกษาค้นคว้า รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมแห่นางแมวของหมู่บ้านหนองไหล่ มีรูปแบบการแสดงที่ไม่ซับซ้อน เป็นลักษณะขบวนแห่โดยไม่มีรูปแบบกระบวนการทำรำที่กำหนดชัดเจน ซึ่งผู้วิจัยจะวิเคราะห์องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการแสดงเซ็งแห่นางแมว ดังต่อไปนี้

1.2.1 ผู้แสดงเซ็งแห่นางแมว

ผู้แสดงนับได้ว่าเป็นองค์ประกอบหลักของการแสดง ในการแสดงเซ็งแห่นางแมวของหมู่บ้านหนองไหล่ พบว่าผู้แสดงคือผู้ที่มาร่วมในขบวนแห่นางแมว ไม่จำกัดเพศและวัยในการแสดง เนื่องจากเป็นพิธีกรรมที่ไม่สลับซับซ้อนและไม่มีขั้นตอนพิธีที่ต้องที่วุ่นวาย ดังนั้นผู้ร่วมแสดงจึงไม่มีกฎเกณฑ์จำกัด สามารถเข้าร่วมแสดงได้ทุกคน ซึ่งมีจุดประสงค์หลักของการจัดพิธีกรรมแห่นางแมวเพื่อขอฝนแล้ว ยังมีจุดประสงค์แฝงไว้เพื่อต้องการให้คนในชุมชนได้ร่วมสนุกสนาน ผ่อนคลายจากสภาพอากาศที่ร้อน และผลผลิตที่ได้รับผลกระทบจากการขาดน้ำ การร่วมสนุกสนานในพิธีกรรมแห่นางแมวจึงช่วยให้ลิ้มสภาวะดีได้ชั่วขณะ และสร้างความรักความสามัคคีได้เป็นอย่างดี

1.2.2 การแต่งกายในการแสดงเซ็งแห่นางแมว

การแต่งกายในการแสดงแห่นางแมว ไม่มีการกำหนดรูปแบบการแต่งกายที่เป็นแบบแผน เนื่องจากเป็นพิธีกรรมที่เรียบง่าย ไม่ต้องการผู้ชมไม่มีการแข่งขัน หวังเพียงเพื่อความสนุกสนานของคนในชุมชน ดังนั้นผู้แสดงเข้าร่วมในขบวนแห่นางแมวจึงแต่งกายด้วยชุดที่ใส่ในชีวิตประจำวันเท่านั้น สันนิษฐานว่าพิธีกรรมแห่นางแมวเป็นพิธีกรรมเก่าแก่ที่มีมาพร้อม ๆ กับพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล่ เหตุผลการแต่งกายก็เหมือนกับการแต่งกายของผู้แสดงในพิธีกรรมแห่บั้งไฟ และเนื่องจากพิธีกรรมไม่ได้จัดเป็นประจำทุกปีจัดเฉพาะปีที่ฝนแล้ง ดังนั้นจึงไม่มีเหตุจำเป็นต้องจัดเตรียมเครื่องแต่งกายที่สวยงามไว้ใช้สำหรับประกอบพิธี กอปรกับความอึดอัดขัดสนเพราะพืชผลเสียหายจากการขาดน้ำ ชาวบ้านจึงไม่มีเงินทองสำหรับจัดหาชุดสวยงามมาสวมใส่ในการแสดงเป็นการสิ้นเปลืองโดยใช่เหตุ ดังนั้นจึงสวมใส่ชุดที่มีอยู่อย่างชุดที่สวมใส่ในชีวิตประจำวันในการแสดง

1.2.3 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงเซิ้งแห่หางแมว

จากการศึกษาพิธีกรรมแห่หางแมวของหมู่บ้านหนองไหล พบว่าในการแสดงเซิ้งแห่หางแมว ไม่พบการใช้เครื่องดนตรีประกอบการแสดง พบเพียงการปรบมือเพื่อประกอบจังหวะในการขับกายเซิ้งแห่หางแมวเท่านั้น เนื่องจากเป็นพิธีกรรมที่เก่าแก่และมีความเรียบง่ายจึงไม่จำเป็นต้องใช้เครื่องดนตรีประกอบการแสดง หรืออาจสันนิษฐานได้ว่าพิธีกรรมแห่หางแมวจัดขึ้นในช่วงหน้าแล้ง อากาศร้อน นอกจากชาวบ้านจะนำน้ำมาสาดใส่แมวซึ่งเป็นความเชื่อในพิธีกรรมแล้วยังอาจใช้น้ำสาดใส่คนที่มาร่วมขบวนแห่หางแมวเพื่อให้ได้คลายร้อนลงได้บ้าง หากมีเครื่องดนตรีในขบวนแห่เครื่องดนตรีอาจโดนน้ำทำให้เกิดความเสียหายได้

1.2.4 บทที่ใช้ประกอบการแสดงเซิ้งแห่หางแมว

บทที่ใช้ประกอบการแสดงในพิธีกรรมแห่หางแมว มีความแตกต่างจากบทที่ใช้ประกอบการแสดงทางด้านนาฏศิลป์ไทยซึ่งเป็นลักษณะคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพ แต่สำหรับบทที่ใช้ประกอบการแสดงเซิ้งแห่หางแมว จะแต่งเป็นลักษณะกาพย์ซึ่งมีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากกาพย์ที่ใช้แต่งบทกวีไทยภาคกลางที่มีหลายแบบ เช่น กาพย์ยานี กาพย์ฉบัง กาพย์สุรางคนางค์ กาพย์ห่อโคลง กาพย์เห่เรือ เป็นต้น แต่กาพย์อีสานมีเพียงกาพย์เดียว เรียกว่า “กาพย์เซิ้ง”

จากลักษณะคำประพันธ์กาพย์เซิ้งแห่หางแมวของหมู่บ้านหนองไหล พบว่า จะมีสัมผัสคำที่ขาดช่วง ไม่สัมผัสกันตลอดทั้งกาพย์เซิ้งตั้งแต่ต้นจนจบ การใช้ภาษาในการประพันธ์เป็นภาษาพื้นเมืองภาคอีสาน ลักษณะการใช้คำมีความหมายถึงการอ้อนวอนขอฝนโดยใช้แมวเป็นสื่อกลางในการขอฝนต่อพญาแถน นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ทำมาหากินโดยพึ่งพาธรรมชาติ โดยพิจารณาจากอาหารการกินที่ปรากฏในกาพย์เซิ้ง เช่น ปลา หนู ข้าว เหล้า กลอย

บึ้ง ซึ่งล้วนแต่เป็นอาหารที่หาได้จากธรรมชาติตามวิถีชีวิตชนบท และยังพบการใช้คำสองแง่สองง่าม หยาบโหลปรากฏในบทกวีเชิงโดยตรงไม่หลีกเลี่ยงใช้คำสุภาพคำอื่นแทน สืบให้เห็นถึงลักษณะนิสัยของชาวบ้านที่เป็นคนจริงใจ พูดจาตรงไปตรงมาไม่อ้อมค้อมหรืออาจใช้คำหยาบคาย เพื่อสร้างความสนุกสนานในการขับกวีเชิงตามวิถีชีวิตแบบชนบทก็เป็นได้ จากการสังเกตลักษณะการสัมผัสคำในบทประพันธ์ สันนิษฐานว่าบทกวีเชิงแห่งนางแมวของหมู่บ้านหนองไหลอาจมีบางส่วนขาดหายไป ผู้วิจัยจึงได้นำบทกวีเชิงแห่งนางแมวของ นายสวิง บุญเจิม (2549 : 815) ซึ่งเป็นปราชญ์ด้านวัฒนธรรมอีสาน อีกทั้งเป็นผู้เขียนหนังสือตำรามรดกอีสานที่เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปในสังคมอีสาน โดยนำบทเชิงแห่งนางแมวที่เป็นบทเดียวกันมาเปรียบเทียบ ซึ่งผู้วิจัยนำเสนอดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4 เปรียบเทียบกาพย์เชิงแห่งนางแมวของ นายสวิง บุญเจิม กับกาพย์เชิงแห่งนางแมวของหมู่บ้านหนองไหล

คำกลอน	คำกาพย์เชิงแห่งนางแมวของ นายสวิง บุญเจิม	คำกาพย์เชิงแห่งนางแมวของ หมู่บ้านหนองไหล
1	เต้าอีแม่นางแมว แมวมาขอไข่	เชิงอีแม่นางแมว แมวมาขอไข่
2	ขอบได้ขอฟ้าขอฝน	ขอ บ ได้ขอฟ้าขอฝน
3	ขอน้ำมนต์ฮอดหัวแมวบ้าง	ขอน้ำมนต์ฮอดหัวแมวข้อยแน (อีแม่นายเอ้ย)
4	บ ได้คำจ้างเอาแมวข้อยมา	บ ได้คำจ้างเอาแมวข้อยมา
5	บ ได้ปลาเอาหนูกับข้าว	บ ได้ปลาเอาหนูกับข้าว
6	บ ได้ข้าว เหล้าเด็ดก็เอา เหล้าโทก็เอา	บ ได้ข้าวเอาเหล้ากับกลอย
7	แม่เฒ่าเอ๋ย อย่าฟ้าขายลูก	ไปชุดกลอยก็เอากลอยมานิ่ง
8	ข้าวเพิ่นปลูก ลูกน้อยเพิ่นแพง	ไปชุดบั้งก็ย่านบั้งตอดตาย (อีแม่นายเอ้ย) (สร้อย) เทลงมาฝนก็เทลงมา
9	ตาเวนแดง ฝนเทลงมา	นาให้ใหญ่ก็ใส่ข้าวดอดำ
10	ตาเวนดำ ฝนหน้าลงมา	นาให้คำใส่ข้าวป้องแ้ว
11	ตาเวนตก ฝนตกลงมา	คำ บ แล้วก็ไหลเหลือไหลเลิง (สร้อย) เทลงมาฝนก็เทลงมา
12	ดั่งเค็ง ๆ ข้ามดงมานี้	ไหลเค็ง ๆ ก็ข้ามดงมานี้
13	แบ้นบักเล็กแบ้นพ้ออีเถิง	ไหลกิบก็ไปหนีบหนีแมว
14	ฮั่งเบิง ๆ ฝนเทลงมา	ร้องแมว ๆ ก็ฝนเทลงมา
15	ฝน บ ตกข้าวไฮ่ตายเหมิดแล้ว	
16	ฝน บ ตกข้าวนาตายแล้งเหมิดแล้ว	
17	ฝน บ ตกกล้าแห้งตายพรายเหมิดแล้ว	
18	ตกลงมาฝนตกลงมา	
19	เท่งลงมาฝนเท่งลงมา	(สร้อย) เทลงมาก็ฝนเทลงมา
20	กูกู กูกู กูกู กูกู กูกู	

จากตารางข้างต้นพบว่า คำกาพย์เชิงแห่นางแมวทั้ง 2 บท มีทั้งส่วนของคำกลอนที่เหมือนกันและแตกต่างกัน ซึ่งจะวิเคราะห์ออกเป็นประเด็นดังต่อไปนี้

1. คำกลอนที่ 1 – 6 มีลักษณะการใช้คำที่เหมือนกัน มีความหมายเดียวกัน แต่มีบางคำแตกต่างกันไปบ้างตามความนิยมของแต่ละท้องถิ่น คำกลอนกล่าวถึงการร้องอ้อนวอนขอฝนต่อนางแมว หากไม่ได้คำจ้ำงก็ขอเอาแมวคืนมา หรือไม่ก็เอาอย่างอื่นมาแลกเปลี่ยน เช่น ปลา หนู ข้าว เหล้า กลอย เป็นต้น

2. คำกลอนที่ 7 – 11 มีความแตกต่างกัน คือ บทของ นายสวิง บุญเจิม สะท้อนให้เห็นค่านิยมของชาวอีสานที่ขายลูกหลานไปใช้แรงงาน แต่คำกลอนเป็นการห้ามปรามอย่ารีบขายลูกให้อดใจรออีกสักนิด เตี้ยกลางวันฝนก็ตก ถ้ากลางวันฝนไม่ตกก็ตกตอนเย็น ถ้าตอนเย็นฝนไม่ตกตอนกลางคืนฝนต้องตกแน่นอน ในขณะที่บทกาพย์เชิงของหมู่บ้านหนองไผ่ยังคงกล่าวถึงวิถีชีวิตการทำมาหากินโดยการหาของป่าเอามาประทังชีวิต

3. คำกลอนที่ 12 – 14 ลักษณะของฝนที่ตกลงมาเหมือนกัน

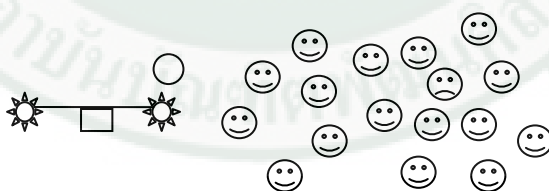
4. คำกลอนที่ 15 – 17 พบเพียงบทกาพย์เชิงของ นายสวิง บุญเจิม กล่าวถึงฝนที่ไม่ตกทำให้พืชผลทางการเกษตรแห้งเหี่ยวเฉาตายหมดแล้ว

5. คำกลอนที่ 18 – 19 มีลักษณะคำกลอนที่เหมือนกัน คือ เป็นคำสร้อยของบทกาพย์เชิงที่เป็นลักษณะอ้อนวอนให้ฝนตกลงมา

6. คำกลอนที่ 20 พบเฉพาะบท ของนายสวิง บุญเจิม คำกลอนไม่สื่อความหมายใด ๆ เป็นลักษณะการใช้คำเพื่อให้เกิดความสนุกสนานเท่านั้น

1.2.5 รูปแบบแถวในการแสดงเชิงแห่นางแมว

ในการแสดงเชิงแห่นางแมวของหมู่บ้านหนองไผ่ ไม่พบรูปแบบการจัดแถวในการแสดง พบเพียงรูปแบบการแสดงเป็นลักษณะขบวนแห่เท่านั้น ผู้แสดงจะร่วมอยู่ในขบวนแห่ถัดจากนางแมว ผู้แสดงจะยืนอยู่ตำแหน่งใดก็ได้ ในขณะที่เคลื่อนขบวนแห่นางแมว ผู้แสดงจะเคลื่อนที่ไปอยู่ตำแหน่งใดในขบวนแห่ได้อย่างอิสระ โดยไม่มีการกำหนดบังคับตำแหน่งในการแสดง รูปแบบการแสดงในลักษณะนี้มีความคล้ายลักษณะการแสดงในขบวนพิธีแห่หน้าคเช้าโบสถ์ของคนไทย

☀ ผู้แบกนางแมว

○ ผู้ถือค้ายันต์ 5

□ นางแมว

😊 ผู้แสดง

แผนภูมิที่ 6 รูปแบบขบวนแห่นางแมวของหมู่บ้านหนองไผ่

ที่มา : ผู้วิจัย

จากแผนภูมิข้างต้นจะเห็นได้ว่า รูปแบบแถวในการแสดงเซ็งแห่งนางแมวของหมู่บ้านหนองไหล ผู้เซ็งจะยืนร่วมอยู่ในขบวนต่อจากนางแมว ไม่มีรูปแบบแถว ผู้แสดงจะยืนในตำแหน่งใดก็ได้ ผู้เซ็งจะร่ายรำไปตามทักษะของตนเองเดินเคลื่อนขบวนตามทางในหมู่บ้านไปยังบ้านเรือนของคนในชุมชนได้ร่วมพิธีกรรมโดยเอาน้ำมาสาธไสนางแมว การไม่กำหนดรูปแบบการแสดงเซ็งแห่งนางแมวนั้นสันนิษฐานว่าเพื่อต้องการให้ผู้ร่วมแสดงได้แสดงออกอย่างมีอิสระ ไม่ต้องมีกำหนดกฎเกณฑ์มาบังคับว่าต้องทำอย่างนั้นต้องเป็นอย่างนี้ เพื่อให้ผู้แสดงเกิดความผ่อนคลายความตึงเครียดจากสภาพอากาศที่ร้อนและสภาวะฝนแล้ง ที่มีผลกระทบต่อพืชผลทางการเกษตร การแสดงออกอย่างมีอิสระจึงเป็นการผ่อนคลายได้เป็นอย่างดี

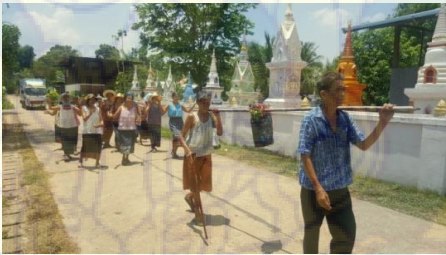
1.2.6 สถานที่ที่ใช้แสดงเซ็งแห่งนางแมว

การแสดงเซ็งแห่งนางแมว เป็นส่วนหนึ่งของขบวนแห่งนางแมว การแสดงจะเริ่มเมื่อมีการเคลื่อนขบวนจากจุดเริ่มต้นไปยังบ้านเรือนของคนในชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนได้ร่วมพิธีเอาน้ำสาธนางแมว ดังนั้นสถานที่ที่ใช้แสดงเซ็งแห่งนางแมวจึงเป็นถนนตลอดเส้นทางในหมู่บ้านที่ขบวนแห่งนางแมวเคลื่อนที่ไป

1.2.7 กระบวนท่าเซ็งในพิธีกรรมแห่งนางแมว

กระบวนท่าเซ็งในพิธีกรรมแห่งนางแมวของหมู่บ้านหนองไหล ไม่มีกระบวนท่ารำที่กำหนดในการเซ็ง ผู้ร่วมขบวนแห่งนางแมวจะเป็นผู้เซ็งซึ่งไม่มีท่าเซ็งกำหนด ผู้เซ็งแต่ละคนจะพ้อนรำไปตามทักษะพื้นฐานการร่ายรำเฉพาะบุคคล คือ การยกมือขึ้นตั้งมือแล้วม้วนมือไปมา บ้างก็เดินปรบมือประกอบจังหวะการร้องเซ็งแห่งนางแมว สามารถสรุปกระบวนท่ารำได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 5 กระบวนทำแข่งในพิธีกรรมแห่นางแมวของหมู่บ้านหนองไหล่

ลำดับ ทำแข่ง	เนื้อร้อง/ทำนอง	กระบวนทำแข่ง	คำอธิบาย กระบวนทำแข่ง
ท่าที่ 1	แข่งอีแม่นางแมว แมวมามาขอไข่ ขอ บ่ ได้ขอฟ้าขอฝน ขอน้ำมนต์สดหัวแมว ข้อยแน อีแม่นายเอี้ย บ่ ได้ค่าจ้างเอาแมว ข้อยมา		ลักษณะที่ 1 เป็นลักษณะการก้าวเท้า เดินพร้อมกับปรบมือ ตามจังหวะ ประกอบคำร้องแข่ง แห่นางแมว
ท่าที่ 2	บ่ ได้ปลาเอาหนู กับข้าว บ่ ได้ข้าว เอาเหล้ากับกลอยไป ขุดกลอยก็เอากลอย มานิ่ง ไปขุดบั้งก็ย่าน บั้งตอตาย อีแม่ นายเอี้ย เทลงมา ฝนก็เทลงมา นาให้ ใหญ่ก็ใส่ข้าวดอดำ นาให้ค่าใส่ข้าว ป่องแอ้ว คำ บ่ แล้ว ก็ไหลเหลอไหลเลิง เทลงมาฝนก็เทลงมา ไหลเค้ง ๆ ก็ข้ามดง มานี่ ไหลกิบก็ไป หนีบหีแมว ร้องแมว ๆ ก็ฝนเทลงมา เทลง มาก็ฝนเทลงมา	 	ลักษณะที่ 2 เป็นลักษณะการก้าวเท้า เดินพร้อมยกมือทั้งสอง ขึ้นระดับวงกลาง พร้อมกับรำรำ ในลักษณะม้วนมือ ประกอบคำแข่ง แห่นางแมว ลักษณะท่ารำแข่ง แห่นางแมวของหมู่บ้าน หนองไหล่ไม่มีแบบแผน ที่ชัดเจน ลักษณะ การรำรำเป็นแบบ การยกมือรำรำไปตาม ทักชะการรำเฉพาะตัว ของบุคคล บ้างก็เดิน ปรบมือตามจังหวะ ประกอบคำแข่ง แห่นางแมว

พิธีกรรมแห่นางแมว ตามความเชื่อของชาวบ้านหนองไหล่เป็นพิธีกรรมขอฝนแบบเรียบง่าย ไม่มีพิธีที่ต้องที่สลับซับซ้อน ส่วนกระบวนทำแข่งในพิธีกรรมแห่นางแมวของหมู่บ้านหนองไหล่ จะไม่มีกระบวนท่ารำที่กำหนดในการแข่ง ผู้ร่วมขบวนแห่นางแมวจะเป็นผู้แข่งซึ่งไม่มีท่าแข่งกำหนดผู้แข่งแต่ละคนจะแข่งไปตามทักชะพื้นฐานการรำรำเฉพาะบุคคล คือ การยกมือขึ้นตั้งมือแล้วม้วนมือไปมาบ้างก็เดินปรบมือประกอบจังหวะการร้องแข่งแห่นางแมว

1.3 รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมนางด้ง

พิธีกรรมนางด้ง เป็นพิธีกรรมขอฝนอีกพิธีกรรมหนึ่งของหมู่บ้านหนองไหล แต่ในระยะหลังไม่ค่อยได้จัดขึ้น จากการสัมภาษณ์ นายสุวรรณ์ บุษย์จันทร์ ผู้อาวุโสและเป็นผู้ทำหน้าที่ประกอบพิธีต่าง ๆ ของหมู่บ้านหนองไหล กล่าวว่า

“พิธีขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล ในระยะหลัง ๆ มานี้ไม่ได้จัดเลย เนื่องจากในแต่ละปีมีฝนตก ไม่แห้งแล้งเหมือนเมื่อก่อนมีน้ำเพียงพอในการเพาะปลูก โดยเฉพาะพิธีกรรมนางด้งนี้เกือบจะสูญหายไปเลยก็ว่าได้ เพราะหากจะทำพิธีขอฝนจริง ๆ ของหมู่บ้าน ก็จะทำพิธีกรรมแห่บั้งไฟก่อน ซึ่งต้องจัดเป็นประจำทุกปี เนื่องจากเป็นประเพณีในฮีต หากฝนยังไม่ตกอีกก็จะประกอบพิธีกรรมแห่นางแมว ถ้ายังไม่ตกอีกถึงจะประกอบพิธีกรรมนางด้ง แต่ส่วนมากแค่แห่บั้งไฟฝนก็ตกแล้ว พิธีกรรมนางด้งเลยไม่ได้จัดมานานมากแล้ว” (สุวรรณ์ บุษย์จันทร์. สัมภาษณ์. 9 กรกฎาคม 2559)

จากคำกล่าวข้างต้น ทำให้เห็นว่าในอนาคตข้างหน้าพิธีกรรมนางด้ง อาจจะสูญหายไปจากสังคมหมู่บ้านหนองไหลก็เป็นได้ จากการศึกษาพบว่า รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมนางด้งของหมู่บ้านหนองไหล มีรูปแบบการแสดงที่อยู่กับที่ การแสดงไม่มีความสลับซับซ้อน โดยมีรูปแบบการแสดงในพิธีกรรมนางด้งของชาวหมู่บ้านหนองไหล แบ่งออกเป็น 2 แบบ ได้แก่

1.3.1 รูปแบบการแสดงในแบบดั้งเดิม

รูปแบบการแสดงเซิ้งนางด้งของหมู่บ้านหนองไหลในแบบดั้งเดิม เป็นรูปแบบการแสดงในแบบพิธีกรรมนางด้ง ที่จัดขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการขอฝนตามความเชื่อของชาวอีสาน มุ่งเน้นความสำคัญของขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม และการเสี่ยงทายเป็นสำคัญ ดังนั้นการแสดงในพิธีกรรมนางด้งจึงเป็นเพียงแค่การประมือประกอบการขับกายเซิ้งนางด้งเพียงเท่านั้น รูปแบบการแสดงเซิ้งนางด้งเป็นลักษณะการแสดงอยู่กับที่ ไม่มีการเคลื่อนที่ในการแสดงเหมือนอย่างพิธีกรรมแห่บั้งไฟและพิธีกรรมแห่นางแมว การแสดงมีวัตถุประสงค์เพื่ออ้อนวอนต่อพญาแถนให้บันดาลฝนตกลงมา ประกอบขั้นตอนของการเสี่ยงทาย ทำนายสภาพฝนฟ้าจากหลักฝนและหลักแล้งที่ให้นางด้งค้นหา นอกจากการประมือประกอบการขับกายเซิ้งนางด้งของผู้แสดงแล้ว ไม่พบกระบวนการรำในการแสดงเซิ้งนางด้งปรากฏเลย ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้วิเคราะห์องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการแสดงเซิ้งนางด้งในแบบดั้งเดิม ดังต่อไปนี้

1) ผู้แสดงเซิ้งนางด้งในแบบดั้งเดิม

ผู้แสดงนับได้ว่าเป็นองค์ประกอบหลักของการแสดง ในการแสดงเซิ้งนางด้งของหมู่บ้านหนองไหล พบว่า ผู้แสดงคือผู้ที่มาร่วมในพิธีกรรมนางด้ง เหมือนกับการแสดงเซิ้งแห่นางแมว ไม่มีการจัดผู้แสดงแยกเฉพาะสำหรับแสดงประกอบพิธีกรรม ผู้แสดงไม่จำกัดเพศและวัย ในการแสดง การแสดงจะเริ่มเมื่อผู้ขับกายเซิ้งนางด้งเริ่มขับกายเซิ้ง ผู้แสดงจะยืนล้อมรอบกระดังพร้อมกับการประมือประกอบการขับกายเซิ้งไปจนกว่านางด้งจะเข้าสิงในกระดังเป็นอันจบ การแสดงสันนิษฐานว่าการยืนล้อมรอบกระดังไม่ได้เป็นการกำหนดขึ้นเป็นรูปแบบการแสดง แต่เป็นเพราะนิสัยของคนไทยที่มีความอยากรู้อยากเห็นขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมนางด้ง และสิ่งที่จะเกิดขึ้นกับพิธีกรรม จึงเกิดเป็นการยืนมุงดูรอบทุกทิศทางจนกลายเป็นยืนล้อมอยู่รอบกระดังนั่นเอง

และการปรบมือเป็นการแสดงออกถึงการร่วมด้วยช่วยกันของคนในหมู่บ้าน ที่มีส่วนร่วมในพิธีจึงช่วยกันปรบมือเพื่อประกอบจังหวะในการขับกายีเซ็งนางดั่งนั่นเอง

2) การแต่งกายในการแสดงเซ็งนางดั่งในแบบดั้งเดิม

การเซ็งนางดั่งในแบบดั้งเดิม พบว่า รูปแบบการแต่งกายมีลักษณะเป็นการแต่งกายด้วยชุดที่ใส่ในวิถีชีวิตชาวบ้าน ไม่มีการกำหนดการแต่งกายที่สวยงามเหมือนการแสดงที่ต้องการนำเสนอต่อผู้ชม การแสดงเซ็งนางดั่งในแบบดั้งเดิมมีวัตถุประสงค์เพื่อเซ็งถวายความสำเร็จสำราญต่อพญาแถนเพียงเท่านั้น เซ็งเพื่ออ้อนวอนขอฝนต่อพญาแถน พิธีกรรมมุ่งเน้นในเรื่องที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสิ่งลี้ลับ ดังนั้นจึงไม่ได้เน้นที่การแสดงเป็นหลัก จึงไม่เน้นการแต่งกายที่สวยงามของผู้แสดงเซ็งนางดั่ง

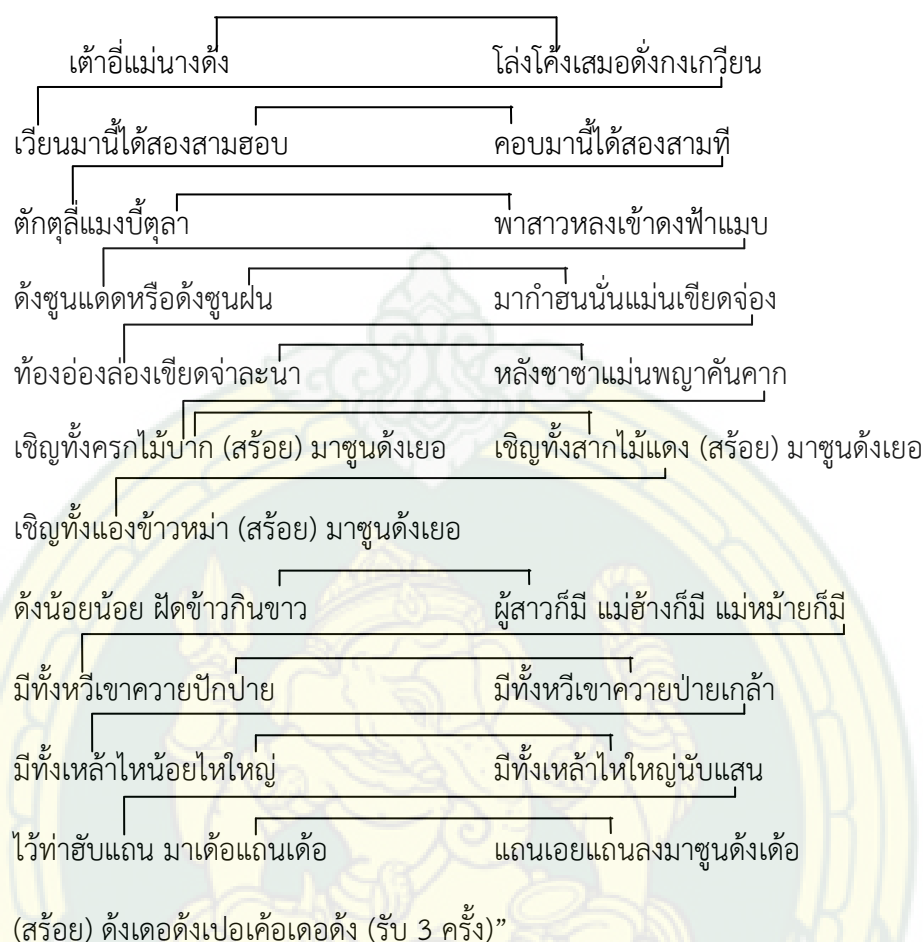
3) เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงเซ็งนางดั่งในแบบดั้งเดิม

จากการศึกษาพิธีกรรมนางดั่งของหมู่บ้านหนองไหล่ พบว่า ในการแสดงเซ็งนางดั่งในแบบดั้งเดิมไม่พบการใช้เครื่องดนตรีประกอบการแสดง พบเพียงการปรบมือเพื่อประกอบจังหวะในการขับกายีเซ็งนางดั่งเท่านั้น เนื่องจากเป็นพิธีกรรมที่เก่าแก่มุ่งที่การประกอบพิธีที่สัมพันธ์กับการอ้อนวอนพญาแถนโดยการขับกายีเซ็งนางดั่ง ดังนั้นจึงไม่จำเป็นต้องใช้เครื่องดนตรีประกอบการแสดง เนื่องจากการแสดงเป็นเพียงการปรบมือประกอบการแสดงเท่านั้น

4) บทที่ใช้ประกอบการแสดงเซ็งนางดั่งในแบบดั้งเดิม

บทที่ใช้ประกอบการแสดงเซ็งนางดั่ง เป็นคำประพันธ์ประเภทกาพย์ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของกาพย์อีสาน เรียกว่า “กาพย์เซ็ง” ซึ่งแตกต่างจากกาพย์โดยทั่วไปของภาคกลาง มีลักษณะฉันทลักษณ์คล้ายเหมือนกาพย์เซ็งแห่นางแมว คือ มีการแบ่งวรรคละ 7 คำ อาจแบ่งเป็นวรรคหน้า 3 คำ วรรคหลัง 4 คำ หรืออาจเขียนต่อกันทั้ง 7 คำ โดยไม่แบ่งวรรคก็ได้

“กาพย์เซิ้งนางด้งหมู่บ้านหนองไหล

(อุทัย บุษย์จันทร์. สัมภาษณ์. 4 มิถุนายน 2559)

จากลักษณะคำประพันธ์กาพย์เซิ้งนางด้งของหมู่บ้านหนองไหล พบว่า มีความสอดคล้องกับลักษณะคำประพันธ์ ในลักษณะการแบ่งคำกาพย์เซิ้งเหมือนคำประพันธ์กาพย์เซิ้งแห่งนางแมว แต่จากการสังเกตคำประพันธ์กาพย์เซิ้งนางด้งของหมู่บ้านหนองไหลแล้ว พบว่า มีสัมผัสคำที่ขาดช่วง ไม่สัมผัสกันตลอดทั้งกาพย์เซิ้งตั้งแต่ต้นจนจบเหมือนกับกาพย์เซิ้งแห่งนางแมว การใช้ภาษาในการประพันธ์เป็นภาษาพื้นเมืองภาคอีสาน ลักษณะการใช้คำมีความหมายบรรยายถึงรูปแบบของการรำรำในพิธีกรรมขอฝน จากการสังเกตลักษณะการสัมผัสคำในบทประพันธ์สันนิษฐานว่า บทกาพย์เซิ้งนางด้งของหมู่บ้านหนองไหลอาจมีบางส่วนขาดหายไป ผู้วิจัยจึงได้นำบทกาพย์เซิ้งนางด้งของนายสวิง บุญเจิม (2549 : 815) ซึ่งเป็นปราชญ์ด้านวัฒนธรรมอีสาน อีกทั้งเป็นผู้เขียนหนังสือตำรามรดกอีสาน เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปในสังคมอีสาน โดยนำบทเซิ้งนางด้งที่เป็นบทเดียวกันมาเปรียบเทียบ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 6 เปรียบเทียบกาพย์เห็ญนางดังของ นายสวิง บุญเจิม กับกาพย์เห็ญนางดัง
ของหมู่บ้านหนองไหล

คำกลอน	คำกาพย์เห็ญนางดังของ นายสวิง บุญเจิม	คำกาพย์เห็ญนางดังของ หมู่บ้านหนองไหล
1	เต้าอี่แม่นางดัง	เต้าอี่แม่นางดัง
2	เฮ็ดโล้งโค้งเสมอดังกงเกวียน	โล้งโค้งเสมอดังกงเกวียน
3	มาเวียนนี้ได้สองสามฮอบ	เวียนมานี้ได้สองสามฮอบ
4	มากอบนี้ได้สองสามที	คอบมานี้ได้สองสามที
5	ตักตุลี้แมงหมีตักตุลา	ตักตุลี้แมงปู้ตุลา
6	พาสาวหลงเข้าดงกำแมบ	พาสาวหลงเข้าดงฟ้าแมบ
7	มาสู่แดดหรือมาสู่ฝน	ดั่งขุนแดดหรือดั่งขุนฝน
8	มากำสนน้าแม่เขียดได้	มากำสนน้นแม่นเขียดจ้อง
9	เฮ็ดชักไ้้นั้นเ็นว่าเขียดเหลือ้ง	
10	มีแต่เสียงน้นเ็นว่าเขียดจ้อง	
11	ลอยอ่องล่องน้นแม่นเขียดจ่านา	ท้องอ่องล่องเขียดจ่าละนา
12	หลังชา ๆ แม่นพญาคันคาก	หลังชาชาแม่นพญาคันคาก
13	เขิญทั้งครกไม้บากมาชุนดั่งเยอ	เขิญทั้งครกไม้บาก (สร้อย) มาชุนดั่งเยอ
14		เขิญทั้งสากไม้แดง (สร้อย) มาชุนดั่งเยอ
15		เขิญทั้งแองข้าวหมา (สร้อย) มาชุนดั่งเยอ
16	ดั่งน้อย ๆ อ่อนข้าวก็ขาวอีสาวก็มี	ดั่งน้อยน้อย ฝัดข้าวกินขาว
17		ผู้สาวก็มี แม่ฮ้างก็มี แม่หม้ายก็มี
18	มีทั้งหิวเขาควยบาย	มีทั้งหิวเขาควยปักพาย
19	มีทั้งหิวเขาควยบายเกล้า	มีทั้งหิวเขาควยพายเกล้า
20	มีทั้งเหล่าไหหลวงจับไก่อ	มีทั้งเหล่าไหน้อยไหใหญ่
21	มีทั้งเหล่าไหใหญ่นับแสน	มีทั้งเหล่าไหใหญ่นับแสน
22		ไว้ทำฮับแถน มาดื้อแถนดื้อ
23	แขนลงมาแต่เพิ่นวีดัง	
24	เต็นเยอดังเปอ เคอเยอดัง	
25	มาปิ่นวัดปิ่นเวียนเตียวนี้	
26	ฝน บ่ ตก เข้าไ้ต่ายคา	
27	ฝน บ่ ตกเข้านาตายแล้ง	
28	แอ้งอยู่ป่าโฮมโกงเหมิดแล้ว	
29	หมากหม่วยสุกคาเคือเหมิดแล้ว	
30	หมากเขือสุกคาชวนเหมิดแล้ว	

ตารางที่ 6 เปรียบเทียบภาพยึ่งนางดังของ นายสวิง บุญเจิม กับภาพยึ่งนางดัง
ของหมู่บ้านหนองไหล (ต่อ)

คำกลอน	คำภาพยึ่งนางดังของ นายสวิง บุญเจิม	คำภาพยึ่งนางดังของ หมู่บ้านหนองไหล
31	น้ำใสขาวให้สุปากันอาบ	
32	เห็นหอยตาบถึมขึ้นเมื่อบก	
33	ฝนตกลงตั้งแต่เทิงภูค้อย	
34	น้ำย่อยลงภูหอโฮง	
35	กึ่งกันลง ฟันกันลงเสมอด้งฟันสาด	
36	ตาดแต่นี้เท่าฮอดเสมอเพอ	
37	เสมอกันแล้วฝนแก้วเลียนลำ	
38	มานำกุนี้ให้ฝนฮวยลง	
39	สาวไทยเวียงเต้าแม่นางดัง	
40	เปอเสมอเยอดัง เปอเคอเยอดัง	(สร้อย) ดังเคอดังเปอเคอเคอดัง
41	มาเป่งน้ำเดือนหกใส่ข้าว	
42	มาเป่งน้ำเดือนเก้าใส่เนา กุก กู๊ ๆ ๆ"	

จากตารางข้างต้นพบว่า คำภาพยึ่งนางดังทั้ง 2 บท มีทั้งส่วนของคำกลอนที่เหมือนกัน และแตกต่างกัน ซึ่งจะวิเคราะห์ออกเป็นประเด็น ดังต่อไปนี้

1. คำกลอนที่ 1 – 13 มีลักษณะการใช้คำที่เหมือนกัน มีความหมายเดียวกัน แต่มีบางคำแตกต่างกันไปบ้างตามความนิยมของแต่ละท้องถิ่น คำกลอนกล่าวถึงลักษณะของพิธีกรรม เช่น การเวียนรอบกระดัง ดังคำเช้งที่ว่า “เวียนมานี้ได้สองสามฮอบ คอบมานี้ได้สองสามที” การถามไถ่ นางดังว่าปีฝนจะแล้งหรือฝนจะตก ดังคำเช้งที่ว่า “ตั้งขุนแดดหรือตั้งขุนฝน” การกล่าวถึงสัตว์ที่จะพบเห็นมากในหน้าฝนอย่างเขียดและคางคก ดังคำเช้งที่ว่า “มากำฮอนนั้นแม่น เขียดจ่อง ท้องอ่องล่อง เขียดจ่าละนา หลังซาซาแม่นพญาคันคาก” แต่บทภาพยึ่งของ นายสวิง บุญเจิม จะกล่าวถึงเขียด มากกว่าบทภาพยึ่งของหมู่บ้านหนองไหล 2 ชนิด คือ เขียดใต้ และเขียดเหลือง

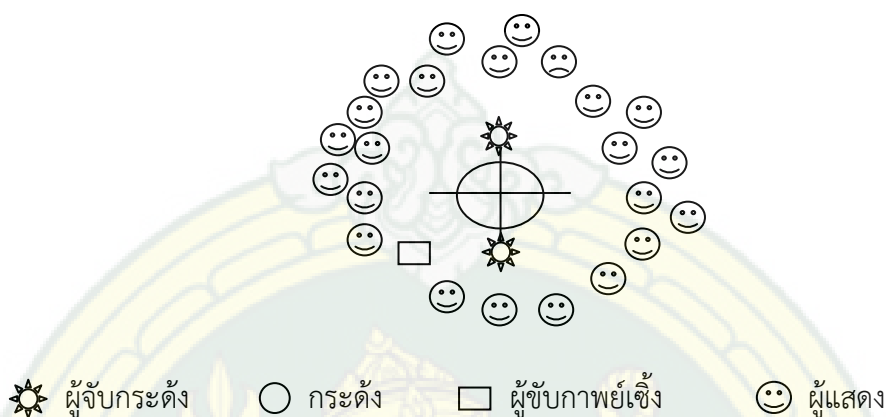
2. คำกลอนที่ 18 – 21 มีลักษณะการใช้คำที่เหมือนกัน มีความหมายเดียวกันแต่มีบางคำแตกต่างกันไปบ้างตามความนิยมของแต่ละท้องถิ่น คำกลอนกล่าวถึงเครื่องบูชาที่จัดเตรียมไว้สำหรับ พญาแลน ดังคำเช้งที่ว่า “มีทั้งหวีเขาควายปักปาย มีทั้งหวีเขาควายปายเกล้ามีทั้งเหล้าไหน้อย ไหใหญ่ มีทั้งเหล้าไหใหญ่นับแสน”

3. คำกลอนที่ 23 – 39 พบเพียงบทภาพยึ่งของ นายสวิง บุญเจิม กล่าวถึงฝนที่ไม่ตกทำให้พืชผลการเกษตรแห้งเหี่ยวเฉาตายหมดแล้ว

4. คำกลอนที่ 40 มีลักษณะการใช้คำที่เหมือนกัน คือ “เปอเสมอเยอดัง เปอเคอเยอดัง/ดัง เคอดังเปอเคอเคอดัง” ซึ่งเป็นลักษณะคำสร้อยของภาพยึ่งนางดัง

5) รูปแบบแถวในการแสดงเซิ้งนางด้งในแบบดั้งเดิม

ในการแสดงเซิ้งนางด้งของหมู่บ้านหนองไหลในแบบดั้งเดิม พบรูปแบบการจัดแถวในการแสดงแบบวงกลม เป็นลักษณะการยืนล้อมรอบกระดังอย่างไม่มีระเบียบ ในการแสดงผู้แสดงหรือผู้ร่วมพิธีอาจเคลื่อนย้ายตำแหน่งไปจุดอื่นได้อย่างอิสระ โดยไม่มีการกำหนดบังคับตำแหน่งในการแสดง

แผนภูมิที่ 7 รูปแบบการแสดงเซิ้งนางด้งของหมู่บ้านหนองไหลแบบดั้งเดิม
ที่มา : ผู้วิจัย

จากแผนภูมิข้างต้นเห็นได้ว่า รูปแบบแถวในการแสดงเซิ้งนางด้งของหมู่บ้านหนองไหลในแบบดั้งเดิม ผู้แสดงจะยืนล้อมรอบอยู่รอบกระดังอย่างไม่มีระเบียบ ผู้แสดงจะยืนในตำแหน่งใดก็ได้ ผู้แสดงคือผู้ร่วมพิธี การแสดงคือการประมือประกอบกายเซิ้งนางด้ง

6) อุปกรณ์ประกอบการแสดงเซิ้งนางด้งในแบบดั้งเดิม

อุปกรณ์ประกอบการแสดงนับเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ทำให้การแสดงมีความสมบูรณ์สวยงามและสมจริงมากยิ่งขึ้น ในการแสดงเซิ้งนางด้ง ปรากฏอุปกรณ์ประกอบการแสดง คือ กระดัง ซึ่งเป็นอุปกรณ์หลักของการแสดง ภายในบรรจุสิ่งของประกอบพิธีเป็นที่เรียบร้อย อุปกรณ์จะถูกวางไว้กึ่งกลางแถวผู้แสดง นอกจากนี้อุปกรณ์ยังมีอิทธิพลต่อการแสดงบทบาททำเซิ้งนางด้งอีกด้วย เนื่องจากกระบวนท่าเซิ้งเป็นลักษณะการรำตีบท ดังนั้นเมื่อคำเซิ้งมีการกล่าวถึงกระดัง ซึ่งเป็นอุปกรณ์ประกอบการแสดง ทำรำเซิ้งจะต้องแสดงท่าที่สอดคล้องและสื่อถึงกระดังตามบทขับกายเซิ้งด้วย สันนิษฐานว่าการใช้กระดังเป็นอุปกรณ์หลักในการประกอบพิธีกรรมนางด้งมีความสัมพันธ์กับความเชื่อและอาชีพของคนอีสาน โดยมีความเชื่อเกี่ยวกับภูตผีวิญญาณ เชื่อว่าอุปกรณ์ในการประกอบอาชีพจะมีผี (ผีให้คุณ) สิงสถิตอยู่ ซึ่งกระดังมีความเกี่ยวข้องกับอาชีพเกษตรกร ใช้สำหรับฝัดข้าวหรือตากพืชผลทางการเกษตร ดังนั้นเมื่อฝนแล้งจึงก่อให้เกิดความเสียหายต่อพืชผลทางการเกษตร ทำให้ต้องใช้กระดังเป็นตัวแทนในการประกอบพิธีกรรมขอฝนต่อพญาแถน

7) สถานที่ที่ใช้แสดงเจ็ญางดงในแบบดั่งเดิม
จากการสัมภาษณ์ นายสุวรรณ์ บุษย์จันท์ กล่าวว่า

“สถานที่ที่ใช้จัดพิธีกรรมนางดงนั้นต้องเป็นพื้นที่โล่ง สามารถทำได้ 2 ที่ คือ บริเวณทางแยกต่าง ๆ ภายในหมู่บ้านและในบริเวณลานวัดบ้านหนองไหล การจัดแสดงบริเวณทางแยกเพราะเชื่อว่าบริเวณทางแยกมักจะเป็นจุดรวมของวิญญาณ สังเกตได้จากเวลาประกอบพิธีบุญเรามากจะนำอาหารไปวางบริเวณทางสามแยกหรือสี่แยก เพื่อให้สัมภเวสีและผีเร่ร่อนได้กินอาหารกัน เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศล ส่วนบริเวณลานวัดเชื่อว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ การประกอบพิธีในบริเวณที่ศักดิ์สิทธิ์จะทำให้พิธีมีความศักดิ์สิทธิ์ไปด้วย” (สุวรรณ์ บุษย์จันท์. สัมภาษณ์. 9 กรกฎาคม 2559)

การประกอบพิธีกรรมบริเวณทางแยก และบริเวณลานวัดอันเนื่องมาจากพื้นฐานความเชื่อของชาวหมู่บ้านหนองไหลแล้ว สันนิษฐานได้ว่า บริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่โล่งกว้างสามารถรองรับผู้เข้าร่วมพิธีได้เป็นจำนวนมาก อีกทั้งเพื่อสะดวกต่อการค้นหาหลักเสี่ยงทายของนางดงอีกด้วย

8) ทำเซ็งในพิธีกรรมนางดงแบบดั่งเดิม

จากการศึกษาทำเซ็งในพิธีกรรมนางดงแบบดั่งเดิม จะมีลักษณะการเดินรุ่มล้อมสถานที่ที่ประกอบพิธี พร้อมทั้งปรบมือประกอบจังหวะกาพย์เซ็งนางดง โดยจะนำเสนอดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 7 ทำเซ็งในพิธีกรรมนางดงของหมู่บ้านหนองไหลแบบดั่งเดิม

ลำดับ ทำเซ็ง	เนื้อร้อง/ทำนอง	ภาพทำเซ็ง	คำอธิบายทำเซ็ง
	กาพย์เซ็ง		ลักษณะการเดิน จะเดินรุ่มล้อมสถานที่ ที่ประกอบพิธี พร้อมทั้งปรบมือ ประกอบจังหวะ กาพย์เซ็งนางดง

1.3.2 รูปแบบการแสดงในแบบพัฒนา

รูปแบบการแสดงเจ็ญางดงของหมู่บ้านหนองไหลในแบบพัฒนา เป็นการฟื้นฟูรูปแบบการแสดงเจ็ญางดง ซึ่งหมดความสำคัญในสังคมของชาวอีสานมาอย่างยาวนาน เนื่องจากสภาพอากาศที่เปลี่ยนไป การประกอบอาชีพเกษตรกรรมมีน้ำเพียงพอต่อการเพาะปลูก พิธีกรรมนางดงจึงถูกลืมเลือนไป การพัฒนาเริ่มจากผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ศึกษาข้อมูลพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล ซึ่งปรากฏพิธีกรรมนางดงเป็น 1 ใน 3 ของพิธีกรรมขอฝน จากการสัมภาษณ์ นางอุทัย บุษย์จันท์ ผู้พัฒนาทำรำเซ็งนางดง กล่าวว่า

“แต่ก่อนพิธีกรรมนางดั่งไม่มีทำรำอะไรหรอก มีแค่การปรบมือเป็นจังหวะในการร้อง กายะเซ็งนางดั่งเท่านั้น เพิ่งจะมาคิดทำรำก็ตอนที่พวกคุณ (ผู้วิจัย) มาศึกษานี้แหละ ที่ประติษฐ์ ทำขึ้นมาก็อยากให้มีความแปลกใหม่ ของเดิม ๆ มันไม่มีอะไรและไม่สวยงาม คนก็ไม่สนใจก็เลยคิด ทำเซ็งประกอบคำเซ็งขึ้นมาใหม่ เพื่อคนรุ่นใหม่จะสนใจขึ้นมาบ้าง” (อุทัย บุษย์จันทร์. สัมภาษณ์. 10 กุมภาพันธ์ 2560)

การพัฒนารูปแบบการแสดงเซ็งนางดั่งมาจากปัจจัยหลัก คือ ต้องการให้พิธีกรรมนางดั่ง ที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ได้รับความสนใจและรับการสืบทอดต่อจากเยาวชนรุ่นหลังของหมู่บ้าน หนองไหล ไม่อยากให้พิธีกรรมต้องสูญหายไปพร้อมผู้อาวุโสที่ยังคงรู้ขั้นตอนของพิธีกรรมอยู่ในขณะนี้ ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยวิเคราะห์ห้วงค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการแสดงเซ็งนางดั่งในแบบพัฒนา ดังต่อไปนี้

1) ผู้แสดงเซ็งนางดั่งในแบบพัฒนา

ผู้แสดงถือว่าเป็นองค์ประกอบหลักของการแสดง ในการแสดงเซ็งนางดั่งของหมู่บ้าน หนองไหล พบว่าใช้ผู้หญิงเป็นผู้แสดง ใช้ผู้แสดงประมาณ 8 – 10 คน อาจมากหรือน้อยกว่าก็ได้ ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมในการประกอบพิธีกรรม ผู้แสดงจะต้องเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในด้านการเซ็ง เนื่องจากมีการพัฒนากระบวนการทำเซ็งให้มีแบบแผนในการแสดง ดังนั้นผู้แสดงจะต้องมีการฝึกฝนการแสดงเซ็งนางดั่งมาก่อนจึงจะแสดงการเซ็งประกอบพิธีกรรมได้ ไม่มีการกำหนดอายุของผู้แสดง แต่เพื่อความสวยงามในการแสดงควรคัดเลือกผู้แสดงที่มีช่วงวัยใกล้เคียงกัน

2) การแต่งกายในการแสดงเซ็งนางดั่งในแบบพัฒนา

รูปแบบการแต่งกายเซ็งนางดั่งในแบบพัฒนา พบว่าเปลี่ยนจากการแต่งกายด้วยชุดที่สวมใส่ในชีวิตประจำวัน เป็นการแต่งกายในชุดทำบุญ คือ ชุดที่ใช้สำหรับการแต่งกายไปทำบุญที่วัด ส่วนมากเป็นเสื้อลูกไม้แขนกระบอกสีขาว เพราะเชื่อว่าเป็นสีแห่งความบริสุทธิ์ทั้งกายและใจ อาจใส่เสื้อลูกไม้สีอ่อนหรือสีสุภาพได้ นุ่งผ้าซิ่นยาว ห่มสไบ เก้าฝั่มมวย แต่งหน้าทาปากเล็กน้อยเพื่อความสวยงาม รูปแบบการแต่งกายแบบพัฒนาสันนิษฐานว่าเพื่อให้เหมาะสมกับสถานที่ประกอบพิธี ซึ่งประกอบพิธีที่ลานวัด ดังนั้นจึงควรแต่งกายให้สุภาพเรียบร้อย เพื่อความสวยงามของการแสดง อีกทั้งยังช่วยเสริมให้พิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้น

3) เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงเซ็งนางดั่งในแบบพัฒนา

ถึงแม้ว่ารูปแบบการแสดงจะมีการพัฒนา แต่ยังคงยึดวิธีการปรบมือประกอบจังหวะ การขับกายะเซ็งนางดั่ง โดยผู้ปรบมือคือผู้ที่มีร่วมพิธีกรรม ไม่ปรากฏว่ามีการพัฒนาโดยการนำเครื่องดนตรีเข้ามาใช้ประกอบการแสดงในพิธีนางดั่งแต่อย่างใด สันนิษฐานว่าการที่ไม่พัฒนานำเครื่องดนตรีเข้ามาประกอบการแสดง เพราะพิธีกรรมนั้นประกอบพิธีในวัดการนำเครื่องดนตรีเข้ามาสร้างความอึกทึกครึกโครมรบกวนพระสงฆ์เป็นการไม่สมควร

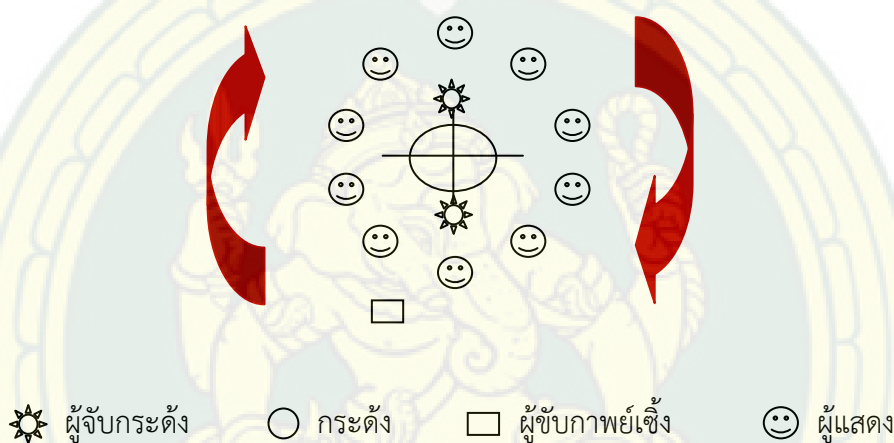
4) บทที่ใช้ประกอบการแสดงเซ็งนางดั่งในแบบพัฒนา

บทที่ใช้ประกอบการแสดงเซ็งนางดั่งนั้น ยังคงใช้บทกายะเซ็งนางดั่งของหมู่บ้าน หนองไหลในแบบดั้งเดิม ไม่มีการเปลี่ยนแปลงบทหรือนำบทเซ็งนางดั่งของท้องถิ่นอื่นมาใช้กับ

พิธีกรรมนางดั่งของหมู่บ้านหนองไหล่ สันนิษฐานได้ว่าการใช้บทเซิ้งนางดั่งแบบเดิมนั้น เพื่อต้องการอนุรักษ์และสร้างอัตลักษณ์ของบทเซิ้งนางดั่งที่ใช้เฉพาะหมู่บ้านหนองไหล่ของตน

5) รูปแบบแถวในการแสดงเซิ้งนางดั่งในแบบพัฒนา

ในการแสดงเซิ้งนางดั่งของหมู่บ้านหนองไหล่ในแบบพัฒนา พบว่ารูปแบบการจัดแถวในการแสดงยังคงเป็นลักษณะแบบวงกลมเหมือนแบบดั้งเดิม เพียงแต่การจัดวางวงกลมให้มีความสวยงาม มีการเว้นระยะห่างเว้นช่องไฟอย่างชัดเจน ผู้ไม่เกี่ยวข้องกับการแสดง จะยืนดูอยู่ห่าง ๆ ตามจุดต่าง ๆ รอบบริเวณประกอบพิธี รูปแบบแถววงกลมนี้จะใช้เป็นแถวในการแสดงแถวเดียวตลอดการแสดง เนื่องจากรูปแบบแถวมีความสัมพันธ์กับกระบวนท่ารำ และอุปกรณ์ประกอบการแสดง กล่าวคือในการแสดง ผู้แสดงจะต้องเคลื่อนที่เวียนทักษิณาวรรต (เวียนขวา) รอบอุปกรณ์ประกอบการแสดง (กระดิ่ง) ซึ่งเชื่อว่าการเวียนขวาเป็นมงคลกับการประกอบพิธีกรรม

แผนภูมิที่ 8 รูปแบบการแสดงเซิ้งนางดั่งของหมู่บ้านหนองไหล่แบบพัฒนา
ที่มา : ผู้วิจัย

จากแผนภูมิข้างต้นจะเห็นได้ว่า รูปแบบแถวในการแสดงเซิ้งนางดั่งของหมู่บ้านหนองไหล่ในแบบพัฒนา ผู้แสดงจะยืนล้อมอยู่รอบกระดิ่งเป็นวงกลมวงเดียว มีการเว้นระยะห่างในการแสดงอย่างชัดเจน และเดินเวียนขวาเป็นวงกลมรอบกระดิ่งตลอดการขับกายเซิ้งนางดั่ง จนกว่านางดั่งจะเข้าสิ่งในกระดิ่งหรือจนกว่าจะยุติการประกอบพิธี

6) อุปกรณ์ประกอบการแสดงเซิ้งนางดั่งในแบบพัฒนา

อุปกรณ์ประกอบการแสดงเซิ้งนางดั่งในแบบพัฒนา ยังคงใช้กระดิ่งเป็นอุปกรณ์หลักในการประกอบการแสดง ดังเช่นการแสดงเซิ้งนางดั่งในแบบดั้งเดิม

7) สถานที่ที่ใช้แสดงเซิ้งนางดั่งในแบบพัฒนา

สถานที่ที่ใช้แสดงการเซิ้งนางดั่ง ยังคงจัดแสดงได้ 2 ที่ คือ บริเวณทางแยก และบริเวณลานวัดบ้านหนองไหล่เช่นเดียวกับในแบบดั้งเดิม แต่ปัจจุบันหากจัดพิธีกรรมนางดั่งจะนิยมจัดที่ลานวัดบ้านหนองไหล่มากกว่า เนื่องจากเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และมีบริเวณกว้างขวางเหมาะกับการประกอบพิธีกรรม

8) ทำเชิงในพิธีกรรมนางดั่งแบบพัฒนา

จากการศึกษาทำเชิงในพิธีกรรมนางดั่งแบบพัฒนา จะมีลักษณะเป็นการรำตีบทตามคำร้อง โดยจะนำเสนอทำเชิงดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 8 ทำเชิงในพิธีกรรมนางดั่งของหมู่บ้านหนองไหลแบบพัฒนา

ลำดับ ทำเชิง	เนื้อร้อง/ทำนอง	ภาพทำเชิง	คำอธิบายทำเชิง
ทำที่ 1	เต้าอี่แม่นางดั่ง โล้งโค้งเสมอดั่ง กงเกวียน เวียนมานี้ ได้สองสามฮอบ คอบมานี้ได้สองสามที ตักตุล่แมงบู้ตุลา พาสาวหลงเข้าดง ฟ้าแมบ	 	ลักษณะการเดิน เป็นวงรอบกระดิ่ง เวียนทักษิณาวรรต (เวียนขวา) จังหวะที่ 1 มือทั้งสองจับหาง งอศอกด้านข้างลำตัว ระดับเอว เดินย่างเท้า ตามจังหวะทำนอง คำเชิง จังหวะที่ 2 ม้วนมือทั้งสองออก เปลี่ยนเป็นตั้งวงกลาง เดินย่างเท้าตามจังหวะ ทำนองคำเชิง ***ปฏิบัติจังหวะที่ 1 และจังหวะที่ 2 จนจบ คำร้องในตอนที่ 1
ทำที่ 2	ดั่งขุนแตกหรือดั่ง ขุนฝน		มือทั้งสองแบหงาย ฝ่ามือพร้อมทั้งกระดก ข้อมือขึ้น ตามจังหวะ คำเชิง เดินย่างเท้า ไปรอบกระดิ่ง

ตารางที่ 8 ทำเชิงในพิธีกรรมนางดังของหมู่บ้านหนองไหลแบบพัฒนา (ต่อ)

ลำดับ ทำเชิง	เนื้อร้อง/ทำนอง	ภาพทำเชิง	คำอธิบายทำเชิง
ทำที่ 3	มากำฮั่นน้นแม่น เขียดจ่อง ท้องอ่องล่อง เขียดจำละนา		มือทั้งสองแบหงายซ้อน กันระดับเอว ในคำร้อง “มากำฮั่นน้นแม่น เขียดจ่อง ท้องอ่องล่อง เขียดจำละนา” เดินวนรอบกระดัง
ทำที่ 4	หลังซา ๆ แม่นพญา คั่นคาก		มือทั้งสองแบคว่ำมือ ด้านหน้าระดับเอว นำมือทั้งสองวาดมา ซ้อนกัน แล้ววาดมือออก เดินรอบกระดัง ปฏิบัติ เช่นนี้ตามจังหวะคำเชิง ประมาณ 4 จังหวะ
ทำที่ 5	เชิญทั้งครกไม้บาก มาชุนดั่งเยอ เชิญทั้ง สากไม้แดง มาชุนดั่ง เยอ เชิญทั้งแอง ข้าวหม่ำ มาชุนดั่งเยอ ดั่งน้อย ๆ ผัดข้าว กินขาว ผู้สาวก็มี แม่ฮ้างก็มีแม่หม้ายก็มี		มือทั้งสองแบหงาย ด้านหน้าระดับอก ยกมือขึ้นลงเล็กน้อย ตามจังหวะคำเชิง เดินวนรอบกระดัง

ตารางที่ 8 ทำเชิงในพิธีกรรมนางดังของหมู่บ้านหนองไหลแบบพัฒนา (ต่อ)

ลำดับ ทำเชิง	เนื้อร้อง/ทำนอง	ภาพทำเชิง	คำอธิบายทำเชิง
ท่าที่ 6	มีทั้งหิวเขาควาย ปักปาย มีทั้งหิวเขาควาย ปายเกล้า		ยกมือขวาขึ้นลูบผม ในคำร้อง “มีทั้งหิว เขาควายปักปาย” แล้วยกมือซ้ายขึ้นลูบผม ในคำร้อง “มีทั้งหิว เขาควายปายเกล้า” เดินวนรอบกระดัง ตามจังหวะคำเชิง
ท่าที่ 7	มีทั้งเหล้าไหน้อย ไหใหญ่ มีทั้งเหล้า ไหใหญ่นับแสน		มือทั้งสองแบหงาย ด้านหน้าระดับอก ยกมือขึ้นลงเล็กน้อย ตามจังหวะคำเชิง เดินวนรอบกระดัง
ท่าที่ 8	ไว้ทำฮับถน มาเด้อถนเด้อ		มือทั้งสองแบหงาย ยกขึ้นสูงระดับศีรษะ เดินวนรอบกระดัง (ท่าเชิญ)

ตารางที่ 8 ทำเซิ้งในพิธีกรรมนางดั่งของหมู่บ้านหนองไหลแบบพัฒนา (ต่อ)

ลำดับ ทำเซิ้ง	เนื้อร้อง/ทำนอง	ภาพทำเซิ้ง	คำอธิบายทำเซิ้ง
ทำที่ 9	เถนเอยเถน ลงมาซุนดั่งเด้อ		มือทั้งสองแบหงาย ระดับเอว ยื่นมือเข้า หาวง (กระดิ่ง) เดินวนรอบกระดิ่ง
ทำที่ 10	ดั่งเดอดั่ง เปอเค้อเดอดั่ง ดั่งเดอดั่ง เปอเค้อเดอดั่ง ดั่งเดอดั่ง เปอเค้อเดอดั่ง		ยื่นหันหน้าเข้าหาวง มือทั้งสองแบหงาย ยื่นมือเข้าหากระดิ่ง หักข้อมือกระดกขึ้นลง ตามจังหวะคำเซิ้ง

จากการศึกษาทำเซิ้งในพิธีกรรมนางดั่งของหมู่บ้านหนองไหลแบบพัฒนา พบว่าทำรำเป็นลักษณะการตีบทตามคำร้อง ซึ่งมีลักษณะการตีบทในท่าทางที่เป็นธรรมชาติอันมีความหมายสอดคล้องกับคำร้องกาพย์เซิ้งนางดั่งเป็นลักษณะท่ารำที่ง่าย ๆ ไม่มีการปรุงแต่งด้วยท่ารำนฏศิลป์ไทยให้เกิดความงดงาม ในขณะที่แสดงการรำรำจะมีการเดินเคลื่อนที่วนรอบกระดิ่งแทนการยื่นปรบมือรอบกระดิ่งแบบดั้งเดิม ทำให้เห็นถึงการพัฒนารูปแบบการแสดงเซิ้งนางดั่งให้มีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น

จากการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล ทั้ง 3 พิธีกรรม ได้แก่ พิธีกรรมแห่บั้งไฟ พิธีกรรมแห่นางแมว และพิธีกรรมนางดั่ง พบว่า รูปแบบในการแสดงทั้ง 3 พิธีกรรม มีทั้งรูปแบบการแสดงที่ยังคงอนุรักษ์ตามแบบแผนดั้งเดิม และมีรูปแบบการแสดงบางพิธีกรรมที่มีการพัฒนา ดังผู้วิจัยนำเสนอตารางวิเคราะห์รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล ต่อไปนี้

ตารางที่ 9 สรุปผลการวิเคราะห์รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล
ทั้ง 3 พิธีกรรม

รูปแบบการแสดง	พิธีกรรมแห่บั้งไฟ		พิธีกรรม แห่นางแมว	พิธีกรรมนางดั่ง		หมายเหตุ
	แบบดั้งเดิม	แบบพัฒนา	แบบดั้งเดิม	แบบดั้งเดิม	แบบพัฒนา	
1. รูปแบบการแสดง	ขบวนแห่	ขบวนแห่	ขบวนแห่	อยู่กับที่	อยู่กับที่	
2. ผู้แสดง	ผู้หญิง	ผู้หญิง	ทุกเพศ ทุกวัย	ทุกเพศ ทุกวัย	ผู้หญิง	
3. การแต่งกายประกอบการแสดง	ชุดในชีวิตประจำวัน	ชุดพื้นเมืองสวยงาม	ชุดในชีวิตประจำวัน	ชุดในชีวิตประจำวัน	ชุดทำบุญ	
4. เครื่องดนตรีประกอบการแสดง	กลองตุ้ม	วงดนตรีพื้นเมือง	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี	
5. บทที่ใช้ประกอบการแสดง	ไม่มี	ไม่มี	มี	มี	มี	
6. รูปแบบแถวในการแสดง	แถวตอน	แถวตอน	ไม่มี	วงกลม	วงกลม	
7. อุปกรณ์ประกอบการแสดง	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี	กระดัง	กระดัง	
8. สถานที่ที่ใช้แสดง	ถนน	ถนน	ถนน	ทางแยก/วัด	ทางแยก/วัด	พิธีกรรมนางดั่งปัจจุบันนิยมจัดพิธีกรรมที่วัด
9. กระบวนท่ารำ	มี	มี	มี	ไม่มี	ไม่มี	

จากตารางข้างต้น สรุปได้ว่า รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล ทั้ง 3 พิธีกรรม ได้แก่ พิธีกรรมแห่บั้งไฟ พิธีกรรมแห่นางแมว พิธีกรรมนางดั่ง มีการพัฒนารูปแบบการแสดงออกเป็น 2 แบบ คือ แบบดั้งเดิมและแบบพัฒนา อยู่ 2 พิธีกรรม คือ รูปแบบการแสดงในการแห่บั้งไฟ และรูปแบบการแสดงในการแห่นางดั่ง ในขณะที่การแสดงแห่นางแมวยังคงมีรูปแบบการแสดงดังเช่นในอดีตที่ผ่านมาโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง

ผู้แสดงในการแสดงแห่บั้งไฟ จะใช้ผู้หญิงแสดงทั้งแบบดั้งเดิมและแบบพัฒนา ในขณะที่การแสดงในการแห่นางดั่งในแบบดั้งเดิมจะใช้ผู้แสดงได้ทุกเพศทุกวัย ครั้นมาถึงในแบบพัฒนาจึงกำหนดให้ผู้แสดงเป็นผู้หญิง ส่วนการแสดงการแห่นางแมวสามารถใช้ผู้แสดงได้ทุกเพศทุกวัย

การแต่งกายประกอบการแสดง รูปแบบการแต่งกายในการแสดงแห่บั้งไฟแบบดั้งเดิมจะใช้ชุดในชีวิตประจำวัน ครั้นพอถึงแบบพัฒนาได้ปรับเปลี่ยนเป็นการใส่ชุดพื้นเมืองอีสานที่สวยงาม การแต่งกายในการแห่นางแมวจะใส่ชุดในชีวิตประจำวัน ส่วนการแสดงแห่นางดั่งในแบบดั้งเดิมจะใส่ชุดในชีวิตประจำวันและในแบบพัฒนาได้เปลี่ยนเป็นใส่ชุดทำบุญ

บทที่ใช้ประกอบการแสดง พบว่ามีการแสดงแห่บั้งไฟพิธีกรรมเดียวที่ไม่มีบทกวีหรือเพลงประกอบการแสดง แต่การแสดงแห่นางแมวและการแสดงแห่นางดั่ง พบว่ามีการใช้บทกวีหรือเพลงเฉพาะพิธีกรรมในการประกอบการแสดง

เครื่องดนตรีประกอบการแสดง การใช้เครื่องดนตรีในการแสดงเชิงแห่บั้งไฟในแบบดั้งเดิม ใช้เฉพาะกลองตุ้ม 1 ใบ พอถึงแบบพัฒนาได้เปลี่ยนจากกลองตุ้มเป็นวงดนตรีพื้นเมืองบรรเลงประกอบการแสดง ส่วนการแสดงการแข่งแห่หางแมวและการแสดงเชิงนางตั้ง ไม่พบการใช้เครื่องดนตรีประกอบการแสดง

รูปแบบแห่ในการแสดง พบว่าในการแสดงเชิงแห่บั้งไฟจะใช้แถวตอน การแสดงเชิงนางตั้งจะใช้แถววงกลม ในขณะที่การแสดงเชิงแห่หางแมวไม่มีแห่ในการแสดง

อุปกรณ์ประกอบการแสดง พบว่า มีเพียงการแสดงเชิงนางตั้งเท่านั้น อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการแสดง คือ กระดัง ส่วนการแสดงเชิงบั้งไฟและเชิงแห่หางแมวไม่พบการใช้อุปกรณ์ประกอบการแสดง

สถานที่ที่ใช้ประกอบการแสดง ในการแสดงเชิงแห่บั้งไฟและเชิงแห่หางแมวจะใช้ถนนภายในหมู่บ้านเป็นสถานที่แสดง ส่วนการแสดงเชิงนางตั้งจะใช้ทางแยกและบริเวณลานวัดเป็นพื้นที่ในการแสดง

2 โครงสร้างทำรำในพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล

การลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับการแสดงในพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล ทั้ง 3 พิธีกรรม ได้แก่ พิธีกรรมแห่บั้งไฟ พิธีกรรมแห่หางแมว และพิธีกรรมนางตั้ง พบว่า มีบางพิธีกรรมที่ยังคงอนุรักษ์รูปแบบการแสดงของเดิมไว้ และมีบางพิธีกรรมที่มีการพัฒนารูปแบบการแสดง ส่งผลถึง การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทำรำในพิธีกรรมขอฝน ดังที่ผู้วิจัยได้นำเสนอรายละเอียด ต่อไปนี้

2.1 โครงสร้างทำรำในพิธีกรรมแห่บั้งไฟ

จากการศึกษาการแสดงในพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล พบว่า แบ่งออกเป็น 2 แบบ ได้แก่ แบบดั้งเดิมและแบบพัฒนา ซึ่งในแต่ละแบบมีโครงสร้างทำรำ ดังนี้

2.1.1 โครงสร้างทำรำเชิงแห่บั้งไฟในแบบดั้งเดิม

จากการสัมภาษณ์ นางเรียน อุทัยชัย ปัจจุบันอายุ 72 ปี กล่าวว่า

“ทำเชิงบั้งไฟเดิมมีอยู่ 3 ท่า ได้รับถ่ายทอดมาจากรุ่นพ่อรุ่นแม่ต่อ ๆ กันมา รำ 3 ท่านี้ สลับกันไปจนถึงวัดบ้านหนองไหล ไม่มีชื่อเรียกท่าเชิง แต่การเชิงจะต้องเริ่มด้วยท่าไหว้ก่อน แล้วจึงเปลี่ยนเป็นท่าอื่น เชิงไปตามจังหวะกลองตุ้ม ใช้กลองตุ้มแค่ 1 ใบ ดีให้จังหวะในการเชิง การแต่งตัวในการเชิงก็แต่งแบบที่แต่งกันในชีวิตปกตินี้แหละ คือนุ่งซิ่นใส่เสื้อแขนกระบอกให้ดูดีนิดหน่อย อาจมีผ้าพาดบ่าด้วยก็ได้” (เรียน อุทัยชัย. สัมภาษณ์. 4 มิถุนายน 2559)

จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า โครงสร้างทำรำเชิงบั้งไฟทั้ง 3 ท่า ไม่ปรากฏชื่อเรียกท่ารำ ทำรำน่าจะใช้เพียงเพื่อบูชาพญาแถน สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อให้ครบองค์ประกอบของพิธีกรรมเท่านั้น มุ่งหมายเพื่อให้พญาแถนเกิดความพึงพอใจ จะได้ดลบันดาลฝนให้ตกตามความเชื่อของคนอีสาน การเริ่มท่ารำเชิงท่าแรกที่ใช้ท่าไหว้น่าจะสื่อความหมายถึงการแสดงความเคารพสักการะพญาแถน จากนั้นจึงเปลี่ยนเป็นท่าเชิงอื่นเวียนไปจนถึงจุดหมายปลายทางในการประกอบ พิธีกรรมแห่บั้งไฟ

การเคลื่อนไหวร่างกายของผู้เฒ่าเป็นไปอย่างอิสระตามความถนัดของผู้เฒ่า ไม่มีการจัดองค์ประกอบร่างกายตามหลักนาฏศิลป์ไทย โครงสร้างท่าเฒ่า 3 ท่าที่ปรากฏ จากการศึกษาโครงสร้างท่าเฒ่าเฒ่าเฒ่าแห่งไฟของหมู่บ้านหนองไผ่พบว่า มีโครงสร้างท่าเฒ่าที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาชาวบ้านถ่ายทอดสืบต่อกันมา 3 ท่า แต่ไม่พบการกำหนดชื่อเรียกท่า ดังนั้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจและง่ายต่อการศึกษาของผู้วิจัยจึงได้กำหนดชื่อเรียกโครงสร้างของท่าทั้ง 3 ท่า ดังนี้

ท่าที่ 1 บุษพาญาแถน

ท่าที่ 2 อ่อนนวนเทวดา

ท่าที่ 3 ฟ้อนรำบำเรอเทพ

ตารางที่ 10 โครงสร้างท่าเฒ่าในพิธีกรรมแห่งไฟของหมู่บ้านหนองไผ่แบบดั้งเดิม

ลำดับที่	โครงสร้างท่าเฒ่า	ชื่อท่า
ท่าที่ 1		บุษพาญาแถน

ตารางที่ 10 โครงสร้างท่ารำในพิธีกรรมแห่ขี้ไฟของหมู่บ้านหนองไหล่แบบดั้งเดิม (ต่อ)

ลำดับที่	โครงสร้างท่ารำ	ชื่อท่า
ท่าที่ 2		อ้อนวอนเทวดา
ท่าที่ 3		พ้อนรำบำเรอเทพ

จากตารางที่ 10 จะสังเกตได้ว่า ในโครงสร้างท่ารำเดียวกันผู้แข่งจะอาจปฏิบัติท่าที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ผู้แข่งบางคนยกมือขวา บางคนยกมือซ้าย บางคนก้าวเท้าขวา บางคนก้าวเท้าซ้าย ในขณะที่ปฏิบัติท่าเดียวกัน เป็นต้น ดังนั้น ผู้วิจัยจะวิเคราะห์เฉพาะท่าแข่งโดยพิจารณาจากส่วนประกอบของร่างกายตามลำดับ ดังนี้

1) การใช้ส่วนของศีรษะ

การใช้ส่วนของศีรษะของผู้แสดงแข่งแห่บั้งไฟในแบบดั้งเดิม พบว่ามีการใช้ศีรษะในการปฏิบัติท่าแข่งที่มีความสอดคล้องสัมพันธ์กับมือ ลำตัว และการก้าวเท้า ดังปรากฏในท่าแข่งข้างต้น พบว่าบางท่าแข่งมีการใช้ส่วนของศีรษะในลักษณะการเอียงตรงข้ามกับการใช้มือ เช่น ยกมือซ้ายขึ้นระดับวงบนจะเอียงศีรษะทางขวา เป็นต้น และการใช้ส่วนของศีรษะในลักษณะการเอียงตรงข้ามการใช้เท้า เช่น ก้าวเท้าขวาจะเอียงศีรษะทางซ้าย เป็นต้น จากการสังเกตโครงสร้างท่ารำพบว่า การเอียงศีรษะในการปฏิบัติท่าแข่ง มีความสอดคล้องกับความสมดุลของร่างกายในขณะที่ปฏิบัติท่าแข่ง ลักษณะการเอียงศีรษะเป็นลักษณะการเอียงศีรษะด้านซ้าย และเอียงศีรษะด้านขวา ไม่ปรากฏการลัดคอ (เอียงศีรษะด้านหนึ่งแต่กดไหล่อีกข้างให้ต่ำลง)

2) การใช้ส่วนของลำตัว

การใช้ส่วนลำตัวในการแสดงแข่งแห่บั้งไฟในแบบดั้งเดิม พบว่าการใช้ลำตัวส่วนใหญ่จะเป็นการเอียงตัวในลักษณะเอียงตัวไปในทิศทางตรงกันข้ามกับการก้าวเท้า เช่น การก้าวเท้าขวาจะเอียงตัวทางซ้าย และการก้าวเท้าซ้ายจะเอียงตัวทางขวา เป็นต้น ลักษณะการเอียงตัวจะเอียงตัวเล็กน้อยเพื่อเป็นการรักษาสมดุลของร่างกายในขณะที่ก้าวเท้า ไม่พบลักษณะการกดเอว กดไหล่เพื่อให้ลำตัวอ่อนช้อยเหมือนการรำนานาฏศิลป์ไทย ในขณะที่ปฏิบัติท่าแข่ง

3) การใช้ส่วนของแขนและมือ

การใช้มือ มีอยู่ 2 ลักษณะ คือ

(1) ลักษณะมือจีบ เป็นลักษณะการจีบส่งหลังสองมือ

(2) ลักษณะมือแบ

1) แบในลักษณะประกบมือ/พนมมือ

2) แบในลักษณะตั้งมือ/ตั้งวง

3) แบในลักษณะหงายมือทั้งสองไปด้านหน้าเหมือนท่า “ขอ” หรืออาจเป็นท่า “พรหมสี่หน้า” เนื่องจากเป็นท่าที่ต่อเนื่องมาจากท่าจีบส่งหลังสองมือ หรือท่า “ยุ่งฟ้อนหาง” แต่เนื่องจากชาวบ้านไม่ได้ผ่านการเรียนรู้นาฏศิลป์ที่เป็นแบบแผนตามราชสำนัก จึงร่ายรำไปตามทักษะและภูมิปัญญาชาวบ้าน ดังนั้นตำแหน่งของมือในท่าแข่งอาจมีการคลาดเคลื่อนไปจากหลักการทางนาฏศิลป์ไปบ้าง

จากการสังเกตการณ์ใช้ส่วนมือในการแข่งพบว่าในการเคลื่อนมือเปลี่ยนท่า (เชื่อมท่า) จะไม่พบลักษณะการจีบ นอกจากท่าจีบส่งหลังสองมือ (ยุ่งฟ้อนหาง) การเปลี่ยนมือจะใช้ลักษณะการม้วนมือเป็นหลัก การปล่อยมือจะปล่อยมือแบบสะบัดข้อมือให้ตรงกับจังหวะของการตีกลองตุ้ม

4) การใช้ชาและเท้า

การใช้เท้า มีอยู่ 2 ลักษณะ คือ

(1) การก้าวเท้า เป็นการก้าวเท้าเดินไปด้านหน้าสลับซ้ายขวา ให้ตรงกับจังหวะของกลองตุ้ม

(2) การกระทืบเท้า เป็นลักษณะการกระทืบเท้าแบบนาฏศิลป์ไทย คือ การใช้จุมกเท้ากระทืบลงพื้นด้านหลัง เปิดส้นเท้าหลังขึ้น กระทืบเท้าตรงกับจังหวะของกลองตุ้ม

สรุปได้ว่า การแสดงเชิงแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหลในแบบดั้งเดิม มีโครงสร้างท่าแข็งอยู่ 3 ท่า แต่ไม่ปรากฏชื่อเรียกท่าแข็ง ได้รับการถ่ายทอดท่าแข็งมาจากบรรพบุรุษสืบต่อกันมาในการเชิงจะเริ่มท่าแรกด้วยท่าไหว้ สันนิษฐานว่าเป็นการแสดงความเคารพสักการะพญาแถนเทพเจ้าผู้สามารถดลบันดาลฝนได้ตามความเชื่อของชาวอีสาน หลังจากนั้นจึงเชิงท่าต่อไป เวียนไปจนกระทั่งสิ้นสุดพิธีแห่บั้งไฟ ในการเปลี่ยนท่าแข็งอาจใช้วิธีการนับจังหวะ หรือเปลี่ยนตามผู้นำในการเชิง ซึ่งจะอยู่หัวขบวน โครงสร้างท่ารำพบว่ามิลักษณะการใช้ส่วนศีรษะ ส่วนแขนและมือ ส่วนขาและเท้าที่มีความสัมพันธ์กัน การใช้ศีรษะในลักษณะการเอียงซ้ายและขวาเท่านั้น การใช้มือมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ ลักษณะมือจีบและลักษณะมือแบ การใช้ขาและเท้ามีอยู่ 2 ลักษณะ คือ การก้าวเท้า และการกระทืบเท้า กล่าวได้ว่าการแสดงในพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหลในแบบดั้งเดิม เป็นการเชิงที่มีกระบวนท่ามาจากภูมิปัญญาชาวบ้าน การเชิงเป็นแบบวิถีชาวบ้าน การเคลื่อนไหวร่างกายของผู้เชิงเป็นไปอย่างอิสระตามความถนัดของผู้เชิง ไม่มีการจัดองค์ประกอบร่างกายตามหลักนาฏศิลป์ไทย อย่างไรก็ตามโครงสร้างท่าแข็งแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหลกำลังจากสูญหาย เนื่องจากมีการพัฒนาโครงสร้างท่าแข็งแห่บั้งไฟ เพื่อใช้ในการประกวดแข่งขันและมีความสวยงามกว่า จึงทำให้โครงสร้างท่าแข็งของเดิมไม่ได้รับความนิยมและการถ่ายทอดสืบต่อมา จึงควรที่จะให้เยาวชนของหมู่บ้านหนองไหลตระหนักและสืบทอดรักษาไว้ เพื่อไม่ให้โครงสร้างท่าแข็งแห่บั้งไฟ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษสูญหายไป

2.1.2 โครงสร้างท่ารำเชิงแห่บั้งไฟในแบบพัฒนา

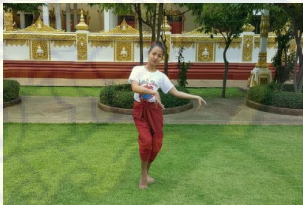
จากการสัมภาษณ์ นางสาวสุรรัตน์ ดำเนิน หลานสาวของ นางฉวีวรรณ ดำเนิน ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) ปี พ.ศ. 2536 ซึ่งเป็นประชากรที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านหนองไหล กล่าวว่า

“ตนเองเป็นนักเรียนวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด ได้รับการฝึกฝนทางด้านนาฏศิลป์ตามแบบแผน และเมื่อปี พ.ศ. 2546 ทางองค์การบริหารส่วนตำบลสร้างถ่อน้อย ได้จัดประกวดขบวนแห่บั้งไฟขึ้น ซึ่งหมู่บ้านหนองไหลเป็น 1 ใน 9 หมู่บ้านของตำบลสร้างถ่อน้อย จึงต้องส่งขบวนแห่บั้งไฟเข้าร่วมประกวด ตนเองได้ถูกทาบทามจากผู้นำชุมชนให้มาช่วยปรับปรุงกระบวนท่าแข็งแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหลให้มีความสวยงามยิ่งขึ้น จึงเกิดการพัฒนาโครงสร้างท่าแข็งแห่บั้งไฟในแบบพัฒนาขึ้นตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2546 จนถึงปัจจุบัน ซึ่งกระบวนท่าแข็งจะมี 2 ลักษณะ คือ กระบวนท่าแข็งประกอบเพลงช้าและโครงสร้างท่าแข็งสำหรับเพลงเร็ว ซึ่งท่าที่นำมาใช้สำหรับการเชิงได้คัดเลือกมาจากโครงสร้างท่าในการแสดงฟ้อนแม่บทอีสาน โดยเลือกเฉพาะโครงสร้างท่าที่มีความสวยงามและเหมาะสมสำหรับใช้ในการเชิงประกอบการแห่บั้งไฟ ซึ่งมีทั้งหมด 12 โครงสร้างท่าแข็ง ประกอบท่วงทำนอง

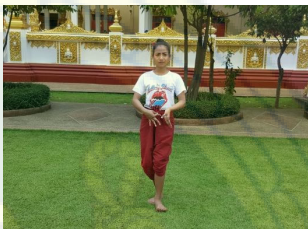
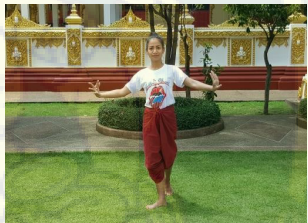
เพลงที่บรรเลงโดยวงดนตรีพื้นบ้านอีสาน ประกอบด้วย พิณ กลองยาวอีสาน กลองตุ้ม ฉิ่ง ฉาบ กรับ และโหม่ง บรรเลงลายเพลงพ็อนภูไทสกลนครซึ่งเป็นทำนองเพลงช้า และลายเพลงลำเพลิน ซึ่งเป็นทำนองเพลงเร็ว หรืออาจเป็นเพลงไทยสากล ลูกทุ่ง หรือหมอลำที่กำลังเป็นที่นิยมในขณะนั้น ประกอบการแห่บั้งไฟของหมู่บ้าน” (สุรรัตน์ ดำเนิน. สัมภาษณ์. 3 มิถุนายน 2559)

จากการศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างท่าเซิ้งบั้งไฟ พบว่า โครงสร้างท่าเซิ้งถูกปรับขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ได้แก่ ความสนุกสนานรื่นเริง และเพื่อการพาณิชย์ ดังเช่นการแห่บั้งไฟของจังหวัดยโสธร มากกว่าเพื่อใช้บูชาพญาแถนดังเช่นที่ผ่านมา ลักษณะของกระบวนการท่าเซิ้งทั้ง 12 ท่า เป็นทำนองทั้งหมด และมีการกำหนดชื่อของท่าเซิ้งอย่างชัดเจนตาม ชื่อท่าของพ็อนแม่บทอีสาน วิธีการเซิ้งยังคงยึดจารีตแบบดั้งเดิม คือ การเริ่มทำท่าเซิ้งท่าแรกจะใช้ท่าไหว้ ซึ่งมีชื่อเรียกว่า “ท่าเทพนม ท่าพรหมสี่หน้า” เป็นท่าที่มีความต่อเนื่องกัน ซึ่งท่าเทพนมน่าจะสื่อถึงการแสดงความเคารพสักการะพญาแถน และท่าพรหมสี่หน้าน่าจะสื่อถึงพญาแถนเป็นเทพที่อยู่ในสวรรค์ชั้นพรหม หลังจากเริ่มท่าเซิ้งด้วยท่าเทพนม พรหมสี่หน้า เป็นท่าแรกจึงเซิ้งท่าต่อ ๆ ไป เวียนจนครบ 12 ท่า หากยังไม่ถึงจุดหมายปลายทางก็จะเวียนกลับมาใช้ท่าเดิม ๆ จนเสร็จสิ้นพิธีกรรมแห่บั้งไฟ การเปลี่ยนท่าเซิ้งจากท่าหนึ่งไปสู่อีกท่าหนึ่งยังคงยึดปฏิบัติแบบเดิม คือ การนับจังหวะหรือการเปลี่ยนท่าเซิ้งตามผู้นำเซิ้งที่อยู่หน้าขบวน การเคลื่อนไหวร่างกายของผู้เซิ้งมีการจัดองค์ประกอบร่างกายตามหลักนาฏศิลป์ไทย โครงสร้างท่าเซิ้ง 12 ท่า ที่ปรากฏ มีลักษณะโครงสร้างท่ารา ดังต่อไปนี้

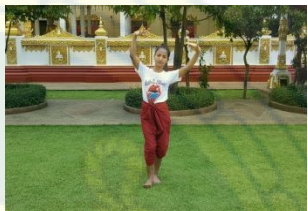
ตารางที่ 11 การเปรียบเทียบท่าฟ้อนแม่บทอีสานกับท่าเซิ้งในพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล
แบบพัฒนา

ท่าที่/ชื่อท่า	ท่าฟ้อนแม่บทอีสาน	ท่าเซิ้งบั้งไฟแบบพัฒนา	หมายเหตุ
1. เทพนม พรหม สี่หน้า			- ท่าเทพนม เป็นท่าเริ่มต้นของท่าเซิ้งบั้งไฟ ไม่ปรากฏในท่าฟ้อนแม่บทอีสาน - มาจากฟ้อนแม่บทอีสาน ท่าที่ 1
2. ท่ากาตากปีก			มาจากฟ้อนแม่บทอีสาน ท่าที่ 8
3. ท่าแอ้งหย่อนขา			มาจากฟ้อนแม่บทอีสาน ท่าที่ 7
4. ท่าลมพัดพร้าว			มาจากฟ้อนแม่บทอีสาน ท่าที่ 10

ตารางที่ 11 การเปรียบเทียบท่าฟ้อนแม่บทอีสานกับท่าเชิงในพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล
แบบพัฒนา (ต่อ)

ท่าที่/ชื่อท่า	ท่าฟ้อนแม่บทอีสาน	ท่าเชิงบั้งไฟแบบพัฒนา	หมายเหตุ
5. ท่ายุ่งรำแพน			มาจากฟ้อนแม่บทอีสานท่าที่ 22
6. ท่าลำเพลิน			มาจากฟ้อนแม่บทอีสานท่าที่ 30
7. ท่านกกระเจ้าบินวน			มาจากฟ้อนแม่บทอีสานท่าที่ 39
8. ท่ากินรีชมดอก			มาจากฟ้อนแม่บทอีสานท่าที่ 40
9. ท่าเกี้ยวซู้			มาจากฟ้อนแม่บทอีสานท่าที่ 21

ตารางที่ 11 การเปรียบเทียบท่าฟ้อนแม่บทอีสานกับท่าเชิงในพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล
แบบพัฒนา (ต่อ)

ท่าที่/ชื่อท่า	ท่าฟ้อนแม่บทอีสาน	ท่าเชิงบั้งไฟแบบพัฒนา	หมายเหตุ
10. ท่าเจียจับไม้			มาจากฟ้อน แม่บทอีสาน ท่าที่ 36
11. ท่ากาเต้นก้อน			มาจากฟ้อน แม่บทอีสาน ท่าที่ 5
12. ท่าทำงเทียม แม่			มาจากฟ้อน แม่บทอีสาน ท่าที่ 3

จากตารางจะสังเกตได้ว่า โครงสร้างท่ารำเชิงแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหลทั้ง 12 ท่าพบว่า การเรียงลำดับท่าเชิงไม่เป็นไปตามลำดับท่าของฟ้อนแม่บทอีสาน แต่เป็นการเรียงท่าเชิงจากท่าสูงลงมาต่ำ และเป็นท่ายืนทั้งหมดเพื่อให้เหมาะสมกับการเคลื่อนที่ในการแห่บั้งไฟ จากการวิเคราะห์ชื่อและลักษณะของท่าเชิงพบว่า มีที่มาของท่าเชิง 4 แหล่ง ได้แก่ 1) ท่าที่มาจากท่ารำทางด้านนาฏศิลป์และวรรณกรรมพื้นบ้าน ได้แก่ ท่าเทพนมพรหมสีหน้า ท่ากินรีชมดอก 2) ท่าที่มาจากท่าธรรมชาติ ได้แก่ ท่าลมพัดพร้าว 3) ท่าที่มาจากท่าสัตว์ ได้แก่ ท่ากาตากปีก ท่ากาเต้นก้อน ท่าแอ้งหย่อนขา ท่ายูงรำแพน ท่าเจียจับไม้ ท่านกกระเจ้าบินวน 4) ท่าที่มาจากท้าวลิขิต ได้แก่ ท่าทำงเทียมแม่ ท่าเกี่ยวขู้ ท่าลำเพลิน ในโครงสร้างท่าเชิงแห่บั้งไฟแบบพัฒนาของหมู่บ้านหนองไหลเหมือนกับท่าฟ้อนในแม่บทอีสาน บางท่ามีลักษณะใกล้เคียงกันเนื่องจากการได้มีการปรับประยุกต์ท่าเชิงให้มีความเหมาะสมกับการเชิงในขบวนแห่บั้งไฟ ที่ต้องเคลื่อนที่ไปตลอด แต่ยังคงใช้โครงสร้างท่ารำเดียวกับฟ้อนแม่บทอีสาน ดังนั้นผู้วิจัยจึงวิเคราะห์โครงสร้างท่ารำโดยพิจารณาจากส่วนประกอบของร่างกายตามลำดับ ดังนี้

1) การใช้ส่วนของศีรษะ

การใช้ส่วนของศีรษะของผู้แสดงเชิงแบ๊วไฟในแบบพัฒนา พบว่า ยังคงมีการใช้ศีรษะในการปฏิบัติท่าเชิงที่มีความสอดคล้องสัมพันธ์กับมือ ลำตัว และย่อเท้า ดังปรากฏในท่าเชิงข้างต้น พบว่าบางท่าเชิง มีการใช้ส่วนของศีรษะในลักษณะการเอียงตรงข้ามกับการใช้มือ เช่น ท่ากาเดินก้อน และท่าหลักแม่เมีย เป็นต้น และการใช้ส่วนของศีรษะในลักษณะการเอียงข้างเดียวกับการใช้มือ เช่น ท่าแอ้งหย่อนขา ท่าลมพัดพร้าว ท่ากินริษมดอก ท่าเกี่ยวขู้ และท่าเจียจับไม้ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังพบการลักคองซึ่งเป็นนาฏยศัพท์ของท่ารำตามแบบแผนทางนาฏศิลป์ปรากฏในท่าลำเพลินอีกด้วย จากการสังเกตโครงสร้างท่ารำพบว่าการใช้ส่วนของศีรษะในการปฏิบัติท่าเชิงมีความสอดคล้องกับความสัมพันธ์ของร่างกายในขณะปฏิบัติท่าเชิง ลักษณะการเอียงศีรษะเป็นลักษณะการเอียงศีรษะด้านซ้าย เอียงศีรษะด้านขวา และการลักคอง โดยวิธีปฏิบัติการใช้ส่วนของศีรษะของท่าเชิงแบ๊วไฟในแบบพัฒนา มีพื้นฐานมาจากการฝึกหัดทำนาฏศิลป์

2) การใช้ส่วนของลำตัว

การใช้ส่วนของลำตัวในการแสดงเชิงแบ๊วไฟในแบบพัฒนา พบว่าการใช้ลำตัวส่วนใหญ่จะเป็นการกอดเอวกดไหล่ในทิศทางเดียวกันกับการกระทุ้งเท้า เช่น การกระทุ้งเท้าขวาก็จะกอดเอวกดไหล่ และเอียงศีรษะด้านขวา หากกระทุ้งเท้าซ้ายก็จะกอดเอว กดไหล่และเอียงศีรษะทางด้านซ้าย เป็นต้น ลักษณะการใช้ส่วนของลำตัวจะเป็นลักษณะของการจัดสัดส่วนของร่างกาย ตามแบบแผนทางด้านนาฏศิลป์ นอกจากนี้ยังพบลักษณะการรำเชิงแบบใช้สะโพกซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของท่ารำตามแบบนาฏศิลป์อีสาน และลักษณะการโคลงตัวในจังหวะการย่อเท้าในท่าเชิง “ลำเพลิน” อีกด้วย

3) การใช้ส่วนของแขนและมือ

การใช้ส่วนของแขนและมือถือเป็นส่วนสำคัญ ในการช่วยให้ท่าเชิงมีความสมดุลและสวยงาม ในส่วนของการใช้แขนและมือในการแสดงเชิงแบ๊วไฟในแบบพัฒนาของหมู่บ้านหนองไผ่ พบว่ามีการใช้แขนและมือมีอยู่ 3 ระดับ คือ

- (1) ระดับสูง ความสูงเกินระดับไหล่ขึ้นไป
- (2) ระดับกลาง ความสูงระดับเอวขึ้นไปจนถึงระดับอก
- (3) ระดับต่ำ ความสูงระดับสะโพกลงมา

ส่วนลักษณะมือในการเชิงมีอยู่ 4 ลักษณะ คือ

- (1) ลักษณะมือจีบ ได้แก่ จีบคว่ำ จีบหงาย และจีบส่งหลัง
- (2) ลักษณะมือแบ

- แบบในลักษณะประกบมือ/พนมมือ “ท่าเทพนม”
- แบบในลักษณะตั้งมือ/ตั้งวง
- แบบในลักษณะหงายมือทั้งสอง งอศอกในลักษณะท่า “พรหมสี่หน้า”
- แบบในลักษณะตกลายมือ

- (3) ลักษณะมือกำ โดยกำแบบหลวม ๆ

- (4) ลักษณะมือขม คือ แบบมือกางนิ้วออกแล้วงอนิ้วมือทั้งห้ามาด้านหน้า

เล็กน้อย

จากการสังเกตการใช้มือในการเจี๊ยงพบว่า มีลักษณะท่าร่ำในการใช้มือเหมือนกับทำนาฏยศัพท์ในการร่ายรำนาฏศิลป์ไทยตามแบบแผน เช่น ลักษณะการจับ การตั้งวง การตกปลายมือ เป็นต้น แต่มีลักษณะการใช้มือบางท่าที่เป็นนาฏศิลป์พื้นบ้าน เช่น การกำมือ การจุ่มมือ เป็นต้น สันนิษฐานว่าการที่กระบวนท่าฟ้อนแม่บทอีสานที่สร้างสรรค์ขึ้น มีลักษณะท่าร่ำที่เหมือนกับทำรำนาฏศิลป์ไทยที่เป็นแบบแผนมาจาก นางฉวีวรรณ ดำเนิน อาจารย์พิเศษวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด ได้รวบรวมท่าของหมอลำในภาคอีสานซึ่งเป็นท่าฟ้อนแม่บทอีสานแบบเดิม จากศิลปินหมอลำที่มีชื่อเสียงในภาคอีสาน ซึ่งมีอยู่ร้อยกว่าท่าฟ้อน มาคัดเลือกให้เหมาะกับการใช้ในสถานศึกษาและเป็นท่าฟ้อนที่เหมาะสมกับการแสดง มีจำนวน 48 ท่าฟ้อน และถ่ายทอดให้กับคณะครูและนักศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด และมีการปรับปรุงท่าฟ้อนให้มีความสวยงามเพื่อใช้เป็นแบบแผน ดังนั้นสาเหตุที่โครงสร้างท่าฟ้อนส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นท่าร่ำแบบนาฏศิลป์ไทยมาจาก 2 ปัจจัยหลัก คือ 1) มาจากการปรับปรุงท่าฟ้อนพื้นบ้านให้มีความสวยงามขึ้น 2) มาจากพื้นฐานทักษะทางด้านนาฏศิลป์ของผู้รับถ่ายทอด ด้วยสาเหตุดังกล่าวจึงทำให้ท่าฟ้อนแม่บทอีสานมีลักษณะท่าฟ้อนสวยงามกว่าที่ฟ้อนที่นำมาจากหมอลำพื้นบ้านนั่นเอง

4) การใช้ขาและเท้า

การใช้ขาและเท้า เป็นส่วนที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการแสดงเจี๊ยง เนื่องจากเป็นอวัยวะที่ต้องรับน้ำหนักของร่างกาย การทรงตัว และเป็นสิ่งสำคัญในการเคลื่อนที่ในการแสดง ดังนั้นการใช้เท้าจะต้องมีความสัมพันธ์กับท่าเจี๊ยง เพื่อให้เกิดความสมดุลในการทรงตัวขณะเจี๊ยงและเกิดความสวยงามของท่าเจี๊ยง จากการศึกษา พบว่า มีลักษณะการใช้ส่วนขาและเท้ามีอยู่ 4 ลักษณะ คือ

- (1) การย่ำเท้า เป็นการย่ำเท้าสลับซ้ายขวา เป็นลักษณะการใช้เท้าที่สำคัญในการเจี๊ยงแห่บั้งไฟ เนื่องจากเป็นการใช้เท้าสำหรับการเคลื่อนที่ในขบวนแห่บั้งไฟ ลักษณะการย่ำเท้าในการเจี๊ยงแห่บั้งไฟในแบบพัฒนาของหมู่บ้านหนองไหลมี 2 แบบ คือ การย่ำเท้าแบบเขย่งเท้า และการย่ำเท้าแบบเต็มเท้า
- (2) การกระทืบเท้า เป็นลักษณะการกระทืบเท้าแบบนาฏศิลป์ไทย คือ การใช้จุมกเท้ากระทืบลงพื้นด้านหลัง เปิดส้นเท้าหลังขึ้น กระทืบเท้าตรงกับจังหวะของกลองตุ้ม
- (3) การเหยียดเท้าตรงและปลายเท้า เป็นลักษณะการเหยียดเท้าตรงไปด้านข้าง ใช้จุมกเท้าแตะพื้น ปฏิบัติได้ทั้งข้างซ้ายและข้างขวา พบการใช้เท้าลักษณะนี้ในท่า “กาตากปิก”
- (4) การงอเข่าตกปลายเท้าแตะพื้น เป็นลักษณะการงอเข่าไปด้านหน้าแล้วใช้ปลายเท้าแตะพื้นประกอบการยืด-ยุบตัว โดยใช้ปลายเท้าแตะพื้นตามจังหวะ พบการใช้เท้าลักษณะนี้ในท่า “แอ้งหย่อนขา”

สรุปได้ว่า โครงสร้างท่าร่ำในพิธีกรรมแห่บั้งไฟในแบบพัฒนาของหมู่บ้านหนองไหล นำมาจากท่าฟ้อนแม่บทอีสาน โดยคัดเลือกเฉพาะท่าที่มีความสวยงามและเหมาะสมในการแห่ขบวนบั้งไฟ นางสาวสุรรัตน์ ดำเนิน ได้นำมาปรับปรุงใช้สำหรับการเจี๊ยงแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหลเพื่อการประกวดแข่งขันขบวนแห่บั้งไฟขององค์การบริหารส่วนตำบลสร้างถ่อน้อย เมื่อปี พ.ศ. 2546 และใช้โครงสร้างท่าเจี๊ยงที่ปรับปรุงนี้เรื่อยมา จากการศึกษาพบว่ามีทั้งหมด 12 ท่า ใช้เจี๊ยงประกอบท่วงทำนองเพลงที่บรรเลงโดยวงดนตรีพื้นบ้านอีสาน บรรเลงลายเพลงฟ้อนภูไทสกลนคร ซึ่งเป็นทำนองเพลงช้า และลายเพลงลำเพลินซึ่งเป็นทำนองเพลงเร็ว หรืออาจเป็นเพลงไทยสากล ลูกทุ่ง

หรือหมอลำที่กำลังเป็นที่นิยมในขณะนั้น โครงสร้างท่ารำถูกปรับขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์มากกว่าเพื่อใช้บูชาพญาแถนดังเช่นที่ผ่านมา ลักษณะของโครงสร้างท่าแข็งทั้ง 12 ท่านั้นเป็นท่ายืนทั้งหมด และมีการกำหนดชื่อของท่าแข็งอย่างชัดเจนตามชื่อท่าของฟ้อนแม่บทอีสาน วิธีการแข็งยังคงยึดจารีตแบบดั้งเดิม คือ การเริ่มท่ารำแข็งท่าแรกจะใช้ท่าไหว้ ซึ่งมีชื่อเรียกว่า “ท่าเทพนม ท่าพรหมสี่หน้า” เป็นท่าที่มีความต่อเนื่องกันหลังจากนั้นจึงเริ่มแข็งท่าต่อ ๆ ไปเวียนจนครบ 12 ท่า หากยังไม่ถึงจุดหมายปลายทางก็จะเวียนกลับมาใช้ท่าเดิม ๆ จนเสร็จสิ้น พิธีแห่บั้งไฟ การเปลี่ยนท่าแข็งจากท่าหนึ่งไปสู่อีกท่าหนึ่ง ใช้การนับจังหวะหรือการเปลี่ยนท่าแข็งตามผู้นำแข็งที่อยู่หน้าขบวน โครงสร้างท่ารำพบว่ามียุทธศาสตร์การใช้ส่วนศีรษะ ส่วนแขนและมือ ส่วนขาและเท้าที่มีความสัมพันธ์กัน การใช้ศีรษะในลักษณะการเอียงซ้ายและขวาและการลှกคอ การใช้มือมีอยู่ 4 ลักษณะ คือ ลักษณะมือจีบ ลักษณะมือแบ ลักษณะมือกำ และลักษณะมือจุ่ม การใช้ขาและเท้ามีอยู่ 4 ลักษณะ คือ การย่อเท้า การกระทุ้งเท้า การเหยียดเท้าตรงและปลายเท้า และการงอเข่าตกปลายเท้าแตะพื้น กล่าวได้ว่า การแสดงในพิธีแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหลแบบพัฒนาเป็นการแข็งที่มีโครงสร้างท่ามาจากท่าฟ้อนแม่บทอีสาน ซึ่งมีการแข็งเป็นแบบนาฏศิลป์ไทย การเคลื่อนไหวร่างกายของผู้แข็งมีการจัดองค์ประกอบของร่างกาย ที่มีความสัมพันธ์กันตั้งแต่ศีรษะ ลำตัว มือและเท้าตามหลักนาฏศิลป์ไทย

2.2 โครงสร้างท่ารำในพิธีกรรมแห่นางแมว

จากการศึกษาการแสดงในพิธีกรรมแห่นางแมวของหมู่บ้านหนองไหล พบว่า รูปแบบการแสดงเป็นการแสดงแบบดั้งเดิมที่มีมาแต่โบราณตามแบบของหมู่บ้านหนองไหล ซึ่งเหมือนกับการแห่นางแมวของท้องถิ่นอื่น ๆ ในภาคอีสาน อาจมีความแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย จากการศึกษารูปแบบการแสดง พบว่า การแสดงแห่นางแมวของหมู่บ้านหนองไหล จะมีรูปแบบพิธีกรรม 2 ลักษณะ คือ การปรบมือให้จังหวะการร้องกาพย์เซิ้ง และการแข็งไปตามทักษะความรู้ด้านนาฏศิลป์ตามอารมณ์ของผู้แข็ง โครงสร้างท่ารำไม่สื่อความหมายและไม่สอดคล้องกับคำกาพย์เซิ้งใด ๆ ทั้งสิ้น ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอการวิเคราะห์โครงสร้างท่ารำแห่นางแมวของหมู่บ้านหนองไหล ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 52 รูปแบบการเซิ้งแห่งนางแมวของหมู่บ้านหนองไผ่
ที่มา : ผู้วิจัย

จากภาพจะเห็นได้ว่า ลักษณะโครงสร้างท่ารำแห่งนางแมวของผู้เซิ้งแต่ละคนไม่เหมือนกัน บางคนยกมือขึ้นรำรำท่าทำเซิ้งประกอบการขับกาศย์เซิ้ง บางคนปรบมือประกอบการขับกาศย์เซิ้ง บางคนเดินร่วมขบวนแห่เฉย ๆ ซึ่งการแสดงดังกล่าวสามารถวิเคราะห์โครงสร้างท่ารำ ได้ดังนี้

1. การใช้ส่วนของศีรษะ

การใช้ศีรษะในการเซิ้งแห่งนางแมว เป็นการใช้ศีรษะแบบอิสระไม่มีการกำหนดแบบแผน ส่วนใหญ่พบการใช้ศีรษะแบบหน้าตรง อาจมีการเหลียวซ้ายเหลียวขวาบ้างตามอารมณ์การเซิ้ง ไม่พบการเอียงศีรษะด้านซ้ายและด้านขวาแบบการแสดงนาฏศิลป์ไทย

2. การใช้ส่วนของลำตัว

การใช้ส่วนลำตัวในการเซิ้งแห่งนางแมว พบว่า เป็นลักษณะการใช้ลำตัวตั้งตรงในขณะที่เซิ้งซึ่งเป็นลักษณะการทรงตัวตามธรรมชาติและลักษณะทางกายภาพของผู้เซิ้ง ไม่ใช่การตั้งตัวด้วยวิธีการทรงตัวตามหลักนาฏศิลป์ไทย หรืออาจเรียกได้ว่าลักษณะของผู้เซิ้งเป็นการเดินตัวตรงนั่นเอง

3. การใช้ส่วนของแขนและมือ

การใช้ส่วนแขนและมือในการเซิ้งแห่งนางแมว พบว่า มีอยู่ 2 ลักษณะ คือ

3.1 การปรบมือ เป็นการปรบมือประกอบจังหวะการขับกาศย์เซิ้งแห่งนางแมว

3.2 การม้วนมือตั้งมือ เป็นลักษณะการรำเซิ้งในแบบชาวบ้าน เซิ้งไปตามอารมณ์ของผู้เซิ้ง ลักษณะเป็นการตั้งมือขึ้นด้านหน้าระดับอกแล้วม้วนมือขึ้นตั้งมือในลักษณะเดิม ปฏิบัติเช่นนี้ไปเรื่อย ลักษณะการใช้มือเช่นนี้อาจมีการสลับสับเปลี่ยนกับการปรบมือ ขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของผู้เซิ้ง ไม่มีการกำหนดว่าจะเปลี่ยนเมื่อไร

4. การใช้ขาและเท้า

การใช้ขาและเท้าในการเซิ้งแห่งนางแมว พบว่า เป็นลักษณะของการก้าวเท้าเดินเพื่อเคลื่อนขบวนแห่ จากการสังเกตพบว่า ผู้เซิ้งบางคนมีการก้าวเท้าเดินที่ตรงจังหวะกับการขับกาศย์เซิ้ง บางคนเดินไม่ตรงจังหวะ ไม่มีการกำหนดในการก้าวเท้าว่าจะต้องเริ่มก้าวเท้าใดก่อนในการเดิน ดังนั้นการก้าวเท้าจึงเป็นการก้าวไปตามอารมณ์ของผู้เซิ้งนั่นเอง

สรุปได้ว่า การแข่งในพิธีกรรมแห่นางแมวของหมู่บ้านหนองไหล ไม่มีโครงสร้างรูปแบบทำรำอาจะมีแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย ไม่มีโครงสร้างทำรำที่เป็นแบบแผน รูปแบบพิธีกรรมมี 2 ลักษณะ คือ การประมอให้จังหวะการร้องกาพย์เซิ้ง และการแข่งไปตามทักษะความรู้ด้านนาฏศิลป์ตามอารมณ์ของผู้เซิ้ง โครงสร้างทำรำไม่สื่อความหมายและไม่สอดคล้องกับคำกาพย์เซิ้ง การใช้เท้าเป็นลักษณะการก้าวเท้าเดินในขบวนแห่ มีทั้งการเดินที่ตรงจังหวะและไม่ตรงจังหวะ ไม่มีการกำหนดแบบแผน แสดงไปตามอารมณ์ความรู้สึกของผู้แสดงในขณะนั้น

2.3 โครงสร้างทำรำในพิธีกรรมนางดัง

จากการศึกษา พบว่า พิธีกรรมนางดังของหมู่บ้านหนองไหล มีความเหมือนกับพิธีกรรมนางดังของหมู่บ้านอื่น ๆ ในภาคอีสานทั่วไป คือ เป็นพิธีกรรมเพื่อเสี่ยงทายขอฝน โดยผู้จัดกระดิ่งที่เชื่อว่ามีนางดังสิงอยู่ไปตีหลักเสี่ยงทายที่ซ่อนไว้ (หลักฝน หลักแล้ง) ซึ่งแตกต่างจากพิธีกรรมนางดังของคนในภาคเหนือตอนล่าง ภาคกลางตอนบนอย่างจังหวัดพิษณุโลก อุทัยธานี สิงห์บุรีและชัยนาท เป็นต้น คือ เป็นพิธีกรรมที่มีลักษณะคล้ายการละเล่นมากกว่า โดยการที่ผู้จัดกระดิ่งจะนำกระดิ่งที่เชื่อว่ามีนางดังสิงอยู่ไล่ตีผู้ที่มาร่วมพิธีกรรม จากการสัมภาษณ์ นางอุทัย บุษย์จันทร์ ปัจจุบันอายุ 65 ปี กล่าวว่า

“พิธีกรรมนางดังกับพิธีกรรมแห่นางแมวเป็นพิธีกรรมขอฝนเหมือนกัน แต่ไม่ได้จัดมานานแล้ว เพราะฝนตกอยู่ตลอดไม่แห้งแล้งเหมือนเมื่อก่อน การประกอบพิธีกรรมจะแตกต่างกัน คือ แห่นางแมวจะเป็นพิธีกรรมเคลื่อนที่ แต่นางดังจะเป็นพิธีกรรมที่อยู่กับที่ ใช้เสี่ยงทายฟ้าฝนโดยให้คนเอาไม้หลักฝนและหลักแล้งไปซ่อนคนละที่กันไม่ให้นางดังรู้ เมื่อนางดังลงสิงในกระดิ่งก็จะพาไปหาหลักเสี่ยงทายที่ซ่อนไว้ หากไปตีหลักแล้งทำนายว่าปีนี้จะแห้งแล้งฝนไม่ตก หากไปตีหลักฝนทำนายว่าปีนี้จะอุดมสมบูรณ์ การแต่งกายในการประกอบพิธีส่วนใหญ่จะใส่ชุดทำบุญ คือ นุ่งผ้าซิ่น ใส่เสื้อลูกไม้สีอ่อน ส่วนมากใส่สีขาวเชื่อว่าเป็นสีแห่งความบริสุทธิ์ใสสะอาด ห่มผ้าสไบ เมื่อก่อนไม่มีทำเซิ้ง มีแค่ผู้ร่วมพิธี ยืนล้อมรอบกระดิ่งร้องคำเซิ้ง และประมอประกอบจังหวะ ไม่มีเครื่องดนตรีในการประกอบพิธี แต่ปัจจุบันได้มีการประดิษฐ์ทำเซิ้งประกอบคำเซิ้ง เนื่องจากรูปแบบเก่าไม่ได้รับความสนใจจากคนรุ่นใหม่ จึงได้ปรับปรุงให้มีความน่าสนใจมากขึ้น” (อุทัย บุษย์จันทร์. สัมภาษณ์. 3 มิถุนายน 2559)

จากคำกล่าวข้างต้นทำให้เห็นว่า รูปแบบพิธีกรรมนางดังของหมู่บ้านหนองไหล ได้มีการพัฒนาในด้านของการแสดงประกอบพิธีกรรม จากการศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างทำรำนางดัง พบว่าทำเซิ้งถูกปรับขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ได้แก่ ความสนุกสนานรื่นเริง และดึงดูดความสนใจของคนรุ่นใหม่ ลักษณะของโครงสร้างทำรำเป็นลักษณะการรำตีบทประกอบคำเซิ้งโดยใช้ท่าทางที่มาจากธรรมชาติ เช่น

ภาพที่ 53 โครงสร้างท่าที่สื่อความหมายถึงการอ่อนวอนต่อพญาแถน
ที่มา : ผู้วิจัย

1. โครงสร้างท่าที่สื่อความหมายถึงการอ่อนวอนต่อพญาแถน
การแบมือหงายระดับอก ในคำขับกาพย์เซิ้งนางดัง คือ “แถนเอ๋ยแถน”

ภาพที่ 54 โครงสร้างท่าที่สื่อความหมายถึงพญาคันคาก
ที่มา : ผู้วิจัย

2. โครงสร้างท่าที่สื่อความหมายถึงพญาคันคาก
การแบมือคว่ำด้านหน้าแล้วซ้อนมือสลับการการแยกมือออก 3 – 4 ครั้ง สื่อถึงลักษณะ
การลูบหลังพญาคันคาก ในคำกาพย์เซิ้งที่ว่า “หลังซา ๆ แม่นพญาคันคาก”

ภาพที่ 55 โครงสร้างท่าที่สื่อความหมายถึงเขียด
ที่มา : ผู้วิจัย

3. โครงสร้างท่าที่สื่อความหมายถึงเขียด
การใช้ปลายมือแตะกันให้เป็นส่วนโค้งด้านหน้าลำตัว สื่อถึงลักษณะท้องของเขียด ในคำ
กาพย์เชิงที่ว่า “ท้องอ่องล่องเขียดจาละนา”

ภาพที่ 56 โครงสร้างท่าที่สื่อความหมายถึงการหวิ้ม
ที่มา : ผู้วิจัย

4. โครงสร้างท่าที่สื่อความหมายถึงการหวิ้ม
การใช้ฝ่ามือลูบผมทั้งข้างซ้ายและข้างขวา สื่อถึงลักษณะการใช้หวีในการหวิ้มในคำกาพย์
เชิงที่ว่า “มีทั้งหวีเขาควยปักปาย มีทั้งหวีเขาควยปายเกล้า”

ภาพที่ 57 โครงสร้างท่าที่สื่อความหมายสัมพันธ์กับอุปกรณ์ประกอบการแสดง
ที่มา : ผู้วิจัย

5. โครงสร้างท่าที่แสดงสอดคล้องกับอุปกรณ์ประกอบการแสดง

การแบมือทั้งสองหงายในระดับต่ำ แล้วยื่นมือเข้าหากระดิ่ง สื่อความหมายถึงเนื้อร้องที่มีความหมายเกี่ยวกับกระดิ่ง ในคำกาพย์เห็ญที่ว่า “ดั่งขุนแดดหรือดั่งขุนฝน” “มาขุนดั่งเยอ” และ “ดั่งเดอดังเปอเคื้อเดอดัง”

จากโครงสร้างท่ารำที่มีลักษณะการรำตีบท ประกอบการขับกาพย์เห็ญนางดังของหม่อมบ้านหนองไหล เป็นลักษณะการตีบทโดยใช้ท่าทางที่มาจากธรรมชาติเพื่อให้ง่ายต่อการเข้าใจในการสื่อความหมาย ซึ่งสามารถวิเคราะห์โครงสร้างท่ารำโดยพิจารณาจากส่วนประกอบของร่างกายตามลำดับดังนี้

1. การใช้ส่วนของศีรษะ

การใช้ศีรษะในการแสดงเห็ญนางดัง เป็นการเอียงศีรษะประกอบท่าเห็ญไปทางด้านซ้ายและขวา เฉพาะคำขับกาพย์เห็ญที่มีความสัมพันธ์กับส่วนศีรษะ ได้แก่ บทขับกาพย์เห็ญที่ว่า “มีทั้งหวีเขาควายปักปาย มีทั้งหวีเขาควายปายเกล้า” เป็นการเอียงศีรษะรับกับมือที่ยกขึ้นลูบผม เพื่อสื่อให้เห็นท่าการหวีผมที่ชัดเจน

2. การใช้ส่วนของลำตัว

การใช้ส่วนของลำตัวในการแสดงเห็ญนางดัง พบว่า เป็นลักษณะการใช้ลำตัวตั้งตรง ในขณะที่เห็ญซึ่งเป็นลักษณะการทรงตัวตามธรรมชาติและลักษณะทางกายภาพของผู้เห็ญ ไม่ใช่การตั้งตัวด้วยวิธีการทรงตัวตามหลักนาฏศิลป์ไทย หรืออาจเรียกได้ว่าลักษณะของผู้เห็ญเป็นการเดินตัวตรงนั่นเอง

3. การใช้ส่วนของแขนและมือ

การใช้ส่วนแขนและมือในการแสดงเห็ญนางดัง พบว่า มีอยู่ลักษณะเดียว คือ ลักษณะมือแบแต่มีวิธีการแบอยู่ 3 แบบ คือ

3.1 การแบหยาฝ่ามือ

3.2 การแบคว่ำฝ่ามือ

3.3 การแบตั้งสันมือ

4. การใช้ขาและเท้า

การใช้ขาและเท้าในการแสดงเชิงนางดัง พบว่า เป็นลักษณะของการก้าวเท้าเดินเพื่อเคลื่อนขบวนแห่ไปรอบ ๆ กระดัง วนตามเข็มนาฬิกา จากการสังเกตพบว่าผู้เชิงแต่ละคนมีการก้าวเท้าเดินกันคนละเท้า แต่มีจังหวะในการก้าวเท้าตรงกับจังหวะของคำขับกาศยเชิง สรุปได้ว่าการก้าวเท้าเดินในการแสดงเชิงนางดัง ไม่มีการกำหนดในการก้าวเท้าว่าจะก้าวเท้าใดก่อน แต่ขอให้ก้าวเท้าให้ตรงกับจังหวะในการขับกาศยเชิงนางดังเท่านั้น

สรุปได้ว่า การแสดงในพิธีกรรมนางดังของหมู่บ้านหนองไหล แต่เดิมเป็นเพียงการปรบมือประกอบการขับกาศยเชิงเท่านั้น ปัจจุบันได้มีการประดิษฐ์ท่าเชิงประกอบคำขับกาศยเชิงเนื่องจากรูปแบบเก่าไม่ได้รับความสนใจจากคนรุ่นใหม่ เกรงว่าพิธีกรรมนางดังจะสูญหายจึงได้ปรับปรุงให้มีท่าเชิงประกอบคำขับกาศยเชิงเพื่อให้มีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น มีรูปแบบกระบวนท่ารำที่เป็นแบบการรำตีบท โดยท่าตีบทที่ใช้เป็นท่าทางที่มาจากธรรมชาติ เพื่อให้่ายต่อความเข้าใจในการสื่อความหมายโครงสร้างท่ารำ พบว่า มีการใช้ศีรษะในลักษณะการเอียงซ้ายและขวาเฉพาะคำร้องเพื่อเสริมให้ท่าเชิงมีความชัดเจนยิ่งขึ้น การใช้มือมีอยู่ลักษณะเดียวคือการแบมือ แต่มีลักษณะการแบมืออยู่ 3 แบบ ได้แก่ การแบมือหยา การแบมือคว่ำ และการแบมือตั้งสันมือ การใช้ขาและเท้าเป็นลักษณะการก้าวเท้าเดินเวียนรอบกระดัง วนตามเข็มนาฬิกาไปตามจังหวะการขับกาศยเชิง แต่ไม่มีการกำหนดว่าจะต้องก้าวเท้าใดก่อนหลัง

บทที่ 5

สรุป อภิปรายและข้อเสนอแนะ

การศึกษาพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ ในครั้งนี้เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ของความเชื่อกับพิธีกรรมขอฝนอันเชื่อมโยงกับอาชีพการเกษตรของชาวอีสาน ซึ่งเป็นประเด็นน่าสนใจใคร่ศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรมขอฝนทั้ง 3 พิธี ได้แก่ พิธีกรรมแห่บั้งไฟ พิธีกรรมแห่นางแมว และพิธีกรรมนางด้ง ที่มีรูปแบบการแสดงอันเชื่อมโยงกับพิธีกรรม ซึ่งถือเป็นลักษณะสำคัญอันนำไปสู่วัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยผู้วิจัยมุ่งศึกษาวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและอาชีพเกษตรกรรมของชาวอีสาน ศึกษาที่มาและองค์ประกอบของพิธีกรรมในการแสดงการขอฝน และวิเคราะห์รูปแบบการแสดงและโครงสร้างทำรำในพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ ตามลำดับดังนี้

1. สรุป

ผลการวิจัย เรื่อง พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน สามารถสรุปได้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ และอาชีพเกษตรกรรมของชาวอีสาน พบว่าวิถีการดำรงชีวิตของชาวอีสานส่วนใหญ่ เป็นการดำรงชีวิตโดยพึ่งพิงธรรมชาติ เช่น การทำเกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์ และหาอาหารจากธรรมชาติ อาทิ การจับสัตว์น้ำในห้วย หนอง คลอง บึง การล่าสัตว์ป่า และการเก็บหาของป่าเพื่อขายและประกอบอาหาร เมื่อธรรมชาติเกิดการแปรปรวนทำให้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชาวอีสาน จึงทำให้เชื่อว่าเป็นการลงโทษของสิ่งลี้ลับที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติดลบันดาลให้เป็นไป ตามความเชื่อดั้งเดิมของคนอีสานที่มีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งลี้ลับที่ทำให้การเคารพนับถืออย่างผีसांगนางไม้ และเทวดา (แถน) และพระภูมิเมือง ดังนั้นชาวอีสานจึงต้องมีการจัดพิธีกรรมเพื่อเป็นการขอสมาลาโทษ เช่น บวงสรวงบูชาต่อสิ่งลี้ลับเพื่อให้เกิดความพึงพอใจและช่วยขจัดปัดเป่าให้ภัยพิบัติต่าง ๆ หายไป หรือทูลเอาบางลงไปด้วยเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอีสานซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรม ที่ต้องพึ่งพาอาศัยน้ำในการเพาะปลูกเมื่อฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลจึงต้องจัดพิธีกรรม เพื่อขอให้พญาแถนดลบันดาลให้ฝนตกลงมา เช่น พิธีกรรมแห่บั้งไฟ พิธีกรรมแห่นางแมว และพิธีกรรมนางด้ง เป็นต้น

1.1 พิธีกรรมแห่บั้งไฟ จัดเป็นประเพณีที่อยู่ในฮีตของชาวอีสาน ซึ่งเป็นประเพณีบุญเดือนหก เป็นพิธีขอฝนโดยการจุดบั้งไฟขึ้นบนท้องฟ้า เชื่อว่าเป็นอาณัติสัญญาณที่ส่งถึงพญาแถนเพื่อดลบันดาลให้ฝนตกตามที่ได้กล่าวอ้างไว้ ถึงการจุดบั้งไฟในวรรณกรรมอีสานเรื่องผาแดง-นางไอ่และตำนานพญาคันคาก รูปแบบของพิธีกรรมเป็นการตั้งขบวนแห่บั้งไฟเคลื่อนย้ายขบวนไปยังลานจุดบั้งไฟ ปัจจุบันพิธีกรรมแห่บั้งไฟกลายเป็นประเพณีเพื่อการพาณิชย์ วัตถุประสงค์ของการประกอบพิธีเปลี่ยนไป จากการขอฝนเป็นการประกอบพิธีเพื่อการท่องเที่ยวและการพนันขันแข่งแทน

1.2 พิธีกรรมแห่หางแมว เป็นพิธีกรรมขอฝนพิธีหนึ่งของชาวอีสานโดยการจับแมวใส่อุปกรณ์ที่ใส่แมวได้ และสามารถสาดน้ำเข้าถึง โดยมาจากความเชื่อว่าแมวเป็นสัตว์ที่เกลียดน้ำ เมื่อสาดน้ำถูกแมวจะทำให้แมวร้อง และเสียงร้องของแมวจะสามารถสื่อถึงพญานางจะช่วยบันดาลให้ฝนตก รูปแบบของพิธีกรรมจะจับแมวใส่ตะกร้า กระบุง ข่ง กะทอฯ ปิดปากให้สนิทไม่ให้แมวออกได้ แล้วใช้ไม้คานหามแมวเดินไปตามทางในหมู่บ้าน พร้อมกับร้องกาพย์เซิ้งแห่หางแมวซึ่งมีความหมายในเชิงอ้อนวอนขอให้ฝนตก เมื่อไปถึงบ้านของผู้ใดชาวบ้านก็จะนำน้ำมาสาดใส่แมว บ้างก็นำอาหารการกินหรือปัจจัยมามอบให้ขบวนแห่หางแมวอีกด้วย

1.3 พิธีกรรมนางด้ง เป็นพิธีกรรมขอฝนพิธีหนึ่งของชาวอีสานตามความเชื่อเกี่ยวกับผีเครื่องไม้เครื่องมือในการประกอบอาชีพ คือ ผีนางด้ง จากการศึกษาพบว่า รูปแบบของพิธีกรรมนางด้ง มีอยู่ 2 รูปแบบ คือ 1) พิธีกรรมนางด้งในรูปแบบการละเล่น พบว่า จัดช่วงหลังวันสงกรานต์ผ่านพ้นได้ประมาณ 7 วัน ของทุกปี รูปแบบของพิธีกรรมจะเป็นการร้องกาพย์เซิ้งนางด้ง โดยมีผู้หญิงจับกระดัง 2 คน และมีผู้ตั้งประเด็นคำถามเสี่ยงทายในประเด็นต่าง ๆ ที่ต้องการทราบต่อนางด้ง หลังจากนั้นเมื่อนางด้งเข้าสิงกระดัง ผู้อยู่รอบ ๆ พิธีกรรมจะเข้ามาแย่งสากที่ใช้รองกระดัง นางด้งจะต้องปกป้องสากจากผู้คนที่เข้ามาแย่ง โดยการใช้กระดังไล่ตีผู้ที่เข้ามาแย่งสาก รูปแบบพิธีกรรมนางด้งแบบการละเล่นนี้ จะพบในกลุ่มคนไทยเชื้อสายลาวในแถบภาคเหนือตอนล่าง เช่น เพชรบูรณ์ อุทัยธานี และชัยนาท เป็นต้น 2) พิธีกรรมนางด้งในรูปแบบการเสี่ยงทายจะประกอบพิธีเฉพาะปีที่ฝนแล้งเพื่อเป็นการขอฝน รูปแบบพิธีกรรมคือการนำสิ่งของต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ (บางสิ่งต้องเป็นของแม่หม้าย) ใส่ในกระดังแล้วใช้กระดังสองอันประกบกัน ใช้ไม้คานประกบทับด้านบนและด้านล่างเป็นรูปกากบาท เพื่อป้องกันไม่ให้สิ่งของด้านในกระดังตกลง หลังจากนั้นก็ประกอบพิธีด้วยการร้องกาพย์นางด้งมีเนื้อหาในการเชิญนางด้งให้เข้ามาสิงในกระดัง เมื่อนางด้งสิงกระดังแล้วจะพากระดังไปตีที่หลักไม้ซึ่งมีอยู่ 2 หลักที่แอบนำมาปักไว้ โดยหลักหนึ่งสมมุติเป็นหลักฝนและหลักหนึ่งสมมุติเป็นหลักแล้ง หากกระดังไปตีที่หลักใดก็ทำนายไปตามนั้น รูปแบบพิธีกรรมนางด้งแบบพิธีเสี่ยงทายนี้ พบในกลุ่มคนไทยเชื้อสายลาวที่อาศัยอยู่ในแถบภาคอีสานตอนบน

จากรูปแบบพิธีกรรมนางด้งที่แตกต่างกัน พบว่า พิธีกรรมนางด้งของชาวไทย เชื้อสายลาวในแถบภาคเหนือตอนล่างนั้นกลายเป็นรูปแบบการละเล่น ไม่ใช่การประกอบพิธีกรรม เพื่อขอฝน เนื่องจากไม่พบขั้นตอนของการเสี่ยงทายการขอฝนที่ชัดเจน และการประกอบพิธีจะมีการกำหนดช่วงเวลาชัดเจนคือช่วงหลังวันสงกรานต์ของทุกปี มิได้จัดพิธีขึ้นเพื่ออ้อนวอนขอฝนในกรณีที่ฝนไม่ตกตามความมุ่งหมายของพิธีขอฝน ซึ่งแตกต่างจากพิธีกรรมนางด้งของชาวอีสานตอนบนที่จะประกอบพิธีกรรมนางด้งเฉพาะเกิดกรณีที่ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล และพบขั้นตอนการเสี่ยงทายที่ชัดเจน คือ การเสี่ยงทายด้วยหลักฝนและหลักแล้ง สอดคล้องกับคำกล่าวของนักวิชาการหลายท่านที่กล่าวว่า พิธีกรรมนางด้งเป็นพิธีกรรมเพื่อการขอฝน

ปัจจุบันพิธีกรรมขอฝนทั้ง 3 พิธี ที่พบเห็นบ่อย ได้แก่ พิธีกรรมแห่บั้งไฟ เนื่องจากเป็นพิธีประจำฮีตของชาวอีสานที่ต้องจัดทุกปี ประกอบกับวัตถุประสงค์ที่เปลี่ยนไปของพิธีกรรมกลายเป็นการประกอบพิธีเพื่อการพาณิชย์ จึงทำให้ยังคงพบเห็นพิธีกรรมแห่บั้งไฟได้ทุกปี แต่พิธีกรรมแห่หางแมวและพิธีกรรมนางด้งจะพบเห็นได้ไม่บ่อยนักหรือไม่ค่อยได้พบเห็นเลย เนื่องจากสภาพภูมิอากาศของประเทศไทยในปัจจุบันมีมรสุมพัดผ่านทุกปีจึงทำให้เกิดฝนตกชุก กอปรกับการพัฒนา

อ่างเก็บน้ำและระบบชลประทานเพื่อการเกษตร จึงทำให้น้ำเพียงพอต่อการเพาะปลูก ดังนั้นจึงไม่จำเป็นที่จะต้องประกอบพิธีกรรมขอฝน และทำให้พิธีกรรมขอฝนค่อย ๆ เลือนหายไปจากสังคมไทย แต่ยังมีบางหมู่บ้านในแถบภาคอีสาน ที่ยังคงมีผู้อาวุโสที่มีความรู้สามารถประกอบพิธีกรรมขอฝน ได้ดังเช่นหมู่บ้านหนองไหล ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ ที่ยังคงมีผู้อาวุโสของหมู่บ้านมีความรู้ความสามารถในการประกอบพิธีกรรมขอฝนทั้ง 3 พิธีกรรม ดังกล่าวข้างต้น

2. การศึกษาที่มาและองค์ประกอบของพิธีกรรมในการแสดงการขอฝน พบว่า พิธีกรรมขอฝนเป็นพิธีกรรมที่มีความผูกพันอันเชื่อมโยงกับสังคมไทยมานาน เนื่องจากเป็นสังคมเกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพาน้ำในการเพาะปลูก ดังนั้นเมื่อเกิดสภาพภูมิอากาศแห้งแล้งฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ส่งผลกระทบต่อพืชผลทางการเกษตร เกษตรกรจึงต้องหาวิธีทำให้ฝนตกเพื่อบรรเทาความเดือดร้อน และสังคมไทยมีความผูกพันกับความเชื่อมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะสิ่งลี้ลับที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ เชื่อว่าสามารถดลบันดาลให้ตามที่ต้องการ จึงเกิดเป็นพิธีกรรมเช่นบวงสรวงบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อเป็นการอ้อนวอนให้ช่วยดลบันดาลให้ฝนตกลงมา

2.1 พิธีกรรมขอฝนของชาวอีสาน ภาคอีสานเป็นภูมิภาคหนึ่งที่ประชาชนประกอบอาชีพเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์เป็นหลัก แต่ด้วยลักษณะภูมิประเทศแห้งแล้งกว่าภูมิภาคอื่น ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ส่งผลกระทบต่อพืชผลทางการเกษตรและสัตว์เลี้ยง จึงทำให้ภาคอีสานมีพิธีกรรมขอฝนอยู่หลายพิธีตามความเชื่อของคนอีสาน ได้แก่ พิธีแห่ข้าวพันก้อน พิธีแห่นางแมว พิธีบุญบังไฟ พิธีนางดัง พิธีได๋นางซ้อง พิธีโยนครกโยนสาก พิธีเทศน์พญาคันคาก พิธีปั้นเมฆ พิธีบูชาพญาแถน พิธีสวดคาถาปลาบู่ พิธีบูชาชะ และพิธีบ้านางธรณี เป็นต้น พิธีขอฝนต่าง ๆ เหล่านี้ถูกสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ มีความเชื่อในผลที่จะได้รับจากการประกอบพิธีเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ จากการศึกษาพบว่า พิธีกรรมขอฝนของชาวอีสาน มีอยู่ 2 ประเภท คือ

2.1.2 พิธีกรรมขอฝนที่เป็นประเพณี คือ พิธีกรรมขอฝนที่ปรากฏเป็นฮีตหนึ่งของชาวอีสาน ต้องถือปฏิบัติเป็นประจำและจะละเลยไม่ได้ ได้แก่ พิธีบุญบังไฟหรือที่ชาวอีสานเรียกว่า “ประเพณีบุญเดือนหก” หรือ “ประเพณีบุญบังไฟ” จะต้องประกอบพิธีกรรมทุกปีเมื่อถึงเดือนหกถึงแม้ว่าฝนจะตกหรือไม่ก็ตาม

2.2.2 พิธีกรรมขอฝนในแบบเฉพาะกาล คือ พิธีกรรมขอฝนที่ไม่อยู่ในฮีตของชาวอีสาน จึงไม่จำเป็นต้องจัดทุกปีจัดขึ้นเฉพาะเวลาที่ฝนแล้งฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ชาวเกษตรกรเดือดร้อน พืชผลทางการเกษตรเสียหายขาดน้ำในการเพาะปลูก ชาวบ้านจึงจะจัดพิธีกรรมขอฝนขึ้น ได้แก่ พิธีแห่ข้าวพันก้อน พิธีแห่นางแมว พิธีนางดัง พิธีได๋นางซ้อง พิธีโยนครกโยนสาก พิธีเทศน์พญาคันคาก พิธีสวดคาถาปลาบู่ พิธีปั้นเมฆ และพิธีบ้านางธรณี เป็นต้น

ปัจจุบันพิธีกรรมขอฝนค่อย ๆ เลือนหายไปจากสังคมชาวอีสาน เนื่องจากปัจจัยหลายประการ ได้แก่

1. สภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลง ภาคอีสานได้รับอิทธิพลจากร่องมรสุมและมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ในช่วงฤดูฝนทุกปี ทำให้ภาคอีสานมีฝนตกตลอด

2. การสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำในภาคอีสาน เช่น เขื่อนสิรินธรในจังหวัดอุบลราชธานี เขื่อนอุบลรัตน์ในจังหวัดขอนแก่น เขื่อนจุฬาภรณ์ในจังหวัดชัยภูมิ เขื่อนลำปาวในจังหวัดกาฬสินธุ์

เขื่อนลำตะคองและเขื่อนลำพระเพลิงในจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเขื่อนเหล่านี้จะกักเก็บน้ำในช่วงฤดูฝน และจะปล่อยน้ำเพื่อให้เกษตรกรกรรมได้นำน้ำใช้ในการอุปโภค บริโภค

3. ระบบชลประทานที่มีคุณภาพ สามารถส่งน้ำเข้าถึงทุกพื้นที่ที่ทำการเกษตร

4. เทคโนโลยีที่ทันสมัยในการทำฝนเทียม

5. ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ทันสมัย เยาวชนรุ่นใหม่มีการศึกษามากขึ้น เชื่อในสิ่งที่พิสูจน์ได้มากกว่าเชื่อสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ จึงทำให้ขาดการสืบทอดการประกอบพิธีกรรมขอฝน

ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นสาเหตุที่ทำให้พิธีกรรมขอฝนของชาวอีสานค่อย ๆ เลือนหายไป ไม่มีการประกอบพิธีกรรมขอฝน ขาดผู้สืบทอดในการประกอบพิธีกรรม คงเหลือเพียงแต่พิธีกรรมขอฝนอย่างบุญบั้งไฟที่ปรากฏในฮีตของชาวอีสานเท่านั้น ที่ยังคงอยู่และถูกจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี จากการศึกษาพบว่า พิธีกรรมขอฝนของชาวอีสานที่ยังคงพบเห็นได้ในปัจจุบันเหลือเพียงไม่กี่พิธีกรรม ซึ่งงานวิจัยฉบับนี้ได้ศึกษาพิธีกรรมขอฝน 3 พิธี ได้แก่ พิธีกรรมแห่บั้งไฟ พิธีกรรมแห่นางแมว และพิธีกรรมนางดังของหมู่บ้านหนองไหล่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ ซึ่งเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ มีสภาพสังคมชนบท อยู่ห่างจากตัวเมืองอำนาจเจริญ ประมาณ 48 กิโลเมตร มีจำนวนประชากร 221 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 753 คน เป็นชาย 377 คน เป็นหญิง 376 คน อาชีพหลักคือการทำเกษตร สภาพภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านหนองไหล่ก็เหมือนกับสภาพภูมิศาสตร์ของภาคอีสานทั่วไป คือ มี 3 ฤดู ได้แก่ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว นอกจากนี้ยังได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ในช่วงฤดูฝนของทุกปี จึงทำให้ปัจจุบันหมู่บ้านหนองไหล่มีความอุดมสมบูรณ์ ไม่แห้งแล้งเหมือนอดีตที่ผ่านมา การประกอบพิธีกรรมขอฝนจึงไม่ถูกจัดขึ้นมานาน แต่ถึงกระนั้นก็ยังพบว่า มีผู้อาวุโสของหมู่บ้านหนองไหล่รู้วิธีการประกอบพิธีกรรมขอฝนอยู่แต่ขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมบางพิธีอาจมีการตัดทอนลงไป โดยใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาแทนขั้นตอนที่สลับซับซ้อน เพื่อความสะดวกสบายและวิวัฒนาการของพิธีกรรม ผู้วิจัยจึงได้สรุปพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล่ ดังต่อไปนี้

พิธีกรรมแห่บั้งไฟ

จากการศึกษาพบว่า พิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล่ มีความคล้ายคลึงกับพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านอื่น ๆ ในภาคอีสาน แต่อาจมีบางขั้นตอนแตกต่างกันไปตามความเชื่อและการสืบทอดพิธีกรรมของคนในแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือเป็นพิธีกรรมที่เป็นฮีตในเดือนหก เรียกว่า “ประเพณีบุญบั้งไฟ” ความเป็นมาของประเพณีบุญบั้งไฟไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่า เกิดขึ้นเมื่อใดพบแต่เพียงหลักฐานที่กล่าวถึงบั้งไฟ จากวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน เรื่องผาแดงนางไอ่ และตำนานพญาคันคาก ซึ่งวรรณกรรมทั้งสองเรื่องกล่าวถึงการจุดบั้งไฟเพื่อบูชาพญาแถน ขั้นตอนของพิธีกรรมประกอบด้วย

1. การจัดเตรียมบั้งไฟ ในอดีตบั้งไฟจะทำโดยใช้กระบอกไม้ไผ่บรรจุดินปืน องค์กรประกอบของบั้งไฟประกอบด้วย

1.1 เลาบั้งไฟ

1.2 หมื่อ หรือ ดินปืน

1.3 หางบั้งไฟ

1.4 ลูกบั้งไฟ

เมื่อประกอบบั้งไฟเสร็จแล้ว ขั้นตอนสุดท้ายของการจัดเตรียมบั้งไฟคือการตกแต่งบั้งไฟให้สวยงาม หรือชาวอีสานเรียกว่า “การเอ้บั้งไฟ” ลูกบั้งไฟทุกลูก ที่ล้อมรอบตัวเลาบั้งไฟอยู่นั้น จะถูกช่างเอ้บั้งไฟนำกระดาษสีเงินสีทองมาปิดทับจนหมด ก่อนที่จะแกะสลักลวดลายต่าง ๆ หรือใช้วิธีตัดเป็นลายต่าง ๆ มาติดลงบนกระดาษสีอีกที ลายส่วนใหญ่มักจะเป็นลายไทย เช่น ลายก้านขด ลายเถา หรือลายกระจัง เป็นต้น นอกจากประดับลายจนเต็มลูกบั้งไฟแล้ว ส่วนหัวยังต้องติดรูปพญานาคยาวไปตลอดหางบั้งไฟ ซึ่งการใช้รูปพญานาคในการตกแต่งบั้งไฟ สันนิษฐานว่ามาจาก 2 สาเหตุ คือ 1) ชาวอีสานเชื่อว่า “พญานาค” เป็นสัญลักษณ์แห่ง “น้ำ” การแห่บั้งไฟพญานาคเชื่อว่าจะทำพญานาคให้น้ำ (ฝน) และ 2) เป็นการรำลึกถึง “ท้าวพุงคี่” โอรสของพญานาคในตำนานท้าวผาแดง-นางไอ่

2. การแห่บั้งไฟ เป็นการนำบั้งไฟที่จัดทำไว้มาจัดตั้งเป็นขบวนแห่ไปตามเส้นทาง ไปยังวัดที่กำหนดไว้ ภายในวัดอาจมีพิธีบวงสรวง หรือการหตพระ (การทำพิธีสงฆ์ที่อาราธนาเพื่อเลื่อนยศให้สมณะ เรียกว่า เจ้าหัว) หรือการแข่งกลอง (การแข่งขันกลอง) ด้วยก็ได้ ขบวนแห่บั้งไฟประกอบด้วย 4 ช่วง ได้แก่ 1) ขบวนบั้งไฟ 2) ขบวนผู้เชิญบั้งไฟ 3) ขบวนนักดนตรี 4) ผู้ร่วมขบวน

3. การจุดบั้งไฟ จัดขึ้นวันที่สองถัดจากวันแห่บั้งไฟ ในรุ่งเช้าชาวบ้านจะทำบุญเลี้ยงพระ หลังจากนั้นจึงนำบั้งไฟตั้งขบวนแห่ไปบริเวณลานที่ศาลปู่ตาของหมู่บ้าน และจุดบั้งไฟขึ้น 1 ลำ เพื่อเป็นการบอกกล่าวปู่ตาว่า ลูกหลานจะประกอบพิธีกรรมบุญบั้งไฟ ขอให้ปู่ตาช่วยดลบันดาลให้พิธีกรรมสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี และช่วยปกป้องคุ้มครองให้ลูกหลานปลอดภัยจากการจุดบั้งไฟ หลังจากนั้นจึงนำบั้งไฟที่เหลือไปยังลานจุดบั้งไฟของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นพื้นที่โล่งกว้างและอยู่ห่างจากหมู่บ้านเพื่อป้องกันไม่ไห้บั้งไฟตกใส่บ้านของผู้คน เมื่อถึงลานจุดบั้งไฟชาวบ้านจะนำบั้งไฟไปเข้าที่จุดซึ่งเรียกว่า “ค้ำบั้งไฟ” (ฐานจุดบั้งไฟ) สูงประมาณ 10 – 20 เมตร แล้วทำการจุดบั้งไฟ ซึ่งอาจจะมี การพนันขันแข่งบั้งไฟกันเพื่อความสนุกสนาน

ในปัจจุบันบั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล ได้เปลี่ยนจากการใช้กระบอกไม้ไผ่มาเป็นใช้ท่อพีวีซีหรือท่อเหล็กแทน เนื่องจากหาต้นไผ่ที่มีขนาดและคุณสมบัติที่เหมาะสมในการทำบั้งไฟได้ยาก และเปลี่ยนจากการทำบั้งไฟขึ้นเองเป็นการซื้อบั้งไฟมาจากแหล่งที่ทำบั้งไฟขาย เนื่องจากปัจจุบันหมู่บ้านหนองไหลหาช่างทำบั้งไฟไม่ได้

รูปแบบการแสดงที่ปรากฏในพิธีกรรมแห่บั้งไฟ

จากการศึกษาพบว่า การแสดงในพิธีกรรมแห่บั้งไฟ เป็นการแข่งในขบวนแห่บั้งไฟปรากฏกระบวนท่าแข่งแบ่งออกเป็น 2 แบบ ได้แก่ แบบดั้งเดิมและแบบพัฒนา

1. กระบวนท่าแข่งบั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหลแบบดั้งเดิม

จากการสัมภาษณ์ นางเรียน อุทัยชัย ปัจจุบันอายุ 72 ปี กล่าวว่า

“ท่าแข่งบั้งไฟเดิมมีอยู่แค่ 3 ท่า ได้รับถ่ายทอดมาจากรุ่นพ่อรุ่นแม่ต่อ ๆ กันมา รำ 3 ท่านี้ สลับกันไปจนถึงวัดบ้านหนองไหล ไม่มีชื่อเรียกท่า แต่การแข่งจะต้องเริ่มด้วยท่าไหว้ก่อน แล้วจึงเปลี่ยนเป็นท่าอื่น แข่งไปตามจังหวะกลองตุ้ม ใช้กลองตุ้มแค่ 1 ใบ ตีให้จังหวะในการแข่ง การแต่งตัวในการแข่งก็แต่งแบบที่แต่งกันในชีวิตปกตินี้แหละ คือนุ่งซิ่นใส่เสื้อแขนกระบอกให้ดูดีนิดหน่อย อาจมีผ้าพาดบ่าด้วยก็ได้” (เรียน อุทัยชัย. สัมภาษณ์. 4 มิถุนายน 2559)

จากการศึกษาวิเคราะห์กระบวนท่าเชิงบั้งไฟแบบดั้งเดิม พบว่า สาเหตุที่กระบวนท่าเชิงมีเพียง 3 กระบวนท่า น่าจะใช้เพียงเพื่อบูชาพญาแถน สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อให้ครบองค์ประกอบของพิธีกรรม มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้พญาแถนเกิดความพึงพอใจ จะได้ดลบันดาลฝนให้ตกตามความเชื่อของคนอีสาน และท่าเชิงท่าแรกที่ใช้ท่าไหว้น่าจะสื่อถึงการแสดงความเคารพสักการะพญาแถน ปรากฏโครงสร้างท่ารำ ดังนี้

1.1 การใช้ศีรษะ เป็นการเอียงศีรษะประกอบท่าเชิงไปทางด้านซ้ายและขวา

1.2 การใช้มือ มีอยู่ 2 ลักษณะ คือ

1.2.1 ลักษณะมือจีบ

1) จีบส่งหลังมือเดียว

2) จีบส่งหลังสองมือ

1.2.2 ลักษณะมือแบ

1) แบในลักษณะประกบมือ/พนมมือ

2) แบในลักษณะตั้งมือ/ตั้งวง

3) แบในลักษณะหงายมือทั้งสองไปด้านหน้าเหมือนท่า “ขอ” หรืออาจเป็นท่า “พรหมสี่หน้า” เนื่องจากเป็นท่าที่ต่อเนื่องมาจากท่าจีบส่งหลังสองมือ หรือท่า “ยุงพ้อนหาง” แต่เนื่องจากชาวบ้านไม่ได้ผ่านการเรียนรู้นาฏศิลป์ที่เป็นแบบแผนตามราชสำนัก ร่ายรำไปตามทักษะและภูมิปัญญาชาวบ้าน ดังนั้นตำแหน่งของมือในท่าเชิงอาจมีการคลาดเคลื่อนไปจากหลักนาฏศิลป์บ้าง

1.3 การใช้เท้า มีอยู่ 2 ลักษณะ คือ

1.3.1 การก้าวเท้า เป็นการก้าวเท้าเดินไปด้านหน้าสลับซ้าย-ขวา

1.3.2 การกระทุ้งเท้า

จากการศึกษา กระบวนท่าเชิงบั้งไฟในแบบดั้งเดิมของหมู่บ้านหนองไหลทั้ง 3 กระบวนท่า พบว่า มีเพียง 1 ท่าเชิง ที่สื่อความหมาย คือ ท่าพนมมือ ซึ่งสื่อถึงการแสดงความเคารพต่อพญาแถน อีกสองท่าเป็นการเชิงประกอบจังหวะกลองตุ้ม แต่ไม่สื่อความหมายในการเชิงประกอบพิธีแห่บั้งไฟ

2. กระบวนท่าเชิงบั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหลแบบพัฒนา

จากการศึกษาพบว่า กระบวนท่าเชิงบั้งไฟแบบพัฒนา ที่ได้รับการพัฒนาในปี พ.ศ. 2546 โดย นางสาวสุริรัตน์ ดำเนิน ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับการฝึกฝนทางด้านนาฏศิลป์ตามแบบแผน โดยคัดเลือกโครงสร้างท่าที่มีความสวยงามและเหมาะสมสำหรับการใช้ในการเชิงประกอบการแห่บั้งไฟ มีทั้งหมด 12 ท่า ได้แก่ ท่าเทพนม-พรหมสี่หน้า ท่ากาตากปีก ท่าแอ้งหย่อนขา ท่าลมพัดพร้าว ท่ายุงรำแพน ท่ารำเพลิน ท่านกกระเจ้าบินวน ท่ากินรีชมดอก ท่าเกี้ยวซู้ ท่าเจียจับไม้ ท่ากาเต้นก้อน และท่าหลักแม่เมีย ในการเชิงประกอบท่วงทำนองเพลงที่บรรเลงโดยวงดนตรีพื้นบ้านอีสาน ประกอบด้วย พิณ กลองยาวอีสาน กลองตุ้ม ฉิ่ง ฉาบ กรับและโหม่ง บรรเลงลายเพลงพ็อนภูไทสกลนครซึ่งเป็นทำนองเพลงช้า และลายเพลงลำเพลินซึ่งเป็นทำนองเพลงเร็ว หรืออาจเป็นเพลงไทยสากล ลูกทุ่ง หรือหมอลำที่กำลังเป็นที่นิยม ในขณะนั้นประกอบการแห่บั้งไฟของหมู่บ้าน

จากการศึกษาวิเคราะห์กระบวนการทำเชิงบังไฟ พบว่า กระบวนการทำเชิงถูกปรับขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ได้แก่ ความสนุกสนานรื่นเริง และเพื่อการพาณิชย์ ดังเช่นการแห่บังไฟของจังหวัดยโสธร มากกว่าเพื่อใช้บูชาพญาแถนดังเช่นที่ผ่านมา ลักษณะของกระบวนการทำเชิงทั้ง 12 กระบวนทำ เป็นกระบวนการย่นทั้งหมด และมีการกำหนดชื่อของทำเชิงอย่างชัดเจนตามชื่อทำของพืชน้ำมันทออีสาน การเจียยังคงยึดจารีตแบบดั้งเดิม คือ ทำเชิงทำแรกจะใช้ทำไหว้ ซึ่งมีชื่อเรียกว่า “ทำเทพนม ทำพรหมสี่หน้า” เป็นทำที่มีความต่อเนื่องกัน ซึ่งทำเทพมน่าจะสื่อถึงการแสดงความเคารพสักการะพญาแถน และทำพรหมสี่หน้าน่าจะสื่อถึงพญาแถนเป็นเทพที่อยู่ในสวรรค์ชั้นพรหม ปรากฏโครงสร้างทำรำ ดังนี้

2.1 การใช้ศีรษะ เป็นการเอียงศีรษะประกอบทำเชิงไปทางด้านซ้ายและขวา

2.2 การใช้มือ มีอยู่ 4 ลักษณะ คือ

2.2.1 ลักษณะมือจีบ

- 1) จีบคว่ำ
- 2) จีบหงาย
- 3) จีบส่งหลัง

2.2.2 ลักษณะมือแบ

- 1) แบในลักษณะประกบมือ/พนมมือ
- 2) แบในลักษณะตั้งมือ/ตั้งวง
- 3) แบในลักษณะหงายมือทั้งสอง งอศอกในลักษณะทำ “พรหมสี่หน้า”
- 4) แบในลักษณะตกลายมือ

2.2.3 ลักษณะมือกำ โดยกำแบบหลวม ๆ

2.2.4 ลักษณะมือจุ่ม คือ แบมือกางนิ้วออกแล้วงอนิ้วมือทั้งห้ามาด้านหน้าเล็กน้อย ระดับการใช้มือในการเชิงพบว่ามืออยู่ 3 ระดับ คือ

- 1) ระดับสูง ความสูงเกินระดับไหล่ขึ้นไป
- 2) ระดับกลาง ความสูงระดับเอวขึ้นไปจนถึงระดับอก
- 3) ระดับต่ำ ความสูงระดับสะโพกลงมา

2.3 การใช้เท้า มีอยู่ 4 ลักษณะ คือ

2.3.1 การย่ำเท้า

2.3.2 การกระทุ้งเท้า

2.3.3 การเหยียดเท้าตรงแตะปลายเท้า

2.3.4 การงอเข่าตกลายเท้าแตะพื้น

จากกระบวนการทำรำเชิงแห่บังไฟของหมู่บ้านหนองไหลทั้ง 12 ทำ พบว่า การเรียงลำดับทำเชิงไม่เป็นไปตามลำดับทำของพืชน้ำมันทออีสาน แต่เป็นการเรียงทำเชิงจากทำสูงลงมาทำต่ำ และเป็นกระบวนการย่นทั้งหมดเพื่อให้เหมาะสมกับการเคลื่อนที่ในการแห่บังไฟ จากการวิเคราะห์กระบวนการทำเชิงพบว่า มีที่มาของทำเชิง 4 แหล่ง ได้แก่ 1) ทำที่มาจากทำรำทางด้านนาฏศิลป์และทำรำพืชน้ำมันทออีสาน ได้แก่ ทำเทพนมพรหมสี่หน้า ทำกินรีชมดอก 2) ทำที่มาจากทำธรรมชาติ ได้แก่ ทำลมพัดพร้าว 3) ทำที่มาจากทำสัตว์ ได้แก่ ทำกาตากปีก ทำกาเดินก้อน ทำแอ้งหย่อนขา ทำยุ่ง

รำแพน ท่าเจียจับไม้ ท่านกระเจ้าบินวน 4) ท่าที่มาจากท่าวิถีชีวิต ได้แก่ ท่าทางเทียมแม่ม้า ท่าเกี่ยวซู้ ท่าลำเพลิน

พิธีกรรมแห่หางแมว

จากการศึกษาพบว่า พิธีกรรมแห่หางแมวของหมู่บ้านหนองไหล่ มีความคล้ายคลึงกับพิธีกรรมแห่หางแมวของหมู่บ้านอื่น ๆ ในภาคอีสาน แต่อาจมีบางขั้นตอนของพิธีกรรมที่แตกต่างกันไปตามความเชื่อและการสืบทอดพิธีกรรมของคนในแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือ เป็นพิธีกรรมที่เฉพาะจะจัดเมื่อเกิดความแห้งแล้ง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ชาวเกษตรกรเดือดร้อนไม่มีน้ำในการเพาะปลูกหรือเลี้ยงสัตว์ ความเป็นมาของพิธีกรรมแห่หางแมวมาจากความเชื่อของชาวอีสานสองความเชื่อได้แก่ 1) ความเชื่อว่าแถนเป็นเทพเจ้าที่สามารถดลบันดาลให้ฝนตกได้ และ 2) ความเชื่อเรื่องแมวที่เป็นสัตว์ที่เกลียดน้ำ เมื่อใดที่แมวเปียกน้ำจะทำให้ฝนตก ดังที่ นายสมบัติ พลายน้อย (ส. พลายน้อย) ได้อ้างถึงคำกล่าวของพระยาอนุমানราชชนเรื่องแมวกับฝนไว้ว่า “แมวเป็นสัตว์ไม่ชอบน้ำ เห็นจะถือว่าแมวเป็นตัวแล้งกระมัง เมื่อถูกสาดน้ำก็หายเป็นตัวแล้ง คงจะเอาเกร็ดที่ตรงนี้ได้ ที่เกาะสุมาตราบางแห่งถ้าฝนแล้ง พวกผู้หญิงชาวบ้านต้องนุ่งน้อยห่มน้อยพากันลงไปลุยในน้ำ แล้วเล่นสาดน้ำรดกันแล้วจับเอาแมวดำตัวหนึ่งโยนลงไปลงในน้ำ ปลอ่ยให้มันตะเกียกตะกายปีนหนีขึ้นตลิ่ง พอมันขึ้นตลิ่งได้พวกผู้หญิงก็ไล่ตามและสาดน้ำพอสัตว์เป็นพิธี ทำอย่างนี้ฝนจะตก ทางชาวเกาะขามีแห่แมวตัวผู้ตัวหนึ่งและแมวตัวเมียตัวหนึ่งไปอาบน้ำดำหัว เสร็จแล้วก็ปลอ่ยไปในไม่ช้าฝนก็จะตก” (สมบัติ พลายน้อย. 2545 : 263) จากความเชื่อดังกล่าวน่าจะเป็นต้นเหตุของการประกอบพิธีกรรมแห่หางแมว และจากการสัมภาษณ์ นางอุทัย บุษย์จันทร์ ปัจจุบันอายุ 65 ปี กล่าวว่า

“ปัจจุบันพิธีกรรมแห่หางแมวไม่ได้จัดมานานแล้ว เพราะฝนตกอยู่ตลอดไม่แห้งแล้งเหมือนเมื่อก่อน การประกอบพิธีกรรมก็ไม่มีอะไรซับซ้อนมาก แค่จับแมวมานำใส่กะทอ ทำพิธีป่าวสักเคบอกกล่าวเทวดา (พญาแถน) ว่าจะประกอบพิธีกรรมแห่หางแมว ขอให้ฝนตกเสร็จแล้วก็แห่หางแมวไปตามบ้านคนร้องคำเซ็งแห่หางแมว คนที่มาร่วมขบวนแห่บ้างก็ปรบมือประกอบจังหวะ บ้างก็เซ็งอย่างสนุกสนานไปตามเรื่องตามราว ไม่ต้องมีดนตรีประกอบจังหวะ การแต่งตัวก็ใส่ชุดที่ใช้ในชีวิตประจำวันนี้แหละ พอไปถึงบ้านใครเขาก็เอาน้ำมาสาดใส่หางแมว” (อุทัย บุษย์จันทร์. สัมภาษณ์. 3 มิถุนายน 2559)

จากคำกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า พิธีกรรมแห่หางแมวเป็นพิธีกรรมที่ไม่มีขั้นตอนที่ยุ่งยากสลับซับซ้อน ไม่มีกระบวนการทำเซ็งแห่หางแมวที่กำหนดไว้เป็นแบบแผน พบเพียงการปรบมือประกอบจังหวะและการยกมือขึ้นร่ายรำ ตามทักษะความรู้ด้านนาฏศิลป์ของแต่ละบุคคล ดังนั้นท่าเซ็งที่ปรากฏจึงไม่มีระเบียบแบบแผนไม่มีโครงสร้างท่ารำและแหล่งที่มาของท่าเซ็ง จุดมุ่งหมายในการเซ็งเพียงเพื่อสร้างความสนุกสนานในการประกอบพิธีกรรมเท่านั้น

พิธีกรรมนางดั่ง

จากการศึกษาพบว่า พิธีกรรมนางดั่งของหมู่บ้านหนองไหล มีความเหมือนกับพิธีกรรมนางดั่งของหมู่บ้านอื่น ๆ ในภาคอีสานทั่วไป คือ เป็นพิธีกรรมเพื่อเสี่ยงทายขอฝน โดยผู้จัดกระดั่งที่เชื่อว่ามีนางดั่งสิงอยู่ไปตีหลักเสี่ยงทายที่ซ่อนไว้ (หลักฝน หลักแล้ง) ซึ่งแตกต่างจากพิธีกรรมนางดั่งของคนในภาคเหนือตอนล่าง ภาคกลางตอนบนอย่างจังหวัดพิษณุโลก อุทัยธานี สิงห์บุรี และชัยนาท เป็นต้น คือ เป็นพิธีกรรมที่มีลักษณะคล้ายการละเล่นมากกว่า โดยการจัดกระดั่งที่เชื่อว่ามีนางดั่งสิงอยู่ไล่ตีผู้ที่มาร่วมพิธีกรรม จากการสัมภาษณ์ นางอุทัย บุษย์จันทร์ ปัจจุบันอายุ 65 ปี กล่าวว่า

“พิธีกรรมนางดั่งกับพิธีกรรมแห่นางแมว เป็นพิธีกรรมขอฝนเหมือนกัน แต่ไม่ได้จัดมานานแล้วเพราะฝนตกอยู่ตลอด ไม่แห้งแล้งเหมือนเมื่อก่อน การประกอบพิธีกรรมจะแตกต่างกัน คือ แห่นางแมวจะเป็นพิธีกรรมเคลื่อนที่ แต่นางดั่งจะเป็นพิธีกรรมที่อยู่กับที่ ใช้เสี่ยงทายฟ้าฝนโดยให้คนเอาไม้หลักฝนและหลักแล้งไปซ่อนคนละที่กันไม่ให้นางดั่งรู้ เมื่อนางดั่งลงสิงในกระดั่งก็จะพาไปหาหลักเสี่ยงทายที่ซ่อนไว้ หากไปตีหลักแล้งทำนายว่าปีนี้จะแห้งแล้งฝนไม่ตก หากไปตีหลักฝนทำนายว่าปีนี้จะอุดมสมบูรณ์ การแต่งกายในการประกอบพิธีส่วนใหญ่จะใส่ชุดทำบุญ คือ นุ่งผ้าซิ่น ใส่เสื้อลูกไม้สีอ่อน ส่วนมากใส่สีขาวเชื่อว่าเป็นสีแห่งความบริสุทธิ์ ห่มผ้าสไบ ทำเช็งเมื่อก่อนไม่มี แคผู้ร่วมพิธียืนล้อมรอบกระดั่งร้องคำเช็งและปรบมือประกอบจังหวะ ไม่มีเครื่องดนตรีในการประกอบพิธี แต่ปัจจุบันได้มีการประดิษฐ์ทำเช็งประกอบคำเช็ง เนื่องจากรูปแบบเก่าไม่ได้รับความสนใจจากคนรุ่นใหม่ จึงได้ปรับปรุงให้มีความน่าสนใจมากขึ้น” (อุทัย บุษย์จันทร์. สัมภาษณ์. 3 มิถุนายน 2559)

จากคำกล่าวข้างต้นทำให้เห็นว่า รูปแบบพิธีกรรมนางดั่งของหมู่บ้านหนองไหล ได้มีการพัฒนาในด้านของการแสดงประกอบพิธีกรรม จากการศึกษาวิเคราะห์กระบวนการทำเช็งนางดั่งพบว่า กระบวนทำเช็งถูกปรับขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ได้แก่ ความสนุกสนานรื่นเริง และดึงดูดความสนใจของคนรุ่นใหม่ ลักษณะของกระบวนทำเช็งเป็นลักษณะการรำตีบทประกอบคำเช็งโดยใช้ท่าทางที่มาจากธรรมชาติ ปรากฏโครงสร้างท่ารำ ดังนี้

1. การใช้ศีรษะ เป็นการเอียงศีรษะประกอบท่าเช็งไปทางด้านซ้ายและขวา

2. การใช้มือ มีอยู่ 2 ลักษณะ คือ

2.1 ลักษณะมือจีบ ได้แก่ ม้วนมือจีบ

2.2 ลักษณะมือแบ ได้แก่ แขนในลักษณะตั้งมือ/ตั้งวง, แขนในลักษณะหงายมือทั้งสอง, แขนในลักษณะคว่ำมือทั้งสอง, แขนในลักษณะมือลูบผม, แขนในลักษณะตั้งสันมือทั้งสองข้าง

3. การใช้เท้า เป็นการเดินย่างเท้าเคลื่อนที่เป็นวงตามเข็มนาฬิกาจนรอบกระดั่ง

อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมนางดั่งประกอบด้วย 1) กระดั่ง 2) ไม้คาน 3) สากมอง 4) กระจก 5) หวี 6) สตางค์แดง 7) กำไลข้อมือ ข้อเท้าเงิน 8) เปลือกหอย (หอยในนาข้าว) 9) ไข่ต้ม 10) ข้าวเหนียว 11) เหล้า 12) คายขันธุ์ 5 โดยอุปกรณ์ลำดับที่ 1 - 7 จะต้องเป็นของแม่หม้ายเท่านั้น นำสิ่งของที่เตรียมไว้ใส่ลงในกระดั่งแล้วประกบกระดั่งปิดให้สนิทคาดทับด้วยไม้คานมัดให้แน่นเพื่อไม่ให้ของในกระดั่งตกหล่นในขณะประกอบพิธี การใช้กระดั่งเป็นอุปกรณ์หลักใน

การประกอบพิธีกรรมนางดัง มีความสัมพันธ์กับความเชื่อและอาชีพของคนอีสาน โดยมีความเชื่อเกี่ยวกับภูตผีวิญญาณ เชื่อว่าอุปกรณ์ในการประกอบอาชีพจะมีผี (ผีให้คุณ) สิงสถิตอยู่ ซึ่งกระดังมีความเกี่ยวข้องกับอาชีพเกษตรกรรม ใช้สำหรับผัดข้าวหรือตากพืชผลทางการเกษตร ดังนั้นเมื่อฝนแล้งก่อให้เกิดความเสียหายต่อพืชผล จึงต้องใช้กระดังเป็นตัวแทนในการประกอบพิธีกรรมขอฝนต่อพญาแถน

3. การวิเคราะห์รูปแบบการแสดงและโครงสร้างทำรำในพิธีกรรมขอฝนของชาวอีสาน
พบว่า รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหลทั้ง 3 พิธี ได้แก่ พิธีกรรมแห่บั้งไฟ พิธีกรรมแห่นางแมว และพิธีกรรมนางดัง โดยรูปแบบของพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหลในบางขั้นตอน โดยเฉพาะกระบวนการทำรำบางพิธีกรรมได้มีการปรับเปลี่ยนไปตามกระแสสังคม แต่ในขณะเดียวกันกระบวนการทำรำในพิธีกรรมขอฝนบางพิธียังคงยึดรูปแบบทำรำดั้งเดิมเอาไว้ โดยผู้วิจัยได้วิเคราะห์รูปแบบการแสดงและโครงสร้างทำรำในพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล ได้ดังนี้

3.1 โครงสร้างทำรำในพิธีกรรมแห่บั้งไฟ

จากการศึกษาการแสดงการแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล ในรูปแบบการแสดงในพิธีกรรมแห่บั้งไฟ มีวัตถุประสงค์เหมือนกับพิธีกรรมแห่บั้งไฟโดยทั่วไปของชาวอีสาน คือ จัดขึ้นเพื่อมุ่งหวังขอฝนจากพญาแถนเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของพืชผลทางการเกษตร ดังนั้นรูปแบบการแสดงซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในพิธีกรรมแห่บั้งไฟ จึงมุ่งหวังเพื่อเป็นการร่ายรำถวายบูชาพญาแถนเชื่อว่าการร่ายรำจะสร้างความสำเร็จสำราญแด่พญาแถน เพื่อให้เกิดความพึงพอใจจะได้ประทานฝนให้ตกลงมา โดยผู้วิจัยได้วิเคราะห์รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมแห่บั้งไฟของชาวหมู่บ้านหนองไหล ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 แบบ ได้แก่ รูปแบบการแสดงในแบบดั้งเดิมและแบบพัฒนา ซึ่งในแต่ละแบบมีโครงสร้างทำรำดังต่อไปนี้

3.1.1 โครงสร้างทำรำในพิธีกรรมแห่บั้งไฟในแบบดั้งเดิม

จากการสัมภาษณ์ นางเรียน อุปัชฌาย์ ปัจจุบันอายุ 72 ปี ได้กล่าวถึง ทำรำแห่บั้งไฟในแบบดั้งเดิม ว่า

“ทำแห่บั้งไฟเดิมมีอยู่แค่ 3 ท่า ได้รับถ่ายทอดมาจากรุ่นพ่อรุ่นแม่ต่อ ๆ กันมา รำ 3 ท่านี้ สลับกับไปจนถึงวัดบ้านหนองไหล ไม่มีชื่อเรียกท่าแห่แต่การแห่จะต้องเริ่มด้วยท่าไหวก่อน แล้วจึงเปลี่ยนเป็นท่าอื่น แห่ไปตามจังหวะกลองตุ้ม ใช้กลองตุ้มแค่ 1 ใบ ตีให้จังหวะในการแห่ การแต่งตัวในการแห่ก็แต่งแบบที่แต่งกันในชีวิตปกตินี้แหละ คือนุ่งซิ่นใส่เสื้อแขนกระบอกให้ดูดีนิดหน่อย อาจมีผ้าพาดบ่าด้วยก็ได้” (เรียน อุปัชฌาย์. สัมภาษณ์. 4 มิถุนายน 2559)

จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า โครงสร้างทำรำแห่บั้งไฟทั้ง 3 ท่า ไม่ปรากฏชื่อเรียกทำรำ และทำรำน่าจะใช้เพียงเพื่อบูชาพญาแถน สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อให้ครบองค์ประกอบของพิธีกรรมเท่านั้น มุ่งหมายเพื่อทำให้พญาแถนเกิดความพึงพอใจ จะได้ดลบันดาลฝนให้ตกลงตามความเชื่อของคนอีสาน การเริ่มทำรำแห่ท่าแรกที่ใช้ท่าไหวน่าจะสื่อความหมายถึงการแสดงความเคารพสักการะพญาแถน จากนั้นจึงเปลี่ยนเป็นท่ารำแห่อื่นเวียนไปจนถึงจุดหมายปลายทางในการประกอบพิธีกรรมแห่บั้งไฟ การเคลื่อนไหวร่างกายของผู้แห่เป็นไปอย่างอิสระตามความถนัดของ ผู้แห่ไม่มีการจัด

องค์ประกอบร่างกายตามหลักนาฏศิลป์ไทย ท่ารำเชิง 3 ท่าที่ปรากฏ มีลักษณะโครงสร้างท่ารำดังต่อไปนี้ การแสดงเชิงแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหลในแบบดั้งเดิม มีโครงสร้างท่ารำเชิงอยู่ 3 ท่า แต่ไม่ปรากฏชื่อเรียกท่ารำเชิง ได้รับการถ่ายทอดท่ารำเชิงมาจากบรรพบุรุษสืบต่อกันมา ในการรำเชิงจะเริ่มท่าแรกด้วยท่าไหว้ สันนิษฐานว่าเป็นการแสดงความเคารพสักการะพญาแถนเทพเจ้าผู้สามารถคลibanดาลฝนได้ตามความเชื่อของชาวอีสาน หลังจากนั้น จึงเชิงท่าต่อไปเวียนไปจนกระทั่งสิ้นสุดพิธีกรรมแห่บั้งไฟ ในการเปลี่ยนท่าเชิงอาจใช้วิธีการนับจังหวะ หรือเปลี่ยนตามผู้นำในการเชิงซึ่งจะอยู่หัวขบวน โครงสร้างท่ารำ พบว่า มีลักษณะการใช้ส่วนศีรษะ ส่วนแขนและมือ ส่วนขาและเท้าที่มีความสัมพันธ์กัน การใช้ศีรษะในลักษณะการเอียงซ้ายและขวาเท่านั้น การใช้มือมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ มือจีบและมือแบ การใช้ขาและเท้ามี 2 ลักษณะ คือ การก้าวเท้าและการกระทุ้งเท้า กล่าวได้ว่า การแสดงในพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหลในแบบดั้งเดิม เป็นการเชิงที่มีโครงสร้างท่ารำมาจากภูมิปัญญาชาวบ้าน การรำเชิงเป็นแบบวิถีชาวบ้าน การเคลื่อนไหวร่างกายของผู้เชิงเป็นไปอย่างอิสระตามความถนัดของผู้เชิง ไม่มีการจัดองค์ประกอบร่างกายตามหลักนาฏศิลป์ไทย อย่างไรก็ตาม ท่ารำเชิงแห่บั้งไฟในของหมู่บ้านหนองไหลกำลังจากสูญหาย เนื่องจากมีการพัฒนาท่ารำเชิงแห่บั้งไฟเพื่อใช้ในการประกวดแข่งขันและมีความสวยงามกว่า จึงทำให้ท่ารำเชิงของเดิมไม่ได้รับความนิยมและการถ่ายทอดสืบต่อมา จึงควรที่จะให้เยาวชนของหมู่บ้านหนองไหลตระหนักและสืบทอดรักษาไว้เพื่อไม่ให้ท่ารำเชิงแห่บั้งไฟซึ่งเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษสูญหายไป

3.1.2 โครงสร้างท่ารำในพิธีกรรมแห่บั้งไฟในแบบพัฒนา

จากการศึกษาโครงสร้างท่ารำ พบว่า เป็นการนำท่าฟ้อนในแม่บทอีสานมาใช้เป็นท่ารำเชิงแห่บั้งไฟ คัดเลือกเฉพาะโครงสร้างท่าที่มีความสวยงาม และเหมาะสมสำหรับใช้ในการรำเชิงประกอบการแห่บั้งไฟ ซึ่งมีทั้งหมด 12 ท่า ประกอบท่วงทำนองเพลงที่บรรเลงโดยวงดนตรีพื้นบ้าน มีการออกแบบโครงสร้างท่ารำ คือ คงท่ารำเดิมที่สื่อความหมายของการแสดงความเคารพและการอ้อนวอนพญาแถนเอาไว้ ได้แก่ ท่าเทพนมและท่าพรหมสี่หน้า มีลักษณะท่ารำเป็นท่ายืนทั้งหมด การปฏิบัติท่ารำจะปฏิบัติเป็นท่าคู่ คือ ในหนึ่งท่ารำจะปฏิบัติทั้งด้านซ้ายและด้านขวา และปรับเปลี่ยนการใช้เท้า โดยเป็นการย่ำเท้าทั้งหมดเพื่อให้เหมาะสมกับการเดินเป็นขบวน

จากการศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างท่ารำเชิงบั้งไฟ พบว่า โครงสร้างท่ารำเชิงถูกปรับขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ได้แก่ ความสนุกสนานรื่นเริง และเพื่อการพาณิชย์ ดังเช่นการแห่บั้งไฟของจังหวัดยโสธร มากกว่าเพื่อใช้บูชาพญาแถนดังเช่นที่ผ่านมา ลักษณะของท่ารำทั้ง 12 ท่า เป็นท่ายืนทั้งหมด และมีการกำหนดชื่อของท่าเชิงอย่างชัดเจนตามชื่อท่าของฟ้อนแม่บทอีสาน วิธีการเชิงยังคงยึดจารีตแบบดั้งเดิม คือ การเริ่มท่ารำเชิงท่าแรกจะใช้ท่าไหว้ ซึ่งมีชื่อเรียกว่า “ท่าเทพนม ท่าพรหมสี่หน้า” เป็นท่าที่มีความต่อเนื่องกัน ซึ่งท่าเทพนมนำจะสื่อถึงการแสดงความเคารพสักการะพญาแถน และท่าพรหมสี่หน้านำจะสื่อถึงพญาแถนเป็นเทพที่อยู่ในสวรรค์ชั้นพรหม หลังจากเริ่มท่าเชิงด้วยท่าเทพนม-พรหมสี่หน้าเป็นท่าแรก แล้วจึงเชิงท่าต่อ ๆ ไปเวียนจนครบ 12 ท่า หากยังไม่ถึงจุดหมายปลายทางก็จะเวียนกลับมาใช้ท่าเดิม ๆ จนเสร็จสิ้นพิธีกรรมแห่บั้งไฟ การเปลี่ยนท่าเชิงจากท่าหนึ่งไปสู่อีกท่าหนึ่งยังคงยึดปฏิบัติแบบเดิม คือ การนับจังหวะหรือการเปลี่ยนท่าเชิงตามผู้นำเชิงที่อยู่หน้าขบวน การเคลื่อนไหวร่างกายของผู้เชิงมีการจัดองค์ประกอบร่างกายตามหลักนาฏศิลป์ไทย

3.2 โครงสร้างท่ารำในพิธีกรรมแห่นางแมว

จากการศึกษาการแสดงในพิธีกรรมแห่นางแมวของหมู่บ้านหนองไหล พบว่า รูปแบบการแสดงเป็นการแสดงแบบดั้งเดิมที่มีมาแต่โบราณตามแบบของหมู่บ้านหนองไหล เหมือนการแห่นางแมวของท้องถิ่นอื่นในภาคอีสานอาจมีแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอการวิเคราะห์โครงสร้างท่ารำเชิงแห่นางแมวของหมู่บ้านหนองไหล ดังนี้

การแสดงในการเชิงแห่นางแมวของหมู่บ้านหนองไหล มีโครงสร้างรูปแบบการแสดงเหมือนการแห่นางแมวของท้องถิ่นอื่นในภาคอีสาน อาจมีแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย ไม่มีโครงสร้างท่ารำที่เป็นแบบแผน รูปแบบพิธีกรรมมี 2 ลักษณะ คือ การประหม่อให้จังหวะการร้องกาพย์เชิง และการเชิงไปตามทักษะความรู้ด้านนาฏศิลป์ตามอารมณ์ของผู้เชิง โครงสร้างท่ารำไม่สื่อความหมาย และไม่สอดคล้องกับคำกาพย์เชิง การใช้ท่าเป็นลักษณะการก้าวเท้าเดินในขบวนแห่ มีทั้งการเดินที่ตรงจังหวะและไม่ตรงจังหวะ ไม่มีการกำหนดแบบแผน แสดงไปตามอารมณ์ความรู้สึกของผู้แสดงในขณะนั้น

3.3 โครงสร้างท่ารำในพิธีกรรมนางดัง

จากการศึกษา พบว่า พิธีกรรมนางดังของหมู่บ้านหนองไหล มีความเหมือนกับพิธีกรรมนางดังของหมู่บ้านอื่น ๆ ในภาคอีสานทั่วไป คือ เป็นพิธีกรรมเพื่อเสี่ยงทายขอฝน โดยผู้จัดกระดัง ที่เชื่อว่ามีนางดังสิงอยู่ไปตีหลักเสี่ยงทายที่ซ่อนไว้ (หลักฝน หลักแล้ง) ซึ่งแตกต่างจากพิธีกรรมนางดังของคนในภาคเหนือตอนล่าง ภาคกลางตอนบนอย่างจังหวัดพิษณุโลก อุทัยธานี สิงห์บุรี และชัยนาท เป็นต้น คือ เป็นพิธีกรรมที่มีลักษณะคล้ายการละเล่นมากกว่า โดยการที่ผู้จัดกระดังจะนำกระดังที่เชื่อว่ามีนางดังสิงอยู่ไล่ตีผู้ที่มาร่วมพิธีกรรม จากการสัมภาษณ์ นางอุทัย บุษย์จันทร์ ปัจจุบันอายุ 65 ปี กล่าวว่า

“พิธีกรรมนางดังกับพิธีกรรมแห่นางแมวเป็นพิธีกรรมขอฝนเหมือนกัน แต่ไม่ได้จัดมานานแล้วเพราะฝนตกอยู่ตลอด ไม่แห้งแล้งเหมือนเมื่อก่อน การประกอบพิธีกรรมจะแตกต่างกัน คือ แห่นางแมวจะเป็นพิธีกรรมเคลื่อนที่ แต่นางดังจะเป็นพิธีกรรมที่อยู่กับที่ ใช้เสี่ยงทายฟ้าขอฝนโดยให้คนเอาไม้หลักฝนและหลักแล้งไปซ่อนคนละที่กันไม่ให้นางดังรู้ เมื่อนางดังลงสิงในกระดังก็จะพาไปหาหลักเสี่ยงทายที่ซ่อนไว้ หากไปตีหลักแล้งทำนายว่าปีนี้จะไม่แห้งแล้งฝนไม่ตก หากไปตีหลักฝนทำนายว่าปีนี้จะมีอุทกภัย การแต่งกายในการประกอบพิธีส่วนใหญ่จะใส่ชุดทำบุญ คือ นุ่งผ้าซิ่น ใส่เสื้อลูกไม้สีอ่อน ส่วนมากใส่สีขาวเชื่อว่าเป็น สีแห่งความบริสุทธิ์ ห่มผ้าสไบ ทำเชิงเมื่อก่อนไม่มี มีแค่ผู้ร่วมพิธียืนล้อมรอบกระดังร้องคำเชิงและประหม่อประกอบจังหวะ ไม่มีเครื่องดนตรีในการประกอบพิธีแต่ปัจจุบันได้มีการประดิษฐ์ทำเชิงประกอบคำเชิง เนื่องจากรูปแบบเก่าไม่ได้รับความสนใจจากคนรุ่นใหม่ จึงได้มีการปรับปรุงให้น่าสนใจมากขึ้น (อุทัย บุษย์จันทร์. สัมภาษณ์. 3 มิถุนายน 2559)

จากคำกล่าวข้างต้นทำให้เห็นว่า รูปแบบของพิธีกรรมนางดังของหมู่บ้านหนองไหล ได้มีการพัฒนาในด้านของการแสดงประกอบพิธีกรรม จากการศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างท่ารำในพิธีกรรมนางดัง พบว่า ท่าเชิงถูกปรับขึ้นเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ ได้แก่ ความสนุกสนาน รื่นเริง และดึงดูดความสนใจของคนรุ่นใหม่ ลักษณะของโครงสร้างท่ารำเป็นลักษณะการรำตีบทประกอบคำกาพย์เชิงโดยใช้ท่าทางที่มาจากธรรมชาติ

การแสดงในพิธีกรรมนางดังของหมู่บ้านหนองไหล แต่เดิมเป็นเพียงการประมวญประกอบการขับกาพย์เชิงเท่านั้น ปัจจุบันได้มีการประดิษฐ์ท่าเชิงประกอบคำขับกาพย์เชิง เนื่องจากรูปแบบเก่าไม่ได้รับความสนใจจากคนรุ่นใหม่ เกรงว่าพิธีกรรมนางดังจะสูญหาย จึงได้ปรับปรุงให้มีท่าเชิงประกอบคำขับกาพย์เชิงเพื่อให้ความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น มีรูปแบบโครงสร้างท่ารำที่เป็นแบบการรำตีบท โดยท่าตีบทที่ใช้เป็นท่าทางที่มาจากธรรมชาติ เพื่อให้ง่ายต่อความเข้าใจในการสื่อความหมาย โครงสร้างท่ารำพบว่ามีการใช้ศีรษะในลักษณะการเอียงซ้ายและขวาเฉพาะคำร้องเพื่อเสริมให้ท่าเชิงมีความชัดเจนยิ่งขึ้น การใช้มือมีอยู่ลักษณะเดียวคือการแบมือ แต่มีลักษณะการแบมืออยู่ 3 แบบ ได้แก่ การแบมือหงาย การแบมือคว่ำ และการแบมือตั้งสันมือ การใช้ขาและเท้าเป็นลักษณะการก้าวเท้าเดินเวียนรอบกระดังงวนตามเข็มนาฬิกาไปตามจังหวะการขับกาพย์เชิง แต่ไม่มีการกำหนดว่าจะต้องก้าวเท้าใดก่อนหลัง

2. อภิปราย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน จะเห็นว่าชาวอีสานมีวิถีการดำรงชีวิตอยู่บนพื้นฐานความเชื่อ โดยเฉพาะสิ่งลี้ลับและอำนาจเหนือธรรมชาติ การดำรงชีวิตส่วนใหญ่เป็นการพึ่งพิงธรรมชาติ เช่น การทำเกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์ และหาอาหารจากธรรมชาติ อาทิ การจับสัตว์น้ำในห้วย หนอง คลอง บึง การล่าสัตว์ป่าและการเก็บหาของป่าเพื่อขายและประกอบอาหาร เมื่อธรรมชาติเกิดการแปรปรวนทำให้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชาวอีสาน จึงทำให้เชื่อว่าเป็นการลงโทษของสิ่งลี้ลับที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติดลบันดาลให้เป็นไป สอดคล้องกับ จารุวรรณธรรมวัตร (2523) ได้กล่าวว่า คติความเชื่อของคนอีสานที่เป็นพื้นฐานความคิด และยุทธวิธีสู้ภัยแล้ง 2 ประเภท ได้แก่ 1) คติความเชื่อแบบวัฒนธรรมผี ชาวอีสานเชื่อว่ามีผีเพราะผีมีบทบาทในชีวิตประจำวันหลายด้าน เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม โดยโรคระบาดเกิดจากการกระทำของผี จึงมีพิธีกรรมอ่อนน้อมยอมต่อผี เช่น พิธีนางดัง พิธีเต่าเซียงซ้อง พิธีปล้ำบั้งลัน พิธีตั้งครกตึงสาก พิธีลงช่วงผีฟ้า 2) คติความเชื่อเรื่องฝนแล้งตามแนวพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน เช่น พิธีสวดคาถาปลาบ่อ พิธีแห่ข้าวพันก้อน การเทศน์พญาคันคาก และยังสอดคล้องกับ จิราภรณ์ ภัทรภาณุภัทร (2528) ที่ได้กล่าวว่าความเชื่อของคนในสังคมมีส่วนสัมพันธ์กับพฤติกรรมของคนในสังคม และเป็นตัวกำหนดสังคมอีกด้วย โดยแบ่งความเชื่อออกเป็นประเภทต่าง ๆ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีการนับถือผี ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพ ความเชื่อเกี่ยวกับผีเครื่องมือประกอบอาชีพ

เมื่อวิธีการดำรงชีวิตเกิดความยากลำบาก การประกอบอาชีพเพาะปลูกไม่ได้ผลผลิตเพราะฝนแล้ง จึงก่อให้เกิดพิธีกรรมเพื่ออ้อนวอนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจลี้ลับตามความเชื่อ ไม่ว่าจะเป็นเทวดา (แถน) หรือภูตผีวิญญาณอย่างนางด้ง หรือแม้กระทั่งการใช้สัตว์เพื่อเป็นสื่อในการอ้อนวอนอย่างแมวเพื่อการอ้อนวอนให้ได้ตามสิ่งที่ตนต้องการ สอดคล้องกับ บุญเลิศ สดสุชาติ (2526) ที่ได้กล่าวถึงประเพณีบุญบั้งไฟว่า มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนอีสานในฐานะเป็นเครื่องมือของพิธีขอฝนหรือประเพณีประจำสิบสองเดือน เรียกว่า “บุญเดือนหก” นอกจากนั้นยังได้กล่าวถึงตำนานต้นเหตุแห่งการบั้งไฟและการขอฝน ตลอดจนประเพณีการจัดงานบุญบั้งไฟและแนวทางในการอนุรักษ์ประเพณีดังกล่าว นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ จารุวรรณ ธรรมวัตร (2523) ที่ได้กล่าวถึงประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำนาของชาวอีสาน เช่น ประเพณีการลงแขกในการทำนาแต่ละปีมีความจำเป็นต้องใช้แรงงานมากอยู่ 4 ครั้ง คือ เวลาดำนา เวลาเกี่ยวข้าว เวลานวดข้าว และเวลาขนข้าวขึ้นยุ้ง ประเพณีการขอฝนของชาวอีสานมีพิธีเต้าแม่นางซ้องเพื่อขับไล่ผีแม่แล้งออกจากหมู่บ้าน และเป็นการทำนายว่าฝนฟ้าจะตกต้องตามฤดูกาลหรือไม่ นอกจากนั้นยังมีพิธีกรรมแห่นางแมว พิธีกรรมนางด้ง เป็นต้น

ในการศึกษาพิธีกรรมขอฝนของชาวหมู่บ้านหนองไหลทั้ง 3 พิธีกรรม ได้แก่ พิธีกรรมแห่บั้งไฟ พิธีกรรมแห่นางแมว และพิธีกรรมนางด้ง มีองค์ประกอบหลักของพิธีกรรมประกอบด้วย 1) วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้เป็นสื่อกลางในการติดต่อสื่อสารกับพญานาง เช่น บั้งไฟ นางแมว และกระดัง 2) บทเห่ที่ใช้เป็นสารในการอ้อนวอนส่งถึงพญานาง 3) การเซิ้งซึ่งเชื่อว่าเป็นการถวายพญานางเพื่อให้เกิดความพึงพอใจ ซึ่งองค์ประกอบของพิธีกรรมบางขั้นตอนอาจมีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย สอดคล้องกับ อร่ามจิต ชินช่วง (2531) ที่ได้กล่าวว่า ภาพยี่เซิ้งบั้งไฟเป็นคำประพันธ์ท้องถิ่นอีสาน ที่ใช้ร้องในขบวนแห่บั้งไฟแต่งด้วยภาพยี่อีสาน ส่วนในด้านพิธีกรรมนั้น มีลักษณะเนื้อหาของภาพยี่เซิ้งบั้งไฟ จะเป็นการบวงสรวงอ้อนวอนต่อพญานางและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อันเป็นที่เคารพของชาวบ้านให้มาช่วยดลบันดาลให้ฝนตกตามฤดูกาล การเซิ้งบั้งไฟจะเป็นการเซิ้งประกอบการขับภาพยี่เซิ้ง โดยเซิ้งขึ้นลงตามจังหวะกลอง และถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญในงานประเพณีสืบมา

การวิเคราะห์รูปแบบการแสดงและโครงสร้างท่ารำในพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล ได้แก่ พิธีกรรมแห่บั้งไฟ มีโครงสร้างท่ารำ แบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ แบบดั้งเดิม ซึ่งมีท่าเซิ้ง 3 ท่า แต่ไม่ปรากฏชื่อเรียกท่าเซิ้ง ซึ่งได้รับการถ่ายทอดท่าเซิ้งมาจากบรรพบุรุษสืบต่อกันมา การเซิ้งจะเริ่มท่าแรกด้วยท่าไหว้ สันนิษฐานว่าเป็นการแสดงความเคารพสักการะพญานางเทพเจ้า ผู้สามารถดลบันดาลฝนได้ตามความเชื่อของชาวอีสาน หลังจากนั้นจึงเซิ้งทำต่อไปเวียนไปจนกระทั่งสิ้นสุดพิธีกรรมแห่บั้งไฟ ในการเปลี่ยนท่าเซิ้งอาจใช้วิธีการนับจังหวะ หรือเปลี่ยนตามผู้นำในการเซิ้งซึ่งจะอยู่หัวขบวน โครงสร้างท่ารำมีลักษณะการใช้ส่วนศีรษะ ส่วนแขนและมือ ส่วนขาและเท้าที่มีความสัมพันธ์กัน การใช้ศีรษะในลักษณะการเอียงซ้ายและขวาเท่านั้น การใช้มือมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ ลักษณะมือจีบและมือแบ การใช้ขาและเท้ามีอยู่ 2 ลักษณะ คือ การก้าวเท้าและการกระทุ้งเท้า กล่าวได้ว่าการแสดงในพิธีกรรมแห่บั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหลในแบบดั้งเดิม เป็นการเซิ้งที่มีท่ามาจากภูมิปัญญาชาวบ้าน การเคลื่อนไหวร่างกายของผู้เซิ้งเป็นไปอย่างอิสระตามความถนัดของผู้เซิ้ง ไม่มีการจัดองค์ประกอบร่างกายตามหลักนาฏศิลป์ไทย อย่างไรก็ตามท่าเซิ้งแห่บั้งไฟในของหมู่บ้าน

หนองไหลกำลังจากสูญหาย เนื่องจากมีการพัฒนาท่าแข็งแห่งบั้งไฟ เพื่อใช้ในการประกวดแข่งขัน และสวยงามกว่า จึงทำให้ท่าแข็งแบบดั้งเดิมไม่ได้รับความนิยมและการถ่ายทอดสืบต่อมา จึงควรที่จะให้เยาวชนของหมู่บ้านหนองไหลตระหนักและสืบทอดรักษาไว้ เพื่อไม่ให้ท่าแข็งแห่งบั้งไฟซึ่งเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษสูญหายไป สอดคล้องกับ เรียน อุทัย (สนทนากลุ่ม. 12 กุมภาพันธ์ 2560) ที่กล่าวว่า “ท่าแข็งบั้งไฟที่ใช้เดิมมีอยู่แค่ 3 ท่า ได้รับถ่ายทอดมาจากรุ่นพ่อรุ่นแม่ต่อ ๆ กันมา รำ 3 ท่านี้สลับกันไปจนถึงวัดบ้านหนองไหล ไม่มีชื่อเรียกท่าแข็ง แต่การแข่งจะต้องเริ่มด้วยท่าไหว้ ก่อนแล้วจึงเปลี่ยนเป็นท่าอื่น แข่งไปตามจังหวะกลองต๋ม การแต่งตัวในการแข่งก็แต่งแบบที่แต่งกัน ในชีวิตปกตินี้แหละ คือ นุ่งซิ่นใส่เสื้อแขนกระบอกให้ดูดีหน่อย อาจมีผ้าพาดบ่าด้วยก็ได้” ส่วนแบบพัฒนานั้น มีท่าแข็งแห่งบั้งไฟที่นำมาจากโครงสร้างท่าฟ้อนแม่บ่ฮีสาน โดยคัดเฉพาะท่าที่มีความสวยงามและเหมาะสมในการแห่ขบวนบั้งไฟ มีทั้งหมด 12 ท่า เป็นท่าอื่นทั้งหมด ใช้แข่งประกอบท่วงทำนองเพลงที่บรรเลงโดยวงดนตรีพื้นบ้านฮีสาน บรรเลงลายเพลงฟ้อนภูไทสกลนคร ซึ่งเป็นทำนองเพลงช้า และลายเพลงลำเพลินซึ่งเป็นทำนองเพลงเร็ว หรืออาจเป็นเพลงไทยสากล ลูกทุ่งหรือหมอลำที่กำลังเป็นที่นิยมในขณะนั้น ท่าแข็งถูกปรับขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์มากกว่าเพื่อใช้บูชาพญาแถนดังเช่นที่ผ่านมา และมีการกำหนดชื่อของท่าแข็งอย่างชัดเจนตามชื่อท่าของฟ้อนแม่บ่ฮีสาน วิธีการแข่งยังคงยึดจารีตแบบดั้งเดิม คือ การเริ่มทำท่าแข็งท่าแรกจะใช้ท่าไหว้ ซึ่งมีชื่อเรียกว่า “ท่าเทพนม ท่าพรหมสี่หน้า” เป็นท่าที่มีความต่อเนื่องกัน หลังจากนั้นจึงเริ่มแข่งท่าต่อ ๆ ไป เวียนจนครบ 12 ท่า หากยังไม่ถึงจุดหมายปลายทางก็จะเวียนกลับมาใช้ท่าเดิม ๆ จนเสร็จสิ้นพิธีกรรมแห่งบั้งไฟ การเปลี่ยนท่าแข็งจากท่าหนึ่งไปสู่อีกท่าหนึ่งใช้การนับจังหวะหรือการเปลี่ยนท่าแข็งตามผู้นำแข่งที่อยู่หน้าขบวน โครงสร้างท่ารำพบว่ามีการใช้ส่วนศีรษะ ส่วนแขนและมือ ส่วนขาและเท้าที่มีความสัมพันธ์กัน การใช้ศีรษะในลักษณะการเอียงซ้ายและขวา และการลักคอก การใช้มือมีอยู่ 4 ลักษณะ คือ ลักษณะมือจีบ ลักษณะมือแบ ลักษณะมือกำ และลักษณะมือจุ่ม การใช้ขาและเท้า มีอยู่ 4 ลักษณะ คือ การย่ำเท้า การกระทุ้งเท้า การเหยียดเท้าตรงเตะปลายเท้าและการงอเข่าตกปลายเท้าแตะพื้น กล่าวได้ว่าการแสดงในพิธีกรรมแห่งบั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหลแบบพัฒนา เป็นการแข่งที่มีโครงสร้างท่ามาจากท่าฟ้อนแม่บ่ฮีสาน ทำให้เป็นการแข่งแบบนาฏศิลป์ไทย การเคลื่อนไหวร่างกายของผู้แข่งมีการจัดองค์ประกอบของร่างกายที่มีความสัมพันธ์กันตั้งแต่ศีรษะ ลำตัว มือและเท้า ตามหลักนาฏศิลป์ไทย และสอดคล้องกับ สุรรัตน์ ดำเนิน (สนทนากลุ่ม. 12 กุมภาพันธ์ 2560) หลานสาวของ นางฉวีวรรณ ดำเนิน ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) ปี พ.ศ. 2536 กล่าวว่า “ตนเองเป็นนักเรียนวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด ซึ่งได้รับการฝึกฝนมาทางด้านนาฏศิลป์ตามแบบแผน และเมื่อปี พ.ศ. 2546 ทางองค์การบริหารส่วนตำบลสร้างถ่อน้อยได้จัดประกวดขบวนแห่บั้งไฟขึ้น ซึ่งทางหมู่บ้านหนองไหลได้ร่วมประกวดขบวนแห่บั้งไฟ ตนเองได้ถูกทาบทามจากผู้นำชุมชนให้มาช่วยปรับปรุงท่าแข็งแห่งบั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหลให้มีความสวยงาม จึงเกิดการพัฒนาท่าแข็งแห่งบั้งไฟในแบบพัฒนาขึ้น ตั้งแต่ พ.ศ. 2546 จนถึงปัจจุบัน ท่าแข็งจะมี 2 ลักษณะ คือ ท่าแข็งประกอบเพลงช้า และท่าแข็งประกอบเพลงเร็ว ซึ่งท่าที่นำมาใช้สำหรับการแข่งได้คัดเลือกมาจากโครงสร้างท่าในการแสดงฟ้อนแม่บ่ฮีสาน โดยเลือกเฉพาะโครงสร้างท่าที่มีความสวยงาม และเหมาะสำหรับใช้ในการแข่งประกอบการแห่บั้งไฟ ซึ่งมีทั้งหมด 12 ท่า แข่ง ประกอบท่วงทำนองเพลงที่บรรเลงโดยวงดนตรีพื้นบ้านฮีสาน ประกอบด้วย

พิน กลองตุ้ม กลองยาวอีสาน ฉิ่ง ฉาบ กรับ และโหม่ง บรรเลงลายเพลงฟ้อนภูไทสกลนคร ซึ่งเป็นทำนองเพลงช้า และลายเพลงลำเพลินซึ่งเป็นทำนองเพลงเร็ว หรืออาจเป็นเพลงไทยสากล ลูกทุ่งหรือหมอลำที่กำลังเป็นที่นิยมในขณะนั้นประกอบการแห่บั้งไฟของหมู่บ้าน”

ส่วน พิธีกรรมแห่นางแมว มีโครงสร้างรูปแบบการแสดงเป็นแบบดั้งเดิมที่มีมาแต่โบราณ ตามแบบของหมู่บ้านหนองไผ่ เหมือนกับการแห่นางแมวของท้องถิ่นอื่นในภาคอีสาน อาจมีแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย แต่ไม่มีโครงสร้างท่ารำที่เป็นแบบแผน แสดงไปตามอารมณ์ความรู้สึกของผู้แสดงในขณะนั้น ท่าแข็งมี 2 ลักษณะ คือ การประมื่อประกอบจังหวะ และการแข็งไปตามทักษะความรู้ด้านนาฏศิลป์และอารมณ์ของผู้แข็ง ท่าแข็งไม่สื่อความหมายและไม่สอดคล้องกับคำกาพย์แข็ง การใช้เท้าเป็นลักษณะการก้าวเท้าเดินในขบวนแห่ มีทั้งการเดินที่ตรงจังหวะและไม่ตรงจังหวะ และพิธีกรรมนางดังของหมู่บ้านหนองไผ่ มีความเหมือนกับพิธีกรรมนางดังของหมู่บ้านอื่น ๆ ในภาคอีสานทั่วไป คือ เป็นพิธีกรรมเพื่อเสี่ยงทายขอฝน โดยผู้จับกระดิ่งที่เชื่อว่ามีนางดังสิงอยู่ไปตีหลักเสี่ยงทายที่ซ่อนไว้ (หลักฝน หลักแล้ง) แต่เดิมเป็นเพียงการประมื่อประกอบจังหวะการขับกาพย์แข็งเท่านั้น ปัจจุบันได้มีการประดิษฐ์ท่าแข็งประกอบคำขับกาพย์แข็ง เนื่องจากรูปแบบเก่าไม่ได้รับความสนใจจากคนรุ่นใหม่เกรงว่าพิธีกรรมนางดังจะสูญหาย จึงได้ปรับปรุงให้มีท่าแข็งประกอบคำขับกาพย์แข็งเพื่อให้มีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น มีรูปแบบกระบวนท่ารำที่เป็นแบบการรำตีบท โดยท่าตีบทที่ใช้เป็นท่าทางที่มาจากธรรมชาติ เพื่อให้ง่ายต่อความเข้าใจในการสื่อความหมาย โครงสร้างท่ารำมีการใช้ศีรษะในลักษณะการเอียงซ้ายและขวาเฉพาะคำร้อง เพื่อเสริมให้ท่าแข็งมีความชัดเจนยิ่งขึ้น การใช้มือมีอยู่ลักษณะเดียวคือการแบมือ แต่มีลักษณะการแบมืออยู่ 3 แบบ ได้แก่ การแบมือหงาย การแบมือคว่ำ และการแบมือตั้งสันมือ การใช้ขาและเท้าเป็นลักษณะการก้าวเท้าเดินเวียนรอบกระดิ่ง วนตามเข็มนาฬิกาไปตามจังหวะการขับกาพย์แข็งแต่ไม่มีการกำหนดว่าจะต้องก้าวเท้าใดก่อนหลัง สอดคล้องกับอุทัย บุษย์จันทร์ (สนทนากลุ่ม. 12 กุมภาพันธ์ 2560) ได้กล่าวว่า “พิธีกรรมนางดังกับพิธีกรรมแห่นางแมวเป็นพิธีกรรมขอฝนเหมือนกัน แต่ไม่ได้จัดมานานแล้วเพราะฝนตกอยู่ตลอดไม่แห้งแล้งเหมือนเมื่อก่อน แต่การประกอบพิธีกรรมจะแตกต่างกัน คือ แห่นางแมวจะเป็นพิธีกรรมเคลื่อนที่แต่นางดังจะเป็นพิธีกรรมที่อยู่กับที่ ใช้เสี่ยงทายฟ้าฝนโดยให้คนเอาไม้หลักฝน และหลักแล้งไปซ่อนคนละที่กันไม่ให้นางดังรู้ เมื่อนางดังลงสิงในกระดิ่งก็จะพาไปหาหลักเสี่ยงทายที่ซ่อนไว้ หากไปตีหลักแล้งทำนายว่าปีนี้จะแห้งแล้งฝนไม่ตก หากไปตีหลักฝนทำนายว่าปีนี้จะอุดมสมบูรณ์ การแต่งกายในการประกอบพิธีส่วนใหญ่จะใส่ชุดทำบุญ คือ นุ่งผ้าซิ่น ใส่เสื้อลูกไม้สีอ่อน ส่วนมากใส่สีขาวเชื่อว่าเป็นสีแห่งความบริสุทธิ์ใสสะอาด ห่มผ้าสไบ เมื่อก่อนไม่มีท่าแข็งมีแค่ผู้ร่วมพิธียืนล้อมรอบกระดิ่งร้องคำแข็งและประมื่อประกอบจังหวะไม่มีเครื่องดนตรีในการประกอบพิธี แต่ปัจจุบันได้มีการประดิษฐ์ท่าแข็งประกอบคำแข็ง เนื่องจากรูปแบบเก่าไม่ได้รับความสนใจจากคนรุ่นใหม่จึงได้ปรับปรุงให้มีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น”

จากคำกล่าวข้างต้นทำให้เห็นว่า รูปแบบพิธีกรรมนางดังของหมู่บ้านหนองไผ่ ได้มีการพัฒนาในด้านของการแสดงประกอบพิธีกรรม กระบวนท่าแข็งถูกปรับขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ได้แก่ ความสนุกสนาน รื่นเริง และดึงดูดความสนใจของคนรุ่นใหม่ ลักษณะของกระบวนท่าแข็งเป็นลักษณะการรำตีบทประกอบคำแข็งโดยใช้ท่าทางที่มาจากธรรมชาติ

3. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษารูปแบบการแสดงในพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล่ ซึ่งจะเห็นว่าในปัจจุบันวิวัฒนาการของเทคโนโลยีส่งผลให้พิธีกรรมต่าง ๆ ค่อยเลือนหายไปจากสังคมไทย และทำให้การแสดงที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมสูญหายไปด้วย ดังนั้นจึงควรมีการศึกษา เอาใจใส่ดูแล และมีการสืบทอดให้เยาวชนของหมู่บ้านต่อไป แต่เนื่องจากผู้วิจัยมีเวลาจำกัดทำให้ศึกษาได้เฉพาะรูปแบบการแสดงในพิธีกรรมขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล่เท่านั้น แต่ยังมีรูปแบบการแสดงในพิธีกรรมขอฝนของชาวอีสานอีกหลายพิธีกรรมที่กำลังจะสูญหายซึ่งเป็นสิ่งที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิจัยรูปแบบการแสดงในพิธีกรรมขอฝนของชาวอีสาน ทำให้เห็นว่าการแสดงที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมสูญหายไปด้วย จึงควรมีการศึกษาวิจัยรูปแบบการแสดงที่ปรากฏในพิธีกรรมอื่น ๆ ก่อนที่จะสูญหายไปจากวิถีชีวิตของคนไทย อย่างเช่น ชาวอีสานมีคติความเชื่อแบบวัฒนธรรมผี เชื่อว่าผีมีบทบาทในชีวิตประจำวันหลายด้าน เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม โรคระบาดเกิดจากการกระทำของผี จึงมีพิธีกรรมอ่อนน้อมยอมต่อผี ได้แก่ พิธีเต้าเซียงซ้อง พิธีปล้ำบั้งลั่น พิธีตั้งครกตึงซาก พิธีลงช่วงผีฟ้า หรือคติความเชื่อเรื่องฝนแล้งตามแนวพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน เช่น พิธีสวดคาถาปลาคว่ พิธีแห่ข้าวพันก้อน การเทศน์พญาคันคาก เป็นต้น

บรรณานุกรม

- กิ่งแก้ว อัทธากร. “ลักษณะพิธีกรรมในสังคมไทย.” ในเอกสารการสอนชุดวิชาไทยศึกษา, หน้า 19. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2525.
- งามพิศ สัตย์สงวน. “คติความเชื่อประเพณีพิธีกรรมและคติชาวบ้านเกี่ยวกับข้าว.” ในเอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่องวัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย, หน้า 5 – 13. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษา ฝ่ายวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- จารุบุตร เรืองสุวรรณ. “ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ระบบการปกครองของชาวอีสานสมัยเก่า.” ใน **ของดีอีสาน**, หน้า 147 – 158. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, ม.ป.ป..
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. **หนังสือส่งเสริมการอ่านระดับมัธยมศึกษา เรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอีสาน**. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ, 2523.
- จิราภรณ์ ภัทรภานุภัทร. **สถานภาพการศึกษาเรื่องคติความเชื่อของไทย**. กรุงเทพฯ : โครงการไทยศึกษา ฝ่ายวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.
- ชวน เพชรแก้ว และคนอื่น ๆ. “การแสดงพื้นบ้านภาคต่าง ๆ.” ในเอกสารการสอน ชุดวิชาศิลปะ **การเล่นและการแสดงพื้นบ้านของไทย หน่วยที่ 9-15**, พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 573-644. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2533.
- ชัชวาลย์ วงศ์ประเสริฐ. **ศิลปะการฟ้อนภาคอีสาน**. มหาสารคาม : ฝ่ายวิชาการ สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2533.
- ซิล มีเดีย จำกัด. บริษัท. **ชมงานประเพณีบุญบั้งไฟ ไปไล่...ไปอีสาน**. 19 สิงหาคม 2559. จากคลังข้อมูลซิลไปไหน Website : <http://www.chillpainai.com/scoop/851>.
- ดวงใจ หงษ์จันทร์. **ประเพณีบุญบั้งไฟ**. 19 สิงหาคม 2559. จากคลังข้อมูลประเพณีฮีตสิบสอง Website : <https://www.pr.prd.go.th/kalasin/com>.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพรหมมุนี, และนิศรานุกุลดิวงค์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. **สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ**. กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณา, 2504.
- ไตรรงค์ ปิมปา. **ตำนานแห่งน้ำ : ประเพณีแห่ขบวน อ่อนวอนขอฝน**. 20 สิงหาคม 2559. จากคลังข้อมูลนานาความรู้ : ตำนานแห่งน้ำ Website : <http://www.Prapathai.com>.
- ที่นี่ประเพณีไทย. **เต้านางตั้ง**. 21 สิงหาคม 2559. Website : <http://.blogspot.com>.
- ธนดล อินทะรังษี. **ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8**. สัมภาษณ์, 15 กันยายน 2559.
- ธวัช ปุณโณทก. “ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน.” ใน **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ**, หน้า 350. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- “บ่อเกิดของเพลงพื้นบ้านอีสาน พิจารณาทางด้านประวัติศาสตร์ สังคม และการสืบทอดวัฒนธรรม.” ในเอกสารสัมมนาเพลงพื้นบ้านอีสาน เอกสารหมายเลข 11. หน้า 155. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2524.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ธวัช ปุณโณทก. **ไทยศึกษาและวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน**. กรุงเทพฯ : ธรรมทัศน์, 2544.
- ธิดา สาระยา. **เมืองอุบล : ธานีแห่งราชะ ศรีสง่าแห่งไพรพฤก**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2536.
- บัวสาย อุปัชฌาย์. **หมอแคนหมู่บ้านหนองไหล**. สัมภาษณ์, 4 มิถุนายน 2559
- บุญเกิด พิมพ์วรรณธากุล. **ประเพณีอีสานและเกร็ดโบราณคดีไทยอีสาน**. ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, 2544.
- บุญเลิศ สดสุขชาติ. **บั้งไฟ**. มหาสารคาม : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2526.
- ประมวล ดิคนันท์. **คติชาวบ้าน : การศึกษาด้านมานุษยวิทยา**. กรุงเทพฯ : แพร่วิทยา, 2521.
- ปรียา หิรัญประดิษฐ์. “ศิลปะ การละเล่น และการแสดงพื้นบ้านในสังคมไทย.” ในเอกสารการสอนชุดวิชาศิลปการละเล่นและการแสดงพื้นบ้านของไทย หน่วยที่ 1 – 8, พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 16. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2533.
- พลอบขวัญ เทพมณี. **วิเคราะห์ทำรำเซิ้งบั้งไฟ คุ่มบ้านทำศรัทธาและคุ่มบ้านใต้ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร**. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรบัณฑิต, สาขาวิชานาฏศิลป์ คณะครุศาสตร์, วิทยาลัยครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์, 2530.
- แผนที่ไทย.คอม. **แผนที่จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. 1 กุมภาพันธ์ 2559. จากคลังข้อมูลแผนที่ประเทศไทย : แผนที่ภาค Website : <http://www.panteethai.com>.
- พระสังฆราชลาว, สมเด็จพระสังฆราชเจ้ามหาพรหมมหาราช. **อนุสรณ์งานพระศพสมเด็จพระสังฆราชเจ้ามหาพรหมมหาราช (บุญทัน บุญรัตน์) สมเด็จพระสังฆราชแห่งราชอาณาจักรลาว**. ม.ป.ท., 2528.
- พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ. “คติความเชื่อของชาวอีสาน” ใน **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ**, หน้า 1 – 13. เพ็ญศรี ดูก, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- มนตรี โคตรคันทา. **ความเป็นมาของดินแดนอีสาน**. 1 กุมภาพันธ์ 2559. Website : <http://www.isangate.com>
- ยุทธศิลป์ จุฑาวิจิตร. **การฟ้อนอีสาน**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554**. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556.
- เรียน อุปัชฌาย์. **ผู้ประกอบพิธีเต้านางดั่งของหมู่บ้านหนองไหล**. สัมภาษณ์, 3 – 4 มิถุนายน 2559.
- **ผู้ประกอบพิธีเต้านางดั่งของหมู่บ้านหนองไหล**. สนทนากลุ่ม, 12 กุมภาพันธ์ 2560.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- วัฒน์ ศรีสว่าง. ชุดเครื่องมือการสอนภาษาและวรรณกรรม เครื่องมือ 3 ชุดความรู้ภาษาและวรรณกรรมอีสาน : ชุดความรู้ 3 ลักษณะของวรรณกรรมอีสาน. เอกสารประกอบการสอนรายวิชาภาษาและวรรณกรรมอีสาน. อุบลราชธานี : โรงเรียนสว่างวีระวงศ์, ม.ป.ป.. อัดสำเนา.
- วรัทยา ด้วงปลี. อิทธิพลของฟ็อนแม่บมอีสานที่มีต่อการสร้างสรรค์การแสดงพื้นบ้านวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์ศิลปมหาบัณฑิต, สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย บัณฑิตศึกษา, สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์, 2556.
- ศิลปากร, กรม. จารึกสมัยสุโขทัย. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2526.
- สภาวัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี. อุบลราชธานี : องค์กรและสืบสานวัฒนธรรมไทย. อุบลราชธานี : ม.ป.ท., 2540.
- สมบัติ พลายน้อย. เกร็ดย่อยร้อยเรื่อง. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2545.
- สมัย สุทธิธรรม. บุญบั้งไฟ. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2530.
- สวิง บุญเจิม. มรดกอีสาน. อุบลราชธานี : สำนักพิมพ์มรดกอีสาน, 2549.
- สาคร พุทธิชัย. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 6. สัมภาษณ์, 15 กันยายน 2559.
- สาร สารทัศนันทน์. หนังสือชุดสมบัติอีสาน เล่ม 1 ฮีตสิบสอง คองสิบสี่. ม.ป.ท., 2522.
- สาวิตรี จังจิต. แห่บั้งไฟ. 19 สิงหาคม 2559. จากคลังข้อมูลประเพณีบุญบั้งไฟ Website : <http://www.sites.google.com>.
- สุกัญญา สุจฉายา. “กาพย์เซิ้งบั้งไฟ.” ในมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ, หน้า 104. กรุงเทพฯ : กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2557.
- สุจิตต์ วงศ์เทศ. พลังลาวชาวอีสานมาจากไหน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2549.
- สุนทร ศรีโคตร. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8. สัมภาษณ์, 15 กันยายน 2559.
- สุนันท์ เพชรเลื่อน, และคณะ. มรดกไทยอีสาน. ขอนแก่น : หจก.โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, 2544.
- สุภาวดี สำลีพันธุ์. ทำฟ็อนพื้นบ้านอีสาน ศึกษากรณีวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาไทยคดีศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540.
- สุภณ สมจิตร และศรีปัญญา ปวีวรรณ. “วัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน : กลองตุ้ม,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 1. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.
- สุริรัตน์ ดำเนิน. ผู้พัฒนากระบวนการทำเซิ้งบั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล. สัมภาษณ์, 3 มิถุนายน 2559.
- ผู้พัฒนากระบวนการทำเซิ้งบั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล. สนทนากลุ่ม, 12 กุมภาพันธ์ 2560.
- สุวรรณ บุชัยจันทร์. ปราชญ์ชาวบ้านหมู่บ้านหนองไหล. สัมภาษณ์, 3 – 4 มิถุนายน 2559.
- ปราชญ์ชาวบ้านหมู่บ้านหนองไหล. สัมภาษณ์, 9 กรกฎาคม 2559.
- ปราชญ์ชาวบ้านหมู่บ้านหนองไหล. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2559.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- เสมอชัย มูลสุวรรณ และสุมิตร ปิติพัฒน์. คนไตในชื่อเหมา มณฑลยูนนาน ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน : ประวัติศาสตร์การเมือง สังคม และวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2545.
- เสรี พงศ์พิศ. เศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนายั่งยืน. กรุงเทพฯ : พลังปัญญา, 2549
- องค์การบริหารส่วนตำบลสร้างถ่อน้อย. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตำบลสร้างถ่อน้อย. ม.ป.ท., 2547.
- . แผนพัฒนาสามปี พ.ศ. 2559 – 2561 องค์การบริหารส่วนตำบลสร้างถ่อน้อย. ม.ป.ท., 2559.
- อดิศักดิ์ สาศิริ. เชื่งบั้งไฟ. 19 สิงหาคม 2559. Website : <http://www.isan.clubs.chula.ac.th/folkdance/?transaction=roied06.php>
- อภิชาติ ทองอยู่. “อีสานกับงานพัฒนา.” ในสังคมพัฒนา, 6 : 14 – 15 ; พฤศจิกายน-ธันวาคม 2527.
- อมรวงศ์วิจิตร, ม.ร.ว. “ประชุมพงศาวดาร ภาค 4.” ในพงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน, หน้า 21. ม.ป.ท., 2504.
- อร่ามจิต ชินช่าง. ภาพยนตร์เชื่งบั้งไฟ : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอเมือง จังหวัดยโสธร. ปรินญาณพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2531.
- อุตุนิยมวิทยา, กรม. สภาพภูมิอากาศ. 21 สิงหาคม 2559. Website : <http://www.tmd.go.th>.
- อุทัย บุชัยจันทร์. ผู้ขับบทเชื่งประกอบพิธีขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล. สัมภาษณ์, 3 – 4 มิถุนายน 2559.
- . ผู้ขับบทเชื่งประกอบพิธีขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล. สัมภาษณ์, 10 กุมภาพันธ์ 2560.
- . ผู้ขับบทเชื่งประกอบพิธีขอฝนของหมู่บ้านหนองไหล. สนทนากลุ่ม, 12 กุมภาพันธ์ 2560.
- เอี่ยม ทองดี. วัฒนธรรมข้าว : พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บริษัทสหธรรมิกจำกัด, 2536.
- orawan poompeke. ประเพณีไทย. 20 สิงหาคม 2559. Website : <http://www.orawan123.blogspot.com>.
- raponsan. พิธีทำบุญเรียกฝนและจัดพิธีแห่นางแมวขอฝน. 20 สิงหาคม 2559. Website : <http://www.madchima.org>.
2559. แหล่งท่องเที่ยวภาคอีสาน. 20 สิงหาคม 2559. Website : <http://www.thaiesan.net>.

ภาคผนวก ก

สำเนาหนังสือขอความอนุเคราะห์เพื่อการวิจัย

1. หนังสือเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือในการวิจัย
2. หนังสือเชิญร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group)

บันทึกข้อความ

ส่วนราชการ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ โครงการบัณฑิตศึกษา โทร. ๐-๒๒๒๔-๔๘๐๔ ต่อ ๑๒๐
ที่ วธ ๐๘๐๑.๐๑ (๑๕)/๘๔ วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙
เรื่อง ขอร้องเรียนเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พิมณภัทร์ ถมั่งรักษัสัตว์

ด้วย นางธัญญาภรณ์ พลายงาม เป็นนักศึกษาหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

ในการนี้ ทางโครงการบัณฑิตศึกษา ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถด้านการวิจัย จึงใคร่ขอร้องเรียนเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เพื่อประกอบการเขียนวิทยานิพนธ์ตามเกณฑ์การจบหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ อีกทั้งยังสามารถนำผลงานวิจัยนี้เผยแพร่สู่ชุมชนได้อย่างกว้างขวาง เพื่อให้แก่นักเรียนนักศึกษาและประชาชนมีส่วนร่วมในการส่งเสริมและอนุรักษ์นาฏศิลป์ไทยต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาด้วย จักเป็นพระคุณอย่างยิ่ง

(นายชนัย วรรณะลี)

ผู้ช่วยอธิการบดีสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

บันทึกข้อความ

ส่วนราชการ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ โครงการบัณฑิตศึกษา โทร. ๐-๒๒๒๔-๔๘๐๔ ต่อ ๑๒๐
ที่ วธ ๐๘๐๑.๐๑ (๑๕)/๘๔ วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙
เรื่อง ขอเรียนเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เรียน ดร.บำรุง พาทยกุล

ด้วย นางธัญญาภรณ์ พลายงาม เป็นนักศึกษาหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

ในการนี้ ทางโครงการบัณฑิตศึกษา ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถด้านการวิจัย จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เพื่อประกอบการเขียนวิทยานิพนธ์ตามเกณฑ์การจบหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ อีกทั้งยังสามารถนำผลงานวิจัยนี้เผยแพร่สู่ชุมชนได้อย่างกว้างขวาง เพื่อให้แก่นักเรียนนักศึกษาและประชาชนมีส่วนร่วมในการส่งเสริมและอนุรักษ์นาฏศิลป์ไทยต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาด้วย จักเป็นพระคุณอย่างยิ่ง

(นายชนัย วรรณะลี)

ผู้ช่วยอธิการบดีสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

ที่ วธ ๐๘๐๑.๐๑ (๑๕)/๘๔

สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
ถนนราชินี เขตพระนคร
กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙

เรื่อง ขอเรียนเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์อัศวินธ์ เรืองรอง

ด้วย นางธัญญาภรณ์ พลายงาม เป็นนักศึกษาหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

ในการนี้ ทางโครงการบัณฑิตศึกษา ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถด้านการวิจัย จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เพื่อประกอบการเขียนวิทยานิพนธ์ตามเกณฑ์การจบหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ อีกทั้งยังสามารถนำผลงานวิจัยนี้เผยแพร่สู่ชุมชนได้อย่างกว้างขวาง เพื่อให้แก่นักเรียนนักศึกษาและประชาชนมีส่วนร่วมในการส่งเสริมและอนุรักษ์นาฏศิลป์ไทยต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาด้วย จักเป็นพระคุณอย่างยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(นายชนัย วรรณะลี)

ผู้ช่วยอธิการบดีสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

โครงการบัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

โทร. ๐ ๒๒๒๔ ๔๗๐๕ ต่อ ๔๒๐

Fax ๐ ๒๒๒๔ ๕๘๕๑

บันทึกข้อความ

ส่วนราชการ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ โครงการบัณฑิตศึกษา โทร. ๐-๒๒๒๔-๔๘๐๔ ต่อ ๑๒๐
ที่ วร ๐๘๐๑.๐๑ (๑๕)/๕๐ วันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๖๐
เรื่อง ขอเรียนเชิญร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group)

เรียน ดร.ไพโรจน์ ทองคำสุก

ด้วย นางธัญญารณ พลายงาม เป็นนักศึกษาหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

ในการนี้ เพื่อให้วิทยานิพนธ์ดังกล่าวเป็นไปอย่างมีคุณภาพและสำเร็จด้วยดี นอกจากนี้ยังสามารถนำผลงานวิจัยนี้เผยแพร่สู่ชุมชนอย่างกว้างขวาง เพื่อให้ให้นักเรียนนักศึกษาและประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และช่วยกันส่งเสริมนาฏศิลป์ไทยให้มากขึ้น จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทยร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องขององค์ความรู้ ในวันอาทิตย์ที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๐ เวลา ๑๐.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ศาลาประชาคมหมู่บ้านหนองไทร ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอดำรงวิทยะปาลณ์ จังหวัดอำนาจเจริญ

จึงเรียนมาเพื่อโปรดเข้าร่วมสนทนาตามวัน เวลาและสถานที่ดังกล่าว จักขอบคุณยิ่ง

(รองศาสตราจารย์ศุภชัย จันทรสุวรรณ)
ประธานหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย

ที่ วธ ๐๘๐๑.๐๑ (๑๕)/๕๐

สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
ถนนราชินี เขตพระนคร
กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

๓๑ มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอเรียนเชิญร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group)

เรียน ดร.ชนัย วรรณะลี

ด้วย นางธัญญาภรณ์ พลายงาม เป็นนักศึกษาหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

ในการนี้ เพื่อให้วิทยานิพนธ์ดังกล่าวเป็นไปอย่างมีคุณภาพและสำเร็จด้วยดี นอกจากนี้ยังสามารถนำผลงานวิจัยนี้เผยแพร่สู่ชุมชนอย่างกว้างขวาง เพื่อให้นักเรียนนักศึกษาและประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และช่วยกันส่งเสริมนาฏศิลป์ไทยให้มากขึ้น จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทยร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องขององค์ความรู้ ในวันอาทิตย์ที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๐ เวลา ๑๐.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ศาลาประชาคมหมู่บ้านหนองไหล่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ

จึงเรียนมาเพื่อโปรดเข้าร่วมสนทนาตามวัน เวลาและสถานที่ดังกล่าว จักขอบคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ศุภชัย จันทรสุวรรณ)
ประธานหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย

โครงการบัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

โทร. ๐ ๒๒๒๔ ๔๗๐๕ ต่อ ๔๒๐

Fax ๐ ๒๒๒๔ ๕๘๕๑

ที่ วธ ๐๘๐๑.๐๑ (๑๕)/๕๐

สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
ถนนราชินี เขตพระนคร
กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

๓๑ มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอเรียนเชิญร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group)

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัครวิทย์ เรืองรอง

ด้วย นางธัญญาภรณ์ พลายงาม เป็นนักศึกษาหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

ในการนี้ เพื่อให้วิทยานิพนธ์ดังกล่าวเป็นไปอย่างมีคุณภาพและสำเร็จด้วยดี นอกจากนี้ยังสามารถนำผลงานวิจัยนี้เผยแพร่สู่ชุมชนอย่างกว้างขวาง เพื่อให้นักเรียนนักศึกษาและประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และช่วยกันส่งเสริมนาฏศิลป์ไทยให้มากขึ้น จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทยร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องขององค์ความรู้ ในวันอาทิตย์ที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๐ เวลา ๑๐.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ศาลาประชาคมหมู่บ้านหนองไหล่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอดำรงวิทยารพช. จังหวัดอำนาจเจริญ

จึงเรียนมาเพื่อโปรดเข้าร่วมสนทนาตามวัน เวลาและสถานที่ดังกล่าว จักขอบคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ศุภชัย จันท์สุวรรณ)
ประธานหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย

โครงการบัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

โทร. ๐ ๒๒๒๔ ๔๗๐๕ ต่อ ๔๒๐

Fax ๐ ๒๒๒๔ ๕๘๕๑

ที่ วธ ๐๘๐๑.๐๑ (๑๕)/๕๐

สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
ถนนราชินี เขตพระนคร
กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

๓๑ มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอเรียนเชิญร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group)

เรียน นายไสว วุฒสังข์

ด้วย นางธัญญาภรณ์ พลายงาม เป็นนักศึกษาหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

ในการนี้ เพื่อให้วิทยานิพนธ์ดังกล่าวเป็นไปอย่างมีคุณภาพและสำเร็จด้วยดี นอกจากนี้ยังสามารถนำผลงานวิจัยนี้เผยแพร่สู่ชุมชนอย่างกว้างขวาง เพื่อให้นักเรียนนักศึกษาและประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และช่วยกันส่งเสริมนาฏศิลป์ไทยให้มากขึ้น จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทยร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องขององค์ความรู้ ในวันอาทิตย์ที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๐ เวลา ๑๐.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ศาลาประชาคมหมู่บ้านหนองไหล่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ

จึงเรียนมาเพื่อโปรดเข้าร่วมสนทนาตามวัน เวลาและสถานที่ดังกล่าว จักขอบคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์)
ประธานหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย

โครงการบัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

โทร. ๐ ๒๒๒๔ ๔๗๐๕ ต่อ ๔๒๐

Fax ๐ ๒๒๒๔ ๕๘๕๑

ที่ วธ ๐๘๐๑.๐๑ (๑๕)/๕๐

สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
ถนนราชินี เขตพระนคร
กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

๓๑ มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอเรียนเชิญร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group)

เรียน นายสุวรรณ์ บุษย์จันทร์

ด้วย นางธัญญาภรณ์ พลายงาม เป็นนักศึกษาหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

ในการนี้ เพื่อให้วิทยานิพนธ์ดังกล่าวเป็นไปอย่างมีคุณภาพและสำเร็จด้วยดี นอกจากนี้ยังสามารถนำผลงานวิจัยนี้เผยแพร่สู่ชุมชนอย่างกว้างขวาง เพื่อให้นักเรียนนักศึกษาและประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และช่วยกันส่งเสริมนาฏศิลป์ไทยให้มากขึ้น จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทยร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องขององค์ความรู้ ในวันอาทิตย์ที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๐ เวลา ๑๐.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ศาลาประชาคมหมู่บ้านหนองไหล่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอดงหลวง จังหวัดอำนาจเจริญ

จึงเรียนมาเพื่อโปรดเข้าร่วมสนทนาตามวัน เวลาและสถานที่ดังกล่าว จักขอบคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์)
ประธานหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย

โครงการบัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

โทร. ๐ ๒๒๒๔ ๔๗๐๕ ต่อ ๔๒๐

Fax ๐ ๒๒๒๔ ๕๘๕๑

ที่ วธ ๐๘๐๑.๐๑ (๑๕)/๕๐

สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
ถนนราชินี เขตพระนคร
กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

๓๑ มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอเรียนเชิญร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group)

เรียน นายสาคร พุทธิณ

ด้วย นางธัญญาภรณ์ พลายงาม เป็นนักศึกษาหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

ในการนี้ เพื่อให้วิทยานิพนธ์ดังกล่าวเป็นไปอย่างมีคุณภาพและสำเร็จด้วยดี นอกจากนี้ยังสามารถนำผลงานวิจัยนี้เผยแพร่สู่ชุมชนอย่างกว้างขวาง เพื่อให้ให้นักเรียนนักศึกษาและประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และช่วยกันส่งเสริมนาฏศิลป์ไทยให้มากขึ้น จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทยร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องขององค์ความรู้ ในวันอาทิตย์ที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๐ เวลา ๑๐.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ศาลาประชาคมหมู่บ้านหนองไหล่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอดำรงวิทยารุฉินารายณ์ จังหวัดอำนาจเจริญ

จึงเรียนมาเพื่อโปรดเข้าร่วมสนทนาตามวัน เวลาและสถานที่ดังกล่าว จักขอบคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ศุภชัย จันทรสุวรรณ์)
ประธานหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย

โครงการบัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

โทร. ๐ ๒๒๒๔ ๔๗๐๕ ต่อ ๔๒๐

Fax ๐ ๒๒๒๔ ๕๘๕๑

ที่ วธ ๐๘๐๑.๐๑ (๑๕)/๕๐

สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
ถนนราชินี เขตพระนคร
กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

๓๑ มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอเรียนเชิญร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group)

เรียน นายสุนทร ศรีโคตร

ด้วย นางธัญญาภรณ์ พลายงาม เป็นนักศึกษาหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

ในการนี้ เพื่อให้วิทยานิพนธ์ดังกล่าวเป็นไปอย่างมีคุณภาพและสำเร็จด้วยดี นอกจากนี้ยังสามารถนำผลงานวิจัยนี้เผยแพร่สู่ชุมชนอย่างกว้างขวาง เพื่อให้นักเรียนนักศึกษาและประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และช่วยกันส่งเสริมนาฏศิลป์ไทยให้มากขึ้น จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทยร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องขององค์ความรู้ ในวันอาทิตย์ที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๐ เวลา ๑๐.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ศาลาประชาคมหมู่บ้านหนองไหล่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ

จึงเรียนมาเพื่อโปรดเข้าร่วมสนทนาตามวัน เวลาและสถานที่ดังกล่าว จักขอบคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ศุภชัย จันทรสุวรรณ)
ประธานหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย

โครงการบัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

โทร. ๐ ๒๒๒๔ ๔๗๐๕ ต่อ ๔๒๐

Fax ๐ ๒๒๒๔ ๕๘๕๑

ที่ วธ ๐๘๐๑.๐๑ (๑๕)/๕๐

สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
ถนนราชินี เขตพระนคร
กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

๓๑ มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอเรียนเชิญร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group)

เรียน นายธนดล อินทะรังษี

ด้วย นางธัญญาภรณ์ พลายงาม เป็นนักศึกษาหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

ในการนี้ เพื่อให้วิทยานิพนธ์ดังกล่าวเป็นไปอย่างมีคุณภาพและสำเร็จด้วยดี นอกจากนี้ยังสามารถนำผลงานวิจัยนี้เผยแพร่สู่ชุมชนอย่างกว้างขวาง เพื่อให้นักเรียนนักศึกษาและประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และช่วยกันส่งเสริมนาฏศิลป์ไทยให้มากขึ้น จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทยร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องขององค์ความรู้ ในวันอาทิตย์ที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๐ เวลา ๑๐.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ศาลาประชาคมหมู่บ้านหนองไหล่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอดงหลวง จังหวัดสุพรรณบุรี

จึงเรียนมาเพื่อโปรดเข้าร่วมสนทนาตามวัน เวลาและสถานที่ดังกล่าว จักขอบคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์)
ประธานหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย

โครงการบัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

โทร. ๐ ๒๒๒๔ ๔๗๐๕ ต่อ ๔๒๐

Fax ๐ ๒๒๒๔ ๕๘๕๑

ที่ วธ ๐๘๐๑.๐๑ (๑๕)/๕๐

สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
ถนนราชินี เขตพระนคร
กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

๓๑ มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอเรียนเชิญร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group)

เรียน นางละเอียด ลอยหา

ด้วย นางธัญญาภรณ์ พลายงาม เป็นนักศึกษาหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

ในการนี้ เพื่อให้วิทยานิพนธ์ดังกล่าวเป็นไปอย่างมีคุณภาพและสำเร็จด้วยดี นอกจากนี้ยังสามารถนำผลงานวิจัยนี้เผยแพร่สู่ชุมชนอย่างกว้างขวาง เพื่อให้นักเรียนนักศึกษาและประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และช่วยกันส่งเสริมนาฏศิลป์ไทยให้มากขึ้น จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทยร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องขององค์ความรู้ ในวันอาทิตย์ที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๐ เวลา ๑๐.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ศาลาประชาคมหมู่บ้านหนองไหล่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอดงหลวง จังหวัดอำนาจเจริญ

จึงเรียนมาเพื่อโปรดเข้าร่วมสนทนาตามวัน เวลาและสถานที่ดังกล่าว จักขอบคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ศุภชัย จันทร์สุวรรณ)
ประธานหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย

โครงการบัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

โทร. ๐ ๒๒๒๔ ๔๗๐๕ ต่อ ๔๒๐

Fax ๐ ๒๒๒๔ ๕๘๕๑

ที่ วธ ๐๘๐๑.๐๑ (๑๕)/๕๐

สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
ถนนราชินี เขตพระนคร
กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

๓๑ มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอเรียนเชิญร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group)

เรียน นางภา สายสุด

ด้วย นางธัญญาภรณ์ พลายงาม เป็นนักศึกษาหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

ในการนี้ เพื่อให้วิทยานิพนธ์ดังกล่าวเป็นไปอย่างมีคุณภาพและสำเร็จด้วยดี นอกจากนี้ยังสามารถนำผลงานวิจัยนี้เผยแพร่สู่ชุมชนอย่างกว้างขวาง เพื่อให้นักเรียนนักศึกษาและประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และช่วยกันส่งเสริมนาฏศิลป์ไทยให้มากขึ้น จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทยร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องขององค์ความรู้ ในวันอาทิตย์ที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๐ เวลา ๑๐.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ศาลาประชาคมหมู่บ้านหนองไหล่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ

จึงเรียนมาเพื่อโปรดเข้าร่วมสนทนาตามวัน เวลาและสถานที่ดังกล่าว จักขอบคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ศุภชัย จันทรสุวรรณ)
ประธานหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย

โครงการบัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

โทร. ๐ ๒๒๒๔ ๔๗๐๕ ต่อ ๔๒๐

Fax ๐ ๒๒๒๔ ๕๘๕๑

ที่ วธ ๐๘๐๑.๐๑ (๑๕)/๕๐

สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
ถนนราชินี เขตพระนคร
กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

๓๑ มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอเรียนเชิญร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group)

เรียน นางนวน บริสุทธิ์

ด้วย นางธัญญาภรณ์ พลายงาม เป็นนักศึกษาหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

ในการนี้ เพื่อให้วิทยานิพนธ์ดังกล่าวเป็นไปอย่างมีคุณภาพและสำเร็จด้วยดี นอกจากนี้ยังสามารถนำผลงานวิจัยนี้เผยแพร่สู่ชุมชนอย่างกว้างขวาง เพื่อให้นักเรียนนักศึกษาและประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และช่วยกันส่งเสริมนาฏศิลป์ไทยให้มากขึ้น จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทยร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องขององค์ความรู้ ในวันอาทิตย์ที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๐ เวลา ๑๐.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ศาลาประชาคมหมู่บ้านหนองไหล่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ

จึงเรียนมาเพื่อโปรดเข้าร่วมสนทนาตามวัน เวลาและสถานที่ดังกล่าว จักขอบคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ศุภชัย จันท์สุวรรณ)
ประธานหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย

โครงการบัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

โทร. ๐ ๒๒๒๔ ๔๗๐๕ ต่อ ๔๒๐

Fax ๐ ๒๒๒๔ ๕๘๕๑

ที่ วธ ๐๘๐๑.๐๑ (๑๕)/๕๐

สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
ถนนราชินี เขตพระนคร
กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

๓๑ มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอเรียนเชิญร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group)

เรียน นางสาวสุรรัตน์ ดำเนิน

ด้วย นางธัญญาภรณ์ พลายงาม เป็นนักศึกษาหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

ในการนี้ เพื่อให้วิทยานิพนธ์ดังกล่าวเป็นไปอย่างมีคุณภาพและสำเร็จด้วยดี นอกจากนี้ยังสามารถนำผลงานวิจัยนี้เผยแพร่สู่ชุมชนอย่างกว้างขวาง เพื่อให้นักเรียนนักศึกษาและประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และช่วยกันส่งเสริมนาฏศิลป์ไทยให้มากขึ้น จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทยร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องขององค์ความรู้ ในวันอาทิตย์ที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๐ เวลา ๑๐.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ศาลาประชาคมหมู่บ้านหนองไหล่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ

จึงเรียนมาเพื่อโปรดเข้าร่วมสนทนาตามวัน เวลาและสถานที่ดังกล่าว จักขอบคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ศุภชัย จันทรสุวรรณ)
ประธานหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย

โครงการบัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

โทร. ๐ ๒๒๒๔ ๔๗๐๕ ต่อ ๔๒๐

Fax ๐ ๒๒๒๔ ๕๘๕๑

ที่ วธ ๐๘๐๑.๐๑ (๑๕)/๕๐

สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
ถนนราชินี เขตพระนคร
กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

๓๑ มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอเรียนเชิญร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group)

เรียน นางเรียน อุปัชฌาย์

ด้วย นางธัญญาภรณ์ พลายงาม เป็นนักศึกษาหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

ในการนี้ เพื่อให้วิทยานิพนธ์ดังกล่าวเป็นไปอย่างมีคุณภาพและสำเร็จด้วยดี นอกจากนี้ยังสามารถนำผลงานวิจัยนี้เผยแพร่สู่ชุมชนอย่างกว้างขวาง เพื่อให้นักเรียนนักศึกษาและประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และช่วยกันส่งเสริมนาฏศิลป์ไทยให้มากขึ้น จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทยร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องขององค์ความรู้ ในวันอาทิตย์ที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๐ เวลา ๑๐.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ศาลาประชาคมหมู่บ้านหนองไหล่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ

จึงเรียนมาเพื่อโปรดเข้าร่วมสนทนาตามวัน เวลาและสถานที่ดังกล่าว จักขอบคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ศุภชัย จันทรสุวรรณ)
ประธานหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย

โครงการบัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

โทร. ๐ ๒๒๒๔ ๔๗๐๕ ต่อ ๔๒๐

Fax ๐ ๒๒๒๔ ๕๘๕๑

ที่ วธ ๐๘๐๑.๐๑ (๑๕)/๕๐

สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
ถนนราชินี เขตพระนคร
กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

๓๑ มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอเรียนเชิญร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group)

เรียน นางบุญมี คำเกิด

ด้วย นางธัญญาภรณ์ พลายงาม เป็นนักศึกษาหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

ในการนี้ เพื่อให้วิทยานิพนธ์ดังกล่าวเป็นไปอย่างมีคุณภาพและสำเร็จด้วยดี นอกจากนี้ยังสามารถนำผลงานวิจัยนี้เผยแพร่สู่ชุมชนอย่างกว้างขวาง เพื่อให้ให้นักเรียนนักศึกษาและประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และช่วยกันส่งเสริมนาฏศิลป์ไทยให้มากขึ้น จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทยร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องขององค์ความรู้ ในวันอาทิตย์ที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๐ เวลา ๑๐.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ศาลาประชาคมหมู่บ้านหนองไหล่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ

จึงเรียนมาเพื่อโปรดเข้าร่วมสนทนาตามวัน เวลาและสถานที่ดังกล่าว จักขอบคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ศุภชัย จันทรสุวรรณ)
ประธานหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย

โครงการบัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

โทร. ๐ ๒๒๒๔ ๔๗๐๕ ต่อ ๔๒๐

Fax ๐ ๒๒๒๔ ๕๘๕๑

ที่ วธ ๐๘๐๑.๐๑ (๑๕)/๕๐

สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
ถนนราชินี เขตพระนคร
กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

๓๑ มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอเรียนเชิญร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group)

เรียน นางเพ็ญศรี ยืนสุข

ด้วย นางธัญญาภรณ์ พลายงาม เป็นนักศึกษาหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

ในการนี้ เพื่อให้วิทยานิพนธ์ดังกล่าวเป็นไปอย่างมีคุณภาพและสำเร็จด้วยดี นอกจากนี้ยังสามารถนำผลงานวิจัยนี้เผยแพร่สู่ชุมชนอย่างกว้างขวาง เพื่อให้นักเรียนนักศึกษาและประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และช่วยกันส่งเสริมนาฏศิลป์ไทยให้มากขึ้น จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทยร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องขององค์ความรู้ ในวันอาทิตย์ที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๐ เวลา ๑๐.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ศาลาประชาคมหมู่บ้านหนองไหล่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอดงหลวง จังหวัดอำนาจเจริญ

จึงเรียนมาเพื่อโปรดเข้าร่วมสนทนาตามวัน เวลาและสถานที่ดังกล่าว จักขอบคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ศุภชัย จันทรสุวรรณ)
ประธานหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย

โครงการบัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

โทร. ๐ ๒๒๒๔ ๔๗๐๕ ต่อ ๔๒๐

Fax ๐ ๒๒๒๔ ๕๘๕๑

ที่ วธ ๐๘๐๑.๐๑ (๑๕)/๕๐

สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
ถนนราชินี เขตพระนคร
กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

๓๑ มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอเรียนเชิญร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group)

เรียน นางอุทัย บุษย์จันทร์

ด้วย นางธัญญาภรณ์ พลายงาม เป็นนักศึกษาหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

ในการนี้ เพื่อให้วิทยานิพนธ์ดังกล่าวเป็นไปอย่างมีคุณภาพและสำเร็จด้วยดี นอกจากนี้ยังสามารถนำผลงานวิจัยนี้เผยแพร่สู่ชุมชนอย่างกว้างขวาง เพื่อให้นักเรียนนักศึกษาและประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และช่วยกันส่งเสริมนาฏศิลป์ไทยให้มากขึ้น จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทยร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องขององค์ความรู้ ในวันอาทิตย์ที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๐ เวลา ๑๐.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ศาลาประชาคมหมู่บ้านหนองไหล่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ

จึงเรียนมาเพื่อโปรดเข้าร่วมสนทนาตามวัน เวลาและสถานที่ดังกล่าว จักขอบคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ศุภชัย จันทร์สุวรรณ)
ประธานหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย

โครงการบัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

โทร. ๐ ๒๒๒๔ ๔๗๐๕ ต่อ ๔๒๐

Fax ๐ ๒๒๒๔ ๕๘๕๑

ที่ วธ ๐๘๐๑.๐๑ (๑๕)/๕๐

สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
ถนนราชินี เขตพระนคร
กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

๓๑ มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอเรียนเชิญร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group)

เรียน นางมุกดา สายสุด

ด้วย นางธัญญาภรณ์ พลายงาม เป็นนักศึกษาหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

ในการนี้ เพื่อให้วิทยานิพนธ์ดังกล่าวเป็นไปอย่างมีคุณภาพและสำเร็จด้วยดี นอกจากนี้ยังสามารถนำผลงานวิจัยนี้เผยแพร่สู่ชุมชนอย่างกว้างขวาง เพื่อให้นักเรียนนักศึกษาและประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และช่วยกันส่งเสริมนาฏศิลป์ไทยให้มากขึ้น จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทยร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องขององค์ความรู้ ในวันอาทิตย์ที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๐ เวลา ๑๐.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ศาลาประชาคมหมู่บ้านหนองไหล่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอดงหลวง จังหวัดสุพรรณบุรี

จึงเรียนมาเพื่อโปรดเข้าร่วมสนทนาตามวัน เวลาและสถานที่ดังกล่าว จักขอบคุณยิ่ง

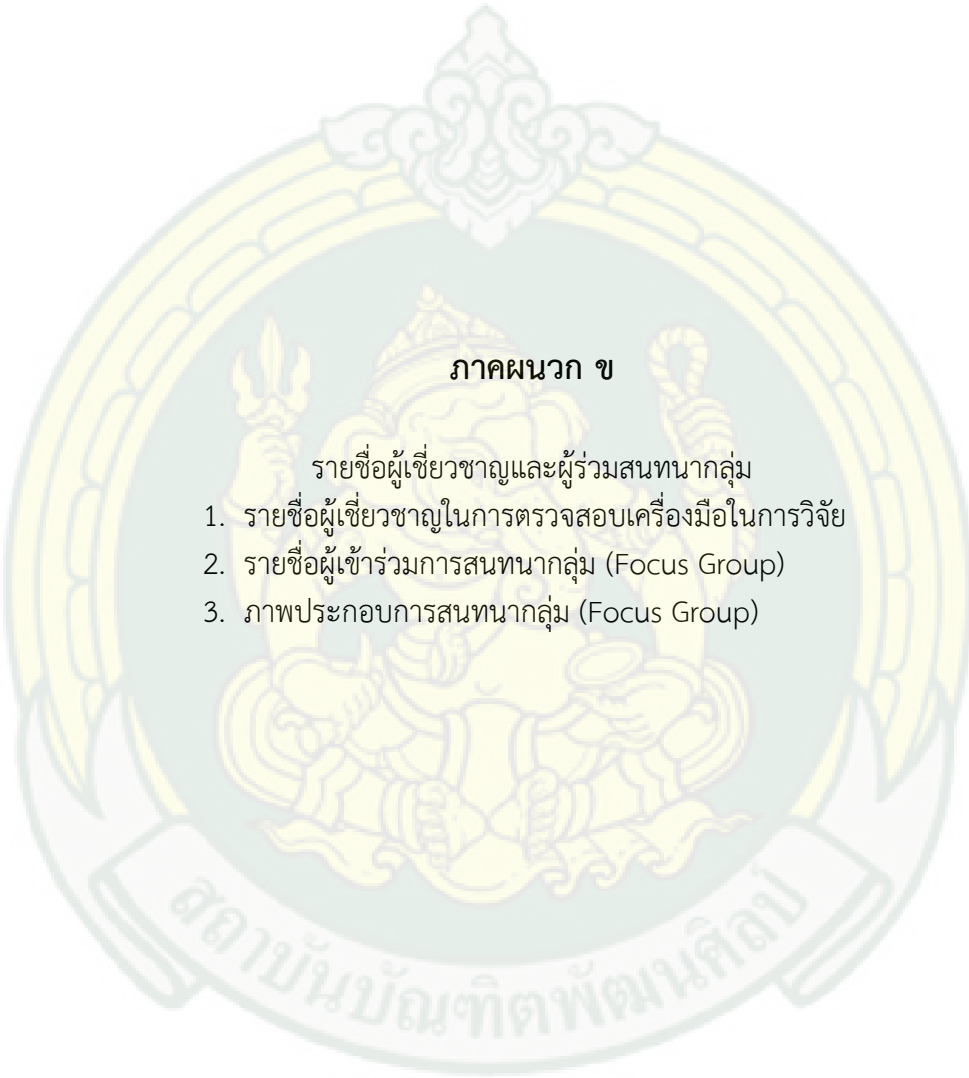
ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ศุภชัย จันทรสุวรรณ)
ประธานหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย

โครงการบัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

โทร. ๐ ๒๒๒๔ ๔๗๐๕ ต่อ ๔๒๐

Fax ๐ ๒๒๒๔ ๕๘๕๑

ภาคผนวก ข

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญและผู้ร่วมสนทนากลุ่ม

1. รายชื่อผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือในการวิจัย
2. รายชื่อผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม (Focus Group)
3. ภาพประกอบการสนทนากลุ่ม (Focus Group)

**รายชื่อผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือในการวิจัย
เรื่อง พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน**

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พิมณภัทร์ ถมั่งรักษัสัตว์ คณบดีคณะศิลปศึกษา
สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
กระทรวงวัฒนธรรม
2. ดร.บำรุง พาทย์กุล ผู้อำนวยการวิทยาลัยนาฏศิลป์
สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
กระทรวงวัฒนธรรม
3. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัครวิทย์ เรืองรอง อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

รายชื่อเข้าร่วมการสนทนากลุ่ม (Focus Group)
เรื่อง พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน

1. ดร.ชนัย วรรณะลี	อดีตผู้ช่วยอธิการบดี
สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
กระทรวงวัฒนธรรม
2. ดร.ไพโรจน์ ทองคำสุก	อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
นักวิชาการละครและดนตรี ชำนาญการ
สำนักการสังคีต กรมศิลปากร
กระทรวงวัฒนธรรม
3. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัครวิทย์ เรืองรอง	อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
4. นายไสว วุฒสังข์	ผู้อำนวยการโรงเรียนหนองไผ่ล้อมน้อยวิทยา
สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา
อำนาจเจริญ เขต 1
5. นายสุวรรณ บุษย์จันทร์	ผู้ประกอบพิธีและปราชญ์ชาวบ้าน
6. นายสาคร พุทธิชิน	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 6
7. นายสุนทร ศรีโคตร	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8
8. นายธนดล อินทะรังษี	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8
9. นางละเอียด ลอยหา	ผู้ประกอบพิธีและปราชญ์ชาวบ้าน
10. นางเกา สายสุด	ผู้ประกอบพิธีและปราชญ์ชาวบ้าน
11. นางนวน บริสุทธิ์	ผู้ประกอบพิธีและปราชญ์ชาวบ้าน
12. นางสาวสุรรัตน์ ดำเนิน	ผู้ประกอบพิธีและปราชญ์ชาวบ้าน
13. นางเรียน อูปัชฌาย์	ผู้ประกอบพิธีและปราชญ์ชาวบ้าน
14. นางบุญมี คำเกิด	ผู้ประกอบพิธีและปราชญ์ชาวบ้าน
15. นางเพ็ญศรี ยืนสุข	ผู้ประกอบพิธีและปราชญ์ชาวบ้าน
16. นางอุทัย บุษย์จันทร์	ผู้ประกอบพิธีและปราชญ์ชาวบ้าน
17. นางมุกดา สายสุด	ผู้ประกอบพิธีและปราชญ์ชาวบ้าน
18. นางธัญญาภรณ์ พลายงาม	ผู้วิจัย

ลายมือชื่อผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม (Focus Group)
เรื่อง พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน
วันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2560

ที่	ชื่อ - ชื่อสกุล	ลายมือชื่อ	หมายเหตุ
1	ดร.ชนัย วรรณะลี		
2	ดร.ไพโรจน์ ทองคำสุก		
3	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัครวิทย์ เรืองรอง		
4	นายไสว วุฒสังข์		
5	นายสุวรรณ์ บุญยจันทร์		
6	นายสาคร พุทธิชิน		
7	นายสุนทร ศรีโคตร		
8	นายธนดล อินทร์สี		
9	นางละเอียด ลอยหา		
10	นางเกา สายสุด		
11	นางนวน บริสุทธิ์		
12	นางสาวสุรรัตน์ ดำเนิน		
13	นางเรียน อุปัชฌาย์		
14	นางบุญมี คำเกิด		
15	นางเพ็ญศรี ยืนสุข		
16	นางอุทัย บุญยจันทร์		
17	นางมุกดา สายสุด		
18	นางธัญญาภรณ์ พลายงาม		

ภาพประกอบการสนทนากลุ่ม (Focus Group)

ภาพที่ 58 ประธานกล่าวเปิดการสนทนากลุ่ม

ภาพที่ 59 ผู้วิจัยนำเสนอการสนทนากลุ่ม

ภาพที่ 60 การสนทนากลุ่ม

ภาพที่ 61 การสาธิตเชิ่่งนางด้ง

ภาพที่ 62 การมอบของที่ระลึกให้แก่ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม

ภาพที่ 63 ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มถ่ายภาพร่วมกัน

ภาคผนวก ค

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสัมภาษณ์ในการวิจัย เรื่อง พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน

แบบสัมภาษณ์ในการวิจัย
เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

ข้อมูลส่วนตัว

1. ชื่อ (นาย/นาง/นางสาว).....นามสกุล.....
2. อายุ.....ปี
3. อาชีพ.....
4. ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ตำบล.....
อำเภอ.....จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....
5. หมายเลขโทรศัพท์.....

ประเด็นคำถาม

1. ข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน

1.1 ที่มาของพิธีกรรมแห่บั้งไฟมีความเป็นมาอย่างไร

.....

1.2 ที่มาของพิธีกรรมแห่นางแมวมีความเป็นมาอย่างไร

.....

1.3 ที่มาของพิธีกรรมนางด้งมีความเป็นมาอย่างไร

.....

2. ขั้นตอนพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน.

2.1 ขั้นตอนของพิธีกรรมแห่บั้งไฟมีกี่ขั้นตอน.....

มีอะไรบ้าง.....

2.2 ขั้นตอนของพิธีกรรมแห่นางแมวมีกี่ขั้นตอน.....

มีอะไรบ้าง.....

2.3 ขั้นตอนของพิธีกรรมนางด้งมีกี่ขั้นตอน.....

มีอะไรบ้าง.....

3. รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

3.1 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมแห่บั้งไฟ สอดคล้องกับพิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร.....

3.2 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมแห่นางแมว สอดคล้องกับพิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร.....

3.3 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมนางด้ง สอดคล้องกับพิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร.....

.....

4. ผู้คิดรูปแบบการแข่งในพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

- 4.1 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการแข่งบั้งไฟ.....
 ทำรำแข่งบั้งไฟแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่.....
- 4.2 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการแข่งนางแมว.....
 ทำรำแข่งนางแมวแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่.....
- 4.3 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการแข่งนางดั่ง.....
 ทำรำแข่งนางดั่งแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่.....

5. โครงสร้างทำรำของพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

5.1 โครงสร้างทำรำของพิธีกรรมแห่บั้งไฟเป็นอย่างไร

.....

5.2 โครงสร้างทำรำของพิธีกรรมแห่นางแมวเป็นอย่างไร

.....

5.3 โครงสร้างทำรำของพิธีกรรมนางดั่งเป็นอย่างไร

.....

6. ขั้นตอนการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

- 6.1 ขั้นตอนการแสดงแข่งบั้งไฟยังคงรักษาขั้นตอนของเดิมหรือพัฒนาปรับปรุงถ้าพัฒนา
 ต้องการที่จะพัฒนาต้องพัฒนาอะไรบ้าง

.....

- 6.2 ขั้นตอนการแสดงแข่งนางแมวยังคงรักษาขั้นตอนของเดิม หรือพัฒนาปรับปรุง
 ถ้าพัฒนาต้องการที่จะพัฒนาต้องพัฒนาอะไรบ้าง

.....

- 6.3 ขั้นตอนการแสดงแข่งนางดั่งยังคงรักษาขั้นตอนของเดิม หรือพัฒนาปรับปรุง
 ถ้าพัฒนาต้องการที่จะพัฒนาต้องพัฒนาอะไรบ้าง

.....

7. เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

- 7.1 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงแข่งบั้งไฟมีอะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจาก
 ที่ใด.....
 มีเนื้อร้องหรือไม่.....
 เนื้อร้องได้รับอิทธิพลจากอะไร.....
 เนื้อร้องมีความหมายอย่างไร.....

7.2 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงเช้่งนางแมวมืออะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจาก
 ที่ใด.....
 มีเนื้อร้องหรือไม่.....
 เนื้อร้องได้รับอิทธิพลจากอะไร.....
 เนื้อร้องมีความหมายอย่างไร.....

7.3 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงเช้่งนางดั่งมีอะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจาก
 ที่ใด.....
 มีเนื้อร้องหรือไม่.....
 เนื้อร้องได้รับอิทธิพลจากอะไร.....
 เนื้อร้องมีความหมายอย่างไร.....

8. เครื่องแต่งกายที่ใช้ประกอบในการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

8.1 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเช้่งบั้งไฟมีอะไรบ้าง

 นำมาจากวิถีชีวิตประจำวันหรือปรับปรุงขึ้นใหม่.....

8.2 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเช้่งนางแมวมืออะไรบ้าง

 นำมาจากวิถีชีวิตประจำวันหรือปรับปรุงขึ้นใหม่.....

8.3 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเช้่งนางดั่งมีอะไรบ้าง

 นำมาจากวิถีชีวิตประจำวันหรือปรับปรุงขึ้นใหม่.....

9. ความเชื่อที่ปรากฏในพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

9.1 ทำไมจึงเชื่อว่าพิธีกรรมแห่บั้งไฟจะทำให้ฝนตก

 9.2 ทำไมจึงเชื่อว่าพิธีกรรมแห่นางแมวจะทำให้ฝนตก

9.3 ทำไมจึงเชื่อว่าพิธีกรรมนางดั่งจะทำให้ฝนตก

ภาคผนวก ง

การตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือในการวิจัยโดยผู้เชี่ยวชาญ

- การหาค่าความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยวิธีหาค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่าง
ข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ (Index of Item Objective Congruence: IOC) ของแบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
(ฉบับผู้ทรงคุณวุฒิ)
การหาความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity)
โดยวิธีหาค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์
(Index of Item Objective Congruence: IOC)
เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยแบบมีโครงสร้างฉบับนี้ เป็นการประมวลสรุปองค์ความรู้ของ ความเชื่อกับพิธีกรรมขอฝน อันเชื่อมโยงกับอาชีพเกษตรกรรมของชาวอีสาน ประกอบไปด้วย 3 พิธีกรรม คือ พิธีกรรมแห่บั้งไฟ พิธีกรรมแห่นางแมว และพิธีกรรมนางด้ง ซึ่งมีรูปแบบการแสดง อันเชื่อมโยงกับพิธีกรรมซึ่งถือเป็นลักษณะสำคัญอันนำไปสู่วัตถุประสงค์ของการศึกษาในงานวิจัยนี้ เพื่อสอบถามความคิดเห็นจากท่านเกี่ยวกับข้อคำถามว่าแต่ละข้อคำถาม ว่ามีความถูกต้องของเนื้อหา และลักษณะของการใช้ภาษาที่นำไปใช้ในการสัมภาษณ์ในงานวิจัย เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดง ในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน” โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและอาชีพเกษตรกรรมของชาวอีสาน
2. ศึกษาที่มาและองค์ประกอบของพิธีกรรมในการแสดงการขอฝน
3. วิเคราะห์รูปแบบการแสดงและโครงสร้างท่ารำในพิธีกรรมขอฝนของชาวอีสาน

เมื่อท่านได้พิจารณาแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยแล้ว กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่อง ความคิดเห็นดังต่อไปนี้

- + 1 หมายถึง เมื่อท่านแน่ใจว่าข้อความดังกล่าวสอดคล้องกับวัตถุประสงค์
- 0 หมายถึง เมื่อท่านไม่แน่ใจว่าข้อความดังกล่าวสอดคล้องกับวัตถุประสงค์
- 1 หมายถึง เมื่อท่านแน่ใจว่าข้อความดังกล่าวไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์

ในกรณีที่ท่านไม่แน่ใจว่าข้อความหรือความหมายใดไม่สอดคล้อง โปรดให้ข้อเสนอแนะ และเหตุผลประกอบด้วย จักขอขอบพระคุณยิ่ง

ขอกราบขอบพระคุณในความกรุณาเป็นอย่างยิ่ง
 นางธัญญาภรณ์ พลายงาม

นักศึกษาหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย
 บัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
 โทรศัพท์ติดต่อ 089 – 091 – 6792

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

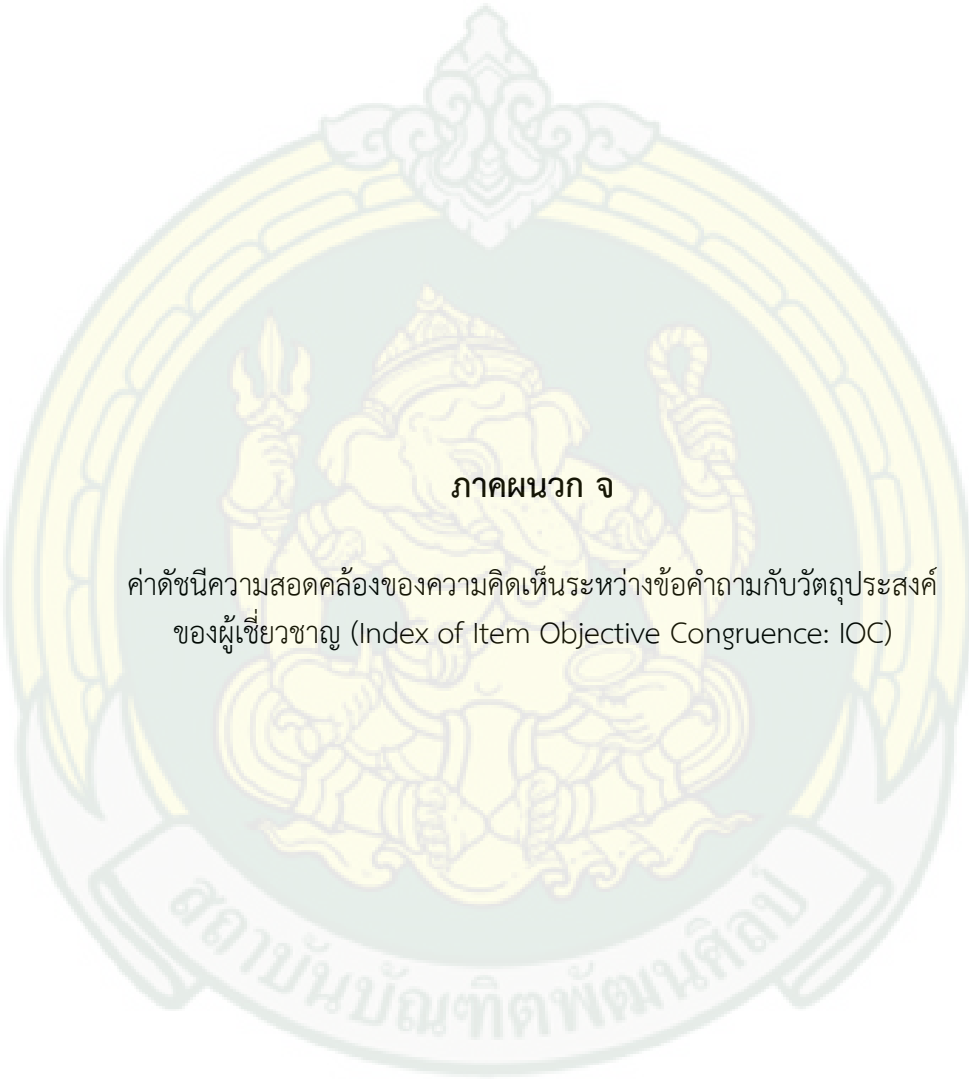
ข้อมูลส่วนตัว

ชื่อ (นาย/นาง/นางสาว).....นามสกุล.....อายุ.....ปี
 อาชีพ.....อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ตำบล.....
 อำเภอ.....จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....
 หมายเลขโทรศัพท์.....

ลำดับ	ประเด็นคำถาม	ความคิดเห็น			ข้อเสนอแนะ
		+1	0	-1	
1	ที่มาของพิธีกรรมและการแสดงขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน				
	1.1 ที่มาของพิธีกรรมแห่บั้งไฟมีความเป็นมาอย่างไร.....				
	1.2 ที่มาของพิธีกรรมแห่นางแมวมีความเป็นมาอย่างไร.....				
	1.3 ที่มาของพิธีกรรมนางด้งมีความเป็นมาอย่างไร.....				
2	ขั้นตอนพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน.				
	2.1 ขั้นตอนของพิธีกรรมแห่บั้งไฟมีกี่ขั้นตอน..... มีอะไรบ้าง.....				
	2.2 ขั้นตอนของพิธีกรรมแห่นางแมวมีกี่ขั้นตอน..... มีอะไรบ้าง.....				
	2.3 ขั้นตอนของพิธีกรรมนางด้งมีกี่ขั้นตอน..... มีอะไรบ้าง.....				
3	รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน				
	3.1 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมแห่บั้งไฟ สอดคล้องกับ พิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร.....				
	3.2 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมแห่นางแมว สอดคล้องกับ พิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร.....				
	3.3 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมนางด้ง สอดคล้องกับ พิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร.....				

ลำดับ	ประเด็นคำถาม	ความคิดเห็น			ข้อเสนอแนะ
		+1	0	-1	
4	ผู้คิดรูปแบบการแข่งในพิธีกรรมขอฝนในวันธรรมวิสาข				
	4.1 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการแข่งบั้งไฟ..... ทำรำแข่งบั้งไฟแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่.....				
	4.2 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการแข่งนางแมว..... ทำรำแข่งนางแมวแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่.....				
	4.3 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการแข่งนางดั่ง..... ทำรำแข่งนางดั่งแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่.....				
5	โครงสร้างทำรำของพิธีกรรมขอฝนในวันธรรมวิสาข				
	5.1 โครงสร้างทำรำของพิธีกรรมแห่บั้งไฟเป็นอย่างไร.....				
	5.2 โครงสร้างทำรำของพิธีกรรมแห่นางแมวเป็นอย่างไร.....				
	5.3 โครงสร้างทำรำของพิธีกรรมนางดั่งเป็นอย่างไร.....				
6	ขั้นตอนการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวันธรรมวิสาข				
	6.1 ขั้นตอนการแสดงแข่งบั้งไฟยังคงรักษาขั้นตอนของเดิมหรือ พัฒนาปรับปรุง ถ้าพัฒนาต้องการที่จะพัฒนาต้องพัฒนาอะไรบ้าง				
	6.2 ขั้นตอนการแสดงแข่งนางแมวยังคงรักษาขั้นตอนของเดิมหรือ พัฒนาปรับปรุง ถ้าพัฒนาต้องการที่จะพัฒนาต้องพัฒนาอะไรบ้าง				
	6.3 ขั้นตอนการแสดงแข่งนางดั่งยังคงรักษาขั้นตอนของเดิมหรือ พัฒนาปรับปรุง ถ้าพัฒนาต้องการที่จะพัฒนาต้องพัฒนาอะไรบ้าง				
7	เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวันธรรมวิสาข				
	7.1 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงแข่งบั้งไฟมีอะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด..... - มีเนื้อร้องหรือไม่..... - เนื้อร้องได้รับอิทธิพลจากอะไร..... - เนื้อร้องมีความหมายอย่างไร.....				
	7.2 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงแข่งนางแมวมมีอะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด..... - มีเนื้อร้องหรือไม่..... - เนื้อร้องได้รับอิทธิพลจากอะไร..... - เนื้อร้องมีความหมายอย่างไร.....				

ลำดับ	ประเด็นคำถาม	ความคิดเห็น			ข้อเสนอแนะ
		+1	0	-1	
	7.3 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงเช้่งนางด้งมีอะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด..... - มีเนื้อร้องหรือไม่..... - เนื้อร้องได้รับอิทธิพลจากอะไร..... - เนื้อร้องมีความหมายอย่างไร.....				
8	เครื่องแต่งกายที่ใช้ประกอบในการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน				
	8.1 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเช้่งบั้งไฟมีอะไรบ้าง..... นำมาจากวิถีชีวิตประจำวันหรือปรับปรุงขึ้นใหม่.....				
	8.2 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเช้่งนางแมวมมีอะไรบ้าง..... นำมาจากวิถีชีวิตประจำวันหรือปรับปรุงขึ้นใหม่.....				
	8.3 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเช้่งนางด้งมีอะไรบ้าง นำมาจากวิถีชีวิตประจำวันหรือปรับปรุงขึ้นใหม่.....				
9	ความเชื่อที่ปรากฏในพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน				
	9.1 ทำไมจึงเชื่อว่าพิธีกรรมแห่บั้งไฟจะทำให้ฝนตก.....				
	9.2 ทำไมจึงเชื่อว่าพิธีกรรมแห่นางแมวจะทำให้ฝนตก.....				
	9.3 ทำไมจึงเชื่อว่าพิธีกรรมนางด้งจะทำให้ฝนตก.....				

ภาคผนวก จ

ค่าดัชนีความสอดคล้องของความคิดเห็นระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์
ของผู้เชี่ยวชาญ (Index of Item Objective Congruence: IOC)

**ค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์
ของผู้เชี่ยวชาญ (Index of Item Objective Congruence: IOC)
เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”**

ตารางที่ 12 ค่าความสอดคล้องของความคิดเห็นเกี่ยวกับความเหมาะสมของแบบสอบถามในการวิจัย
เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

ลำดับ	ประเด็นคำถาม	ความคิดเห็น ของผู้เชี่ยวชาญ			IOC
		1	2	3	
1	ที่มาของพิธีกรรมและการแสดงขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน				
	1.1 ที่มาของพิธีกรรมแห่บั้งไฟมีความเป็นมาอย่างไร.....	+ 1	+ 1	+ 1	1
	1.2 ที่มาของพิธีกรรมแห่นางแมวมีความเป็นมาอย่างไร.....	+ 1	+ 1	+ 1	1
	1.3 ที่มาของพิธีกรรมนางด้งมีความเป็นมาอย่างไร.....	+ 1	+ 1	+ 1	1
2	ขั้นตอนพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน				
	2.1 ขั้นตอนของพิธีกรรมแห่บั้งไฟมีกี่ขั้นตอน..... มีอะไรบ้าง.....	+ 1	+ 1	0	0.66
	2.2 ขั้นตอนของพิธีกรรมแห่นางแมวมีกี่ขั้นตอน..... มีอะไรบ้าง.....	+ 1	+ 1	0	0.66
	2.3 ขั้นตอนของพิธีกรรมนางด้งมีกี่ขั้นตอน..... มีอะไรบ้าง.....	+ 1	+ 1	0	0.66
3	รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน				
	3.1 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมแห่บั้งไฟ สอดคล้องกับ พิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร.....	0	+ 1	+ 1	0.66
	3.2 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมแห่นางแมว สอดคล้องกับ พิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร.....	0	+ 1	+ 1	0.66
	3.3 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมนางด้ง สอดคล้องกับ พิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร.....	0	+ 1	+ 1	0.66

ตารางที่ 12 ค่าความสอดคล้องของความคิดเห็นเกี่ยวกับความเหมาะสมของแบบสอบถามในการวิจัยเรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน” (ต่อ)

ลำดับ	ประเด็นคำถาม	ความคิดเห็น ของผู้เชี่ยวชาญ			IOC
		1	2	3	
4	ผู้คิดรูปแบบการแข่งในพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน				
	4.1 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการแข่งบั้งไฟ..... ทำรำแข่งบั้งไฟแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่.....	+ 1	+ 1	+ 1	1
	4.2 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการแข่งนางแมว..... ทำรำแข่งนางแมวแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่.....	+ 1	+ 1	+ 1	1
	4.3 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการแข่งนางดั่ง..... ทำรำแข่งนางดั่งแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่.....	+ 1	+ 1	+ 1	1
5	โครงสร้างทำรำของพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน				
	5.1 โครงสร้างทำรำของพิธีกรรมแห่บั้งไฟเป็นอย่างไร.....	+ 1	+ 1	+ 1	1
	5.2 โครงสร้างทำรำของพิธีกรรมแห่นางแมวเป็นอย่างไร.....	+ 1	+ 1	+ 1	1
	5.3 โครงสร้างทำรำของพิธีกรรมนางดั่งเป็นอย่างไร.....	+ 1	+ 1	+ 1	1
6	ขั้นตอนการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน				
	6.1 ขั้นตอนการแสดงแข่งบั้งไฟยังคงรักษาขั้นตอนของเดิมหรือ พัฒนาปรับปรุง ถ้าพัฒนาต้องการที่จะพัฒนาต้องพัฒนาอะไรบ้าง	+ 1	+ 1	+ 1	1
	6.2 ขั้นตอนการแสดงแข่งนางแมวยังคงรักษาขั้นตอนของเดิมหรือ พัฒนาปรับปรุง ถ้าพัฒนาต้องการที่จะพัฒนาต้องพัฒนาอะไรบ้าง	+ 1	+ 1	+ 1	1
	6.3 ขั้นตอนการแสดงแข่งนางดั่งยังคงรักษาขั้นตอนของเดิมหรือ พัฒนาปรับปรุง ถ้าพัฒนาต้องการที่จะพัฒนาต้องพัฒนาอะไรบ้าง	+ 1	+ 1	+ 1	1

ตารางที่ 12 ค่าความสอดคล้องของความคิดเห็นเกี่ยวกับความเหมาะสมของแบบสอบถามในการวิจัย
เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน” (ต่อ)

ลำดับ	ประเด็นคำถาม	ความคิดเห็น ของผู้เชี่ยวชาญ			IOC
		1	2	3	
7	เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน				
	7.1 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงเซิ้งบั้งไฟมีอะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด.....				
	- มีเนื้อร้องหรือไม่.....	+ 1	0	+ 1	0.66
	- เนื้อร้องได้รับอิทธิพลจากอะไร.....				
	- เนื้อร้องมีความหมายอย่างไร.....				
	7.2 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงเซิ้งนางแมวมีอะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด.....				
	- มีเนื้อร้องหรือไม่.....	+ 1	0	+ 1	0.66
	- เนื้อร้องได้รับอิทธิพลจากอะไร.....				
	- เนื้อร้องมีความหมายอย่างไร.....				
	7.3 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงเซิ้งนางดั่งมีอะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด.....				
	- มีเนื้อร้องหรือไม่.....	+ 1	0	+ 1	0.66
	- เนื้อร้องได้รับอิทธิพลจากอะไร.....				
	- เนื้อร้องมีความหมายอย่างไร.....				
8	เครื่องแต่งกายที่ใช้ประกอบในการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน				
	8.1 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเซิ้งบั้งไฟมีอะไรบ้าง..... นำมาจากวิถีชีวิตประจำวันหรือปรับปรุงขึ้นใหม่.....	0	+ 1	+ 1	0.66
	8.2 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเซิ้งนางแมวมีอะไรบ้าง..... นำมาจากวิถีชีวิตประจำวันหรือปรับปรุงขึ้นใหม่.....	0	+ 1	+ 1	0.66
	8.3 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเซิ้งนางดั่งมีอะไรบ้าง..... นำมาจากวิถีชีวิตประจำวันหรือปรับปรุงขึ้นใหม่.....	0	+ 1	+ 1	0.66

ตารางที่ 12 ค่าความสอดคล้องของความคิดเห็นเกี่ยวกับความเหมาะสมของแบบสอบถามในการวิจัย
เรื่อง “พิธีกรรมและการแสดงในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน” (ต่อ)

ลำดับ	ประเด็นคำถาม	ความคิดเห็น ของผู้เชี่ยวชาญ			IOC
		1	2	3	
9	ความเชื่อที่ปรากฏในพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน				
9.1	ทำไมจึงเชื่อว่าพิธีกรรมแห่บั้งไฟจะทำให้ฝนตก.....	+ 1	+ 1	0	0.66
9.2	ทำไมจึงเชื่อว่าพิธีกรรมแห่นางแมวจะทำให้ฝนตก.....	+ 1	+ 1	0	0.66
9.3	ทำไมจึงเชื่อว่าพิธีกรรมนางดั่งจะทำให้ฝนตก.....	+ 1	+ 1	0	0.66

ภาคผนวก ฉ

คำสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง “พิธีกรรมและการฟ้อนในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”
ของชาวบ้านหนองไหล่

คำสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย เรื่อง “พิธีกรรมและการฟ้อนในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

ข้อมูลส่วนตัว

ชื่อ นางเรียน นามสกุล อุทัยชัย อายุ 72 ปี อาชีพ เกษตรกรรม
บ้านเลขที่ 4 หมู่ที่ 8 ตำบล สร้างถ่อน้อย อำเภอ ห้วยตะพาน จังหวัด อำนาจเจริญ
รหัสไปรษณีย์ 37240 หมายเลขโทรศัพท์ -

1. ที่มาของพิธีกรรมและการแสดงขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

1.1 ที่มาของพิธีกรรมแห่บั้งไฟมีความเป็นมาอย่างไร

ตอบ แห่บั้งไฟมีมานานแล้ว มันเป็นประเพณีของชาวอีสาน เรียกว่า “ประเพณีบุญเดือนหก” เขวากันว่าการจุดบั้งไฟเพื่อขอฝนต่อพญาแถน มีนิทานพื้นบ้านของชาวอีสานเล่าถึงเรื่องการจุดบั้งไฟไว้ 2 เรื่อง คือ เรื่องผาแดงนางไอ่ กับตำนานพญาคันคาก

1.2 ที่มาของพิธีกรรมแห่นางแมวมีความเป็นมาอย่างไร

ตอบ ไม่รู้สิ มันมีมานานแล้ว รู้แต่ว่าเขาจัดกันเพื่อขอฝนต่อพญาแถน

1.3 ที่มาของพิธีกรรมนางด้งมีความเป็นมาอย่างไร

ตอบ นางด้งก็เป็นพิธีขอฝน เป็นพิธีกรรมเพื่อเสี่ยงทายมากกว่าขอฝนแบบนางแมวกับบั้งไฟ เพราะจะใช้หลักฝนหรือหลักแล้งในการเสี่ยงทาย มันเป็นความเชื่อของคนอีสานเกี่ยวกับสิ่งลี้ลับที่มีอำนาจในการหยั่งรู้ฟ้าดิน ถ้านางด้งไปตีที่หลักแล้งก็ทายได้ว่าปีนี้ฝนจะไม่ตก จะเกิดการแห้งแล้งก็ควรที่จะงดทำนา เพราะมันไม่มีน้ำจะเกิดความเสียหายได้ แต่ถ้าตีหลักฝนก็ทำนาได้ น้ำท่าจะอุดมสมบูรณ์

2. ขั้นตอนพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

2.1 ขั้นตอนของพิธีกรรมแห่บั้งไฟมีกี่ขั้นตอน มีอะไรบ้าง

ตอบ ต้องถามพ่อสุวรรณดู

2.2 ขั้นตอนของพิธีกรรมแห่นางแมวมีกี่ขั้นตอน มีอะไรบ้าง

ตอบ แห่นางแมวไม่มีอะไรมาก ก็แค่ตกลงกันว่าจะทำกันวันไหน แล้วก็ไปจัดเตรียมอุปกรณ์หลัก ๆ ก็มีกะทอเอามาใส่แมว มีไม้คานเอาไว้หาม แล้วก็แมว พอถึงวันก็เอาแมวใส่กะทอเอาไม้คานหาม ผู้ประกอบพิธีตั้งคายขันธ 5 ปาวสัคเค บอกกล่าวนางแมว บอกกล่าวทวดตาพญาแถนว่าวันนี้จะแห่นางแมวขอฝน ขอให้แถนช่วยดลบันดาลให้ฝนตกด้วย เสร็จแล้วก็แห่นางแมวไปตามบ้านเรือนคน ถึงบ้านใครคนนั้นก็เอาน้ำมาสาธ ระหว่งแห่ก็ร้องกาพย์แห่นางแมวไปด้วย เวียนรอบหมู่บ้านเสร็จก็เป็นอันเสร็จพิธี

2.3 ขั้นตอนของพิธีกรรมนางด้งมีกี่ขั้นตอน มีอะไรบ้าง

ตอบ มันก็มีการประชุมกันว่าจะจัดวันไหน แล้วก็เตรียมของที่จะใช้ในพิธี ที่สำคัญของที่ใช้ต้องเป็นของแม่หม้ายเท่านั้น นางด้งถึงจะลงสิงในกระดั่ง ไม่งั้นไม่ขึ้น มีของที่ใช้กับของที่ใส่ไว้ในกระดั่ง

ของที่ใช้ ก็มี

1. กระดัง 2 ใบ (ของแม่หม้าย)
2. สากมอง 2 อัน (ของแม่หม้าย)
3. ไม้คาน 4 อัน (ของแม่หม้าย)
4. พานคายขันธ 5 ต้องมี 2 ที่ ที่หนึ่งใส่พานไว้ข้างนอกสำหรับประกอบพิธี อีกที่หนึ่งทำเป็นกรวยใส่ไว้ในกระดัง

ของที่ต้องใส่ในกระดัง ก็มี

1. กำไลเงิน 2 อัน (ของแม่หม้าย)
2. หวี 2 อัน (ของแม่หม้าย)
3. กระจก (ของแม่หม้าย)
4. สตางค์หรือสตางค์แดง 12 อัน
5. เหล้า 1 ขวด
6. คายขันธ 5 ประกอบด้วย
 - เทียน 5 คู่
 - ดอกไม้สีขาว 5 คู่
 - เงิน 5 บาท
 - ผ้าชิ้น 1 ผืน (เฉพาะพานคายขันธ 5)
 - ผ้าแพรวา 1 ผืน (เฉพาะพานคายขันธ 5)
- ของในคายขันธ 5 จะต้องอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ จะชำรุดแตกหักไม่ได้
7. บุหรี่ 1 มวน
8. หมากพลู 1 คำ
9. ไข่ต้ม 1 ใบ
10. ข้าวเหนียว 1 ปั้น
11. เปลือกหอย 9 ตัว (หอยที่อยู่ในน้ำข้าว เชื่อว่าเป็นตัวแทนความอุดมสมบูรณ์)

เตรียมของเสร็จก็ไปประกอบพิธี เวลาที่กำหนดประกอบพิธีจะเริ่มตั้งแต่ตะวันตกดินหรือตอนกลางคืน เพื่อให้คนในหมู่บ้านกลับมาจากทำงานกันจะได้มาร่วมในพิธีกรรม นำของที่จัดเตรียมไว้เดินทางไปประกอบพิธีที่วัดหรือบริเวณทางแยกในหมู่บ้าน เมื่อถึงที่ประกอบพิธี คนทำพิธีจะต้องทำพิธีย้ายแม่ธรณีหรือการเชิญแม่ธรณีไปอยู่ที่อื่นนอกพื้นที่ประกอบพิธีก่อนชั่วคราว เพราะเชื่อว่าการประกอบพิธีบนหัวแม่ธรณีเป็นสิ่งไม่ดี จึงต้องอัญเชิญแม่ธรณีไปอยู่นอกบริเวณประกอบพิธีก่อน มีเครื่องบูชาแม่ธรณี ก็มี บุหรี่ 1 มวน หมาก 1 คำ ข้าวหวาน 1 คำ (ข้าว กล้วย/น้ำตาล) ในการย้ายแม่ธรณีจะไม่มีการใช้คาถาอาคม แต่เป็นการบอกกล่าวเฉย ๆ ว่า “แม่ธรณีเจ้าขา ลูกจะประกอบพิธีนางดังบริเวณนี้ ขอเชิญแม่ธรณีไปอยู่ที่อื่นก่อน เมื่อเสร็จพิธีแล้วจึงค่อยกลับมานะแม่” ซึ่งผู้ทำพิธีย้ายแม่ธรณีจะเป็นคนเดียวกับผู้เชิญนางดังด้วย พอย้ายแม่ธรณีเสร็จก็เริ่มทำพิธีนางดัง เอาสากมองมาวาง 2 ข้าง เอาไม้คานที่คาดกระดังไว้วางบนสากมอง มีคนจับกระดังหัวท้าย คนจับต้องเป็นผู้หญิงที่ประพฤติตนดี มีศีลมีธรรมไม่จู้จี้กระดังไม่ขึ้น ตั้งคายขันธ 5 ที่จัดเตรียมไว้บูชานางดังจุดเทียนตั้งไว้บนไม้คานบริเวณขอบกระดังทั้ง 4 มุม เมื่อบูชานางดังเสร็จแล้วจะมีคนนำคายขันธ 5 ไปซ่อนไว้

เพื่อให้นางดังไปหาหลังจากเสร็จสิ้น การหาหลักเสียงหายแล้ว เริ่มพิธีนางดังจะมีผู้ร้องคำแข็งเต้านางดัง 1 คน ส่วนใหญ่ก็แม่อุทัยนี่แหละเป็นคนร้อง มีผู้ประกอบพิธีจับกระดัง 2 คน นางแข็งจะรำเวียนทางขวาวรอบกระดังเพื่อความเป็นสิริมงคล ร่ายรำไปตามคำแข็งนางดังจนกระทั่งนางดังเข้าสิงกระดัง ถ้าวณไปสักสามสี่รอบแล้วกระดังยังไม่ขึ้นจะต้องเปลี่ยนคนจับกระดังถ้าเปลี่ยนแล้วยังไม่ขึ้นอีกแสดงว่าปีนั้นฝนแล้งแน่ ๆ แต่ถ้านางดังเข้าสิงกระดังแล้ว จะพากระดังไปหาหลักฝนและหลักแล้งที่มีคนแอบเอาไปแอบปักไว้ คนจับกระดังก็ไม่ว่าหลักฝนและหลักแล้งปักอยู่ที่ไหน กระดังจะพาไปตีที่หลักฝนหรือหลักแล้งเองได้ เชื่อว่าเป็นเพราะผีนางดังนำทางไป จึงทำให้เกิดความเชื่อและความศรัทธาในพิธีนางดังของชาวอีสาน

3. รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมขอฝนในวันธรรมดาสาน

3.1 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมแห่บั้งไฟ สอดคล้องกับพิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร

ตอบ การแสดงแห่บั้งไฟมันก็เป็นกรรารำถวายพญาแถน มันเป็นความเชื่อของคนอีสานว่าพญาแถนเป็นเทวดาผู้เป็นใหญ่สามารถดลบันดาลสิ่งต่าง ๆ ให้ได้ แม้กระทั่งน้ำฝน

3.2 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมแห่นางแมว สอดคล้องกับพิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร

ตอบ มันก็เหมือนกับแห่บั้งไฟนั่นแหละ มันเป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องการขอฝนจากพญาแถน

3.3 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมนางดัง สอดคล้องกับพิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร

ตอบ เหมือนกัน เป็นความเชื่อเรื่องพญาแถน เรื่องนางดัง เป็นเรื่องของสิ่งลึกลับที่มองไม่เห็นแต่เชื่อว่ามีอยู่จริง สามารถดลบันดาลและช่วยบรรเทาความเดือดร้อนได้

4. ผู้คิดรูปแบบการแข่งในพิธีกรรมขอฝนในวันธรรมดาสาน

4.1 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการแข่งบั้งไฟ ทำรำแห่บั้งไฟแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่

ตอบ ของเก่ามันมีมานานแล้ว เกิดมาแม่ว่าเห็นแล้วลูก ความหมายของท่าแม่ก็ไม่ว่าหรอก แต่ของใหม่ที่เขากำขึ้นมานี้มาเพื่อประกวดต้องไปถามคนที่เขาคิดนุ่น ลูกของผู้ช่วยสุกานดา

4.2 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการแข่งนางแมว ทำรำแห่นางแมวแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่

ตอบ นางแมวมันไม่มีท่ารำ มันเป็นพิธีกรรมที่มีมานานแล้ว ก็แค่เดินปรบมือประกอบกรรการร้องกาพย์แห่นางแมว ส่วนใครจะแข่งก็ได้ตามใจ สนุกสนานกันไป ไม่มีท่ากำหนดหรือความหมายก็ไม่มี

4.3 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการแข่งนางดัง ทำรำแห่นางดังแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่

ตอบ ของเดิมไม่ว่าใครคิดเพราะมันมีมานานแล้ว มันไม่มีอะไรแค่ยืนปรบมือประกอบกรรการร้องกาพย์แห่นางดัง แต่ของใหม่แม่อุทัยเขาเป็นคนคิด ต้องไปถามเขาจะลูก

5. โครงสร้างท่ารำของพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

5.1 โครงสร้างท่ารำเซิ้งบั้งไฟเป็นอย่างไร

ตอบ ท่าเซิ้งบั้งไฟมันก็เป็นท่ารำเซิ้งไปตามท่าแล้วก็เดินไปตามทาง เปลี่ยนท่ารำไปเรื่อย ๆ

5.2 โครงสร้างท่ารำเซิ้งแห่หางแมวเป็นอย่างไร

ตอบ แห่หางแมวมันไม่มีท่าเซิ้ง

5.3 โครงสร้างท่ารำเซิ้งนางด้งเป็นอย่างไร

ตอบ เมื่อก่อนไม่มีท่าเซิ้งหรอก แค่นั่งปรบมือเฉย ๆ แต่มาเมื่อปลายปีมานี้แม่อุทัยเขาคิดท่าเซิ้งใส่เข้าไปเพื่อให้มันสวยงามขึ้น แล้วก็มาฝึกพวกนางเซิ้งในหมู่บ้าน ต้องไปถามแม่อุทัยเขาดูนะเรื่องท่าเซิ้งนางด้งนะ

6. ขั้นตอนการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

6.1 ขั้นตอนการแสดงเซิ้งบั้งไฟยังคงรักษาขั้นตอนเดิม หรือมีการพัฒนาปรับปรุง ถ้าพัฒนาต้องการจะพัฒนาอะไรบ้าง

ตอบ การแสดงเซิ้งบั้งไฟมันก็มีขั้นตอนเหมือน ๆ เดิมนั้นแหละ ตั้งแถวตั้งขบวน แล้วก็รำเซิ้งไปตามจังหวะดนตรีไปตามทาง ของเดิมมันก็ได้อยู่แล้ว ที่อื่นเขาก็เป็นแบบนี้มันเหมือนกันทั่วไบนั่นแหละ มันเป็นวิธีการแห่บั้งไฟที่เขาทำกันมานาน ทำเหมือน ๆ กัน จะไปเปลี่ยนทำไม ตอนนี้ที่เปลี่ยนไปก็มีแค่ท่าเซิ้งอย่างเดียว แต่ขั้นตอนในการแสดงอื่น ๆ ก็เหมือนเดิม

6.2 ขั้นตอนการแสดงเซิ้งแห่หางแมวยังคงรักษาขั้นตอนเดิม หรือมีการพัฒนาปรับปรุง ถ้าพัฒนาต้องการจะพัฒนาอะไรบ้าง

ตอบ แห่หางแมวยังคงเหมือนเดิมไม่มีเปลี่ยนแปลง ถ้าทำแล้วฝนมันตกก็ไม่ว่าจะเปลี่ยนทำไม

6.3 ขั้นตอนการแสดงเซิ้งนางด้งยังคงรักษาขั้นตอนเดิม หรือมีการพัฒนาปรับปรุง ถ้าพัฒนาต้องการจะพัฒนาอะไรบ้าง

ตอบ ขั้นตอนการแสดงเปลี่ยนไป จากเดิมแค่นั่งปรบมือเฉย ๆ ก็เปลี่ยนเป็นท่าเซิ้งประกอบคำเซิ้งแล้วก็เดินเวียนขวาไปรอบ ๆ กระดัง แต่ขั้นตอนของพิธีกรรมอื่น ๆ ยังคงเหมือนเดิม

7. เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

7.1 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงเซิ้งบั้งไฟมีอะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด

ตอบ แต่ก่อนใช้แค่กลองตุ้มใบเดียว ตีประกอบจังหวะตุ้ม ตุ้ม ตุ้ม ไปเรื่อย ๆ ตลอดทางแต่เดี๋ยวนี้เปลี่ยนเป็นใช้วงพิณที่เขาใช้แห่บั้งไฟ เหมือนกับจังหวัดยโสธรที่เขาจัดงานยิ่งใหญ่ที่นั่นแหละ เปลี่ยนตั้งแต่เขามีประกวดขบวนแห่บั้งไฟของ อบต. นั้นแหละ ก็คงอยากรู้ให้ดูน่าสนใจเหมือนจังหวัดยโสธรที่เขาจัดขบวนแห่บั้งไฟอย่างยิ่งใหญ่แหละ

- มีเนื้อร้องหรือไม่

ตอบ ที่หมู่บ้านเราไม่มี แต่ที่อื่นคงมีมั้ง บ้านเราแค่วงพิณบรรเลงทำนองเพลงแห่งไปเรื่อย ๆ ตามทาง

- เนื้อร้องได้รับอิทธิพลมาจากอะไร

ตอบ -

- เนื้อร้องมีความหมายว่าอย่างไร

ตอบ -

7.2 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงเชิงหนังนางแมวมีอะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด

ตอบ หนังนางแมวที่นี่ไม่ใช่เครื่องดนตรี แค่เดินปรบมือประกอบคำเชิงหนังนางแมวเท่านั้นแหละ

- มีเนื้อร้องหรือไม่

ตอบ มีบทกวีเชิงหนังนางแมว

เชิงอีแม่นางแมวมาขอไข่

ขอน้ำมนต์ฮวดหัวแมวข้อยแน

บ่ได้ค่าจ้างเอาแมวข้อยมา

บ่ได้ข้าวเอาเหล้ากับกลอย

ไปขุดบั้งก็ย่านบั้งตอดตาย

นาให้ใหญ่ก็ใส่ข้าวดอดดำ

คำ บ่ แล้วก็ไหลเหลอไหลเลิง

ไหลเค้ง ๆ ก็ข้ามดงมานี้

ร้องแมว ๆ ก็ฝนเพลงมา

ขอ บ่ ได้ขอฟ้าขอฝน

อีแม่นายเอ๊ย

บ่ได้ปลาเอาหนูกับข้าว

ไปขุดกลอยก็เอากลอยมานั่ง

อีแม่นายเอ๊ย เพลงมาฝนก็เพลงมา

นาให้คำใส่ข้าวปองแ้ว

เพลงมาฝนก็เพลงมา

ไหลกิบก็ไปหนีบที่แมว

เพลงมาก็ฝนเพลงมา

- เนื้อร้องได้รับอิทธิพลมาจากอะไร

ตอบ ไม่รู้สิ มันมีมาอยู่แต่ก่อนแล้ว ก็ใช้ของเดิม ไม่ได้แต่เองหรอก

- เนื้อร้องมีความหมายว่าอย่างไร

ตอบ เขาก็แต่งพูดถึงการอ้อนวอนขอฝนต่อพญาแถน

7.3 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงเชิงนางดั่งมีอะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด

ตอบ ไม่มี ใช้ปรบมืออย่างเดียว

- มีเนื้อร้องหรือไม่

ตอบ มีบทกวีเชิงแม่นางดั่ง

เต้าอีแม่นางดั่ง

เวียนมานี้ได้สองสามฮอบ

ดักตุลี่แมงบั้งตุลา

ดั่งขุนแดดหรือดั่งขุนฝน

ห้องอ่องล่องเขียดจำละนา

โล้งโค้งเสมอดั่งกงเกวียน

คอบมานี้ได้สองสามที

พาสาวหลงเข้าดงฟ้าแมบ

มากำฮอนนั้นแม่นเขียดจ่อง

หลังซา ๆ แม่นพญาคันคาก

เชิญทั้งครกไม้บากมาชุนดั่งเยอ
 เชิญทั้งแองข้าวหมาให้มาชุนดั่งเยอ
 ดั่งน้อย ๆ ผัดข้าวกินขาว ผู้สาวก็มี
 มีทั้งหวีเขาควายปักปาย
 มีทั้งเหล้าไหน้อยไหใหญ่
 ไว้ทำฮับแถน มาเคื้อแถนเคื้อ
 ดั่งเคื้อดั่งเปอเคื้อเคื้อดั่ง
 ดั่งเคื้อดั่งเปอเคื้อเคื้อดั่ง

เชิญทั้งสากไม้แดงมาชุนดั่งเยอ
 ผู้สาวก็มี แม่ฮ้างก็มี แม่หม้ายก็มี
 มีทั้งหวีเขาควายปักปายเกล้า
 มีทั้งเหล้าไหใหญ่ไหเล็ก
 แถนเอยแถนลงมาชุนดั่งเคื้อ
 ดั่งเคื้อดั่งเปอเคื้อเคื้อดั่ง

- เนื้อร้องได้รับอิทธิพลมาจากอะไร

ตอบ เนื้อร้องนี้เป็นของโบราณที่เขาแต่งมาอยู่ก่อนแล้ว มันก็เพราะฝนไม่ตกนั้นแหละ ก็เหมือนนางแหม่นนั้นแหละ

- เนื้อร้องมีความหมายว่าอย่างไร

ตอบ ขอฝนจากพญาแถน การถามไถ่เสี่ยงทายทักว่าฝนจะตกหรือไม่ตก มีการบอกกล่าวถึงเครื่องบูชาพญาแถนที่จัดไว้ ขอเชิญนางดั่งให้มาสังกระด้างเพื่อเสี่ยงทาย

8. เครื่องแต่งกายที่ใช้ประกอบในการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวันธรรมอีสาน

8.1 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเซิ้งบั้งไฟมีอะไรบ้าง นำมาจากวิถีชีวิตประจำวัน หรือปรับปรุงขึ้นใหม่

ตอบ เมื่อก่อนก็ใส่ชุดอยู่บ้านธรรมดาแหละ แต่พอมีการแข่งขันขบวนแห่บั้งไฟ ก็ไปหาชุดสวย ๆ มาใส่กัน ส่วนใหญ่ก็เป็นชุดเซิ้งที่เขาใช้แต่งรำเซิ้งกันนั้นแหละ ไปหาเช่ากันมาใส่ แต่ละปีก็แต่งไม่เหมือนกันหรอก แล้วแต่จะหาแบบไหนได้ แบบไหนสวยก็แต่งกันไป

8.2 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเซิ้งนางแหม่มมีอะไรบ้าง นำมาจากวิถีชีวิตประจำวันหรือปรับปรุงขึ้นใหม่

ตอบ ไม่ได้แต่งอะไร เป็นชุดธรรมดาที่ใส่อยู่บ้านทุกวันแบบนี้แหละ

8.3 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเซิ้งนางดั่งมีอะไรบ้าง นำมาจากวิถีชีวิตประจำวันหรือปรับปรุงขึ้นใหม่

ตอบ เมื่อก่อนใส่ชุดอยู่บ้านธรรมดา แต่ปัจจุบันนี้ก็เปลี่ยนมาใส่ชุดที่ใส่ไปทำบุญที่วัด ส่วนใหญ่เป็นสีขาว ก็จะเป็นเสื้อแขนกระบอก นุ่งผ้าซิ่น แล้วก็เอาผ้ามาพาดบ่า

9. ความเชื่อที่ปรากฏในพิธีกรรมขอฝนในวันธรรมอีสาน

9.1 เพราะเหตุใดจึงเชื่อว่าพิธีกรรมแห่บั้งไฟจะทำให้ฝนตก

ตอบ มันเป็นความเชื่อมาแต่โบราณว่าการจุดบั้งไฟจุดเพื่อบูชาพญาแถน จุดเพื่อขอฝน มันมีมาในนิทานพื้นบ้านอีสานเรื่องผาแดงนางไอ่ แล้วก็ตำนานพญาคัคนาค ที่ว่าการจุดบั้งไฟก็เพื่อไปเตือนพญาแถนว่าโลกมนุษย์แห้งแล้ง ให้ส่งฝนลงมาได้แล้ว

9.2 เพราะเหตุใดจึงเชื่อว่าพิธีกรรมแห่นางแมวจะทำให้ฝนตก

ตอบ ไม่รู้สิ ก็เห็นมาตั้งแต่ปู่ย่าตายายเขาทำกันฝนก็ตก ไม่ใช่แค่บอกแล้วเชื่อ แต่ได้เห็นว่าเขาทำพิธีแล้วฝนมันตกจริงก็เลยเชื่อ

9.3 เพราะเหตุใดจึงเชื่อว่าพิธีกรรมนางด้งจะทำให้ฝนตก

ตอบ ก็พอมันประกอบพิธีแล้วจากที่ฝนแล้งมันก็ตก ก็เลยเชื่อนะสิ

สัมภาษณ์เมื่อ

วันที่ 3 – 4 เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2559

คำสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย เรื่อง “พิธีกรรมและการฟ้อนในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

.....

ข้อมูลส่วนตัว

ชื่อ นางสาวสุรรัตน์ นามสกุล คำเนิน อายุ 31 ปี อาชีพ รับจ้าง
บ้านเลขที่ 12 หมู่ที่ 6 ตำบล สร้างถ่อน้อย อำเภอ หัวตะพาน จังหวัด อำนาจเจริญ
รหัสไปรษณีย์ 37240 หมายเลขโทรศัพท์ 0-63023-1174

1. ที่มาของพิธีกรรมและการแสดงขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

1.1 ที่มาของพิธีกรรมแห่บั้งไฟมีความเป็นมาอย่างไร

ตอบ พวกพิธีกรรมโบราณหนูไม่ค่อยรู้เรื่องหรอกค่ะ เพราะหนูไม่ค่อยได้เข้าร่วมกับเขา หนูไปอยู่ร้อยเอ็ดตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2539 ไปเรียนที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด เรื่องพิธีกรรมต้องถาม พวกผู้ใหญ่ในหมู่บ้านจะให้คำตอบได้ดีกว่าหนูค่ะ หนูขอพูดเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับหนูคือเรื่องทำรำ เจริญบั้งไฟที่ปรับเปลี่ยนสำหรับประกวดขบวนแห่บั้งไฟของ อบต. นะคะ

1.2 ที่มาของพิธีกรรมแห่นางแมวมีความเป็นมาอย่างไร

ตอบ -

1.3 ที่มาของพิธีกรรมนางด้งมีความเป็นมาอย่างไร

ตอบ -

2. ขั้นตอนพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

2.1 ขั้นตอนของพิธีกรรมแห่บั้งไฟมีกี่ขั้นตอน มีอะไรบ้าง

ตอบ -

2.2 ขั้นตอนของพิธีกรรมแห่นางแมวมีกี่ขั้นตอน มีอะไรบ้าง

ตอบ -

2.3 ขั้นตอนของพิธีกรรมนางด้งมีกี่ขั้นตอน มีอะไรบ้าง

ตอบ -

3. รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

3.1 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมแห่บั้งไฟ สอดคล้องกับพิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร

ตอบ -

3.2 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมแห่นางแมว สอดคล้องกับพิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร

ตอบ -

3.3 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมนางด้ง สอดคล้องกับพิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร

ตอบ -

4. ผู้คิดรูปแบบการแข่งในพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

4.1 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการแข่งบั้งไฟ ทำรำแข่งบั้งไฟแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่

ตอบ ทำแข่งบั้งไฟของเดิมหนูไม่รู้ว่ามีใครคิด แต่ของใหม่ที่ใช้ประกวดหนูคิด แต่ก็ไม่ได้คิดใหม่หรอก เอามาจากท่าฟ้อนแม่บทอีสาน คัดเอาเฉพาะท่าที่สวยงาม ๆ และเหมาะกับการแข่งในขบวนแห่ สามารถเดินรำได้ เลือกลงมาได้ 12 ท่า มีชื่อท่าและลักษณะท่ารำเหมือนกับฟ้อนแม่บทอีสานเลย แต่อาจมีการปรับท่าบ้างนิดหน่อยให้เหมาะสมกับการเดินขบวนแห่ แต่ละท่าไม่ได้สื่อความหมายอะไรในการรำเลย เป็นท่าที่ใช้สำหรับแข่งในขบวนแห่เท่านั้น

4.2 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการแข่งนางแมว ทำรำแข่งนางแมวแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่

ตอบ -

4.3 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการแข่งนางด้ง ทำรำแข่งนางด้งแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่

ตอบ -

5. โครงสร้างท่ารำของพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

5.1 โครงสร้างท่ารำแข่งบั้งไฟเป็นอย่างไร

ตอบ โครงสร้างท่ารำส่วนใหญ่การใช้มือก็เป็นมือจีบ มือตั้งวง ส่วนเท้าก็เป็นลักษณะการเดินย่ำเท้าเพราะต้องเคลื่อนที่ไปตลอด พุดง่าย ๆ คือ ลักษณะท่ารำเป็นแบบแผนการรำแบบนาฏศิลป์ไทยเลย แต่ก็มีลักษณะเด่นของนาฏศิลป์อีสาน คือ การเน้นสะโพกในการรำหรือลักษณะการเดินเขย่งด้วยปลายเท้า

5.2 โครงสร้างท่ารำแข่งนางแมวเป็นอย่างไร

ตอบ -

5.3 โครงสร้างท่ารำแข่งนางด้ง เป็นอย่างไร

ตอบ -

6. ขั้นตอนการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

6.1 ขั้นตอนการแสดงแข่งบั้งไฟยังคงรักษาขั้นตอนเดิม หรือมีการพัฒนาปรับปรุง ถ้าพัฒนาต้องการจะพัฒนาอะไรบ้าง

ตอบ ขั้นตอนการแสดงก็ยังคงเหมือนเดิม คือ การตั้งแถวขบวนแห่ แล้วก็รำแข่งไปตามจังหวะเพลงที่บรรเลงตามกระบวนท่าของเรา ส่วนเรื่องการพัฒนาต้องดูว่าของเดิมของบ้านเราเป็นยังไง แล้วของที่เป็นเหมือนกันหรือเปล่า ถ้าไม่เหมือนกันยังไง ของใครน่าสนใจกว่า ที่อื่นมีพิธีกรรมเดียวกันแต่ทำไมของเขามีคนสนใจมากกว่า อย่างการแห่บั้งไฟของจังหวัดยโสธร เราก็ต้องมาดูว่าของเราต้องพัฒนาตรงไหนถึงจะดีเท่าเขาได้

6.2 ขั้นตอนการแสดงแข่งนางแมวยังคงรักษาขั้นตอนเดิม หรือมีการพัฒนาปรับปรุง ถ้าพัฒนาต้องการจะพัฒนาอะไรบ้าง

ตอบ -

6.3 ขั้นตอนการแสดงเจตนาตั้งยังคงรักษาขั้นตอนเดิม หรือมีการพัฒนาปรับปรุง ถ้าพัฒนาต้องการจะพัฒนาอะไรบ้าง

ตอบ -

7. เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

7.1 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงเซิ้งบั้งไฟมีอะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด

ตอบ เป็นวงดนตรีพื้นบ้านอีสานทั่วไปที่ใช้ในขบวนแห่ต่าง ๆ ก็คงได้รับอิทธิพลมาจากวงดนตรีที่ใช้ในขบวนแห่บั้งไฟของจังหวัดยโสธรที่เขาจัดงานยิ่งใหญ่ขึ้นแหละ เขาทำออกมาดีทำแล้วมีคนให้ความสนใจ มีคนชอบเราก็ทำตามบ้าง เครื่องดนตรีที่เห็นก็มี กลองตุ้ม กลองยาวอีสาน พิณ แล้วก็เครื่องประกอบจังหวะ ฉิ่ง ฉาบ กรับ โหม่ง เพลงที่บรรเลงก็เป็นลายเพลงอีสาน อย่างเพลงซำ ก็จะเป็นลายเพลงพ็อนภูไทสกลนคร และลายเพลงลำเพลิน ซึ่งเป็นทำนองเพลงเร็ว หรืออาจเป็นเพลงไทยสากล ลูกทุ่ง หรือหมอลำที่กำลังเป็นที่นิยมในขณะนั้นก็ได้

- มีเนื้อร้องหรือไม่

ตอบ ไม่มี มีแต่บรรเลงเพลง

- เนื้อร้องได้รับอิทธิพลมาจากอะไร

ตอบ -

- เนื้อร้องมีความหมายว่าอย่างไร

ตอบ -

7.2 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงเซิ้งหางแมวมีอะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด

ตอบ -

- มีเนื้อร้องหรือไม่

ตอบ -

- เนื้อร้องได้รับอิทธิพลมาจากอะไร

ตอบ -

- เนื้อร้องมีความหมายว่าอย่างไร

ตอบ -

7.3 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงเซิ้งนางด้งมีอะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด

ตอบ -

- มีเนื้อร้องหรือไม่

ตอบ -

- เนื้อร้องได้รับอิทธิพลมาจากอะไร

ตอบ -

- เนื้อร้องมีความหมายว่าอย่างไร

ตอบ -

8. เครื่องแต่งกายที่ใช้ประกอบในการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

8.1 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเซิ้งบั้งไฟมีอะไรบ้าง นำมาจากวิถีชีวิตประจำวัน หรือปรับปรุงขึ้นใหม่

ตอบ เครื่องแต่งกายก็เป็นชุดที่เขาใช้แสดงเซิ้งต่าง ๆ กันของภาคอีสานนี้แหละ แต่ละปีก็เปลี่ยนแปลงไป ใส่เสื้อบ้าง พันอกบ้าง นุ่งผ้าซิ่นยาวบ้าง นุ่งสั้นบ้าง เปลี่ยนกันไปแล้วแต่จะออกแบบให้สวยงาม

8.2 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเซิ้งแทงหางแมวมีอะไรบ้าง นำมาจากวิถีชีวิตประจำวันหรือปรับปรุงขึ้นใหม่

ตอบ -

8.3 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเซิ้งนางดั่งมีอะไรบ้าง นำมาจากวิถีชีวิตประจำวันหรือปรับปรุงขึ้นใหม่

ตอบ -

9. ความเชื่อที่ปรากฏในพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

9.1 เพราะเหตุใดจึงเชื่อว่าพิธีกรรมแห่บั้งไฟจะทำให้ฝนตก

ตอบ พิธีกรรมพวกนี้มันเป็นพิธีกรรมโบราณที่เขาคิดขึ้นมา มีขั้นตอน มีพิธีกรรมอย่างเป็นระบบ เพราะประกอบพิธีแล้วฝนมันก็ตก จากที่ไม่มีวิธีแหวว่าจะตกมาก่อน เรื่องของความเชื่อมันเป็นเรื่องของจิตใจภายใน บางทีก็ไม่มีเหตุผล แต่เมื่อทำแล้วมันบรรลุตามวัตถุประสงค์ก็เลยทำให้เชื่อ แต่ถ้าถามว่าฝนตกได้อย่างไร มันตอบไม่ได้หรอก มันเป็นเรื่องเหนือธรรมชาติ จะมีจริงหรือไม่จริงก็ไม่รู้ แต่มันเป็นความเชื่อที่ฝังรากลึกในจิตใจคนก็ยากที่จะพูด ทุกที่ทั่วโลกมีความเชื่อในตัวบุคคลเหมือนกันหมดแหละ แต่เรื่องที่เชื่อถืออาจแตกต่างกันไปตามวัฒนธรรม ตามบริบททางสังคมของแต่ละที่ เมื่อหาเหตุผลไม่ได้ว่าทำไมประกอบพิธีแล้วฝนตก มันก็จะกลายเป็นความเชื่อที่หาคำตอบไม่ได้ตลอดไปนั่นแหละ

9.2 เพราะเหตุใดจึงเชื่อว่าพิธีกรรมแทงหางแมวจะทำให้ฝนตก

ตอบ -

9.3 เพราะเหตุใดจึงเชื่อว่าพิธีกรรมนางดั่งจะทำให้ฝนตก

ตอบ -

สัมภาษณ์เมื่อ

วันที่ 3 เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2559

คำสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย เรื่อง “พิธีกรรมและการฟ้อนในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

ข้อมูลส่วนตัว

ชื่อ นางอุทัย	นามสกุล บุษย์จันทร์	อายุ 65 ปี	อาชีพ เกษตรกรรม
บ้านเลขที่ 4 หมู่ที่ 8	ตำบล สร้างถ่อน้อย	อำเภอ หัวตะพาน	จังหวัด อำนาจเจริญ
รหัสไปรษณีย์ 37240	หมายเลขโทรศัพท์	08-2133-1492	

1. ที่มาของพิธีกรรมและการแสดงขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

1.1 ที่มาของพิธีกรรมแห่บั้งไฟมีความเป็นมาอย่างไร

ตอบ แห่บั้งไฟมีมาแต่เมื่อไหร่แม่ไม่รู้หรอก แม่เกิดไม่ทัน เกิดมาก็เห็นปู่ตายายเขาแห่บั้งไฟกันแล้ว แห่บั้งไฟมันเป็นประเพณีของคนอีสาน เป็นฮีตหนึ่งที่ต้องยึดถือปฏิบัติ เรียกว่า “ประเพณีบุญเดือนหก” หรือ “ประเพณีบุญบั้งไฟ” จัดกันทุกปี มีนิทานโบราณอยู่ 2 เรื่องที่เล่าเกี่ยวกับการจุดบั้งไฟ คือ เรื่องผาแดงนางไอ่ กับตำนานพญาคันคาก ส่วนรายละเอียดเรื่องเป็นยังไงแม่จำไม่ค่อยได้ลูกไปหาอ่านเอาเองนะ

1.2 ที่มาของพิธีกรรมแห่นางแมวมีความเป็นมาอย่างไร

ตอบ พิธีแห่นางแมวนี้เกิดขึ้นเพราะฝนแล้ง เขาก็เลยแห่นางแมวเพื่อขอฝน มันเป็นความเชื่อของคนโบราณว่าแมวสามารถเป็นสื่อกลางสื่อสารกับพญานาคได้ เขาว่าเสียงร้องของแมวจะได้ยินไปถึงพญานาค แล้วพญานาคก็จะประทานฝนลงมาให้ คนเลยจับแมวใส่กะทอแล้วเอาน้ำสาด แมวมักกลัwn้ำไม่ชอบน้ำเวลามันโดนน้ำสาดมันก็ร้อง ยิ่งร้องก็เชื่อว่าพญานาคจะได้ยินฝนก็จะตกลงมา

1.3 ที่มาของพิธีกรรมนางด้งมีความเป็นมาอย่างไร

ตอบ นางด้งก็เป็นพิธีกรรมหนึ่งที่เกิดขึ้นจากความแห้งแล้งฝนไม่ตก ทำให้ชาวบ้านที่เพาะปลูกเดือดร้อนเนื่องจากไม่มีน้ำใช้รดพืชผล พิธีนางด้งเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อในสิ่งลี้ลับ ชาวอีสานเชื่อว่าอุปกรณ์ประกอบอาชีพจะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์จำพวกผี แต่เป็นผีที่ให้คุณ ลักษณะของพิธีกรรมจึงออกมาในลักษณะของการทรงเจ้าเข้าผี เพื่อเสี่ยงทายสภาพฟ้าฝน เพื่อที่ชาวบ้านจะได้รู้ว่าปีนี้จะตกหรือไม่ ควรจะลงทุนซื้อเมล็ดพันธุ์มาหว่านหรือเปล่า เพราะถ้าลงทุนหว่านเมล็ดพันธุ์ไปแล้วฝนแล้งก็จะทำให้ลงทุนลงแรงเสียเปล่า ส่วนที่ลูกถามว่าทำไมต้องใช้กระดิ่งใช้อุปกรณ์อื่นไม่ได้หรือปู่ตายายไม่เคยบอกนะว่าทำไม แต่แม่คิดว่ากระดิ่งมันเป็นเครื่องมือที่เกี่ยวข้องกับพืชผล ใช้ฝัดข้าว ใช้ตากเมล็ดพันธุ์ ก็เลยใช้กระดิ่งมาประกอบพิธีนี้

2. ขั้นตอนพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

2.1 ขั้นตอนของพิธีกรรมแห่บั้งไฟมีกี่ขั้นตอน มีอะไรบ้าง

ตอบ ไม่แน่ใจ ไม่เคยนับ เพราะส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชายที่จะเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ผู้หญิงส่วนใหญ่จะเป็นแม่ครัว แล้วก็พวกแข็งในขบวนเท่านั้น ต้องถามพ่อสุวรรณ์แถว

2.2 ขั้นตอนของพิธีกรรมแห่นางแมวมีกี่ขั้นตอน มีอะไรบ้าง

ตอบ ไม่รู้ว่ามีกี่ขั้นตอน รู้แต่ว่าเวลาที่จะจัดพิธีแห่นางแมวเขาก็จะประชุมกันว่าจะแห่กันวันไหน กำหนดวันได้แล้วก็ไปเตรียมข้าวของอุปกรณ์ ก็มีกะทอสำหรับใส่แมว ไม้คานเอาไว้หาม แล้วก็แมวที่จะเอามาแห่ พอถึงวันแห่ก็จะมีผู้ประกอบพิธีเตรียมคายขันธ 5 มาแล้วก็ว่าสัคเคบอกกล่าวนางแมว บอกกล่าวพญาแถนว่าวันนี้จะแห่นางแมว ขอให้ฝนตกลงมาด้วย เสร็จแล้วก็หามแมวแห่ไปตามบ้านคน พอถึงบ้านใครคนนั้นก็เอาน้ำมาสาธ สวดให้เข้ามาให้กิน เอาของมาให้ บางคนก็ให้เงินมาทำบุญ แล้วแต่ใครจะให้อะไร แห่นางแมวไปจนรอบหมู่บ้านก็ถือว่าสิ้นสุด รอสัก 2 – 3 วัน ถ้าฝนยังไม่ตกก็แห่อีก ถ้าแห่ครั้งที่ 2 ฝนยังไม่ตกอีกปีนั้นฝนคงแล้งแน่ หรือไม่ก็ประกอบพิธีนางดังต่อไป

2.3 ขั้นตอนของพิธีกรรมนางดังมีกี่ขั้นตอน มีอะไรบ้าง

ตอบ (หัวเราะ) ไม่เคยนับสักที เพราะปกติเวลาจัดพิธีเขาก็จัดกันเลยว่กันไปตามลำดับ ก่อนหลัง ก็คือประชุมตกลงวัน เวลา สถานที่กัน แล้วก็ช่วยกันหาอุปกรณ์ โดยเฉพาะพิธีนี้มีการหนดว่าของที่ใช้ต้องเป็นของแม่หม้าย ใครมีอะไรก็เอามารวม ๆ กัน เตรียมให้ครบ ของประกอบพิธีมันแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ของที่ใช้กับของที่ใส่ไว้ในกระดัง

ของที่ใช้ ก็ได้แก่

1. กระดัง 2 ใบ (ของแม่หม้าย)
2. สากมอง 2 อัน (ของแม่หม้าย)
3. ไม้คาน 4 อัน (ของแม่หม้าย)
4. พานคายขันธ 5 ต้องมี 2 ที่ ที่หนึ่งใส่พานไว้ข้างนอกสำหรับประกอบพิธี อีกที่หนึ่งทำเป็นเป็นกรวยใส่ไว้ในกระดัง

ของที่ต้องใส่ในกระดัง ก็มี

1. กำไลเงิน 2 อัน (ของแม่หม้าย)
2. หวี 2 อัน (ของแม่หม้าย)
3. กระจก (ของแม่หม้าย)
4. สตางค์หรือสตางค์แดง 12 อัน
5. เหล้า 1 ขวด ในพิธีกรรมนางดังแต่ก่อนจะใช้เหล้าที่ชาวบ้านหมักกินเอง หรือที่เรียกว่า “สาโท” แต่ปัจจุบันไม่มีใครหมักเหล้าแล้ว ดังนั้นจะหาซื้อเหล้าจากตามท้องตลาด ใช้เหล้าชนิดใดก็ได้ เพราะเป็นสิ่งหนึ่งที่ปรากฏในคำเข็งเต้านางดังที่ว่า “มีทั้งเหล้าไหน้อยไหใหญ่ มีทั้งเหล้าไหใหญ่ ไหเล็ก” โดยเหล้าที่เตรียมมาจะถูกใส่ไว้ในกระดัง

6. คายขันธ 5 ประกอบด้วย

- เทียน 5 คู่
- ดอกไม้สีขาว 5 คู่
- เงิน 5 บาท
- ผ้าซิ่น 1 ผืน (เฉพาะพานคายขันธ 5)
- ผ้าแพรวา 1 ผืน (เฉพาะพานคายขันธ 5)

ของในคายขันธ 5 จะต้องอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ จะชำรุดแตกหักไม่ได้

7. บุหรี่ 1 มวน
8. หมากพลู 1 คำ
9. ไข่ต้ม 1 ใบ
10. ข้าวเหนียว 1 ปั้น

11. เปลือกหอย 9 ตัว หอยที่นำมาใช้จะต้องเป็นหอยน้ำจืด และเป็นหอยที่อยู่ในนาข้าว เช่น หอยเชอรี่ หอยโข่ง และที่สำคัญต้องเป็นหอยที่ตายแล้ว เอามาเฉพาะเปลือกหอย ไม่เอาหอยที่มีชีวิตเพราะเป็นการทรมานสัตว์ หอยอาจจะตายได้ เลือกเปลือกหอยที่มีสภาพสวยงามสมบูรณ์ ไม่แตกหัก ใช้เปลือกหอยจำนวน 9 ตัว เพราะเชื่อว่าเลข 9 เป็นเลขมงคล สาเหตุที่เอาหอยที่อยู่ในนาข้าวเนื่องจากว่า เป็นสิ่งที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของน้ำท่าในการทำนา

เตรียมของเสร็จก็ไปประกอบพิธีกันในวัด ส่วนขั้นตอนเป็นยังไงไปถามรายละเอียดจากแม่เรียนดีกว่า เขาเป็นผู้ประกอบพิธี เป็นคนจับกระดังเขาจะบอกได้ว่าทำอะไรมั่ง ส่วนใหญ่เวลาประกอบพิธีนางดังมาจะเป็นผู้เซ็งหรือไม่ก็เป็นคนร้องกาพย์นางดัง

3. รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมขอฝนในวันธรรมสวนี

3.1 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมแห่บั้งไฟ สอดคล้องกับพิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร

ตอบ การแสดงเซ็งบั้งไฟมันก็เป็นส่วนหนึ่งในพิธีแห่บั้งไฟนั่นแหละ เพราะคนเซ็งมันก็เซ็งในขบวนแห่ ถ้าถามว่าสอดคล้องกับความเชื่ออะไร มันก็มาจากความเชื่อเกี่ยวกับพญาแถนนั่นแหละ เพราะพิธีนี้จัดขึ้นเพื่อบูชาพญาแถน การเซ็งก็เซ็งเพื่อถวายพญาแถนให้เกิดความพึงพอใจจะได้ประทานฝนลงมาให้

3.2 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมแห่นางแมว สอดคล้องกับพิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร

ตอบ การเซ็งแห่นางแมวมันไม่มีท่าเซ็ง ถ้าจะว่าไปมันก็เป็นท่าอิสระ ใครจะทำอะไรก็ได้ จะปรบมือหรือจะเซ็งก็ตามใจไม่ได้กำหนด เน้นสนุกสนานเข้าว่า ตัวพิธีกรรมมันมองออกว่ามีความเชื่ออยู่ 2 เรื่อง คือ เชื่อในเรื่องของเทวดา (พญาแถน) และเชื่อว่าแมวเป็นสัตว์ที่สามารถใช้ขอฝนได้

3.3 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมนางดัง สอดคล้องกับพิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร

ตอบ การเซ็งเป็นเครื่องบูชาอย่างหนึ่ง เซ็งให้สวยงามเพื่อให้พญาแถนพอใจจะได้ประทานฝนลงมา ความเชื่อที่เห็นจากการแสดงมันจะเห็นได้จากคำร้องที่มีการกล่าวถึงพญาแถนซึ่งเป็นเทวดา และนางดังซึ่งเป็นผีประจำเครื่องมือหากิน

4. ผู้คิดรูปแบบการเซ็งในพิธีกรรมขอฝนในวันธรรมสวนี

4.1 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการเซ็งบั้งไฟ ท่ารำเซ็งบั้งไฟแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่

ตอบ ใครคิดผมไม่รู้หรอก เกิดมาก็เห็นแล้ว แต่ก่อนท่าเซ็งบั้งไฟมันมีแค่ 3 ท่า รู้แต่ท่าไหว้มันน่าจะหมายถึงการแสดงความเคารพบูชาพญาแถน อีกสองท่าไม่รู้เหมือนกันว่าหมายถึง

อะไร ส่วนทำเซ็งบั้งไฟใหม่ต้องไปถามคนที่เขาคิดดู ลูกผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 6 ลูกผู้ช่วยสุกานดา เป็นหลานแม่ฉวีวรรณ ดำเนิน

4.2 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการเซ็งนางแมว ทำรำเซ็งแห่งนางแมวแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่

ตอบ มันเป็นพิธีกรรมที่มีมาตั้งนานแล้ว ไม่รู้หรือว่าใครคิด คนอีสานทั่วไปเขาก็มีแห่งนางแมว มันก็จัดพิธีเหมือน ๆ กัน จะไปรู้ได้ยังไงว่าใครเป็นคนคิด เขาก็ทำ ๆ ตามกันมา ทำเซ็งมันก็ไม่มี แล้วมันจะมีความหมายได้อย่างไร

4.3 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการเซ็งนางด้ง ทำรำเซ็งนางด้งแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่

ตอบ แต่ก่อนพิธีกรรมนางด้งไม่มีท่ารำอะไรหรอกมีแค่การปรบมือเป็นจังหวะในการร้องกาพย์เซ็งนางด้งเท่านั้น เพิ่งจะมาคิดท่ารำก็ตอนที่พวกคุณ (ผู้วิจัย) มาศึกษานี้แหละ ที่ประติษฐ์ทำขึ้นมาก็อยากให้มีความแปลกใหม่ ของเดิม ๆ มันไม่มีอะไรไม่สวยงาม คนก็ไม่สนใจก็เลยคิดท่าเซ็งประกอบคำเซ็งขึ้นมาใหม่ เพื่อคนรุ่นใหม่จะสนใจขึ้นมาบ้าง

5. โครงสร้างท่ารำของพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

5.1 โครงสร้างท่ารำเซ็งบั้งไฟเป็นอย่างไร

ตอบ ทำเซ็งบั้งไฟสมัยก่อนมันมีไม่กี่ท่าหรอก มีแค่ 3 ท่า ก็ยกมือยกไม้เซ็งเดินไปตามทางเรื่อย ๆ แต่พอมาตอนเขาแข่งขบวนแห่บั้งไฟทำเซ็งเขาก็เปลี่ยนใหม่ ต้องไปถามหลานผู้ช่วยสุกานดาโน้นแหละ เพราะเขาเป็นคนเปลี่ยน

5.2 โครงสร้างท่ารำเซ็งนางแมวเป็นอย่างไร

ตอบ เซ็งนางแมวมันไม่มีท่าเซ็ง แล้วแต่ใครจะทำอะไร จะเดินปรบมือ หรือจะเดินเซ็งไปก็ตามใจ ไม่ได้มีกำหนดเป็นท่าเป็นทางเหมือนบั้งไฟ

5.3 โครงสร้างท่ารำเซ็งนางด้งเป็นอย่างไร

ตอบ เมื่อก่อนก็ไม่มีท่าเซ็งหรอก แคร่ยืนปรบมือเป็นจังหวะเฉย ๆ แต่มาเมื่อปลายปีมานี้แม็กก็คิดท่าเซ็งใส่เข้าไปเพื่อให้มันสวยงามขึ้น อีกอย่างเด็ก ๆ ในหมู่บ้าน คนรุ่นหลังจะได้สนใจมากขึ้น ไม่อยากให้พิธีกรรมโบราณมันหายไป ท่าเซ็งก็ไม่ได้ยุ่งยากอะไร ทำท่าให้มันสอดคล้องกับคำเซ็งเป็นท่าแบบธรรมชาติแบบชาวบ้านนี่แหละ ไม่ได้รำสวยงามเป็นนางรำนาฏศิลป์เขาหรอก

6. ขั้นตอนการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

6.1 ขั้นตอนการแสดงเซ็งบั้งไฟยังคงรักษาขั้นตอนเดิม หรือมีการพัฒนาปรับปรุง ถ้าพัฒนาต้องการจะพัฒนาอะไรบ้าง

ตอบ ของเดิมมันก็ดื้ออยู่แล้ว บรรพบุรุษคิดมาก็ไม่อยากจะเปลี่ยนแปลงอะไรหรอก ตอนนี้ที่เปลี่ยนไปก็มีแค่ท่าเซ็งอย่างเดียว แต่ขั้นตอนในการแสดงอื่น ๆ ก็ไม่ได้เปลี่ยนไปหรอก

6.2 ขั้นตอนการแสดงเซ็งแห่งนางแมวยังคงรักษาขั้นตอนเดิม หรือมีการพัฒนาปรับปรุง ถ้าพัฒนาต้องการจะพัฒนาอะไรบ้าง

ตอบ แหนางแมวยังคงเหมือนเดิมไม่มีเปลี่ยนแปลง ก็เป็นอย่างนี้ก็ดีแล้วถ้ายังทำแล้ว ฝนยังตกก็ไม่ต้องเปลี่ยนอะไร ถือว่าประสบผลสำเร็จ บางทีเปลี่ยนไปฝนอาจไม่ตกก็ได้เพราะ มันผิดพิธีกรรม

6.3 ขั้นตอนการแสดงเจี๊ญางดังยั้งคงรักษาขั้นตอนเดิม หรือมีการพัฒนาปรับปรุง ถ้าพัฒนาต้องการจะพัฒนาอะไรบ้าง

ตอบ ขั้นตอนยังคงเหมือนเดิม เปลี่ยนแค่มีท่าเจี๊ญที่แม่คิดเพิ่มขึ้นมาซึ่งแต่ก่อนเพียง แค่ปรบมือเฉย ๆ แล้วมันก็ได้ไปเปลี่ยนขั้นตอนพิธีกรรมอื่น ๆ คงทำเหมือนเดิม เปลี่ยนจาก ยืนปรบมือมาเป็นเจี๊ญวรอบกระดังแค่นั้นเอง

7. เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

7.1 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงเจี๊ญบั้งไฟมีอะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด

ตอบ เจี๊ญบั้งไฟเมื่อก่อนมีแค่กลองตุ้มใบเดียว ตีประกอบจังหวะเจี๊ญแห่ไปตามทาง กลองตุ้มมันเป็นพื้นบ้านของโบราณมีมานานแล้ว และที่หมู่บ้านก็มีแต่มันมาจากไหนยังงั้นไม่รู้ รู้แต่ว่ามีอยู่ เมื่อก่อนเวลาจะประชุมหมู่บ้าน ก็จะใช้กลองตุ้มนี้แหละตีเป็นสัญญาณเรียกประชุม แต่ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นวงดนตรีวงพิณ ต้องไปจ้างเขาเพราะหมู่บ้านเราไม่มีบ้านใครมีวงดนตรีรับจ้าง แล้วก็ไม่มีบ้านใครมีเครื่องดนตรีพวกนี้ เพราะไม่ได้ใช้งานก็เลยไม่รู้จะมีไปทำไม เล่นกันก็ไม่ใช่ ที่เปลี่ยนก็เพราะตั้งแต่ประกวดนี้แหละ เลยคงน่าจะเอาแบบอย่างที่เขาแข่งกันแบบที่อื่น แบบจังหวัด ยโสธร ที่เขาจัดงานใหญ่โตเขาก็ใช้วงดนตรีแบบนี้แหละ น่าจะทำตามแบบอย่างเขา

- มีเนื้อร้องหรือไม่

ตอบ ที่หมู่บ้านเราไม่มี แต่ที่อื่นคงมีมั้ง บ้านเราแค่วงดนตรีก็บรรเลงทำนองเพลงแห่ไปเรื่อย ๆ

- เนื้อร้องได้รับอิทธิพลมาจากอะไร

ตอบ -

- เนื้อร้องมีความหมายว่าอย่างไร

ตอบ -

7.2 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงเจี๊ญแห่หนางแมวยมีอะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด

ตอบ แหนางแมวที่นี่ไม่ใช่เครื่องดนตรี แค่เดินปรบมือประกอบคำเจี๊ญแห่หนางแมวเท่านั้นแหละ ไม่ได้ใช้เครื่องดนตรีอะไรหรอกทำกันแบบง่าย ๆ

- มีเนื้อร้องหรือไม่

ตอบ มีบทกวีเจี๊ญแห่หนางแมวนะ

เจี๊ญอีแม่หนางแมวมาขอไข่

ขอน้ำมนต์สดหัวแมวข้อยแน

บ่ได้ค่าจ้างเอาแมวข้อยมา

บ่ได้ข้าวเอาเหล้ากับกลอย

ขอ บ่ ได้ขอฟ้าขอฝน

อีแม่นายเอ๊ย

บ่ได้ปลาเอาหนูกับข้าว

ไปซุดกลอยก็เอากลอยมานี้

ไปขุดบึงก็ย่านบึงตอดตาย
 นาให้ใหญ่ก็ใส่ข้าวดอดดำ
 คำ บ่ แล้วยก็ไหลเหลือไหลเลิง
 ไหลเค็ง ๆ ก็ข้ามดงมานี้
 ร้องแมว ๆ ก็ฝนเพลงมา

อีแม่นายเอ๊ย เพลงมาฝนก็เพลงมา
 นาให้คำใส่ข้าวป้องแ้ว
 เพลงมาฝนก็เพลงมา
 ไหลกิบก็ก็ไปหนีบี่แมว
 เพลงมาก็ฝนเพลงมา

- **เนื้อร้องได้รับอิทธิพลมาจากอะไร**

ตอบ เนื้อร้องมันก็มาจากฝนไม่ตกนั้นแหละ เนื้อร้องมันมีมาอยู่แต่ก่อนแล้ว แม่ไม่ได้แต่งเองหรอก

- **เนื้อร้องมีความหมายว่าอย่างไร**

ตอบ เขาก็แต่งพูดถึงการอ้อนวอนขอฝนต่อพญาแถน ขอข้าวปลาอาหาร ตอนนี้อยู่ปลูกข้าวเอาไว้ขอน้ำขอฝนมารดข้าวในนาอะไรทำนองนั้นแหละ

7.3 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงเซิ้งนางด้งมีอะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด

ตอบ ไม่มี ใช้ปรบมืออย่างเดียว

- **มีเนื้อร้องหรือไม่**

ตอบ มีบทสำหรับขับกาพย์เซิ้งนางด้ง

เต้าอีแม่นางด้ง
 เวียนมานี้ได้สองสามฮอบ
 ตักตุลี่แมงบี่ตุลา
 ดั่งซุนแดดหรือดั่งซุนฝน
 ท้องอ่องล่องเขียดจำละนา
 เชิญทั้งครกไม้บากมาซุนดั่งเยอ
 เชิญทั้งแองข้าวหมาให้มาซุนดั่งเยอ
 ดั่งน้อย ๆ ผัดข้าวกินขาว ผู้สาวก็มี
 มีทั้งหวีเขาควายปักปาย
 มีทั้งเหล้าไหน้อยไหใหญ่
 ไว้ทำฮับแถน มาเคื้อแถนเคื้อ
 ดั่งเดอดั่งเปอเคื้อเดอดั่ง
 ดั่งเดอดั่งเปอเคื้อเดอดั่ง

โล้งโค้งเสมอดั่งกงเกวียน
 คอบมานี้ได้สองสามที
 พาสาวหลงเข้าดงฟ้าแมบ
 มากำฮอนนั้นแม่นเขียดจ่อง
 หลังซา ๆ แม่นพญาคันคาก
 เชิญทั้งสากไม้แดงมาซุนดั่งเยอ

ผู้สาวก็มี แม่ฮ้างก็มี แม่หม้ายก็มี
 มีทั้งหวีเขาควายปักปายเกล้า
 มีทั้งเหล้าไหใหญ่ไหเล็ก
 แถนเอยแถนลงมาซุนดั่งเคื้อ
 ดั่งเดอดั่งเปอเคื้อเดอดั่ง

- **เนื้อร้องได้รับอิทธิพลมาจากอะไร**

ตอบ เนื้อร้องมันเป็นของโบราณที่เขาแต่งมาอยู่ก่อนแล้ว มันก็มาจากความเดือดร้อนเพราะฝนไม่ตกนั้นแหละ ก็เหมือนนางแมวนั้นแหละ

- **เนื้อร้องมีความหมายว่าอย่างไร**

ตอบ เป็นการอ้อนวอนขอฝนจากพญาแถนนั้นแหละ พูดถึงวิธีการเซิ้งนางด้งการเวียนรอบกระดิ่ง การถามไถ่เสี่ยงทายทักว่าฝนจะตกหรือไม่ตก มีการบอกกล่าวถึงเครื่องบูชาพญาแถนที่จัดไว้

8. เครื่องแต่งกายที่ใช้ประกอบในการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวันธรรมวิสาข

8.1 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเชิงบังไฟมีอะไรบ้าง นำมาจากวิถีชีวิตประจำวันหรือปรับปรุงขึ้นใหม่

ตอบ เมื่อก่อนก็ใส่ชุดอยู่บ้านธรรมดาที่ใส่ทุกวันนี่แหละ แต่พอมีการแข่งขันก็ไปหาชุดสวย ๆ มาใส่กัน ไปเช่าเขามา แต่ละปีแต่งไม่เหมือนกันหรอก แล้วแต่ปีนี้จะแต่งยังไงแต่ก็เป็นชุดเชิงอีสานนี่แหละ มันมีแต่งตั้งหลายแบบ แล้วแต่ปีไหนจะหาได้ยังไง

8.2 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเชิงแห่หางแมงมีอะไรบ้าง นำมาจากวิถีชีวิตประจำวันหรือปรับปรุงขึ้นใหม่

ตอบ ไม่ได้แต่งอะไร เป็นชุดธรรมดาที่ใส่อยู่บ้านทุกวันนี่แหละ

8.3 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเชิงนางดังมีอะไรบ้าง นำมาจากวิถีชีวิตประจำวันหรือปรับปรุงขึ้นใหม่

ตอบ เมื่อก่อนใส่ชุดอยู่บ้านธรรมดาก็แต่งยังงี้ก็ได้ แต่พอมาปัจจุบันนี้ก็เปลี่ยนมาใส่ชุดเหมือนชุดที่ใส่ไปทำบุญ ส่วนใหญ่เป็นสีขาวถือว่าเป็นสิริมงคล แสดงความบริสุทธิ์กายใจเพื่อหวังให้พญาแถนเมตตาสงสารจะได้บันดาลฝนมาให้ ชุดที่ใส่ก็เป็นเสื้อแขนกระบอก นุ่งผ้าซิ่นมีผ้าพาดบ่า

9. ความเชื่อที่ปรากฏในพิธีกรรมขอฝนในวันธรรมวิสาข

9.1 เพราะเหตุใดจึงเชื่อว่าพิธีกรรมแห่บังไฟจะทำให้ฝนตก

ตอบ มันเป็นความเชื่อของคนอีสานมีมานานแล้ว พ่อแม่ปู่ย่าตายายท่านก็บอกไว้ว่าการจุดบังไฟเพื่อขอฝนต่อพญาแถน มันเป็นความเชื่อที่ถูกปลูกฝังกันต่อ ๆ มา แต่ไม่รู้หรอกนะว่าทำไมจุดแล้วฝนตกได้ มันเป็นเรื่องของความเชื่อในจิตใจยากที่จะบอกได้ เขาว่าบังไฟที่จุดขึ้นไปเป็นสัญญาณที่ส่งขึ้นไปบอกพญาแถนให้ส่งฝนลงมา มันเชื่อมโยงกับตำนานพญาคันคากที่เขาเล่าว่ามันเป็นสัญญาณของพญาคันคากกับพญาแถน

9.2 เพราะเหตุใดจึงเชื่อว่าพิธีกรรมแห่หางแมงจะทำให้ฝนตก

ตอบ ไม่รู้สิ ก็เห็นเขาทำกันฝนก็ตก ก็เลยเชื่อว่าถ้าทำแล้วฝนจะตก แต่ที่ฝนตกเพราะอะไรไม่รู้

9.3 เพราะเหตุใดจึงเชื่อว่าพิธีกรรมนางดังจะทำให้ฝนตก

ตอบ เรื่องพวกนี้มันเป็นความเชื่อที่สืบทอดกันมาของคนอีสาน ไม่ใช่เพราะที่หมู่บ้านหนองไหล่นี่เดียว เป็นความเชื่อของคนอีสานทุกที่ แต่ปัจจุบันนี้ความเชื่อนี้จะมีที่ไหนหลงเหลืออยู่ริบหรี่ไม่รู้ บ้านหนองไหล่ก็เกือบจะหายแล้ว ไม่ได้ประกอบพิธีมานานเพราะฝนตกทุกปี ไม่แล้งเหมือนเมื่อก่อน คนรุ่นหลังไม่ค่อยได้เห็นหรอก ก็เลยไม่มีใครจะสืบทอด ถามว่าทำไมถึงเชื่อ ก็เพราะเวลาประกอบพิธีพวกนี้แล้วฝนก็ตกแล้วจะไม่ให้เชื่อได้ไง อยู่ตั้งนานฝนไม่ตก พอประกอบพิธีฝนก็ตกไม่เชื่อก็ต้องเชื่อแล้ว

สัมภาษณ์เมื่อ

วันที่ 3 – 4 เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2559

วันที่ 10 เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560

คำสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง “พิธีกรรมและการฟ้อนในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

.....

ข้อมูลส่วนตัว

ชื่อ นายบัวสาย นามสกุล อุทัย อายุ 70 ปี อาชีพ เกษตรกรรม
 บ้านเลขที่ 2 หมู่ที่ 8 ตำบล สร้างถ่อน้อย อำเภอ ห้วยตะพาน จังหวัด อำนาจเจริญ
 รหัสไปรษณีย์ 37240 หมายเลขโทรศัพท์ -

1. ที่มาของพิธีกรรมและการแสดงขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

1.1 ที่มาของพิธีกรรมแห่บั้งไฟมีความเป็นมาอย่างไร

ตอบ -

1.2 ที่มาของพิธีกรรมแห่นางแมวมีความเป็นมาอย่างไร

ตอบ -

1.3 ที่มาของพิธีกรรมนางด้งมีความเป็นมาอย่างไร

ตอบ -

2. ขั้นตอนพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

2.1 ขั้นตอนของพิธีกรรมแห่บั้งไฟมีกี่ขั้นตอน มีอะไรบ้าง

ตอบ -

2.2 ขั้นตอนของพิธีกรรมแห่นางแมวมีกี่ขั้นตอน มีอะไรบ้าง

ตอบ -

2.3 ขั้นตอนของพิธีกรรมนางด้งมีกี่ขั้นตอน มีอะไรบ้าง

ตอบ -

3. รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

3.1 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมแห่บั้งไฟ สอดคล้องกับพิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร

ตอบ -

3.2 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมแห่นางแมว สอดคล้องกับพิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร

ตอบ -

3.3 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมนางด้ง สอดคล้องกับพิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร

ตอบ -

4. ผู้คิดรูปแบบการแข่งในพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

4.1 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการแข่งบั้งไฟ ทำรำแข่งบั้งไฟแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่

ตอบ -

4.2 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการแข่งนางแมว ทำรำแข่งแห่นางแมวแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่

ตอบ -

4.3 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการแข่งนางด้ง ทำรำแข่งนางด้งแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่

ตอบ -

5. โครงสร้างท่ารำของพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

5.1 โครงสร้างท่ารำแข่งบั้งไฟเป็นอย่างไร

ตอบ -

5.2 โครงสร้างท่ารำแข่งแห่นางแมวเป็นอย่างไร

ตอบ -

5.3 โครงสร้างท่ารำแข่งนางด้ง เป็นอย่างไร

ตอบ -

6. ขั้นตอนการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

6.1 ขั้นตอนการแสดงแข่งบั้งไฟยังคงรักษาขั้นตอนเดิม หรือมีการพัฒนาปรับปรุง ถ้าพัฒนาต้องการจะพัฒนาอะไรบ้าง

ตอบ -

6.2 ขั้นตอนการแสดงแข่งแห่นางแมวยังคงรักษาขั้นตอนเดิม หรือมีการพัฒนาปรับปรุง ถ้าพัฒนาต้องการจะพัฒนาอะไรบ้าง

ตอบ -

6.3 ขั้นตอนการแสดงแข่งนางด้งยังคงรักษาขั้นตอนเดิม หรือมีการพัฒนาปรับปรุง ถ้าพัฒนาต้องการจะพัฒนาอะไรบ้าง

ตอบ -

7. เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

7.1 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงแข่งบั้งไฟมีอะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด

ตอบ เมื่อก่อนใช้แค่กลองตุ้มใบเดียวตีประกอบจังหวะ ตุ่ม ตุ่ม ตุ่ม ไปเรื่อย ๆ ตามทาง แต่เมื่อทาง อบต. สร้างถ่อน้อย เขาจัดประกวดก็เปลี่ยนเป็นใช้วงพิณที่เขาใช้แห่บั้งไฟเหมือนกับ จังหวัดยโสธร ที่เขาจัดงานยิ่งใหญ่ขนาดนั้นแหละ ก็แข่งกันมันก็ต้องให้ดูน่าสนใจหน่อย ที่ไหนเขาตีเราก็กเล่ทำตามบ้าง เครื่องดนตรีที่เห็นก็มี กลองตุ้ม กลองยาวอีสาน พิณ แล้วก็เครื่องประกอบจังหวะ ฉิ่ง ฉาบ กรับ และโหม่ง ส่วนเครื่องดนตรีจะมีมากน้อยแค่ไหนนั้นก็ขึ้นอยู่กับค่าจ้าง ว่าเราจ้างมาวงเล็ก

หรือวงใหญ่ เพลงที่บรรเลงก็เป็นเพลงลายเพลงอีสานมั่ง ลายเพลงหมอลำมั่ง หรือไม่กี่เพลงที่ตั้ง ๆ ในตอนนั้น บรรเลงกันไปเอาสนุกสนานครื้นเครง

- มีเนื้อร้องหรือไม่

ตอบ ไม่มี มีแต่บรรเลงเพลง นางเซ็งก็เซ็งประกอบจังหวะเพลงกันไป

- เนื้อร้องได้รับอิทธิพลมาจากอะไร

ตอบ -

- เนื้อร้องมีความหมายว่าอย่างไร

ตอบ -

7.2 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงเซิ้งแห่งนางมื่ออะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด

ตอบ แห่งนางมื่อที่นี่ไม่ใช่เครื่องดนตรี แค่เดินปรบมือประกอบคำเซิ้งแห่งนางมื่อเท่านั้นแหละ

- มีเนื้อร้องหรือไม่

ตอบ มีบทกวีเซิ้งแห่งนางมื่อ นะ ต้องไปถามแม่อุทัยดู

- เนื้อร้องได้รับอิทธิพลมาจากอะไร

ตอบ ไม่รู้สิ มันมีมาอยู่แต่ก่อนแล้ว เป็นของโบราณใครแต่งก็ไม่รู้

- เนื้อร้องมีความหมายว่าอย่างไร

ตอบ เขาก็แต่งพูดการขอฝนต่อพญาแถนนั้นแหละ

7.3 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงเซิ้งนางดั่งมื่ออะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด

ตอบ ไม่มี ใช้ปรบมืออย่างเดียว

- มีเนื้อร้องหรือไม่

ตอบ มีบทกวีเซิ้งแห่งนางดั่ง ถามแม่อุทัยดูว่าบทร้องยังงี้

- เนื้อร้องได้รับอิทธิพลมาจากอะไร

ตอบ เนื้อร้องมันเป็นของโบราณที่เขาแต่งมาอยู่ก่อนแล้ว มันก็เพราะฝนไม่ตกนั้นแหละ ก็เหมือนนางมื่อนั้นแหละ

- เนื้อร้องมีความหมายว่าอย่างไร

ตอบ ขอฝนจากพญาแถน ขอเชิญนางดั่งให้มาสิงกระดังเพื่อเสวยทาย

8. เครื่องแต่งกายที่ใช้ประกอบในการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

8.1 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเซิ้งบั้งไฟมื่ออะไรบ้าง นำมาจากวิถีชีวิตประจำวันหรือปรับปรุงขึ้นใหม่

ตอบ -

8.2 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเซิ้งแห่งนางมื่ออะไรบ้าง นำมาจากวิถีชีวิตประจำวันหรือปรับปรุงขึ้นใหม่

ตอบ -

8.3 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเช้่งนางด้งมีอะไรบ้าง นำมาจากวิถีชีวิตประจำวัน หรือปรับปรุงขึ้นใหม่

ตอบ -

9. ความเชื่อที่ปรากฏในพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

9.1 เพราะเหตุใดจึงเชื่อว่าพิธีกรรมแห่บั้งไฟจะทำให้ฝนตก

ตอบ -

9.2 เพราะเหตุใดจึงเชื่อว่าพิธีกรรมแห่นางแมวจะทำให้ฝนตก

ตอบ -

9.3 เพราะเหตุใดจึงเชื่อว่าพิธีกรรมนางด้งจะทำให้ฝนตก

ตอบ -

สัมภาษณ์เมื่อ

วันที่ 4 เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2559

คำสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย เรื่อง “พิธีกรรมและการฟ้อนในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

ข้อมูลส่วนตัว

ชื่อ นายสุนทร นามสกุล ศรีโคตร อายุ 54 ปี อาชีพ เกษตรกรรม
บ้านเลขที่ 9 หมู่ที่ 8 ตำบล สร้างถ่อน้อย อำเภอ ห้วยตะพาน จังหวัด อำนาจเจริญ
รหัสไปรษณีย์ 37240 หมายเลขโทรศัพท์ -

1. ที่มาของพิธีกรรมและการแสดงขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

1.1 ที่มาของพิธีกรรมแห่บั้งไฟมีความเป็นมาอย่างไร

ตอบ แห่บั้งไฟเป็นประเพณีที่มีมานานแล้ว และเป็นฮีตหนึ่งในสิบสองฮีต เรียกว่า “ประเพณีบุญเดือนหก” แต่เดิมโบราณเขวากันว่าการจุดบั้งไฟเพื่อขอฝนต่อพญาแถน แต่ปัจจุบันฝนตกทุกปีไม่แห้งแล้งเหมือนก่อน แต่ก็ยังจัดประเพณีแห่บั้งไฟอยู่ เพราะเป็นฮีตที่ต้องยึดปฏิบัติจะละเลยไม่ได้ เรื่องจุดบั้งไฟขอฝนนั้นมีเรื่องเล่าที่เป็นนิทานพื้นบ้านของชาวอีสานมี 2 เรื่อง คือเรื่องผาแดงนางไอ่กับตำนานพญาคันคาก เขาว่าการจุดบั้งไฟในนิทานนั้น เพื่อเป็นสัญญาณที่ส่งถึงพญาแถนให้ส่งฝนลงมาให้ชาวโลก

1.2 ที่มาของพิธีกรรมนางแมวมีความเป็นมาอย่างไร

ตอบ ไม่รู้หรือว่ามีที่มายังไง รู้แต่ว่าเป็นพิธีกรรมขอฝนที่ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่เขาจัดกันมานานแล้วเพื่อขอฝนต่อพญาแถน ชาวอีสานทั่วไปเขาก็จัดไม่ใช่มีแต่หมู่บ้านหนองไหลหรือ

1.3 ที่มาของพิธีกรรมนางด้งมีความเป็นมาอย่างไร

ตอบ นางด้งก็เป็นพิธีกรรมขอฝนเหมือนกัน แต่ไม่ได้จัดมานานแล้ว ประวัติเป็นมายังไงไม่รู้ รู้แต่ว่าจัดขึ้นเพื่อเสี่ยงทายฟ้าฝน แต่ที่สำคัญของพิธีนี้คือสิ่งของที่ใช้ประกอบพิธีต้องเป็นของแม่หม้าย แล้วคนจับกระดิ่งก็ต้องเป็นแม่หม้าย ทั้งสามพิธีนี้มันเป็นความเชื่อของคนอีสานเกี่ยวกับสิ่งลี้ลับที่มีอำนาจในการหยั่งรู้ฟ้าดินทั้งนั้น เหมือนเป็นที่พึ่งทางจิตใจมากกว่า เพราะเวลาฝนไม่ตกทำให้เดือดร้อนก็รู้จะหันไปพึ่งใคร ก็ต้องพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนอีสานนับถือนั่นแหละ

2. ขั้นตอนพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

2.1 ขั้นตอนของพิธีกรรมแห่บั้งไฟมีกี่ขั้นตอน มีอะไรบ้าง

ตอบ ไม่รู้นะว่ามีกี่ขั้นตอน เพราะว่าเราได้แต่ลงมือทำ ไม่เคยมานั่งนับหรือว่ามีกี่ขั้นตอน เมื่อถึงเวลาจะจัดพิธีแห่บั้งไฟ ก็จะเรียกผู้นำชุมชนและผู้อาวุโสของทั้งหมู่ 6 และหมู่ 8 ประชุมกัน เมื่อตกลงวันจัดงานได้แล้วต่างก็แยกย้ายกันไปเตรียมจัดทำบั้งไฟ เตรียมฝึกซ้อมนางเข็ง ในขบวนแห่ จัดเตรียมความพร้อมทุกอย่าง พอถึงวันที่กำหนดก็จะเอาบั้งไฟมารวมกันที่จุดนัดหมายตั้งขบวนแห่กันไปตามทางเดินไปวัดบ้านหนองไหล เป็นอันเสร็จพิธีแห่บั้งไฟ วันรุ่งขึ้นก็จะไปจุดบั้งไฟ ตอนเช้าของอีกวันก็จะเอาบั้งไฟแห่ไปที่ศาลปู่ตา เพื่อบอกกล่าวขอให้จัดพิธีกรรมลุล่วงไปได้ด้วยดี อย่าให้มีอุปสรรคหรืออันตรายกับลูก ๆ แล้วก็จุดบั้งไฟ 1 บั้ง เป็นการถวายปู่ตา หลังจากนั้นจึงเอาบั้งไฟที่เหลือไปที่ลานจุดบั้งไฟที่สร้างค้ำบั้งไฟเอาไว้ เป็นลานกว้างและห่างจากหมู่บ้านเพื่อกัน

ไม่ให้บั้งไฟที่จุดหล่นลงมาใส่บ้านเรือนของชาวบ้าน เดียวนี้การจุดบั้งไฟมักมีการพนันขันแข่งกัน ถ้าบั้งไฟของใครไม่ขึ้นเจ้าของบั้งไฟก็จะถูกจับโยนบ่อโคลนเป็นที่สนุกสนานกัน

2.2 ขั้นตอนของพิธีกรรมแห่หางแมงมีกี่ขั้นตอน มีอะไรบ้าง

ตอบ มีกี่ขั้นตอนไม่รู้ รู้แต่ว่าแห่หางแมงไม่มีอะไรมาก ก็แค่ปรึกษากันกับผู้นำชุมชน ผู้อาวุโสของหมู่บ้านว่าจะทำกันวันไหน แล้วก็ไปจัดเตรียมอุปกรณ์ก็มีตะกร้า กระบุง แข่ง กรง กะทอ หรืออะไรก็ได้ที่เป็นรู ๆ สามารถเอามาใส่แมงได้แล้วก็สามารถสานน้ำเข้าไปโดนตัวแมงได้ มีไม้คาน เอาไว้หาม แล้วก็แมงที่จะเอาไว้แห่ ไปดู ๆ ว่าจะเอาแมงตัวไหน แมงบ้านใคร พอถึงวันก็เอาแมงใส่อุปกรณ์ที่เตรียมไว้ เอาไม้คานหาม ผู้ประกอบพิธีตั้งคายขันธ 5 ปาวสักเค บอกล่าวนางแมง บอกกล่าวพญาแถนว่า วันนี้จะแห่หางแมงขอฝน ขอให้แถนช่วยให้ฝนตกด้วยเถิด เสร็จแล้วก็แห่หางแมงไปตามบ้านเรือนคนในหมู่บ้าน ถึงบ้านใครคนนั้นก็เอาน้ำมาสาธ ระหว่งแห่ก็ร้องบทเห่ให้หางแมงไปด้วย เวียนรอบหมู่บ้านเสร็จก็เป็นอันเสร็จพิธี

2.3 ขั้นตอนของพิธีกรรมนางด้งมีกี่ขั้นตอน มีอะไรบ้าง

ตอบ อันนี้จำไม่ได้ เพราะไม่ค่อยได้จัดพิธีนี้มานานมาก ต้องไปถามพวกผู้เฒ่าเขาดู ถามพ่อสุวรรณคุณะ บอกไปเดี๋ยวข้อมูลมันผิดพลาดขึ้นมา

3. รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมขอฝนในวันธรรมสวนี

3.1 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมแห่บั้งไฟ สอดคล้องกับพิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร

ตอบ รูปแบบการแสดงนี้หมายถึงพวกนางรำที่เห่ในขบวนแห่บั้งไฟไข่มุก การแสดงเห่บั้งไฟมันก็เป็นการเล่นเพื่อถวายพญาแถน นางเห่ก็จะตั้งขบวนเป็นแถวสองแถวอยู่ในขบวนแห่ต่อจากบั้งไฟ พอเคลื่อนขบวนดนตรีก็บรรเลงไป นางเห่ก็เห่ประกอบดนตรีเดินตามขบวนแห่ไปเรื่อย ๆ ตามทางจนถึงวัดบ้านหนองไหล่นั้นแหละ เป็นอันว่าสิ้นสุดการเห่ การเห่เชื่อว่าเป็นเครื่องบูชาพญาแถนอย่างหนึ่งนะ เชื่อว่าการเห่เพื่อถวายพญาแถนให้เกิดความสำเร็จสำราญใจ ฟังพอใจจะได้เมตตาประทานฝนมาให้

3.2 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมแห่หางแมง สอดคล้องกับพิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร

ตอบ มันก็เป็นขบวนแห่เหมือนกับบั้งไฟนั่นแหละ มันเป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องการขอฝนจากพญาแถน แต่ไม่มีนางเห่ที่ต้องมาเห่ให้สวยงามเหมือนกับบั้งไฟนะ มีแค่คนที่มาร่วมขบวนแห่หางแมงที่ใครจะทำอะไรก็ได้ไม่ได้กำหนด บ้างก็ประมวเป็นจังหวะประกอบคำเห่ให้หางแมง บ้างก็ยกมือยกไม้ทำท่าเห่ไปบ้างตามความสนุกสนาน ไม่มีท่าเห่ที่กำหนดหรอก ใครจะเห่ยังไงก็ได้ เชื่อว่านางแมงเป็นสื่อกลางที่จะส่งคำร้องขอฝนจากคนไปถึงพญาแถนได้ จึงเอาแมงมาแห่เพื่อขอฝน

3.3 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมนางด้ง สอดคล้องกับพิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร

ตอบ เมื่อก่อนเห่นางด้งไม่มีที่เป็นการเล่นนะ จะมีก็แค่ประมวประกอบการร้องเห่ นางด้งไปเรื่อย พอนางด้งสังกะดังแล้วก็พาไปหาหลักฝนหลักแล้ง มันเป็นความเชื่อในการเสี่ยงทายสภาพดินฟ้าอากาศมากกว่าขอฝนนะ เพราะถ้าไปตีหลักฝนก็ทายว่าฝนจะตก น้ำท่าจะ

อุดมสมบูรณ์ ถ้าตีหลักแล้งก็ทายว่าปีนี้จะแห้งแล้ง ให้งดที่จะเพาะปลูกได้เลยเพราะจะไม่มีน้ำให้รดพืชผล ไม่มีน้ำในการทำนาแน่นอน ความเชื่อเรื่องพยากรณ์ เรื่องนางด้ง เป็นเรื่องของสิ่งลึกลับที่มองไม่เห็นแต่เชื่อว่ามีอยู่จริง สามารถคลั่งคลั่งและช่วยบรรเทาความเดือดร้อนได้

4. ผู้คิดรูปแบบการแข่งในพิธีกรรมขอฝนในวันธรรมวิสาข

4.1 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการแข่งบั้งไฟ ทำรำแข่งบั้งไฟแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่

ตอบ ใครคิดไม่รู้หรือของเก่ามันมีมานานแล้ว เกิดมาก็เห็นแล้วและที่สำคัญมันมีทั่วไปไม่ได้มีที่หมู่บ้านเราหมู่บ้านเดียว ทำแข่งมันอาจจะไม่เหมือนกัน ของหมู่บ้านเราก็น่าจะมีมานานแล้วนะ ของเก่าอะ เกิดไม่ทัน แต่ของใหม่ที่ทำเอาไว้สำหรับประกวดขบวนแห่บั้งไฟของ อบต. ลูกสาวของผู้ช่วยสุกานดา เขาเป็นคนคิดแล้วเอามาฝึกซ้อมนางแข่งของหมู่บ้านหนองไหล่ เรื่องความหมายของท่าแข่งต้องลองไปถามคนที่เขาแข่งดู

4.2 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการแข่งนางแมว ทำรำแข่งนางแมวแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่

ตอบ นางแมวมันไม่มีการแข่งหรือ

4.3 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการแข่งนางด้ง ทำรำแข่งนางด้งแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่

ตอบ อันนี้ไม่รู้ ลองไปถามยายอุทัยดูแล้วกัน

5. โครงสร้างท่ารำของพิธีกรรมขอฝนในวันธรรมวิสาข

5.1 โครงสร้างท่ารำแข่งบั้งไฟเป็นอย่างไร

ตอบ เรื่องท่ารำต้องไปถามผู้เฒ่าผู้แก่ที่เขาแข่งกันนั่นแหละ ผมไม่รู้หรือ

5.2 โครงสร้างท่ารำแข่งนางแมวเป็นอย่างไร

ตอบ -

5.3 โครงสร้างท่ารำแข่งนางด้ง เป็นอย่างไร

ตอบ -

6. ขั้นตอนการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวันธรรมวิสาข

6.1 ขั้นตอนการแสดงแข่งบั้งไฟยังคงรักษาขั้นตอนเดิม หรือมีการพัฒนาปรับปรุง ถ้าพัฒนาต้องการจะพัฒนาอะไรบ้าง

ตอบ ขั้นตอนการแสดงไม่รู้หรือ แต่ถ้าถามว่าต้องการพัฒนาอะไรบ้างก็อยากพัฒนาพิธีกรรมของเราทุก ๆ พิธีให้เหมือนที่อื่นที่เขาทำกันแล้วมีคนนิยม ทำได้ดีมีคนชื่นชอบนั่นแหละ เวลามันเปลี่ยน เราก็ต้องเปลี่ยนให้มันทันยุคทันสมัย เพราะอะไรที่มันโบราณก็มักจะถูกลืมเลือนไป ถ้าอยากให้ของโบราณยังอยู่ก็ต้องปรับเปลี่ยนบ้างนิดหน่อย แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าให้เปลี่ยนหมดทุกอย่างนะ อะไรที่เราคิดว่าดีก็คงเดิมไว้ อะไรที่เราคิดว่าถ้าเปลี่ยนแล้วมันน่าจะดีขึ้นกว่าเก่า เราก็เปลี่ยน แต่ไม่ใช่ว่าของเก่าไม่ดีนะ แต่ปัจจุบันเพื่อความอยู่รอดมันก็ต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกันบ้างให้พองาม

6.2 ขั้นตอนการแสดงเชิงแนวทางแมวยังคงรักษาขั้นตอนเดิม หรือมีการพัฒนาปรับปรุง ถ้าพัฒนาต้องการจะพัฒนาอะไรบ้าง

ตอบ -

6.3 ขั้นตอนการแสดงเชิงนางดังยังคงรักษาขั้นตอนเดิม หรือมีการพัฒนาปรับปรุง ถ้าพัฒนาต้องการจะพัฒนาอะไรบ้าง

ตอบ -

7. เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

7.1 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงเชิงบั้งไฟมีอะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด

ตอบ เมื่อก่อนก็เห็นมีแค่กลองตุ้มใบเดียว ตีประกอบจังหวะ ตุ่ม ตุ่ม ตุ่ม ไปเรื่อย ๆ ตลอดทาง แต่เดี๋ยวนี้เปลี่ยนเป็นใช้วงพิณที่เขาใช้แห่บั้งไฟเหมือนกับจังหวัดยโสธร เริ่มเปลี่ยนตั้งแต่เขามีประกวดขบวนแห่บั้งไฟของ อบต. นั้นแหละ ก็คงอยากจะทำให้ดูน่าสนใจเหมือนจังหวัดยโสธรที่เขาจัดขบวนแห่บั้งไฟอย่างยิ่งใหญ่แหละ อีกอย่างถ้าเรามีแค่กลองตุ้มใบเดียวจะไปสู้หมู่บ้านอื่นเขาได้ยังไง

- มีเนื้อร้องหรือไม่

ตอบ ที่หมู่บ้านเราไม่มี แต่เคยไปดูขบวนแห่บั้งไฟที่จังหวัดยโสธร เขามีบทร้องด้วย แต่บทร้องจะเป็นยังไงไม่รู้หรอก จำไม่ได้

- เนื้อร้องได้รับอิทธิพลมาจากอะไร

ตอบ -

- เนื้อร้องมีความหมายว่าอย่างไร

ตอบ -

7.2 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงเชิงนางแมวมืออะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด

ตอบ นางแมวมือของหมู่บ้านหนองไผ่นี่ไม่ใช่เครื่องดนตรี แค่เดินปรบมือประกอบ คำเชิงนางแมวมือนั้นแหละ

- มีเนื้อร้องหรือไม่

ตอบ มีบทกวีเชิงนางแมวนะ แต่บทว่ายังไงต้องไปถามยายอุทัยดู จำไม่ค่อยได้ เดี่ยวบอกไปผิด ๆ ถูก

- เนื้อร้องได้รับอิทธิพลมาจากอะไร

ตอบ -

- เนื้อร้องมีความหมายว่าอย่างไร

ตอบ -

7.3 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงเชิงนางดังมีอะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด

ตอบ ไม่มี ใช้ปรบมืออย่างเดียว

- มีเนื้อร้องหรือไม่

ตอบ มีบทกวีเชิงแม่นางดั่ง ไปถามยายอุทัยดู

- เนื้อร้องได้รับอิทธิพลมาจากอะไร

ตอบ -

- เนื้อร้องมีความหมายว่าอย่างไร

ตอบ -

8. เครื่องแต่งกายที่ใช้ประกอบในการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

8.1 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเซิ้งบั้งไฟมีอะไรบ้าง นำมาจากวิถีชีวิตประจำวันหรือปรับปรุงขึ้นใหม่

ตอบ ก็เห็นเมื่อก่อนก็ไม่ได้แต่งตัวอะไรนะ ใส่ชุดอยู่บ้านธรรมดาเนี่ยแหละ แต่พอมีการแข่งขันขบวนบั้งไฟก็แต่งตัวสวย ๆ ไปหาชุดสวย ๆ มาใส่กัน ก็มันเป็นการประกวดนี่เนอะ ก็ต้องแต่งสวย ๆ กันหน่อย ไม่งั้นก็สู้หมู่บ้านอื่นไม่ได้ ชุดที่แต่งส่วนใหญ่ก็เป็นชุดเซิ้งที่เขาใช้แต่งรำเซิ้งกันเนี่ยแหละ ไปหาเช่ามาใส่ แต่ละปีก็แต่งไม่เหมือนกันหรอก แล้วแต่จะหาแบบไหนได้ แบบไหนสวยก็แต่งกันไป

8.2 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเซิ้งแห่หางแมงมีอะไรบ้าง นำมาจากวิถีชีวิตประจำวันหรือปรับปรุงขึ้นใหม่

ตอบ ไม่ได้แต่งอะไร เป็นชุดธรรมดาที่ใส่อยู่บ้านทุกวันแบบนี้แหละ

8.3 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเซิ้งนางดั่งมีอะไรบ้าง นำมาจากวิถีชีวิตประจำวันหรือปรับปรุงขึ้นใหม่

ตอบ ที่เคยเห็นก็เป็นชุดที่ใส่อยู่บ้านเป็นปกติทุกวันเนี่ยแหละ แต่ไม่ได้จัดมานานแล้วไม่รู้ว่ตอนนี้อยู่ไปริยัง

9. ความเชื่อที่ปรากฏในพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

9.1 เพราะเหตุใดจึงเชื่อว่าพิธีกรรมแห่บั้งไฟจะทำให้ฝนตก

ตอบ ที่เชื่อเพราะผู้ใหญ่คนโบราณบอกต่อ ๆ กันมา ปู่ตายายก็บอกให้ฟังว่าการจุดบั้งไฟเพื่อขอฝน ก็เชื่อตามคำบอกของผู้ใหญ่เขานั้นแหละ

9.2 เพราะเหตุใดจึงเชื่อว่าพิธีกรรมแห่หางแมงจะทำให้ฝนตก

ตอบ ส่วนหนึ่งก็มาจากคำบอกเล่าของบรรพบุรุษนะ แต่อีกส่วนหนึ่งที่ทำให้เชื่อก็เพราะว่าประสบการณ์ที่พบเห็นมากับตัว คือ พอไม่จัดพิธีฝนก็ไม่ยอมตก แห้งแล้งไม่มีทีท่าว่าจะตก พอประกอบพิธีเท่านั้นแหละ ไม่นานฝนก็ตกลงมา แต่พิธีแห่หางแมงกับนางดั่งไม่ได้จัดทุกปีเหมือนแห่บั้งไฟนะ จะจัดก็เฉพาะตอนฝนไม่ตก แต่จะจัดจัดพิธีแห่หางแมวก่อน ถ้าหางแมงแล้วฝนไม่ตกก็จะจัดพิธีนางดั่ง แต่ส่วนใหญ่ฝนจะตกตั้งแต่หางแมงแล้ว นางดั่งเลยไม่ค่อยได้จัด

9.3 เพราะเหตุใดจึงเชื่อว่าพิธีกรรมนางดั่งจะทำให้ฝนตก

ตอบ (คำตอบเดียวกับข้อ 9.2)

สัมภาษณ์เมื่อ วันที่ 15 เดือน กันยายน พ.ศ. 2559

คำสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย เรื่อง “พิธีกรรมและการฟ้อนในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

ข้อมูลส่วนตัว

ชื่อ นายสุวรรณ์ นามสกุล บุษย์จันทร์ อายุ 67 ปี อาชีพ เกษตรกรรม
บ้านเลขที่ 4 หมู่ที่ 8 ตำบล สร้างถ่อน้อย อำเภอ หัวตะพาน จังหวัด อำนาจเจริญ
รหัสไปรษณีย์ 37240 หมายเลขโทรศัพท์ 08-2133-1492

1. ที่มาของพิธีกรรมและการแสดงขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

1.1 ที่มาของพิธีกรรมแห่บั้งไฟมีความเป็นมาอย่างไร

ตอบ แห่บั้งไฟจะเป็นมาอย่างไรไม่รู้แน่ชัด รู้แต่เพียงว่าเกิดมาก็เห็นปู่ ย่า ตา ยายจัดพิธีแห่บั้งไฟมาก่อนแล้ว พ่อแม่เคยเล่าให้ฟังว่ามีนิทานพื้นบ้านที่เกี่ยวกับบั้งไฟ 2 เรื่อง คือ เรื่องผาแดงนางไอ่ กับเรื่องพญาคันคาก แต่การจัดพิธีแห่บั้งไฟมาตั้งแต่เมื่อไหร่ และเกิดขึ้นที่ไหนก่อนอันนี้พ่อก็ไม่รู้จริง ๆ รู้แต่เพียงว่าต้องจัดทุกปี เพราะเป็นประเพณีที่อยู่ในฮีตสิบสองของชนอีสานที่ต้องยึดถือปฏิบัติจะละเลยไม่ได้ ซึ่งประเพณีบุญบั้งไฟเป็นประเพณีที่อยู่ในเดือนหก เรียกว่า “ประเพณีบุญเดือนหก” หรือ “ประเพณีบุญบั้งไฟ”

1.2 ที่มาของพิธีกรรมแห่นางแมวมีความเป็นมาอย่างไร

ตอบ แห่นางแมวประวัติเป็นมาอย่างไรไม่รู้เลย รู้แต่ว่าเป็นความเชื่อที่ยึดถือต่อ ๆ กันว่าจัดขึ้นเมื่อฝนแล้งฝนไม่ตก ก็จะจัดขบวนแห่นางแมวเพื่อขอฝนต่อพญาแถน พอแห่นางแมวฝนก็ตกก็เลยเชื่อว่าถ้าแห่นางแมวจะขอฝนได้ แต่ก็มียางปีที่แห่นางแมวแล้วฝนไม่ตก ก็ต้องจัดพิธีนางดังต่อไปเพื่อขอฝนแทนพิธีแห่นางแมว

1.3 ที่มาของพิธีกรรมนางดังมีความเป็นมาอย่างไร

ตอบ นางดังเป็นพิธีที่เกิดมาจากความเชื่อของชาวอีสานในเรื่องสิ่งลี้ลับ ภูตผี วิญญาณ มีทั้งผีชั่วร้ายอย่างปอบ กระสือ กระหัง และผีให้คุณ เทพเทวดา คนอีสานเชื่อว่าเครื่องมือประกอบอาชีพมีวิญญาณหรือผีให้คุณสิงอยู่ หากให้ความเคารพบูชาหรือกราบไหว้ก็จะให้คุณ ทำมาหากินขึ้น การที่เอาระดั่งมาประกอบพิธีน่าจะมาจากความเกี่ยวข้องกับระหว่างกระดั่งกับพืชผลก็ได้ คนอีสานจะใช้กระดั่งตากแดดผึ่ง ใช้กระดั่งผัดข้าว ก็เลยใช้กระดั่งเป็นอุปกรณ์ในการประกอบพิธีขอฝน เพราะน้ำมีความสำคัญต่อพืชผล และพืชผลก็มีความเกี่ยวข้องกับกระดั่ง คงจะมีที่มาประมาณนี้กระมัง

2. ขั้นตอนพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

2.1 ขั้นตอนของพิธีกรรมแห่บั้งไฟมีกี่ขั้นตอน มีอะไรบ้าง

ตอบ ถ้าจะถามว่ามีกี่ขั้นตอนพ่อไม่เคยนับหรอก รู้แต่ว่าต้องทำอะไรก่อน อะไรหลังเอาเป็นว่าพ่อจะเล่าให้ฟังว่าทำอะไรบ้าง แล้วลูกก็นับเอาเองแล้วกันว่ามีกี่ขั้นตอน เริ่มจากเราต้องวางแผนการจัดงานกันก่อน พอเริ่มเข้ากลางเดือนหกไปจนถึงเดือนมิถุนายน ชาวบ้านหนองไหลจะมีการเตรียมงานประเพณีบุญบั้งไฟ ผู้นำชุมชนและผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่ 6 และหมู่ 8 จะนัดหมายประชุม

กันเรื่องการจัดงานบุญบั้งไฟของหมู่บ้านร่วมกัน โดยส่วนใหญ่จะกำหนดจัดงานให้ตรงกับวันเสาร์หรืออาทิตย์เพื่อให้ไม่กระทบกับผู้ที่ทำงาน และจะได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของหมู่บ้านร่วมกัน เมื่อตกลงเลือกวันจัดงานได้แล้ว ก็จะพิมพ์ใบฎีกาหรือกล่าวบอกบุญไปยังบ้านต่าง ๆ เพื่อให้มาร่วมงานบุญ และได้มีส่วนร่วมในการทำบุญงานประเพณีบุญบั้งไฟด้วยกัน โดยงานบุญบั้งไฟของหมู่บ้านหนองไหล่จะจัดกัน 2 วัน คือ วันแห่บั้งไฟและวันจุดบั้งไฟ เมื่อกำหนดวันจัดงานได้แล้วแต่ละหมู่บ้านก็จะเริ่มทำบั้งไฟของหมู่บ้านตัวเอง ในอดีตที่ผ่านมาการจัดเตรียมบั้งไฟของชาวหมู่บ้านหนองไหล่ เดิมทีจะทำบั้งไฟขึ้นเองของแต่ละหมู่บ้าน ส่วนใหญ่คนทำบั้งไฟจะเป็นผู้ชาย ส่วนผู้หญิงจะเป็นฝ่ายจัดเตรียมอาหารการกินสำหรับเลี้ยงแขกที่มาร่วมงานและบรรดาผู้มาทำบั้งไฟ ซึ่งบั้งไฟของหมู่บ้านเมื่อก่อนจะทำขนาด “บั้งไฟหมื่น” ขั้นตอนการจัดเตรียมบั้งไฟเมื่อก่อนก็จะตัดไม้มะขางมาตากแดดให้แห้งเพื่อเตรียมเผาเป็นถ่าน พอตากแดดจนไม้มะขางแห้งแล้วเอามาเผาให้เป็นถ่าน เมื่อเผาเป็นถ่านแล้วก็เอาไปผสมกับดินประสิวและน้ำ เพื่อให้ดินประสิวละลายแล้วเอาไปคั่วจนแห้ง พอคั่วจนแห้งแล้วก็เอามาใส่ครกไม้ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 50 เซนติเมตร ลึกประมาณ 40 เซนติเมตร ตำให้ส่วนผสมละเอียดเข้ากันก็จะกลายเป็นดินหม้อหรือดินปืน เอาดินหม้อที่ตำละเอียดมาร่อนเพื่อแยกส่วนที่ไม่ละเอียดออก แล้วนำส่วนที่ไม่ละเอียดไปตำอีกจนละเอียด หลังจากนั้นจึงเอาหม้อไปตากให้แห้งเป็นอันว่าเสร็จขั้นตอนในการเตรียมดินหม้อสำหรับเป็นเชื้อเพลิงที่จะใส่ในบั้งไฟ ต่อไปก็ไปตัดไม้ไผ่บ้านขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 12 เซนติเมตร ความยาวประมาณ 120 เซนติเมตร เอามาใช้ด้ามเสียมหรือด้ามจอบกระทุ้งทะลวงข้อต่อปล้องไม้ไผ่ให้ทะลุถึงกัน ใช้ดินเหนียวอัดปิดปลายกระบอกด้านหัวกระบอกไม้ไผ่ เทดินปืนลงในกระบอกทีละนิด แล้วใช้ไม้กระบอกเป็นท่อนยาวพอดีกับความยาวของกระบอกไม้ไผ่ สามารถสอดไม้กระบอกลงในรูกระบอกไม้ไผ่ได้ เพื่อใช้กระทุ้งอัดดินปืนให้แน่น ในการอัดดินปืนจะค่อย ๆ เทดินปืนใส่ลงไปทีละน้อยแล้วอัดให้แน่น อัดจนดินปืนครบ 12 กิโลกรัม แล้วเอาไปใส่ใส่ชนวนสำหรับจุด แต่ปัจจุบันไม่มีคนทำบั้งไฟเป็นแล้ว เพราะเวลาทำแล้วไปจุดแข่งแพ้เขาก็เลิกทำ แล้วเวลาทำบั้งไฟก็ต้องใช้เวลาหลายวันกว่าจะเสร็จ ทำให้ขาดรายได้ก็เลยไม่มีใครทำ เอาเวลาไปทำมาหากินดีกว่า ปัจจุบันหมู่บ้านหนองไหล่ได้รับเงินงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลสร้างถ่อน้อย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 จึงเอาเงินไปซื้อบั้งไฟมาใช้สำหรับแห่แทนการทำบั้งไฟเพื่อใช้เอง สำหรับบั้งไฟที่ใช้แห่นั้นปกติหมู่บ้านหนองไหล่จะใช้บั้งไฟขนาดเล็กหรือเรียกว่า “บั้งไฟเสียงท้าย” มีขนาด 80 เซนติเมตร หากปีใดมีการประกวดประเพณีแห่บั้งไฟในระดับตำบลสร้างถ่อน้อย ก็จะใช้ “บั้งไฟหมื่น” และบั้งไฟที่มีขายก็จะใช้ท่อพลาสติกหรือไม้ก็ท่อแป๊บเหล็กแทนไม้หมดแล้ว

2.2 ขั้นตอนของพิธีกรรมแห่นางแมวมีกี่ขั้นตอน มีอะไรบ้าง

ตอบ แห่นางแมวมีไม่กี่ขั้นตอนหรอก มันเป็นพิธีง่าย ๆ ไม่ได้ยุ่งยากเหมือนนางด้ง ไม่ต้องเตรียมอะไรมาก มีแค่ 4 – 5 ขั้นตอน ได้มั้ง เริ่มจากผู้นำชุมชนกับคนเฒ่าคนแก่มาประชุมกันว่าจะจัดงานวันไหนดี เมื่อกำหนดวันแล้วก็ไปจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่ต้องใช้ในพิธี ก็จะมีกะทอกระบุง ตะกร้า หรืออะไรก็ได้ที่สามารถใส่แมวแล้วปิดขังแมวไว้ได้ แต่ต้องมีช่องให้สาดน้ำใส่แมวได้นะ แล้วก็ไม้คานเอาไว้สอดหามนางแมว แล้วก็เตรียมหาตุ๊กตาแมวที่จะใช้เป็นนางแมว พอถึงวันที่กำหนดก็ไปจับแมวมาใส่ตะกร้า แมวที่จะนำมาประกอบพิธีจะใช้แมวตัวเมียหรือตัวผู้ก็ได้ ถ้าจะให้ดีต้องเป็นแมวสามน้ำหรือแมวที่มีสามสี คือ สีดำ สีขาว และสีน้ำตาล แต่ถ้าหาไม่ได้ก็ใช้แมวสีสวาด

หรือสีดำ เพราะว่าสีเหมือนเมฆฝน จะทำให้เกิดฝนตกได้ ถ้าหาไม่ได้จริง ๆ ใช้แมวสีอะไรก็ได้ ส่วนคนที่จะเป็นผู้ประกอบพิธีก็จะจัดเตรียมคายขันธ 5 ไว้ เมื่อถึงกำหนดเวลาผู้ประกอบพิธีก็จะตั้งคายขันธ 5 ปาวสักเค บอกล่าวเทวดา (พญาแถน) ว่าวันนี้จะประกอบพิธีแห่นางแมว ขอให้ดลบันดาลให้ฝนตกด้วยเถิด หลังจากนั้นก็ตั้งขบวนมีคนหามนางแมวสองคนเดินนำหน้า ผู้ประกอบพิธี ก็จะเดินถือคายขันธ 5 เดินไปข้าง ๆ นางแมว ในขณะที่นางแมวก็จะมีคนขับคำกาพย์เจี๋งแห่ นางแมวไปตลอดทาง คนที่มาพร้อมขบวนแห่ก็เดินปรบมือประกอบคำเจี๋งบ้าง ร้องคำกาพย์เจี๋งบ้าง รำเจี๋งไปบ้าง ไม่มีบังคับว่าใครจะต้องเจี๋งหรือว่าจะต้องเจี๋งทำไหน ไม่มีการกำหนด แห่ขบวนไปตามทางพอถึงบ้านใครคนนั้นก็เอาน้ำมาสาตใส่นางแมว เอาเหล้ามาให้บ้าง เอาข้าวมาให้บ้าง เอาเงินมาร่วมทำบุญบ้างตามศรัทธา พอเดินไปครบทุกบ้านก็เป็นอันเสร็จพิธี เว้นระยะไป 2 – 3 วัน ถ้าฝนยังไม่ตกก็จัดแห่นางแมวอีก ถ้ายังไม่ตกอีกก็ว่ากันอีกทีว่าจะจัดพิธีนางดังหรือไม่ ถ้าจัดก็ต้องประชุมกันอีกทีว่าจะจัดเมื่อไหร่

2.3 ขั้นตอนของพิธีกรรมนางดังมีกี่ขั้นตอน มีอะไรบ้าง

ตอบ นางดังเป็นพิธีที่มีขั้นตอนยุ่งยากพอสมควร จึงไม่ค่อยได้จัดกัน ส่วนใหญ่จัดพิธีแห่นางแมวฝนก็ตกแล้ว อีกอย่างคนที่รู้ขั้นตอนพิธีนางดังส่วนใหญ่ก็มีแต่คนแก่ ๆ เท่านั้นแหละ ส่วนเด็กรุ่นหลังก็ไม่ค่อยมีใครรู้หรือทราบดีว่าขั้นตอนต้องมีอะไรบ้าง เพราะส่วนใหญ่ไม่ค่อยได้มีการจัดกัน การจัดพิธีกรรมนางดังก็ต่อเนื่องมาจากว่าจัดพิธีแห่นางแมวแล้วฝนยังไม่ตก ก็จะประชุมกันว่าจะจัดพิธีกรรมนางดังวันไหน เมื่อได้วันแล้วก็จะไปจัดเตรียมของที่จะต้องประกอบพิธี ก็จะมีสิ่งของที่เป็นประเภทข้าวของเครื่องใช้ เช่น หวี กระจก กำไล สตางค์รุ ที่สำคัญของพวกนี้จะต้องเป็นของแม่หม้ายเท่านั้น ส่วนที่ว่าทำไมต้องเป็นของแม่หม้ายอันนี้พอไม่รู้จริง ๆ รู้แค่ว่าเขาบอกต่อกันมาแบบนี้ เมื่อถึงวันพิธีก็จะเอาของที่เตรียมไว้มาใส่ในกระดัง แล้วก็ประกบกระดังสองอันปิดให้สนิท เอาไม้คานมาคาดทับเป็นรูปกากบาทแล้วผูกให้แน่น เมื่อถึงเวลาที่กำหนดประกอบพิธี โดยมากจะเริ่มตั้งแต่ตะวันตกดินหรือตอนกลางคืน เพื่อให้คนในหมู่บ้านเสร็จสิ้นภารกิจต่าง ๆ และมีส่วนร่วมในพิธีกรรมบ้างก็เชื่อว่านางดังเป็นผีเลยต้องจัดพิธีกลางคืน นำของที่จัดเตรียมไว้เดินทางไปประกอบพิธีที่วัดหรือบริเวณทางแยกในหมู่บ้าน เมื่อถึงสถานที่ประกอบพิธี ผู้ประกอบพิธีจะทำการย้ายธรรณีหรือการเชิญแม่ธรรณีไปอยู่บริเวณอื่น นอกพื้นที่ประกอบพิธีชั่วคราว เพราะเชื่อว่าการประกอบพิธีบนหัวแม่ธรรณีเป็นสิ่งไม่ดีจึงต้องอัญเชิญแม่ธรรณีไปอยู่นอกบริเวณประกอบพิธีก่อน หลังจากย้ายแม่ธรรณีเสร็จแล้ว จะเริ่มพิธีกรรมนางดังโดยเริ่มจากผู้ประกอบพิธี ตั้งคายขันธ 5 ที่จัดเตรียมไว้บูชานางดัง จุดเทียนตั้งไว้บนคานบริเวณขอบกระดังทั้ง 4 มุม เมื่อบูชานางดังเสร็จแล้ว จะมีคนนำคายขันธ 5 ไปช้อนไว้ เพื่อให้นางดังไปหาหลังจากเสร็จสิ้นการหาหลักเสี่ยงทายแล้ว ในขณะที่ประกอบพิธีจะมีคนนำหลักเสี่ยงทาย (หลักฝนและหลักแล้ง) ไปช้อนไว้โดยเอาไปปักไว้ตามที่ต่าง ๆ ปักหลักฝนหลักแล้งคนละที่กันเพื่อให้นางดังมาหาหลักเสี่ยงทาย เมื่อบูชานางดังเสร็จแล้งจึงเริ่มพิธีกรรมนางดังโดยมีผู้ร้องคำเจี๋งนางดัง 1 คน มีผู้ประกอบพิธีจับกระดัง 2 คน นางเจี๋งจะรำเวียนขวารอบกระดังรำรำไปตามคำเจี๋งนางดังจนกระทั่งนางดังเข้าสิงกระดัง เมื่อนางดังเข้าสิงกระดังแล้ว จะพากระดังไปหาหลักฝนและหลักแล้งที่มีผู้นำไปแอบปักไว้ คนจับกระดังจะไม่ทราบว่หลักฝนและหลักแล้งปักอยู่ที่ไหน ดังนั้นการที่คนจับกระดังนำกระดังไปที่หลักฝนหรือหลักแล้งได้ เชื่อว่าเป็นเพราะผีนางดัง

นำทางไป จึงทำให้เกิดความเชื่อและความศรัทธาในพิธีกรรมนางดังของชาวอีสาน เมื่อนางดังค้นหาหลักเสี่ยงทายพบแล้ว เป็นอันเสร็จสิ้นพิธีเสี่ยงทาย

3. รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมขอฝนในวันธรรมดาสาน

3.1 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมแห่บั้งไฟ สอดคล้องกับพิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร

ตอบ การจัดพิธีแห่บั้งไฟ มันก็มาจากการเชื่อเรื่องการขอฝนจากพญาแถน ซึ่งเป็นเทวดาของชาวอีสาน

3.2 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมแห่นางแมว สอดคล้องกับพิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร

ตอบ พิธีแห่นางแมว ก็มีความเชื่อเดียวกับบั้งไฟนั่นแหละ เป็นพิธีขอฝนเหมือนกัน ความเชื่อเดียวกันว่าขอฝนจากพญาแถน เปลี่ยนจากบั้งไฟเป็นแห่นางแมวแทน

3.3 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมนางดัง สอดคล้องกับพิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร

ตอบ บั้งไฟ นางแมว นางดัง เป็นพิธีกรรมขอฝนเหมือนกัน ความเชื่อเดียวกันจัดขึ้นเพื่อขอฝนต่อพญาแถน

4. ผู้คิดรูปแบบการแข่งในพิธีกรรมขอฝนในวันธรรมดาสาน

4.1 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการแข่งบั้งไฟ ทำการแข่งขันบั้งไฟแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่

ตอบ อันนี้พ่อไม่รู้หรอก เกิดมาพ่อก็เห็นเขาทำกันมาอยู่ก่อนแล้ว ใครจะคิดหรือใครจะเป็นคนริเริ่มไม่รู้หรอก ต้องลองไปถามคนที่เขารำกันนั่นแหละ

4.2 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบแข่งนางแมว ทำการแข่งขันนางแมวแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่

ตอบ ใครจะคิดพ่อไม่รู้เหมือนกัน พิธีกรรมมันมีมาตั้งนานแล้ว เขาทำกันแบบนี้มานาน ส่วนท่าแข่งก็มันไม่มีท่าแข่งมันก็ไม่มีความหมายหรอก

4.3 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบแข่งนางดัง ทำการแข่งขันนางดังแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่

ตอบ มันเป็นพิธีกรรมเก่าแก่ ใครคิดพ่อก็ไม่รู้ แต่เดิมมันไม่มีท่าแข่งหรอก มันแค่ปรบมือประกอบจังหวะคำขับกาพย์แข่งนางดังเท่านั้น แต่พอถูกมาศึกษามีคนสนใจ แม่อยู่เขาก็เลยคิดทำขึ้นมาใหม่ อันนี้ต้องไปถามแม่เขา เพราะเขาเป็นคนคิดทำการแข่งขันนางดังขึ้นมาใหม่

5. โครงสร้างทำรำของพิธีกรรมขอฝนในวันธรรมดาสาน

5.1 โครงสร้างทำรำแข่งบั้งไฟเป็นอย่างไร

ตอบ เรื่องรำลูกต้องไปถามคนที่เขารำดีกว่า พ่อตอบไม่ได้หรอก พ่อไม่ใช่คนรำ

5.2 โครงสร้างทำรำแข่งนางแมวเป็นอย่างไร

ตอบ -

5.3 โครงสร้างทำรำแข่งนางดังเป็นอย่างไร

ตอบ -

6. ขั้นตอนการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

6.1 ขั้นตอนการแสดงเซิ้งบั้งไฟยังคงรักษาขั้นตอนเดิม หรือมีการพัฒนาปรับปรุง ถ้าพัฒนาต้องการจะพัฒนาอะไรบ้าง

ตอบ ขั้นตอนมันก็ยังเหมือนเดิมซะส่วนใหญ่ เพียงแต่ปัจจุบันนี้เราซื้อบั้งไฟสำเร็จมา ดังนั้นขั้นตอนในการทำบั้งไฟแบบเมื่อก่อนก็ถูกตัดออกไป เดียวนี้หาช่างทำบั้งไฟของหมู่บ้านไม่ได้แล้ว นอกนั้นขั้นตอนอื่น ๆ ก็ยังคงเหมือนเดิม ในส่วนของการแสดงในขบวนเซิ้งบั้งไฟก็ยังมีอยู่เหมือนเดิม แต่ท่าเซิ้งมันเปลี่ยนไป ถามว่าอยากให้เปลี่ยนมั้ย ในส่วนของพ่อนะ พ่ออยากให้อนุรักษ์ของเก่าเอาไว้ ของที่ปู่ตายายบรรพบุรุษสร้างไว้ ภูมิปัญญาของคนโบราณพ่อว่าดีอยู่แล้ว พ่อไม่อยากให้เปลี่ยนเลย

6.2 ขั้นตอนการแสดงเซิ้งแห่นางแมวยังคงรักษาขั้นตอนเดิม หรือมีการพัฒนาปรับปรุง ถ้าพัฒนาต้องการจะพัฒนาอะไรบ้าง

ตอบ แห่นางแมวยังคงเหมือนเดิมทุกประการไม่มีเปลี่ยนแปลง เป็นแบบนี้ก็ดีแล้วไม่อยากจะเปลี่ยนหรอก เดียวนี้อะไร ๆ ก็เปลี่ยนไปตามสมัยกันเยอะจนของเก่า ของเดิมจะไม่มีหลงเหลือให้เห็นแล้ว

6.3 ขั้นตอนการแสดงเซิ้งนางด้งยังคงรักษาขั้นตอนเดิม หรือมีการพัฒนาปรับปรุง ถ้าพัฒนาต้องการจะพัฒนาอะไรบ้าง

ตอบ ขั้นตอนยังคงเหมือนเดิม เปลี่ยนแค่มีทำรำเพิ่มขึ้นมา ซึ่งแต่ก่อนเพียงแค่ปรบมือเฉย ๆ

7. เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

7.1 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงเซิ้งบั้งไฟมีอะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด

ตอบ แต่เดิมมีแค่กลองตุ้มใบเดียว ตีประกอบจังหวะเซิ้ง ส่วนว่ากลองตุ้มจะได้รับอิทธิพลมาจากที่ใดพ่อไม่รู้ รู้แต่ว่ากลองตุ้มเป็นเครื่องดนตรีพื้นเมืองของชาวอีสานมานานแล้ว ปัจจุบันการแห่บั้งไฟของหมู่บ้านจ้างวงดนตรีพื้นบ้านอีสานมาเล่น ส่วนจะมีอะไรบ้างลูกต้องไปถามคณะดนตรีเอาดีกว่าเขามีเครื่องดนตรีอะไรบ้าง แต่ที่พ่อเห็น ๆ ก็จะมี กลองตุ้ม กลองยาวอีสาน พิณ ฉิ่ง ฉาบ กรับ โหม่ง ก็ประมาณนี้แหละ สาเหตุที่เปลี่ยนมาเป็นวงดนตรีพื้นบ้านอีสานก็มาจากการประกวดแข่งขันขบวนบั้งไฟของ อบต. ส่วนหนึ่ง และคงเอาแบบอย่างมาจากขบวนแห่บั้งไฟของโยธธที่กำลังได้รับความนิยมมากอีกส่วนหนึ่ง พ่อคิดว่าเราก็เลยทำตามอย่างเขาบ้างนั่นแหละ

- มีเนื้อร้องหรือไม่

ตอบ ที่หมู่บ้านเราไม่มีนะ แคว้งดนตรีก็บรรเลงทำนองเพลงแห่ไปเรื่อย

- เนื้อร้องได้รับอิทธิพลมาจากอะไร

ตอบ -

- เนื้อร้องมีความหมายว่าอย่างไร

ตอบ -

7.2 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงเชิงนางแม่มืออะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด

ตอบ ของที่อื่นยังงีพอไม่รู้ละ แต่ก็เห็นมีอยู่บ้างที่เขาตีกลองยาว มีฉิ่ง ฉาบ กรับ โหม่ง ตีประกอบกันเพื่อความสนุกสนาน แต่ของที่หมู่บ้านพอใช้แค่เพียงปรบมือประกอบคำร้องกาพย์เชิงเท่านั้นจัดพิธีกันแบบง่าย ๆ

- มีเนื้อร้องหรือไม่

ตอบ มีบทกาพย์เชิงนางแม่มือนะ แต่บทเชิงลูกไปถามแม่เขาเอาเอง เพราะแม่เขาเป็นคนร้อง

- เนื้อร้องได้รับอิทธิพลมาจากอะไร

ตอบ เนื้อร้องมันก็มาจากความเดือดร้อนจากการที่ฝนไม่ตก ความยากลำบากในการเพาะปลูก พืชผลไม่ได้ผลผลิต

- เนื้อร้องมีความหมายว่าอย่างไร

ตอบ คำร้องมันมีเนื้อหาใจความถึงการอ้อนวอนขอฝนต่อพญาแถน ขอข้าวปลาอาหารเพื่อประทังชีวิตอะไรทำนองนั้นแหละ

7.3 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงเชิงนางดั่งมีอะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด

ตอบ ไม่มี ใช้ปรบมือประกอบคำขับกาพย์เชิงนางดั่งอย่างเดียว

- มีเนื้อร้องหรือไม่

ตอบ มีบทสำหรับขับกาพย์เชิงนางดั่ง ส่วนบทจะร้องว่าอย่างไรต้องไปถามแม่อุทัยเขาดูนะ

- เนื้อร้องได้รับอิทธิพลมาจากอะไร

ตอบ เนื้อร้องมันเป็นของโบราณที่เขาแต่งมาอยู่ก่อนแล้ว มันก็มาจากความเดือดร้อนเพราะฝนไม่ตกนั้นแหละ

- เนื้อร้องมีความหมายว่าอย่างไร

ตอบ ความหมายของเนื้อร้องก็เป็นการขอฝนจากพญาแถนนั้นแหละ ถ้าดูจากเนื้อร้องแล้วก็จะเห็นถึงวิธีการเชิงนางดั่ง การเวียนรอบกระดัง การเสี่ยงทำนายทายทักว่าฝนจะตกหรือไม่ตก การอ้อนวอนขอฝนจากพญาแถน

8. เครื่องแต่งกายที่ใช้ประกอบในการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวันฉัตรมงคล

8.1 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเชิงบั้งไฟมีอะไรบ้าง นำมาจากวิถีชีวิตประจำวันหรือปรับปรุงขึ้นใหม่

ตอบ เมื่อก่อนก็ใส่ชุดอยู่บ้านธรรมดาแหละ แต่พอมีการแข่งขันก็ไปหาชุดสวย ๆ มาใส่กัน ชุดเชิงทั่ว ๆ ไปนี่แหละ

8.2 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเชิงนางแม่มืออะไรบ้าง นำมาจากวิถีชีวิตประจำวันหรือปรับปรุงขึ้นใหม่

ตอบ ไม่มีอะไรมากรอก ก็ชุดธรรมดาที่ใส่อยู่ทุกวันนี้แหละ

8.3 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเชิงนางตั้งมีอะไรบ้าง นำมาจากวิถีชีวิตประจำวัน หรือปรับปรุงขึ้นใหม่

ตอบ เมื่อก่อนใส่ชุดปกติในชีวิตประจำวันนี้แหละ แต่พอมาปัจจุบันนี้ก็เปลี่ยนมาใส่ชุดเหมือนชุดไปทำบุญ เพราะส่วนใหญ่เป็นสีขาว ถือว่าเป็นสิบบริสุทธิ์ ประกอบพิธีด้วยใจบริสุทธิ์ การอ่อนวอนร้องขอด้วยความบริสุทธิ์ทั้งกายและใจ ให้แก่นเมตตาสงสารจะได้บันดาลฝนมาให้

9. ความเชื่อที่ปรากฏในพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

9.1 เพราะเหตุใดจึงเชื่อว่าพิธีกรรมแห่บั้งไฟจะทำให้ฝนตก

ตอบ ไม่รู้เหมือนกัน มันเป็นความเชื่อสืบทอดกันมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายาย เราก็กทำตาม ถ้าจะหาเหตุผลไม่มีหรอก แต่เชื่อเพราะตำนานของคนอีสานคือ ผาแดงนางไอ่กับตำนานพญาคันคาก ที่บอกว่าการจุดบั้งไฟเป็นการส่งสัญญาณถึงพญาแถน ให้รับรู้ว่าการมนุษย์ต้องการฝน เพื่อให้แถนบันดาลให้ฝนตกตามที่ได้ให้สัญญาเอาไว้

9.2 เพราะเหตุใดจึงเชื่อว่าพิธีกรรมแห่นางแมวจะทำให้ฝนตก

ตอบ ก็เวลาประกอบพิธีแห่นางแมวฝนก็ตก ซึ่งอาจจะไม่ตกทุกครั้งที่ทำ แต่ส่วนใหญ่ที่ทำฝนก็ตก ถ้าปีไหนฝนแล้งเวลาไม่ประกอบพิธีฝนก็ไม่ตกแต่พอประกอบพิธีไม่นานฝนก็ตก แล้วจะไม่ให้เชื่อได้อย่างไร

9.3 เพราะเหตุใดจึงเชื่อว่าพิธีกรรมนางตั้งจะทำให้ฝนตก

ตอบ ถ้าจะให้หาเหตุผลว่าทำไมทำแล้วฝนจึงตก มันหาเหตุผลไม่ได้หรอก เรื่องนี้มันเป็นความเชื่อของคน ทำแล้วฝนตกคนก็เชื่อว่าถ้าทำแล้วฝนต้องตก แต่ก็น่าแปลกตรงที่ว่านางตั้งรู้ได้ยังไงว่าหลักฝนหรือหลักแล้งเอาไปซ่อนไว้ที่ไหน แล้วหาเจอได้อย่างไร ที่สำคัญถ้าปีไหนดีหลักฝน ฝนก็จะตก แต่ถ้าดีหลักแล้งฝนก็ไม่ตก มันเป็นไปตามการเสี่ยงทาย แล้วจะไม่ให้เชื่อได้อย่างไร

สัมภาษณ์เมื่อ

วันที่ 3 – 4 เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2559

วันที่ 9 เดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2559

วันที่ 15 เดือน สิงหาคม พ.ศ. 2559

คำสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย เรื่อง “พิธีกรรมและการฟ้อนในการขอฝนของวัฒนธรรมอีสาน”

ข้อมูลส่วนตัว

ชื่อ นายสาคร	นามสกุล พุทธิชน	อายุ 53 ปี	อาชีพ เกษตรกรรม
บ้านเลขที่ 25 หมู่ที่ 6	ตำบล สร้างถ่อน้อย	อำเภอ หัวตะพาน	จังหวัด อำนาจเจริญ
รหัสไปรษณีย์ 37240	หมายเลขโทรศัพท์	08-7115-4553	

1. ที่มาของพิธีกรรมและการแสดงขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

1.1 ที่มาของพิธีกรรมแห่บั้งไฟมีความเป็นมาอย่างไร

ตอบ แห่บั้งไฟเป็นมาอย่างไรไม่รู้แน่ รู้แต่ว่ามีมานานแล้ว แต่มีมาตั้งแต่สมัยไหนก็ไม่รู้แน่ เกิดมาก็เห็นแล้ว พ่อแม่ปู่ย่าตายายก็บอกแต่ว่ามีมานานแล้ว แต่ไม่เคยบอกว่ายานานแค่ไหน มันเป็นเรื่องที่อยู่กับคนอีสานมานาน เคยอ่านนิทานพื้นบ้านของชาวอีสานเรื่องผาแดงนางไอ่ก็มีพูดถึงเรื่องการจุดบั้งไฟเหมือนกัน แล้วก็ยังมีอีกเรื่องหนึ่งคือเรื่องตำนานพญาคันคาก ที่บอกว่าจะจุดบั้งไฟเพื่อเป็นสัญญาณไปบอกพญาแถน ซึ่งเป็นเทวดาอยู่บนฟ้าให้ประทานฝนลงมา

1.2 ที่มาของพิธีกรรมแห่นางแมวมีความเป็นมาอย่างไร

ตอบ ไม่รู้หรอกว่ามีที่มายังไง เพราะมันมีมานานแล้ว เกิดมาก็เห็นแล้ว รู้แต่ว่าเป็นพิธีกรรมขอฝนของคนอีสาน จัดเฉพาะปีที่ฝนแล้ง ไม่เหมือนแห่บั้งไฟที่ต้องจัดทุกปี

1.3 ที่มาของพิธีกรรมนางด้งมีความเป็นมาอย่างไร

ตอบ นางด้งก็เป็นพิธีกรรมขอฝนเหมือนกัน แต่จะเป็นในเรื่องเสี่ยงทายว่าฝนจะแล้งหรือฝนจะตกมากกว่าการขอฝน ไม่ได้จัดมานานแล้วเพราะฝนตกทุกปี ไม่รู้ว่าประวัติพิธีนางด้งเป็นมาอย่างไร อยากรู้ต้องไปถามผู้เฒ่าผู้แก่แน่แท้แหละ เขาจะรู้ดีรู้ลึกกว่า เพราะว่าเขาพบเห็นมามากกว่า ไปถามพ่อใหญ่สุวรรณก็ได้ ส่วนใหญ่พิธีกรรมของหมู่บ้าน พ่อสุวรรณเขาก็จะเป็นผู้นำประกอบพิธี

2. ขั้นตอนพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

2.1 ขั้นตอนของพิธีกรรมแห่บั้งไฟมีกี่ขั้นตอน มีอะไรบ้าง

ตอบ ไม่แน่ใจว่ามีกี่ขั้นตอน เดียวลองนับดูก็แล้วกัน ก็เริ่มตั้งแต่ประชุมกันว่าจะจัดงานเมื่อไหร่ พอได้วันแล้วก็บอกบุญกันในหมู่บ้าน แล้วแต่ละหมู่บ้านก็จะไปเตรียมบั้งไฟของตัวเองเมื่อก่อนบั้งไฟทำกันเอง ก่อนทำบั้งไฟยังเคยเห็นมีการบูชาครูก่อนเลย ของพวกนี้มีครูบาอาจารย์ ไม่ใช่จะทำก็ได้เนาะ ถ้าไม่บูชาครูก่อนแล้วเชื่อว่าจะเกิดแต่อุปสรรคในการทำบั้งไฟ ไปจนถึงบั้งไฟระเบิดจนเป็นอันตรายนั้นแหละ ปัจจุบันคนทำบั้งไฟหมู่บ้านตายหมดแล้ว ไม่มีใครทำก็ไปหาซื้อบั้งไฟสำเร็จรูปมา เดียวนี้มีช่างทำบั้งไฟเขาทำขายแล้ว พอถึงวันที่กำหนดแต่ละหมู่บ้านก็จะเอาบั้งไฟมาตั้งขบวนแห่กัน ในขบวนแห่ก็จะมีการแข่งในขบวนคอยแข่งไปกับขบวนบั้งไฟ มีดนตรีบรรเลงประกอบการแข่ง เมื่อก่อนเคยเห็นมีแค่กลองตุ้มใบเดียวเนาะ แต่ปัจจุบันใช้วงดนตรีบรรเลงเพื่อความสนุกสนานมากขึ้น ตั้งขบวนแห่บั้งไฟแห่ไปตามถนนไปที่วัดบ้านหนองไหล เป็นอันว่าเสร็จสิ้น

พิธีแห่บั้งไฟ พอรุ่งขึ้นอีกวันก็เอาบั้งไฟไปจุด ก่อนจุดจะต้องไปจุดที่ศาลปู่ตาของหมู่บ้านก่อน เป็นการบอกกล่าวปู่ตาให้รับรู้ ว่า ชาวหมู่บ้านหนองไผ่จะทำพิธีจุดบั้งไฟขอให้อย่ามีอุปสรรคหรืออันตรายใด ๆ เกิดขึ้นกับคนในหมู่บ้านเลย พอจุดที่ศาลปู่ตา 1 ลูกแล้ว ก็เอาบั้งไฟลูกที่เหลือไปจุดที่ลานจุดบั้งไฟของหมู่บ้าน ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านออกไปเพื่อกันไม่ให้บั้งไฟตกลงมาใส่คนใส่บ้านคน แต่ถ้าบั้งไฟของหมู่บ้านจุดไม่ขึ้นเจ้าของจะถูกจับโยนลงบ่อโคลน เล่นสนุกสนานกันไป ไม่มีใครโกรธใครเพราะถือว่าเป็นประเพณี

2.2 ขั้นตอนของพิธีกรรมแห่หางแมงมีกี่ขั้นตอน มีอะไรบ้าง

ตอบ มีกี่ขั้นตอนไม่รู้ เริ่มแรกก็ประชุมกันก่อนว่าจะจัดวันไหน เสร็จแล้วก็ไปเตรียมหาอุปกรณ์มา ก็มีของที่จะเอาไวใส่แมง อาจเป็นตะกร้า กระบุง ข่ง กรง กะทอ หรืออะไรก็ได้ที่เป็นรู ๆ สามารถเอามาใส่แมงได้แล้วก็เอาสาดน้ำใส่แมงได้ มีไม้คานเอาไวหาม แล้วก็ไปหาเตรียมตุ้มแมงตัวที่จะเอามาใช้ในพิธี พอถึงวันก็เอาแมงใส่อุปกรณ์ที่เตรียมไว้ ผู้ประกอบพิธีตั้งคายขันธ 5 ปาวสัคเค บอกกล่าวนางแมง บอกกล่าวพญาแถนว่าวันนี้จะแห่หางแมงขอฝน ขอให้แถนช่วยให้ฝนตกด้วย เสร็จแล้วก็เอาไม้คานหามหางแมงไปตามบ้านคนในหมู่บ้าน ถึงบ้านใครก็เอาน้ำมาสาด ตอนแห่ก็ร้องบทกาพย์เห่หางแมงไปด้วย เวียนรอบหมู่บ้านเสร็จก็เป็นอันเสร็จหางแมง

2.3 ขั้นตอนของพิธีกรรมนางด้งมีกี่ขั้นตอน มีอะไรบ้าง

ตอบ พิธีนี้ไม่ค่อยรู้รายละเอียดหรอกเพราะไม่ค่อยได้จัด กลัวบอกไปเดี๋ยวจะไม่ถูกต้องไปถามพ่อใหญ่สุวรรณดูจะได้รายละเอียดมากกว่านะ

3. รูปแบบการแสดงในพิธีกรรมขอฝนในวันวัฒนธรรมอีสาน

3.1 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมแห่บั้งไฟ สอดคล้องกับพิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร

ตอบ เรื่องการแสดง การรำเห่ไม่รู้เรื่องกับเขาหรอก ต้องไปถามพวกนางเห่ของหมู่บ้านดู

3.2 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมหางแมง สอดคล้องกับพิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร

ตอบ -

3.3 รูปแบบการแสดงของพิธีกรรมนางด้ง สอดคล้องกับพิธีกรรมความเชื่อในเรื่องอะไร

ตอบ -

4. ผู้คิดรูปแบบการแข่งในพิธีกรรมขอฝนในวันวัฒนธรรมอีสาน

4.1 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการแข่งบั้งไฟ ทำรำแข่งบั้งไฟแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่

ตอบ ใครคิดไม่รู้หรอก พิธีมันมีมาตั้งนานแล้ว เกิดไม่ทัน

4.2 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการแข่งนางแมง ทำรำแข่งหางแมงแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่

ตอบ ไม่มีใครคิดทั้งนั้นแหละเพราะเท่าที่เห็นนางแมงมันไม่มีการแข่ง มันแค่เดินปรบมือไปตามจังหวะแล้วก็ใครจะเห่ใครจะรำทำท่าไหนก็ได้ ไม่มีการบังคับท่าเห่กันหรอก

- 4.3 ใครเป็นผู้คิดรูปแบบการแข่งนางด้ง ทำรำแข่งนางด้งแต่ละท่ามีความหมายหรือไม่
 ตอบ ไม่รู้ ลองไปถามยายอุทัยดูแล้วกัน ส่วนใหญ่ก็พวกเขานั่นแหละเป็นคนแข่ง

5. โครงสร้างท่ารำของพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

5.1 โครงสร้างท่ารำแข่งบั้งไฟเป็นอย่างไร

ตอบ เรื่องท่ารำต้องไปถามผู้เฒ่าผู้แก่ที่เขาแข่งกันนั่นแหละ ผมไม่รู้หรอก

5.2 โครงสร้างท่ารำแข่งแห่นางแมวเป็นอย่างไร

ตอบ -

5.3 โครงสร้างท่ารำแข่งนางด้ง เป็นอย่างไร

ตอบ -

6. ขั้นตอนการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

6.1 ขั้นตอนการแสดงแข่งบั้งไฟยังคงรักษาขั้นตอนเดิม หรือมีการพัฒนาปรับปรุง ถ้าพัฒนาต้องการจะพัฒนาอะไรบ้าง

ตอบ เรื่องการแสดงผมไม่ทราบเลย ขอไม่ตอบแล้วกันเดี๋ยวผิดพลาดขึ้นมา

6.2 ขั้นตอนการแสดงแข่งแห่นางแมวยังคงรักษาขั้นตอนเดิม หรือมีการพัฒนาปรับปรุง ถ้าพัฒนาต้องการจะพัฒนาอะไรบ้าง

ตอบ -

6.3 ขั้นตอนการแสดงแข่งนางด้งยังคงรักษาขั้นตอนเดิม หรือมีการพัฒนาปรับปรุง ถ้าพัฒนาต้องการจะพัฒนาอะไรบ้าง

ตอบ -

7. เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

7.1 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงแข่งบั้งไฟมีอะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด

ตอบ สมัยก่อนก็เห็นมีแค่กลองตุ้มใบเดียว แต่มาตอนหลังที่เขามีประกวดขบวนแห่บั้งไฟของ อบต. ก็เปลี่ยนเป็นวงดนตรีอีสาน คงอยากให้มันดูสนุกสนานละมั้งเพราะประกวดแข่งกันนี้ ถ้าเอาแค่กลองตุ้มใบเดียวจะไปสู้หมู่บ้านไหนเขาได้

- มีเนื้อร้องหรือไม่

ตอบ ที่หมู่บ้านเราไม่มี เห็นแค่แข่งตามจังหวะเพลงเท่านั้นไม่มีบทร้อง

- เนื้อร้องได้รับอิทธิพลมาจากอะไร

ตอบ -

- เนื้อร้องมีความหมายว่าอย่างไร

ตอบ -

7.2 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงเชิงนางแม่มะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด

ตอบ แห่นางแมวของหมู่บ้านเราไม่ใช่เครื่องดนตรี แค่เดินปรบมือไปตามจังหวะประกอบคำเชิงนางแมวเท่านั้นเอง

- มีเนื้อร้องหรือไม่

ตอบ มีบทแห่นางแมวนะ แต่บทจะร้องว่ายังไงต้องไปถามยายอุทัยดู จำไม่ได้ เดี่ยวบอกไปผิด ๆ ถูก ๆ

- เนื้อร้องได้รับอิทธิพลมาจากอะไร

ตอบ ก็มาจากฝนไม่ตกนั้นแหละ

- เนื้อร้องมีความหมายว่าอย่างไร

ตอบ ก็ร้องขอฝนต่อพญาแถน

7.3 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงเชิงนางด้งมีอะไรบ้าง และได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด

ตอบ ไม่มี ใช้ปรบมืออย่างเดียว

- มีเนื้อร้องหรือไม่

ตอบ มีบทกาพย์เชิงแม่นางด้ง ไปถามยายอุทัยดู

- เนื้อร้องได้รับอิทธิพลมาจากอะไร

ตอบ น่าจะมาจากความเชื่อของคนอีสาน ว่าพญาแถนเป็นเทวดาที่บันดาลฝนให้ตกลงมาได้

- เนื้อร้องมีความหมายว่าอย่างไร

ตอบ ก็ขอฝนเหมือนนางแมวนั้นแหละ แต่จะออกไปทางถามเสี่ยงทายว่าจะแล้งหรือจะฝนมากกว่าที่จะขอฝน

8. เครื่องแต่งกายที่ใช้ประกอบในการแสดงพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

8.1 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเชิงบั้งไฟมีอะไรบ้าง นำมาจากวิถีชีวิตประจำวันหรือปรับปรุงขึ้นใหม่

ตอบ เมื่อก่อนก็ใส่ชุดอยู่บ้านธรรมดาแหละทำพิธีแห่บั้งไฟ ก็ไม่ได้อะไรมาก เป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ก็จัดพิธีไปตามเท่าที่มีเน้นไปที่รักษาขนบธรรมเนียมประเพณีมากกว่า แต่พอมามีการประกวดแข่งขันก็เปลี่ยนมาเป็นแต่งตัวให้สวยงาม ไปหาชุดสวย ๆ มาใส่กัน ชุดที่เขาใส่แข่งกันทั่ว ๆ ไปนั่นแหละ แต่ละปีก็เปลี่ยนไปไม่ซ้ำกันหรอก

8.2 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเชิงแห่นางแม่มะไรบ้าง นำมาจากวิถีชีวิตประจำวันหรือปรับปรุงขึ้นใหม่

ตอบ พิธีเชิงแห่นางแมวนี้นี้ไม่ได้แต่งตัวอะไร ใส่เป็นชุดธรรมดาที่ใส่อยู่บ้านทุกวันแบบนี้แหละ

8.3 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเชิงนางตั้งมีอะไรบ้าง นำมาจากวิถีชีวิตประจำวัน หรือปรับปรุงขึ้นใหม่

ตอบ เมื่อก่อนที่เคยเห็นก็เป็นชุดที่ใส่อยู่บ้านเป็นปกติทุกวันนี้แหละ แต่ไม่รู้ว่าตอนนี้เปลี่ยนไปรึยัง ไม่ได้จัดมานานแล้ว

9. ความเชื่อที่ปรากฏในพิธีกรรมขอฝนในวัฒนธรรมอีสาน

9.1 เพราะเหตุใดจึงเชื่อว่าพิธีกรรมแห่บั้งไฟจะทำให้ฝนตก

ตอบ พิธีกรรมพวกนี้มันมีมานานแล้ว ที่เชื่อเพราะผู้ใหญ่คนโบราณบอกต่อ ๆ กันมา ก็เชื่อตามคำบอกของผู้ใหญ่นั้นแหละ แล้วอีกอย่างคนอีสานก็เชื่อมั่นเกี่ยวกับพญาดงด้วย ประกอบกับเวลาทำพิธีฝนก็จะตกลงมา มันเลยมีเหตุผลหลาย ๆ เรื่องมารวมกันทำให้เชื่อ ทั้งแห่บั้งไฟ แห่นางแมว แล้วยังนางตั้ง มีความเชื่อเดียวกันเหมือนกันหมด

9.2 เพราะเหตุใดจึงเชื่อว่าพิธีกรรมแห่นางแมวจะทำให้ฝนตก

ตอบ (คำตอบเดียวกับข้อ 9.1)

9.3 เพราะเหตุใดจึงเชื่อว่าพิธีกรรมนางตั้งจะทำให้ฝนตก

ตอบ (คำตอบเดียวกับข้อ 9.1)

สัมภาษณ์เมื่อ

วันที่ 3 – 4 เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2559

วันที่ 9 เดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2559

วันที่ 15 เดือน สิงหาคม พ.ศ. 2559

คำสัมภาษณ์เพิ่มเติม เรื่อง ข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้านหนองไหล

ข้อมูลส่วนตัว

ชื่อ นายสุนทร	นามสกุล ศรีโคตร	อายุ 54 ปี	อาชีพ เกษตรกรรม
บ้านเลขที่ 9 หมู่ที่ 8	ตำบล สร้างถ่อน้อย	อำเภอ หัวตะพาน	จังหวัด อานาจเจริญ
รหัสไปรษณีย์ 37240	หมายเลขโทรศัพท์ -		

เศรษฐกิจของหมู่บ้านหนองไหลเป็นอย่างไร

ตอบ เรื่องเศรษฐกิจของหมู่บ้านหนองไหล ถ้าหมายถึงรายได้และการประกอบอาชีพของประชาชนในหมู่บ้านหนองไหล ก็จะแบ่งออกเป็น

- 1) อาชีพหลัก ก็ทำนา ทำสวน
- 2) อาชีพรอง ก็จะเป็นกลุ่มอาชีพต่าง ๆ คือ

- กลุ่มทอผ้า เป็นพวกทอผ้าซิด ทอผ้าไหม เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่กลุ่มแม่บ้านจัดทำขึ้น ได้แก่ การเย็บผ้าห่ม ปอกหมอน มุ้ง ที่นอน โดยแม่บ้านที่เย็บผ้าจะมีรายได้เดือนละประมาณ 2,000 – 3,000 บาท/คน/เดือน โดยผลิตภัณฑ์เหล่านี้จะมีพ่อค้าคนกลางนำไปขายและหมู่บ้านใกล้เคียงมารับซื้อ

- กลุ่มเย็บผ้าลาน ได้ดำเนินการที่บ้านหนองไหล หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 8 โดยจะทำในช่วงฤดูเก็บเกี่ยวข้าว เพื่อใช้เป็นที่พักข้าวฟ่อนของเกษตรกรแทนลานธรรมชาติที่เคยทำในอดีต โดยมีพ่อค้าคนกลางจากบุคคลในหมู่บ้านใกล้เคียง รายได้ที่สมาชิกได้รับจากการเย็บผ้าลานประมาณ 30,000 บาท/คน/ปี

สัมภาษณ์เมื่อ

วันที่ 15 เดือน กันยายน พ.ศ. 2559

คำสัมภาษณ์เพิ่มเติม เรื่อง ข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้านหนองไหล

ข้อมูลส่วนตัว

ชื่อ นายธนดล	นามสกุล อินทะรังษี	อายุ 51 ปี	อาชีพ เกษตรกรรม
บ้านเลขที่ 13 หมู่ที่ 8	ตำบล สร้างถ่อน้อย	อำเภอ หัวตะพาน	จังหวัด อำนาจเจริญ
รหัสไปรษณีย์ 37240	หมายเลขโทรศัพท์	06-1082-7641	

การศึกษาของประชาชนในหมู่บ้านหนองไหลเป็นอย่างไร

ตอบ ช่วงก่อนวัยเรียน ผู้ปกครองจะนำบุตรหลานเข้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียน เพื่อเตรียมความพร้อมก่อนเข้ารับการศึกษาระบบ เมื่ออายุครบเกณฑ์ ผู้ปกครองจะนำบุตรหลานเข้าเรียนที่โรงเรียนหนองไหลคิมน้อยวิทยา ซึ่งเป็นสถานศึกษาในหมู่บ้าน จัดการศึกษาตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลจนถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 (โรงเรียนขยายโอกาส) เมื่อจบการศึกษาขั้นพื้นฐานจากโรงเรียนหนองไหลคิมน้อยวิทยา นักเรียนที่มีฐานะทางบ้านยากจนจะประกอบอาชีพช่วยเหลือครอบครัว ส่วนครอบครัวใดที่พอมีฐานะสามารถส่งบุตรหลานเรียนต่อได้ก็จะส่งเรียนไปตามโรงเรียนต่าง ๆ เช่น โรงเรียนหัวตะพานวิทยาคม และวิทยาลัยเทคนิคหัวตะพาน ซึ่งเป็นสถานศึกษาประจำอำเภอหัวตะพาน เมื่อจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ ส่วนหนึ่งจะเข้าศึกษาต่อระดับอุดมศึกษาในกรุงเทพฯ อีกส่วนหนึ่งจะศึกษาต่อในสถานศึกษาในเขตพื้นที่หรือเขตพื้นที่ใกล้เคียง เช่น มหาวิทยาลัยมหิดลวิทยาเขตอำนาจเจริญ มหาวิทยาลัยรามคำแหง วิทยาเขตอำนาจเจริญ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

สัมภาษณ์เมื่อ

วันที่ 15 เดือน กันยายน พ.ศ. 2559

คำสัมภาษณ์เพิ่มเติม เรื่อง ข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้านหนองไหล

ข้อมูลส่วนตัว

ชื่อ นายสาคร	นามสกุล พุทธิณ	อายุ 53 ปี	อาชีพ เกษตรกรรม
บ้านเลขที่ 25 หมู่ที่ 6	ตำบล สร้างถ่อน้อย	อำเภอ หัวตะพาน	จังหวัด อ่างทอง
รหัสไปรษณีย์ 37240	หมายเลขโทรศัพท์	08-7115-4553	

การประกอบอาชีพของประชาชนในหมู่บ้านหนองไหลมีอะไรบ้าง

ตอบ ส่วนใหญ่ทำการเกษตร ทำนา ทำสวน และค้าขายบางส่วน อาชีพหลัก คือ การทำนา ร้อยละ 95 อาชีพรอง คือ รับจ้างและค้าขาย อาชีพเสริมคือการทำหัตถกรรม ประมง และหาเก็บของป่าเพื่อจำหน่าย โดยจำแนกเป็นกลุ่มอาชีพได้ คือ

- 1) กลุ่มอาชีพเกษตรกรรม ประกอบด้วย การทำนาข้าวเหนียว ข้าวเจ้าหอมมะลิ การทำสวนปลูกพืชผักสวนครัว พืชสมุนไพรและการทำไร่มันสำปะหลัง ไร่ข้าวโพด ไร่แตงโม
- 2) กลุ่มอาชีพเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ โค กระบือ สุกร เป็ด ไก่ ปลาตก
- 3) กลุ่มอาชีพหัตถกรรมเครื่องจักสาน
- 4) กลุ่มอาชีพผลิตปุ๋ยชีวภาพ
- 5) กลุ่มอาชีพบริการ ได้แก่
 - ร้านตัดผม จำนวน 2 ร้าน
 - ปั๊มน้ำมัน จำนวน 1 ปั๊ม
 - ร้านอาหารตามสั่ง จำนวน 2 ร้าน
 - ร้านขายของชำ จำนวน 4 ร้าน
 - ร้านค้าสวัสดิการชุมชน (กองทุนหมู่บ้าน) หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 8 หมู่ละ 1 ร้าน
 - ร้านค้าสหกรณ์เครดิตยูเนียน (ดำเนินการโดยคนในหมู่บ้าน) จำนวน 1 ร้าน
- 6) กลุ่มอาชีพอื่น ๆ เช่น ประมง รับจ้างทั่วไป เก็บของป่า

2. ประชาชนชาวบ้านของหมู่บ้านหนองไหลมีใครบ้าง

ตอบ ในหมู่บ้านหนองไหล มีประชาชนชาวบ้านอยู่หลายคนเหมือนกันนะ อย่างอาจารย์ฉวีวรรณ ดำเนิน ก็เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขานาฏศิลป์พื้นเมือง ปี พ.ศ. 2536 (หมอลำ) ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็น “ราชินีหมอลำ” นายบัวสาย อุทัยชัย ก็เป็นหมอแคน ส่วน นายบุญ ลุขวรรณ แล้วก็ นายสมหวัง วรรณภักดี เป็นหมอสมุนไพร แล้วยายเรียน อุทัยชัย กับนางหนูแดง ใจหอมเค้าเป็นหมอนวดแผนไทย

สัมภาษณ์เมื่อ

วันที่ 15 เดือน กันยายน พ.ศ. 2559

คำสัมภาษณ์เพิ่มเติม เรื่อง ข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้านหนองไหล

ข้อมูลส่วนตัว

ชื่อ นางอุทัย	นามสกุล บุษย์จันทร์	อายุ 65 ปี	อาชีพ เกษตรกรรม
บ้านเลขที่ 4 หมู่ที่ 8	ตำบล สร้างถ่อน้อย	อำเภอ หัวตะพาน	จังหวัด อำนาจเจริญ
รหัสไปรษณีย์ 37240	หมายเลขโทรศัพท์	08-2133-1492	

ที่อยู่อาศัย (บ้าน) ของชาวบ้านหนองไหลมีลักษณะ และมีลักษณะเป็นอย่างไร

ตอบ ลักษณะที่อยู่อาศัยของชาวบ้านหนองไหล มี 3 ลักษณะ ซึ่งได้แก่

- ลักษณะที่ 1 เป็นลักษณะบ้านไม้ยกพื้นสูง มีใต้ถุนบ้านโล่ง บ้านลักษณะนี้เป็นบ้านแบบโบราณ เมื่อก่อนจะปลูกยกพื้นสูงเพื่อใช้สำหรับเลี้ยงสัตว์ หรือเก็บอุปกรณ์ทางการเกษตรไว้ใต้ถุนบ้าน ปัจจุบันมีการสร้างคอกสัตว์นอกตัวบ้านและสร้างโรงเก็บอุปกรณ์ไว้ต่างหาก บ้านลักษณะนี้จึงมีการปรับปรุงพื้นที่ใต้ถุนบ้านใหม่ เพื่อให้มีพื้นที่ประโยชน์ใช้สอยมากขึ้น ปัจจุบันบ้านไม้ยกพื้นสูงในหมู่บ้านหนองไหลเหลือเพียงไม่ถึง 10 หลังคาเรือน

- ลักษณะที่ 2 เป็นลักษณะบ้าน 2 ชั้น ครึ่งปูนครึ่งไม้ บ้านลักษณะนี้ปรับปรุงมาจากบ้านไม้ยกพื้นสูงของเดิม คือ มีการก่อผนังปูนเพิ่ม เพื่อกันส่วนที่เป็นใต้ถุนเพื่อใช้สำหรับเป็นที่อยู่อาศัยชั้นล่าง ส่วนชั้นบนยังคงเป็นลักษณะไม้เหมือนแบบเดิม พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ส่วนรวมในการประกอบกิจกรรมร่วมกันในครอบครัว แต่ละครอบครัวจะมีขนาดที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมกับจำนวนสมาชิกในครอบครัว เมื่อมีสมาชิกเพิ่มก็จะขยายขยายต่อเติมบ้านให้มีขนาดใหญ่และกว้างขวางขึ้น พื้นที่นอกบ้านส่วนใหญ่จะปลูกเป็นเพิงพักหรือลานโล่ง ตั้งเตียงหรือแคร่สำหรับพักผ่อนหย่อนใจ ในช่วงกลางวัน ส่วนใหญ่ห้องน้ำจะถูกสร้างแยกออกจากตัวบ้าน

- ลักษณะที่ 3 เป็นลักษณะบ้านปูนชั้นเดียว บ้านลักษณะนี้เป็นบ้านที่สร้างขึ้นใหม่ภายหลัง

สัมภาษณ์เมื่อ

วันที่ 3 เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2559

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ นางธัญญาภรณ์ พลายงาม
 วัน เดือน ปี เกิด วันที่ 8 มิถุนายน 2507
 สถานที่เกิด 1/1 หมู่ 3 ตำบลวังเย็น อำเภอแปลงยาว
 จังหวัดฉะเชิงเทรา
 ที่อยู่ปัจจุบัน 1/1 หมู่ 3 ตำบลวังเย็น อำเภอแปลงยาว
 จังหวัดฉะเชิงเทรา
 24190

ประวัติการศึกษา

ปริญญาศิลปมหาบัณฑิต สาขา วิชานาฏศิลป์ไทย
 สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์, 2560
 ปริญญาครุศาสตรบัณฑิต สาขา วิชานาฏศิลป์
 วิทยาลัยครูฉะเชิงเทรา, 2530
 สถานที่ทำงาน โรงเรียนวัดบางแสม อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา
 ตำแหน่งปัจจุบัน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาฉะเชิงเทรา เขต 1
 ครู วิทยฐานะชำนาญการพิเศษ

